

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Серія: Монографії ч. 16, т. II

Володимир Янів

СТУДІЇ ТА МАТЕРІЯЛИ
ДО НОВІШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

II

МЮНХЕН 1983

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Серія: Монографії ч. 16, т. II

Володимир Янів

**СТУДІЇ ТА МАТЕРІЯЛИ
ДО НОВІШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ**

II

МЮНХЕН 1983

*Цей том Студій та Матеріалів виходить завдяки допомозі
Товариства Сприяння Українській Науці.
Dieser Band der Studien und Beiträge erscheint dank der Unterstützung
der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen
Wissenschaften e.V. in München.*

Bildnis des Autors: Porträt-Studio Meinen, München 1983.

З М І С Т'

Зміст	V
Inhalt	VII
Table des matières	IX
Contents	XI
Від автора	XV
I. СТУДІЇ ЗІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ	1
Der ökumenische Gedanke im Leben und Wirken des Märtyrer-Patriarchen	5
Bibliographie der Werke des Kardinals Josyf Slipuj	24
Українська студентська преса (Історично-бібліографічний нарис). Із факсиміле наголовних сторін 18 журналів	36
II. МЕМУАРИ	95
Зустрічі із полк. Євгеном Коновальцем на тлі настроїв доби Життя молоді Української Академічної Гімназії в перші роки польської окупації	97 135
III. ЕСЕЇ ТА НАРИСИ	159
Четвертий Універсал із геополітичного, соціопсихічного й історично-політичного аспектів	161
Патріарх Ісповідників	176
Володимирові Кубійовичу — 80	184
IV. МАТЕРІЯЛИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ УСТАНОВ У ДІЯСПОРІ	203
A. З матеріалів Українського Вільного Університету	205
Синтетичний огляд діяльності УВУ за 1978 рік	205
Слово на інавгурації літнього семестру УВУ (29. VII. 1979 р.)	220
Міжнародні зустрічі зрозуміння й злагоди (<i>Internationale Freundschaftsbegegnungen der UFU</i>)	227
<i>Ukrainisch-tschechische Abende</i>	228
Gedenkansprache zum 35. Todestag von T. G. Masaryk	228
Das tschechische Komponisten-Viergestern als Verpflichtung für Slaven und Europäer	232
Slavische Künstler stellen aus (mit Faksimile der Einladung)	237
Українсько-польські зустрічі	242
Слово з нагоди авторського вечора Т. Карповича в УВУ	242
Українсько-польська наукова Конференція в УВУ (Інформація про перебіг із факсиміле запрошення, програми та деяких привітів)	246

Відкриття українсько-польської наукової Конференції (6-7. X. 1980 р. в УВУ)	259
<i>Die Europaabende der UFU</i>	266
Kopernikus als Symbol und Vermächtnis für unsere Zeit	268
Bekanntnis zu Europa — wir gehören auch zu Europa (Veranstaltung des „Haus der Begegnung“) — mit Faksimile der Einladung .	271
Einführungswort zum zweiten Europatreffen an der Stuttgarter Universität — 13. Juli 1979	274
<i>Почесні докторати для двох канадських державних мужів .</i>	277
<i>Les mérites du très honorable a. Premier Ministre du Canada et</i> <i>Chancillier de l'Université de Saskatchewan John G. Dieffenbaker .</i>	277
Почесний докторат для Джона Діфенбейкера (інформація) .	281
Festrede des Rektors zur Verleihung der Ehrendoktorwürde an den Kanadischen Föderalminister Norman A. Cafik	286
Наукові Установи в підготові до відзначення Тисячоліття Християнської України	292
Підписи до (18) кольорових фотографій в долученій вкладці <i>Вкладка (VIII таблиць) із репродукціями між стор. 295 і 296</i>	295
Б. З матеріалів Українського Християнського Руху (УХР) .	297
Третя „Європейська зустріч“ у Мюнхені	297
Katholische Männer („Unum Omnes“) und die Kirche in Osteuropa	301
Представник Східної Церкви матиме постійне місце в „Унум Омнес“	307
В Римі відбулися Збори „Унум Омнес“	308
Наради світової Федерації католицьких чоловіків у Мадриді	311
<i>Quelques remarques concernant l'activité du Mouvement Chrétien</i> <i>Ukrainien</i>	315
V. БІБЛІОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ	319
Бібліографія наукових писань і інформацій автора (1970- 1983)	321
Психологія	323
Соціологія	324
Історія	324
Культура	339
Бібліографія	341
Наукова популяризація	342
Список ілюстрацій	343

¹ Підставовий зміст подає наголовок в мові, що в ній друкowana студія чи причинок (тобто в українській, німецькій чи французькій). В чужомовних змістах переложені тільки наголовки українських матеріалів, а німецькі чи французькі залишені в оригіналі, що відзначено зіркою(*).

I N H A L T¹

Inhalt (in ukrainischer Sprache)	V
Inhalt (in deutscher Sprache)	VII
Table des matières	IX
Contents	XI
Vom Verfasser	XV
I. STUDIEN ZUR GEGENWÄRTIGEN UKRAINISCHEN GESCHICHTE	
Der ökumenische Gedanke im Leben und Wirken des Märtyrer-Patriarchen*	5
Bibliographie der Werke des Kardinals Josyf Slipyj*	24
Die ukrainische Studentenpresse (geschichtlich-bibliographischer Abriß) mit Faksimiles der Titelseiten von 18 Zeitschriften	36
II. MEMOIREN	95
Begegnungen mit Oberst Jevhen Konovalec' vor dem Hintergrund der Stimmungen der Epoche	97
Schülerschaft des Ukrainischen Akademischen Gymnasiums in den ersten Jahren der polnischen Okkupation	135
III. ESSAYS UND AUFSÄTZE	159
Das „Vierte Universal“ unter geopolitischen, soziopsychischen und historisch-politischen Aspekten	161
Der Patriarch der Märtyrer	176
Volodymyr Kubijovyč zum 80. Geburtstag	184
IV. BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER UKRAINISCHEN EINRICHTUNGEN IN DER DIASPORA	203
<i>A. Aus den Unterlagen der Ukrainischen Freien Universität</i>	205
Synthetische Übersicht der UFU-Tätigkeit 1978	205
Inaugurationsansprache zur Eröffnung des Sommersemesters (29. 7. 1979)	220
<i>Internationale Freundschaftsbegegnungen der UFU</i>	227
<i>Ukrainisch-tschechische Abende</i>	228
Gedenkansprache zum 35. Todestag von Thomas Garrigue Masaryk*	228
Das tschechische Komponisten-Viergestirn als Verpflichtung für Slaven und Europäer*	232
Slavische Künstler stellen aus (mit einem Faksimile der Einladung)*	237
<i>Ukrainisch-polnische Begegnungen</i>	242
Zum Autorenabend von Tymoteusz Karpowicz in der UFU	242

Ukrainisch-polnische wissenschaftliche Konferenz in der UFU (Information über den Ablauf mit Faksimiles der Einladung und des Programms sowie einigen Grußworten)	246
Eröffnung der ukrainisch-polnischen wissenschaftlichen Konferenz in der UFU (6.-7. 10. 1980)	259
<i>Die Europaabende der UFU</i>	
Kopernikus als Symbol und Vermächtnis für unsere Zeit*	268
Bekennnis zu Europa — wir gehören auch zu Europa (Veranstaltung des „Hauses der Begegnung“) — mit dem Faksimile der Einladung*	271
Einführungswort zum zweiten Europatreffen an der Stuttgarter Universität — 13. Juli 1979*	274
<i>Ehrendoktorate für zwei kanadische Staatsmänner</i>	
Les mérites du très honorable a. Premier Ministre du Canada et Chancelier de l'Université de Saskatchewan John G. Dieffenbaker*	277
Ehrendoktorat für John Dieffenbaker	281
Festrede des Rektors zur Verleihung der Ehrendoktorwürde an den kanadischen Föderalminister Norman A. Cafik*	286
Wissenschaftliche Einrichtungen in ihrer Vorbereitung zum Millennium des Christentums in der Ukraine	292
Bildunterschriften zu den (VIII) Bildtafeln	295
<i>Bildtafeln mit 18 Farbreproduktionen zwischen S. 295 u. 296</i>	
B. <i>Beiträge und Dokumente der Ukrainischen Christlichen Bewegung</i>	297
Die dritte „Europäische Begegnung“ in München	297
Katholische Männer (Unum Omnes) und die Kirche in Osteuropa*	301
Ein ständiger Platz in „Unum Omnes“ für einen Vertreter der Ostkirche	307
Der „Unum Omnes“-Kongreß in Rom	308
Beratungen der Weltföderation katholischer Männer in Madrid	311
Quelques remarques concernant l'activité du Mouvement Chrétien Ukrainien*	315
V. BIBLIOGRAFISCHE ZUSAMMENSTELLUNGEN	319
Bibliographie der Wissenschaftlichen Schriften und Beiträge des Autors (1970-1983)	321
Psychologie	323
Soziologie	324
Geschichte	324
Kultur	339
Bibliographie	341
Popularisierung der Wissenschaften	342
Verzeichnis der Abbildungen	343

¹ Das erste Inhaltsverzeichnis gibt den Titel in der Sprache an, in welcher der Beitrag gedruckt ist. In den Übersetzungen des Inhaltsverzeichnisses wurden nur die ukrainischen Titel übersetzt, die anderen blieben im Original und sind mit einem (*) gekennzeichnet.

TABLE DES MATIÈRES¹

Table des matières (en ukrainien)	V
Inhalt	VII
Table des matières	IX
Contents	XI
Introduction	XV
I. ÉTUDES CONCERNANT L'HISTOIRE CONTEMPORAINE DE L'UKRAÏNE	1
phique). Avec les fac-similés des pages de titre de 18 publications Der ökumenische Gedanke im Leben und Wirken des Märtyrer- Patriarchen*	5
Bibliographie der Werke des Kardinals Josyf Slipyj*	24
La presse estudiantine ukrainienne (Aperçu historique et bibliogra- Das tschechische Komponisten-Viergestirn als Verpflichtung für périodiques	36
II. MÉMOIRES	95
Les rencontres avec le Colonel Eugène Konovalc' sur le fond d'esprit de l'époque	97
Les circonstances de la vie et le comportement des élèves du Collège Académique Ukrainien dans les premières années de l'occupation polonaise	135
III. ESSAIS ET ESQUISSES	159
Le „Quatrième Universal“ considéré sous l'aspect géopolitique, socio- psychique, historique et politique	161
Le Patriarche des Témoins de Foi	176
Le quatre-vingtième anniversaire de M. Volodymyr Kubijovyč	184
IV. CONTRIBUTIONS A L'HISTOIRE DES INSTITUTIONS UKRAÏNIENNES EN EXIL	203
A. <i>Matériaux et documents concernant l'Université Ukrainienne Libre</i> .	205
Aperçu de l'activité de l'Université Ukrainienne Libre pour l'année 1978	205
Allocution prononcée à l'occasion de l'inauguration des cours d'été à l'Université Ukrainienne Libre (le 29 juillet 1979)	220
<i>Rencontres internationales (Internationale Freundschaftsbegegnungen der UFU)*</i>	227
<i>Ukrainisch-tschechische Abende</i>	228
Gedenkansprache zum 35. Todestag von Tomas Garrigue Masaryk* .	228
Slaven und Europäer*	232
Slavische Künstler stellen aus (mit Faksimile der Einladung)* .	237
<i>Rencontres ukraïno-polonaises</i>	242
Allocution prononcée à l'occasion de la soirée littéraire de M. Tymo- teusz Karpowicz	242
	IX

Conférence scientifique ukraino-polonaise (avec plusieurs fac-similés)	246
Ouverture de la Conférence scientifique ukraino-polonaise (le 6 et 7 octobre 1980)	259
<i>Die Europa-Abende der UFU</i>	266
Kopernikus als Symbol und Vermächtnis für unsere Zeit*	268
Bekentnis zu Europa — wir gehören auch zu Europa (Veranstaltung des „Hauses der Begegnung“) — mit Faksimile der Einladung*	271
Einführungswort zum zweiten Europa-Treffen an der Stuttgarter Universität — 13. Juli 1979*	274
<i>Collation du grade de docteur honoris causa à deux hommes d'État canadiens</i>	277
Les mérites du très honorable a. Premier Ministre du Canada et Chancelier de l'Université de Saskatchewan John G. Dieffenbaker*	277
Doctorat honorifique conféré à M. John G. Dieffenbaker	281
Festrede des Rektors zur Verleihung der Ehrendoktorwürde an den Kanadischen Föderalminister Norman A. Cafik*	286
Les préparatifs des institutions scientifiques ukrainiennes concernant la commémoration du millénaire de l'Ukraine Chrétienne	292
Signatures des (18) photos en couleurs sur les planches annexe	295
<i>Planches (VIII) annexe entre les pages 296 et 297</i>	
B. <i>Matériaux concernant le Mouvement Chrétien Ukrainien</i>	297
La troisième „Rencontre Européenne“ à Munich	297
Katholische Männer („Unum Omnes“) und die Kirche in Osteuropa*	301
Un siège permanent dans la Fédération „Unum Omnes“ pour une représentation de l'Eglise Orientale	307
Les assises d'„Unum Omnes“ à Rome	308
L'Assemblée de la Fédération „Unum Omnes“ à Madrid	311
Quelques remarques concernant l'activité du Mouvement Chrétien Ukrainien*	315
V. MATERIAUX BIBLIOGRAPHIQUES	319
Bibliographie des écrits scientifiques et matériaux de l'auteur (1970-1983)	321
Psychologie	323
Sociologie	324
Histoire	324
Culture	339
Bibliographie	341
Popularisation scientifique	342
Table des illustrations	343

¹ La première table des matières indique les titres des contributions dans les langues originales respectives (c'est à dire: ukrainienne, allemande ou française). Les tables de matières non-ukrainiennes contiennent seulement les traductions des titres des articles ukrainiens; les articles ou essais, publiés originalement en allemand ou français sont indiqués, par contre, dans les langues originales, avec une indication (*) (derrière le titre).

CONTENTS¹

Contents (in Ukrainian)	V
Inhalt	VII
Table des matières	IX
Contents	XI
Foreword	XV
I. STUDIES IN MODERN UKRAINIAN HISTORY	
Der ökumenische Gedanke im Leben und Wirken des Märtyrer-Patriarchen*	5
Bibliographie der Werke des Kardinals Josyf Slipyj*	24
The Ukrainian Students' Press (A Historical-Biographical Essay). With Title-Pages Facsimiles of 18 Journals	36
II. MEMOIRS	
Encounters with Colonel Evhen Konovalts Against the Background of the Moods of that Time	97
Gymnasiasts of the Ukrainian Academic Gymnasium during the First Years of Polish Occupation	135
III. ESSAYS AND OUTLINES	
The "Fourth Universal" (Proclamation) from the Geopolitical, So- ciopsychological and Historical-Political Points of View	161
The Patriarch of Martyrs	176
The Eightieth anniversary of Volodymyr Kubijovyč	184
IV. MATERIALS CONCERNING THE HISTORY OF UKRAINIAN INSTITUTIONS IN THE DIASPORA	
<i>A. Materials Pertaining to the Ukrainian Free University</i>	205
A Concise Survey of the UFU Activity in the Year 1978	205
Inaugural Address of the UFU Summer Semestre (July 29, 1979)	220
<i>International Encounters of Understanding and Agreement (Internationale Freundschaftsbegegnungen der UFU)</i>	227
<i>Ukrainisch-tschechische Abende</i>	
Gedenkansprache zum 35. Todestag von T. G. Masaryk*	228
Das tschechische Komponisten-Viergestirn als Verpflichtung für Slaven und Europäer*	232
Slavische Künstler stellen aus (mit Faksimile der Einladung)*	237
<i>Ukrainian-Polish Encounters</i>	242
Address on the occasion of T. Karpovich's "Author's Evening" at the UFU	242
Ukrainian-Polish Scholar's Conference at the UFU (Report on the Process with Facsimiles of the Invitation, Programm and some Greet- ings)	246
	XI

Opening of the Ukrainian-Polish Scholars' Conference (October 6-7, 1980)	259
<i>Europe-Evenings at UFU</i>	266
Kopernikus als Symbol und Vermächtnis für unsere Zeit*	268
Bekenntnis zu Europa — wir gehören auch zu Europa (Veranstaltung des „Hauses der Begegnung“) — mit Faksimile der Einladung*	271
Einführungswort zum zweiten Europatreffen an der Stuttgarter Universität — 13. Juli 1979*	274
<i>Honorary Doctor's Degrees Bestowed upon two Canadian Statesmen</i>	277
Les mérites du très honorable a. Premier Ministre du Canada et Chancelier de l'Université de Saskatchewan John G. Dieffenbaker*	277
Honorary Doctor's Degree for John Dieffenbaker	281
Festrede des Rektors zur Verleihung der Ehrendoktorwürde an den Kanadischen Föderalminister Norman C. Cafik*	286
Research Institutions and their Preparation for the Commemoration of the Millennium of Christian Ukraine	292
Description of (18) Color Prints on a Supplementary Sheet	295
<i>Supplementary Sheet of Reproductions (VIII Tables)</i> betw. pp. 296 &	297
B. <i>Material Pertaining to the Ukrainian Christian Movement (UCM)</i>	297
The Third "European Encounter" in Munich	297
Katholische Männer („Unum Omnes“) und die Kirche in Osteuropa*	301
Membership for a Representative of the Eastern Church at "Unum Omnes"	307
"Unum Omnes" Meeting in Rome	308
World Federation Meeting of Catholic Men in Madrid	311
Quelques remarques concernant l'activité du Mouvement Chrétien Ukrainien*	315
V. BIBLIOGRAPHICAL MATERIALS	319
Bibliography of the Author's Scholarly Papers and Reports (1970-1983)	321
Psychology	323
Sociology	324
History	324
Culture	339
Bibliography	341
Scholarship Popularization	342
List of Illustrations	343

¹ In this basic list of contents, the respective titles are specified in the original language (that is Ukrainian, German, French). In the foreign language list of contents only the titles of the papers in Ukrainian are translated. The German and French titles are given in their respective original version, which is marked by an asterisk (*).

Bondavally Jay

ВІД АВТОРА

*Приступаючи до видання 2-го тому «Студій та матеріалів до новішої української історії» на 75-у році життя, автор вповні усвідомлював права й обов'язки віку — дати своєрідний підсумок одного відтинку своїх дослідів. Тому в предкладеній читачеві книзі зібрані насамперед друковані вже впродовж останніх років причинки, але розкинені по різних виданнях, часто в щоденниках чи тижневиках, отже важко доступні для користування, зокрема в умовах нашої розпорошености в світі.**

Від появи першого тому «Студій та матеріалів» минуло 13 років, в яких довелося авторові керувати діяльністю Українського Вільного Університету (УВУ). Тому зібрані матеріали стосуються, що й зрозуміле, значною мірою історії саме тієї нашої Установи, що її 60-річчя широко відзначено перед двома роками. При добірці матеріалів звернено увагу насамперед на ті впровідні слова до наукових конференцій, святкові промови, підсумовувальні діяльностеві огляди, програмові вступні слова чи пресові інформації, які насвітлювали діяльність УВУ під різними аспектами, і тому важливі для гла його діяльності; вони становлять важливу підставу для історії УВУ в її мюнхенському періоді діяння, яка мала б бути виготовлена на наступне п'ятиріччя (1986). Відповідно до того складено й бібліографію писань автора, яку поширено порівнянно до попередньої (доведеної до року появи 1-го тому — себто до 1970 р.), з можливо точним відзначенням дати й місяця появи інформацій та переліком передруків, щоб тим вказати на заінтересування нашої періодичної преси для починів УВУ; реакція преси була добрим і бажаним показником загальної постави суспільности до плянів УВУ та їх реалізації.

Широке тло діяльності УВУ вказувало теж і на деякі «тіні» його розгорненої дії, зокрема в міжнародному секторі різнорідних зв'язків з іншими — неукраїнськими — високими школами чи їх інститутами; численні спільні наукові почини позитивно заважили на престижу нашої «Alma mater», але одночасно в'язали чимало уваги та енергії: тим пояснюється також деякий парадокс, що автор видає том праць і матеріалів з історії, яка насправді не є основним предметом його студій та дослідів; є в тому навіть деяка риса трагізму, що й досі його психологічні й соціологічні студії та довідки залишаються незібрані, — в більшості ще й у рукописах. Проте, у тому є свідома данина умовам праці, коли для

утримання й розбудови 60-річної Установи доводилося жертвувати особистими заінтересуваннями ба навіть зректися підсумку основних ділянок власного досліджу. Видання цього тому історичних матеріалів приневолює усвідомити це особисте занедбання, виправдане однак світоглядом цілого покоління, яке загальне ставило понад особисте. Можливо, що генерація не знайде зрозуміння чи виправдання в прийдешньому, але вона не вміла йти іншим шляхом. Можливо, що саме зібрані матеріали — бодай на відтинку УВУ, частинно також НТШ чи УХР — дадуть деяке в'яснення умов і виправданн осіб, як зокрема повинні те зрозуміння давати щорічні звідомлення із праці УВУ, чи підготовлювана історія. Це ж сьогодні вже сотні імпрез чи зустрічів із тисячами доповідей і понад двома сотнями виданих друком позицій, при мінімальних грошових засобах.

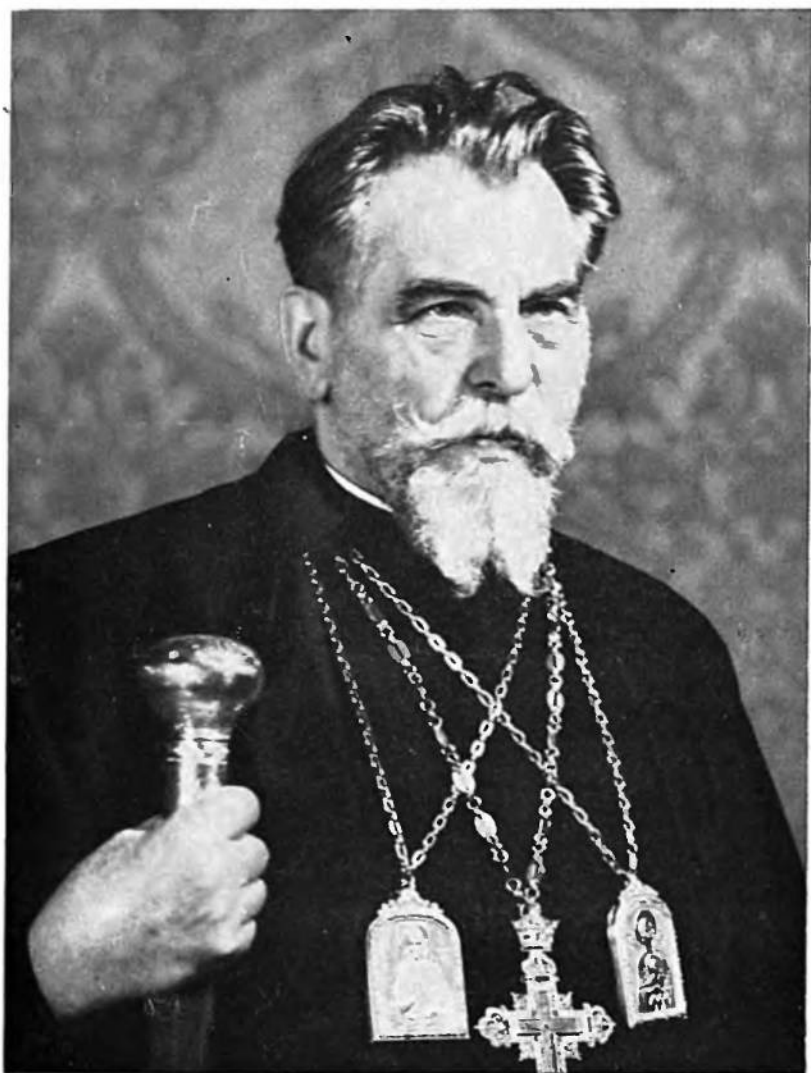
Порівнянню із 1-м томом «Студій та матеріалів» зміст 2-го тому поширено двома новими розділами: Мемуарів і історичних та біографічних есеїв. Вони з природи речі менше документовані ніж «студії», але зате більше синтетичні та соціологічно чи психологічно поглиблені, при чому автор намагався зберегти якнайбільше об'єктивности, а при формулюванні оцінок чи характеристик бути якнайбільш обережним чи навіть стриманим.

Наприкінці, автор почувається до обов'язку висловити свою вдячність Шановним Колегам із Сенату та Секретаріату УВУ за доброзичливу поставу й заохоту до видання нового тому та за активну допомогу при здійсненні наміру, при чому годиться відзначити, що видання не мало бути «ювілейним»: його друк почався три роки тому, і лише щоденні авторові адміністративні обов'язки припізнили його появу й зумовили деякі технічні недоліки при водностаинюванні правопису чи доборі шрифтів. Це також «знак» умов праці, які однак не сміють спинювати її, чи призводити до резигнації з плянів. Сучасні винні майбутнім збереження джерел для досліджу доби. Це й присвічувало автсрові при збиранні матеріалів та підготові їх до друку, дозволяючи перемогати всі непередбачені труднощі.

* Точніші дані, де й коли були друквані причинки до цього тому «Студій та матеріалів», знайде Читач у долученій до 2-го тому бібліографії (стор. 321 і наст.). В цім посиланні автор дає число позиції у бібліографії, яка стосується поодиноких причинків, ідучи за чергою їх міщення у томі. Бібліографія була зладжена спеціально для цього видання і досі не була ще друквана. Позиції бібліографії, які друкуються вперше, позначені зіркою (*). 107, 224, 110, 100, 101, 111, 55, 112*, 51, 52, 73*, 75*, 76*, 78, 42, 80, 67а*, 67б*, 67с, 63*, 127, 64, 187-187а, 190, 191в*, 193, 194, 195, 197*, 226*.

I

СТУДІЇ ЗІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Josyf Slipyj, Patriarch und Kardinal

DER ÖKUMENISCHE GEDANKE IM LEBEN UND WIRKEN DES MÄRTYRER-PATRIARCHEN

In diesem Jahr fallen zwei Gedenktage im Leben des Primas der Ukrainischen Katholischen Kirche, Kardinal Josyf Slipyj, zusammen: am 17. Februar 1977 feierte er seinen 85. Geburtstag, am 30. September waren 60 Jahre seit der Priesterweihe vergangen. Selbstverständlich haben zahlreiche Gläubige aus allen Ländern der Diaspora diese beiden seltenen Jubiläen des „ersten Ukrainers der Gegenwart“ angemessen geehrt, indem sie sich in großer Schar in der „ewigen Stadt“ zusammgefunden haben, die für ihn, dem die Rückkehr in seine Hauptstadt Lemberg — wo er vor 32 Jahren verhaftet wurde¹ — untersagt ist, zu einer Zuflucht geworden ist. Vornehmlich die zweite Pilgerschaft war zahlreich und repräsentativ.²

Selbstverständlich durften unter den Anwesenden die Vertreter der Wissenschaft nicht fehlen, und das aus mindestens zwei Gründen: erstens gehört der hochwürdigste Jubilar selbst zur Wissenschaft — worüber noch ausführlich die Rede sein wird — und er pflegt heute noch zu unterstreichen, er fühle sich in den Kreisen der Forscher am wohlsten, deren Aufgabe er stets betont, durch ihr

¹ Der damalige Metropolit Josyf Slipyj wurde am 11. April 1945 verhaftet. Das Urteil (zu 8 Jahren Zwangsarbeit) wurde am 6. März 1946 im Lemberger Tagesblatt „*Vilna Ukrajina*“ verkündet und später infolge der wiederholten Weigerungen, die Einheit mit dem apostolischen Stuhl aufzulösen, mehrmals verlängert. Dank dem Drängen der Weltöffentlichkeit und des persönlichen Eingriffs des Hl. Vaters Papst Johannes XXIII aus dem Gefängnis befreit, traf der Metropolit Josyf am 9. Februar 1963 in Rom ein, wo er auch heute im Vatikan lebt. Somit verbrachte er fast 18 Jahre in der Verbannung.

² Die Unterlagen der Jubiläumsfeierlichkeiten, darunter auch die Glückwünsche der ukrainischen wissenschaftlichen Kreise, sind im Informationsblatt des Ukrainischen Pressebüros *Visti z Rymu* (Nachrichten aus Rom) Nr. 322—324, vom 15. 11. 1977, veröffentlicht worden. Die Zahl der Pilger wird aus Gründen der Objektivität nach polnischen Quellen angegeben; Dominik Morawski gibt in seiner in der Monatszeitschrift *Kultura* (Paris) vom November 1977 erschienenen Korrespondenz aus Rom die Zahl von 1500 Gläubigen an. Anwesend waren 7 Bischöfe und ca. 60 Priester. Neben den wissenschaftlichen Kreisen waren auch die Vertreter des politischen Sektors, der Laienbewegung (vor allem der Ukrainischen Weltvereinigung für das Patriarchat), der Jugendverbände, sowie der gesamten Öffentlichkeit anwesend.

Wirken zum Gewissen des Volks zu werden. Für seine Verdienste auf dem Gebiete der Wissenschaft ist er mit den höchsten Ehrentiteln seitens unserer bedeutendsten wissenschaftlichen Einrichtungen ausgezeichnet worden: er ist Ehrenmitglied der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften und Doktor h. c. der Ukrainischen Freien Universität.³

Zum zweiten ist die ukrainische Wissenschaft Seiner Eminenz zu allergrößtem Dank verpflichtet: indem er durch seine Stiftung den Kauf eines eigenen Gebäudes der Ukrainischen Freien Universität ermöglichte,⁴ hat er die Zukunft des ganzen Hauses der Ukrainischen Wissenschaften auf lange Jahrzehnte hinaus gesichert und die ukrainische Wissenschaft schuldet ihm jenen Dank, der mit Recht zu den Grundwerten der zivilisierten Welt und der christlichen Kultur gehört. Deshalb dürfen sich die ukrainischen Wissenschaftler nicht auf eine passive Teilnahme an den Jubiläumsfeierlichkeiten und auf Festreden beschränken, vielmehr ist es ihre ehrenvolle Pflicht, auf die Rolle und Bedeutung dessen hinzuweisen, den die Biographen, und nach ihnen die Geschichtsschreiber, einen „Mann der unergründlichen göttlichen Vorsehung“ genannt haben,⁵ um gleichzeitig zu den Quellen jenes Dynamismus vorzudringen, vor welchem auch die Gegner ihr Haupt beugen, — sogar jene Feinde, die durch Haft und Verbannung 18 grauenvolle Jahre hindurch erfolglos versucht haben, den aus einem festen Glauben an Gottes Allgegenwart und Gerechtigkeit geschöpften Mut zu brechen.

Unsere in der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften vereinigten Institutionen haben diese Aufgabe bereits anlässlich der

³ Die Ehrenmitgliedschaft der ŠGW erhielt er zum 35. Jubiläum seiner Mitgliedschaft in dieser ältesten ukrainischen wissenschaftlichen Gesellschaft am 8. August 1965. Die Ehrendoktorwürde der UFU wurde dem Jubilar am 2. September 1969 verliehen. Gerade anlässlich der Promotionsfeierlichkeit bekundete Seine Eminenz seine Sympathie zur Wissenschaft. Dokumentation zum Promotionsakt siehe: W. Janiw: *Studien und Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine*. Serie: Monographien der UFU, Bd. 16. München 1970. Ss. 248—257. Zur Ehrenmitgliedschaft der ŠGW ebenda., Ss. 322—323. Es sei gelegentlich bemerkt, daß der Kardinal auf ähnliche Weise durch nichtukrainische wissenschaftliche Einrichtungen ausgezeichnet wurde: am 13. November 1965 wurde er zum Mitglied der römischen Tiburtinischen Akademie ernannt. Er wurde mit Ehrendoktoraten an folgenden Universitäten bedacht: am 10. Juni 1967 — Seton Hall University in South Orange, N. J.; am 17. Juli 1968 — St. Paul University (der Oblatenpater) in Ottawa; am 28. Juli 1968 — Loyola University of Chicago; am 2. August 1968 — Catholic University of America (Washington). (Vgl. die Quartalschrift „Logos“ — Yorkton, Canada, Jhrg. XIX. Heft 4, 1968, S. 308).

⁴ Das eigene Gebäude der UFU wurde am 1. 1. 1974 erworben. Der Kauf konnte dank einer Spende Seiner Eminenz in Höhe von DM 500.000 vollzogen werden. Anfang 1977 spendete Seine Eminenz noch zusätzliche DM 450.000 zur Tilgung der auf dem Gebäude lastenden Hypothek. Im Haus sind sämtliche ukrainischen wissenschaftlichen Einrichtungen Münchens unter der gemeinsamen Bezeichnung: „Haus der Ukrainischen Wissenschaften“ untergebracht.

⁵ Vgl.: Prof. Dr. I. Hrynioch (Vorsitzender der Ukrainischen Theologischen Gesellschaft) in der religiösen Zeitschrift *Naša Cerkev* (Unsere Kirche), London, April—Juni 1965, Nr. 2 (71).

vorausgegangenen Jubiläen mit der Veröffentlichung zweier beachtlicher, dem Primas gewidmeter Bände⁶ eingeleitet, und nun stellen wir uns die — fürwahr nicht leichte — Aufgabe, in einem kurzen Aufsatz eine synthetische Zusammenfassung des Lebenswegs des Jubilars aufzuzeichnen, eines Lebenswegs, der — ohne die Jahre seiner geistigen Bildung während der Schulzeit und der Anfangssemester an der Universität zu erwähnen — aus drei Etappen besteht:

1. der wissenschaftlichen Laufbahn in Lemberg,
2. den Jahren der Verbannung in sowjetischen Gefängnissen und Zuchthäusern und
3. dem Streben nach der Eigenständigkeit der Ukrainischen Kirche nach seiner Befreiung.

Diese drei schaffensreichen Etappen, die das Leben dreier Menschen auszufüllen vermocht hätten, waren durch eine einzige grundlegende Hauptidee miteinander verbunden: dem *Ökumenismus des Strebens*, was der Gestalt selbst eine seltene Integrität, eine gewisse Monumentalität verleiht, aufgrund welcher eine ununterbrochene Folgerichtigkeit, ja eine inspirierte Besessenheit zu verstehen ist. Die unergründliche Tiefe dieser geistigen Einstellung kann man ohne Berücksichtigung der geschichtlichen Hintergründe und den daraus entspringenden Entwicklungstendenzen nicht erfassen. Denn dieses Streben nach der Einheit, der Universalität der Kirche — der Leitgedanke unseres Hierarchen — ist schon in den Anfängen unseres historischen Bestehens zu unserer Mission geworden, zur Botschaft eines Volkes am Kreuzweg: zwischen den Warägern im Norden und den Griechen im Süden, zwischen West und Ost. Jener Kreuzweg indessen, der ein Segen war und dem das Kiever Großfürstentum Macht und Wohlstand verdankte, der die Hauptstadt — die „Mutter“ der altehrwürdigen Städte — zu einem Mittelpunkt machte und die Kuppeln ihrer zahllosen Kirchen vergoldete, derselbe Kreuzweg wurde jedoch dem Staat zum Verhängnis, als unser reiches Territorium ohne natürliche Grenzen Dutzende von Nomadenstämmen anlockte,

⁶ Die Ukrainische Freie Universität, die Sevčenko Gesellschaft der Wissenschaften, die Ukrainische Theologische Wissenschaftliche Gesellschaft und die Ukrainische Freie Akademie der Wissenschaften veröffentlichten zwei Sammelbände: a. *Die Religion im Leben des ukrainischen Volkes* und b. *Beiträge zur ukrainischen Kirchengeschichte*. Der erstere erschien als Bd. 181 der Serie der „Mitteilungen der SGW“ (München-Rom-Paris 1966, Ss. XXXII + 222 + XXXVI Bildtafeln), anlässlich des 75. Geburtstags und des 50. Jubiläums der Priesterweihe des damaligen Großerzbischofs und Kardinals. Der zweite erschien als Nr. 9—10 der „Wissenschaftlichen Mitteilungen der UFU“, (München-Rom-Paris 1969, Ss. XXVII + 387 + XXIV Bildtafeln) zum 30. Jahrestag der Bischofsweihe und dem 25. Jubiläum des Antritts der Metropolen-Nachfolge. Beide Bände beinhalten ein umfangreiches Material zum Leben und Wirken des Jubilars, u. a. eine kurze Biobibliographie (1. Sammelwerk, Ss. XV—XXXII) und einen besonderen reichen Dokumentationsteil zur Geschichte der Befreiung des Bekenner-Metropoliten und seiner Jubiläen (2. Sammelwerk, Ss. 299—381). Beide Veröffentlichungen waren Gegenstand einer Buchbesprechung in Nr. 6—7 der „Mitteilungen der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften“ (M. Z a j a c: *Zwei Werke zur ukrainischen Kirchengeschichte*. Ss. 99—102).

Ukraine durch ihr Verständnis für das Erbe der Antike, durch die Scholastik und das abendländische theologische Denken schlechthin, sogar die Herzen der ehemaligen bedeutenden Russophilen aus den Kreisen der abendländischen Gelehrten.¹¹

Sich auf die Grundlage jener reichen und langen Tradition und auf die gemeinsame Konzeption der katholischen und orthodoxen Ukrainer stützend, suchte unser heutiger Jubilar in seiner Jugend als Gelehrter und Forscher einen Weg zur Beseitigung der noch die beiden Zweige der Ukrainischen Kirche trennenden Differenzen. Er wandte sein Augenmerk vor allem auf die *dogmatische Frage* nach dem Ausgang des heiligen Geistes, die bekanntlich von den Katholiken anders als von den Orthodoxen interpretiert wird. Zwei Habilitationsschriften des jungen Doktors Josyf — in Innsbruck und Rom — wie auch zwei spätere Abhandlungen¹² sind gerade diesem Problem gewidmet, das zu den kompliziertesten theologischen Mysterien gehört und eine gründliche Beherrschung der Prinzipien der scholastischen Philosophie sowie eine einwandfreie Kenntnis der Schriften der heiligen Väter der Ost- und Westkirche voraussetzt.

Die Arbeiten des ukrainischen Gelehrten, die eine hohe Einschätzung seitens der zeitgenössischen Sachkundigen fanden¹³ und in das Gedankengut der theologischen Weltliteratur eingegangen sind, bewiesen überzeugend, daß die östliche Formel des Ausgangs „vom Vater durch den Sohn“ bei einer vorurteilsfreien Betrachtung der westlichen „von Vater und vom Sohn“ keinesfalls widerspricht. Die günstige Aufnahme der diesbezüglichen Beweisführung ermöglichte es, sich ihrer bei dem Streben nach einer Einheit der Kirchen zu bedienen, und da eines der wichtigsten dogmatischen Hindernisse somit behoben war, erleichterte dies wesentlich die Bemühungen um die Vereinigung.¹⁴

du mot, c'était justement l'oecuménisme de tous les chrétiens. Skovoroda allait plus loin encore et il considérait les temples païens comme de vraies églises, et la Révélation pour lui ne se bornait pas aux chrétiens“ (S. 114).

¹¹ So bekennet, z. B. der führende französische Slavist, Pierre P a s c a l, Honorarprofessor an der Sorbonne, in seiner Danksagung für die Verleihung der UFU-Doktorwürde: „J'étudiai le XVIIème siècle dans son ensemble, et je ne manquai pas de rencontrer l'illustre Académie de Kiev et son fondateur Mohyla. Ainsi l'Ukraine était ouverte à la culture latine et à l'Occident au moment même où la Moscovie leur tournait le dos. Ma fidélité latine m'inclinait vers une Kiev qui ressaisissait son rôle civilisateur des siècles de Jaroslav et de Vladimir Monomaque“ (Vgl. „Un slavisant français se tourne vers l'Ukraine . . .“ in unseren „Mitteilungen“, Nr. 12. Ss. 91—92).

¹² Wir unterlassen hier die Angabe der bibliographischen Einzelheiten, da wir im Anschluß eine Bibliographie der wissenschaftlichen Veröffentlichungen des Jubilars bringen. An dieser Stelle verweisen wir lediglich auf die Nummern der Bibliographie, unter denen die genaueren Angaben zu finden sind. Es handelt sich hier um die Nummern 1, 2, 3 und 8.

¹³ v. Cremers S. J., A. Jugie, F. Kattenbusch, A. Landgraf, Dr. A. Michael, F. Mitzka, S. Salaville, J. Srebrnić, Prof. Stufler, M. de la Taille S. J., G. Thery, D. P. de Voogt.

¹⁴ Zusammenfassende Äußerungen über die Trinitätslehre des Jubilars finden wir in den Studien des ehem. Rektors des ukrainischen Priesterseminars in Hirschberg (BRD) und in Culenborg (Holland), Infulat Dr. V. L a b a: *Metropolit Josyf Slipyj als Gelehrter und Organisator der Wissenschaften* in der theologischen Quartalschrift „Logos“ — Yorkton,

Die gleiche Richtung auf der Suche nach Annäherung und Einheit der Kirchen weisen auch die übrigen, nicht nur die dogmatischen, sondern auch die kulturgeschichtlichen und historischen Arbeiten des Gelehrten auf. Gerade er war es, der — vielleicht erstmals — auf die Irrtümlichkeit der lange Zeit verbreiteten Ansicht hingewiesen hat, die Scholastik sei angeblich der Geistigkeit des Ostens fremd, und dies durch das einleuchtende Beispiel einer speziellen thomistisch-scholastischen Lehre in der griechisch-byzantinischen Literatur des 14. Jahrhunderts¹⁵ und das Beispiel der Rolle, die die Scholastik in der Kiever Mohyla-Akademie innehatte. Die historischen, also zu seinem dritten Tätigkeitsbereich gehörenden Studien des hochw. Dr. Slipyj waren ihrerseits den bedeutendsten Gestalten der Ukrainischen Kirche der Vergangenheit und Gegenwart gewidmet, die besonders zur Einheit beigetragen haben, vor allem die Studie über seinen Konsekrator, den großen Metropoliten Andreas.¹⁶ Die gesammelten Werke Seiner Eminenz sind 1968—76 in einer achtbändigen Neuauflage von insgesamt über 3.200 Seiten im Quartformat erschienen, wobei diese Zahlen den Umfang seiner Arbeit auf diesem Gebiet am besten veranschaulichen.^{16a}

Bei der Charakteristik unseres heutigen Jubilars als Gelehrten muß man darauf hinweisen, daß er sich nicht nur als Forscher (worüber bereits die Rede war) verdient gemacht hat, sondern auch als Organisator der Wissenschaften sowie als Pädagoge und Redakteur. Bereits in seinem 31. Lebensjahr, also noch vor der Verteidigung seiner beiden Habilitationsarbeiten, wurde er zum Professor des Theologischen Seminars in Lemberg berufen und somit zum Erzieher einer neuen Generation auserwählt; 4 Jahre darauf — nach der Bewährung — übernahm er den Posten des Rektors. Nach weiteren 4 Jahren reorganisierte er das Seminar und wandelte es in eine Akademie um, die nur aus politischen Gründen unter den Lebensbedingungen im damaligen polnischen Herrschaftsbereich nicht den Titel einer Katholischen Universität erhielt. Diese Akademie hat jedoch in den 10 Jahren ihrer Tätigkeit 400 hochqualifizierte Priester ausgebildet, weitere 600 waren im Begriff, sich auf die Erfüllung ihrer Berufung gewissenhaft vorzubereiten. Sie alle wurden freilich nach jenen ökumenischen Grundsätzen erzogen, die auch die Forschungsarbeiten ihres Rektors und Erziehers bestimmt haben.¹⁷

Canada, Jg. 1956, Heft 1 und RP. Meletij Solovij OSBM: *Metropolit Josyf Slipyj als Theologe und Wissenschaftler* in „Wissenschaftliche Mitteilungen der UFU“, Nr. 9—10. — Vgl. Anm. 6 — S. 285—298). Beide Studien stellen fest, daß die vier die Trinitätslehre betreffenden Werke einen gebührenden Platz unter den theologischen Werken gefunden haben.

¹⁵ Vgl. Bibliographie, Nrn. 4, 5, 5a, 6, 7.

¹⁶ Bibliographie, Nr. 19; auch über den hl. Josaphat, Nr. 18.

^{16a} Bibliographie, Nr. 104—109.

¹⁷ Über die Rolle und Tätigkeit der Akademie geben mehrere Quellen eine Übersicht. Zunächst gibt es Artikel über die Bedeutung der Akademie in zeitgenössischen Veröffentlichungen (Bibl., Nr. 32); eine besondere Veröffentlichung galt der Verfassung der Akademie (Bibl., Nr. 33); ferner wurden alle drei Jahre reich dokumentierte Tätigkeitsberichte herausgegeben: es erschienen drei Bände (1928—31, 1932—34 und 1934—37 mit

fangener des Zarenregimes gewesen und auch jetzt befürchtete er das Schlimmste. Deshalb wollte er im voraus seine Nachfolge sichern: zu seinem Erben wählte er einen Mann, der sich bereits durch seine Unermüdlichkeit und Standhaftigkeit ausgezeichnet hatte, — also durch Charaktereigenschaften, die dem Augenblick am besten entsprachen. Nach einer geheimen Verständigung mit dem damaligen Hl. Vater — dem weitblickenden Papst Pius XII., der die Position des Metropoliten voll und ganz anerkannte²³ — erfolgt am 22. Dezember 1939 die Weihe des hochw. Rektors zum Erzbischof mit automatischem Nachfolgerecht im Falle des Todes des Metropoliten Andreas oder einer Verhinderung in seiner Amtsführung. Die Bischofsweihe findet im Geheimen in der Privatkapelle des Metropoliten statt. Das war der Beginn der zweiten Etappe im Wirken des Monsignors Josyf Slipyj.

Ich halte es für angebracht, an dieser Stelle auf einige historischen Analogien hinzuweisen, die auch im weiteren eine große Rolle spielen werden, so daß sie sich zu einer symbolischen Bedeutung verdichten: bei seiner Weihe erhält der neue Erzbischof dasselbe Zepter — einen hölzernen Wanderstab —, das auch seinem Vorgänger, dem Bischof Josyf Bocjan,²⁴ (dessen Weihe sich ebenfalls im Geheimen aber ohne Sondergenehmigung des Apostolischen Stuhles zur Zeit der Gefangenschaft des Metropoliten Andreas und anhand besonderer, ihm von einem anderen großen Papst, dem heute heiliggesprochenen Pius X, verliehenen Vollmachten vollzogen hatte), vor fast genau 25 Jahren als Zeichen seiner Würde überreicht worden war. Die genannten Vollmachten sollten später zum Gegenstand einer großen Auseinandersetzung zwischen der päpstlichen Kurie und dem Metropoliten Andreas werden, in dem Maße, daß man sogar in Frage stellte, ob solche Vollmachten überhaupt jemals erteilt wurden... Das gehört heute der Vergangenheit an, ließ jedoch seinerzeit eine dramatische Spannung entstehen;²⁵ dabei ging es um nichts anderes als um die teilweise Wiederherstellung der durch die Brester Union gewährleisteten Rechte der eigenständigen Teilkirche, also um die herkömmlichen Rechte einer Ostkirche, zu denen u. a. die Ernennung eigener Bischöfe durch den Metropoliten gehörte; vor allem ging es jedoch um das eigentliche Wohl der Kirche, um das Erhalten der Union der bedeutendsten aller katholischen Ostkirchen.

Sprache veröffentlichte der Verlag Ukraine, München 1955, eine Arbeit von Dr. G. Prokoptschuk: *Der Metropolit*. Leben und Wirken des großen Förderers der Kirchenunion. 299 S. Über die Haft: S. 109 ff. Der Einmarsch der bolschewistischen Truppen in Lemberg erfolgte am 22. September 1939.

²³ Die Ernennungsurkunde des Hl. Vaters Pius XII. trägt das Datum des 25. November 1939. Rektor Josyf Slipyj wurde zum Titularerzbischof und Koadjutor des greisen Metropoliten — mit dem Recht der automatischen Nachfolge — ernannt.

²⁴ Vgl. die bereits erwähnte Studie von B. Kazymyrya (Anm. 17. Über die Einzelheiten der Weihe besonderes Kapitel, S. 258 ff.) aufgrund eines Briefes des Neugeweihten von 1942.

²⁵ Der Prozeß zur Seligsprechung des Metropoliten Andreas ist eingeleitet worden und ihm gebührt der Titel „Diener Gottes“.

Neben dem Stab erhielt Erzbischof Josyf noch andere Insignien der Bischofswürde: den Ring und das Hieratikon des Bischofs Josyf Bocjan, jenes Bischofs also, dem er eine Arbeit gewidmet hatte, als er noch Schriftleiter der Quartalschrift „Bohoslovija“ war und in der u. a. auch die Unionsbestrebungen des Vorgängers besonders erwähnt wurden.²⁶ Alle äußeren Merkmale der geheimen, geradezu mystischen Weihe in einer Zeit der gewaltsamen Unterdrückung aller Unionsbestrebungen, die historischen Analogien der Weihen zweier Josyfs, die beide Rektoren von Theologischen Hochschulen gewesen sind, zwischen denen genau ein Vierteljahrhundert lag, selbst die Stimmung der Weihe mit der symbolischen Übergabe der geradezu historischen Insignien schienen den Weg des neuen Bischofs vorauszubestimmen — einen Weg, der übrigens schon durch seine frühere ökumenische Tätigkeit als Forscher und Erzieher, als Redakteur von benediktinischem Fleiß (nahezu 150 veröffentlichte Bände), als Organisator der Wissenschaften mit dem Höhepunkt im Unionskongreß und in den nachträglichen Publikationen, vorgezeichnet wurde.

Diese Rolle des Erzbischofs Josyf Slipyj sollte erst einige Jahre später zu ihrer vollen Entfaltung kommen, denn vorerst kam es noch zu einer Wende im Kriegsverlauf, als die bolschewistischen Truppen Lemberg verließen und die deutsche Besatzung an deren Stelle trat. Während jener kurzen Ruhepause unternimmt der Erzbischof Josyf mit unablässiger Energie den Wiederaufbau dessen, was in den ersten Kriegsjahren zerstört worden war: der Akademie, ihrer Lehrtätigkeit und Ausbildung neuer Priester; der Theologischen Gesellschaft mit ihrer Forschungsarbeit, sowie der Verlagsaktivität zur geistigen und ideellen Festigung der Kirche mit dem Ziel, sie aus dem Alltagsdasein auf den Weg einer weitblickenden Mission zu führen. Und mitten im erneuten Arbeitseifer kommt die zweite Okkupation des westlichen Territoriums einschließlich Galiziens, der Bukowina, Transkarpathiens, d. h. aller Gebiete, auf denen die Ukrainische Katholische Kirche wirkte.

Fast unmittelbar nach dem erneuten Einmarsch der bolschewistischen Truppen stirbt der Metropolit Andreas an der Schwelle zum 80. Lebensjahr, und Bischof Josyf tritt unmittelbar an jenem historischen 1. November, mit dem Wanderstab seiner Vorgänger sein Erbe an . . . Es ist ein spannungsvoller Augenblick, denn jeder weiß, daß das neue Regime den Tod des Metropoliten, der sich einer großen Zuneigung und Autorität erfreut hatte und weit über die Grenzen seiner Provinz hinaus bekannt war, ausnutzen wird. Mit raschen Schritten nähert sich der neue Tag: kaum ein halbes Jahr nach dem Tode des Metropoliten Andreas wird der sorgfältig vorbereitete Schlag geführt: der neue Metropolit wird mit allen seinen Bischöfen am 11. April 1945 verhaftet, theoretisch der Kollaboration mit der deutschen Besatzungsmacht wegen, faktisch aber für die Weigerung, die Bindungen mit dem hl. Stuhl zu lösen.

Ungefähr ein Jahr nach der Verhaftung sind zwei weitere Ereignisse zu vermerken: das Gericht der Gottlosen über die ukrainische Hierarchie und, fast

²⁶ Vgl. Bibl., Nr. 20.

zur gleichen Zeit, die sogenannte Synode der „Wiedervereinigung“; dabei sollten die harten Verurteilungen der Bischöfe den unschlüssigen Geistlichen als abschreckendes Beispiel dienen. Beide Ereignisse sind äußerst bedeutungsvoll und, wie man sehen kann, eng miteinander verknüpft. Beide beruhen auf einer für das Vorhaben der gegenwärtigen Studie besonders interessanten historischen Grundlage: der Ukraine auf dem Kreuzweg, der Ukraine als Vermittlerin zwischen Ost und West, als einer Synthese zweier Welten, wie aus ihren ökumenischen Tendenzen hervorgeht. Eben dieser Synthese verdankt die Ukraine ihre Originalität.

Die angedeutete Eigenart führt gleichzeitig zur Eigenständigkeit, — sie bildet also ein Hindernis auf dem Weg der Integration, dem „Verschlungenwerden“ durch einen fremden Organismus. Deswegen trachteten die Feinde der Ukraine seit jeher danach, diese Eigenständigkeit zunichte zu machen, deshalb haben sie diese ökumenischen Tendenzen stets angegriffen. So war es im zaristischen Rußland nach der Beseitigung des Überbleibsel der ukrainischen Autonomie in der Zentral- und Ostukraine, nach der Abschaffung des Hetmanats (1764) und der Vernichtung der Zaporoger Sič (1775) sowie bei der ersten „Wiedervereinigungs“-Synode von 1839, — so sollte es auch 1946 während der zweiten bolschewistischen Okkupation in den neueroberten Gebieten werden. Es gab nur einen Unterschied: während es vor einem Jahrhundert durch Einschüchterung gelungen war, einige Bischöfe zur Abtrünnigkeit zu bewegen (sie waren 1839 bei der Synode erschienen und haben ihr dadurch einen Anschein von Rechtsgültigkeit verliehen), schwankte dagegen kein einziger Bischof im Angesicht des neuen Terrors und somit besaß die neue Synode (1946) keinerlei Rechtsgültigkeit. Und während im vorigen Jahrhundert 1329 verängstigte Priester bei der Synode erschienen waren, waren es 1946 204, d. h. kaum mehr als 5% der Gesamtzahl. Ein Bischof wurde bei der Ausübung seiner Pflichten heimtückisch ermordet, sieben sind in der Haft umgekommen, einer starb an Erschöpfung unmittelbar nach seiner Freilassung — dies ist ein schrecklicher und zugleich erhabener Ausklang der großartigen Treuehymne der Kirche in ihrem Streben nach der Einheit, einer Hymne der Treue zum Volk bei der Erfüllung seiner Berufung. Daran sollten sich stets alle Ukrainer erinnern: diese Tatsachen sollte auch die ganze Welt, vor allem die Katholische Universale Kirche, nie vergessen.

Allen Unbeugsamen — den Bischöfen, den Priestern und allen Gläubigen — voran stand aber der Metropolit Josyf, der viermal unter den verschiedensten erdachten Vorwänden Verurteilte, der viermal durch Versuchung auf die Probe Gestellte — bis hin zum Versprechen der Patriarchenwürde auf dem Territorium der Sowjetunion, wenn er seine Sendung verriete und mit Rom bräche. Er aber, der die Einheit durch unermüdliches Schaffen in der Studierstube suchte, war dieser Idee auch im Gefängnis und im Konzentrationslager treu geblieben, wodurch er sich den Namen eines Bekenner-Metropoliten dank seiner Haltung während 18 leidvoller Jahre erworben hat. Er ist zu Lebzeiten zu einem Symbol geworden, dies jedoch zum Preis von tausenden hoffnungslosen grauen Tagen der Haft. Durch seine Weigerung, der Patriarch von Verrätern und Abtrünnigen

zu werden, wurde der Metropolit automatisch zum Patriarchen der Märtyrer und Dulder. Zu ihm kamen vertrauensvoll nicht nur seine Getreuen, sondern auch die gläubigen Orthodoxen: es war wahrhaftig ein durch gemeinsames Leid um Christi willen erkaufter Ökumenismus in der Praxis.

Der Einfluß der ukrainischen Katholiken reichte noch weiter, — sie wirkten sehr positiv auf die ganze Leidensgemeinschaft überhaupt, wovon am besten die Aussage des ukrainischen Mathematikers und Schriftstellers Leonid Pljuschtsch zeugt, der aus den psychiatrischen Internierungsanstalten entlassen und am 10. Januar 1976 ins Ausland ausgewiesen wurde. Vor dem Internationalen Sacharow-Tribunal in Rom, das in der Weltöffentlichkeit ein großes Aufsehen hervorgerufen und starkes Echo gefunden hat, schilderte er im November 1977 die Haltung der Katholiken in den Gefängnissen und Konzentrationslagern, nachdem er zunächst für Kardinal Slipyj respektvolle Grüße der Bürgerrechtskämpfer überbrachte, der ebenfalls eine Aussage vor dem Tribunal abzulegen gebeten wurde.²⁷ Pljuschtsch behauptete, daß „Gläubige und Ungläubige den Kampf der Katholiken für die Würde des Menschenlebens hoch einschätzen. Ihr persönliches Beispiel wurde für uns zu einem Symbol im Lager, in den Gefängnissen und in den psychiatrischen Anstalten — ein Beispiel dafür, daß der Geist überlebt hat“. Ein umso wertvolleres Zeugnis, als es von einer Persönlichkeit kommt, die sich selbst „immer wieder als verfolgten Marxisten und Anhänger des Sozialismus“

²⁷ Über die Tätigkeit des Sacharow-Tribunals berichteten fast alle Zeitungen; über die Aussagen des Kardinals und Pljuschtsch's in der „Münchener Katholischen Kirchenzeitung“ vom 11. Dezember 1977 (Nr. 50). Das Tribunal wurde nach dieser Studie einberufen; deshalb konnte der Verfasser nicht alle in Betracht kommenden Aussagen zitieren. Ergänzend seien nur einige Stellen aus dem Artikel „Kardinal Slipyj — ein Symbol des Kampfes“ in der Fußnote anzuführen. Nach Schilderung des Hintergrundes der Einberufung des Tribunals und des persönlichen Schicksals seiner Seligkeit, bringt der Korrespondent folgende Stelle aus den Ausführungen des 86-jährigen „Großerbischofs von Lemberg“: „Ich bin hier aus zwei Gründen. Heute finden vor diesem Forum Aussagen über die Verfolgung der Religion in der Sowjetunion und in meinem Vaterland, der Ukraine statt. Ein Opfer dieser Verfolgungen ist auch meine Kirche, deren Oberhaupt ich bin. Der zweite Grund: Auch ich bin ein Häftling und ein Zeuge aus dem GULAG. Ich trage die Spuren des Terrors auf meinem Körper“. Es folgte die Schilderung der bereits bekannten Tatsachen, aber man mußte noch anführen, daß der Zeuge die genaue Zahl der vor dem Kriege existierenden Gotteshäuser (5945) und Pfarrer (5040) der ukrainischen unierten Kirche angegeben hat. Abschließend stellte er fest: „Heute existiert keine einzige ukrainisch-katholische Pfarrei, kein einziges Kloster, keine einzige kirchliche Schule und kein einziges kirchliches Haus“ ... „Ich lege Zeugnis vor diesem Tribunal ab, damit die Welt und die Geschichte erfahren, welchem Unrecht, welcher Unterdrückung und welcher Gewalt mein Volk ausgesetzt ist“. Diese Reportage ist von einem merkwürdigen Satz begleitet: „Das Erscheinen Kardinal Slipyjs vor dem Anhörungsausschuß war von den Veranstaltern bis zuletzt geheimgehalten worden, um ein eventuelles Veto des Vatikans gegen die Aussage des exilierten Oberhauptes der in der Sowjetunion seit 1946 verbotenen ukrainisch-katholischen Kirche zu vermeiden“ (!) Die Aussage von Pljuschtsch ist nach derselben Quelle angegeben.

bezeichnet.²⁸ Und das Vorbild für die Verfolgten war immer der Metropolit. Er wurde auch in der Diaspora nicht vergessen.

Hunderttausende beteten für den großen Gefangenen: aus Anlaß des 40. Jubiläums seiner Priesterweihe und seines 70. Geburtstags wurde ihm ein persönlicher Glückwunsch des Papstes Pius XII., sowie eine Grußbotschaft in einem Hirtenbrief der ukrainischen Hierarchie im Exil entsandt.²⁹ Die erlauchtesten und edelsten kirchlichen Würdenträger, Intellektuelle und Politiker verschiedener Staaten und Völker³⁰ setzten sich für seine Befreiung ein. Bei dieser Gelegenheit sei daran erinnert, daß die Hierarchie der Ukrainischen Autokephalen Orthodoxen Kirche, — der das atheistische Regime vor 15 Jahren ebenfalls den Todesstoß zugefügt hatte, — seinerzeit den Akt der „Wiedervereinigung“ auf das schärfste verurteilt hat. Die beiden Daten wurden jährlich in der Diaspora gemeinsam in Erinnerung gebracht. Neulich hat sich für die Ukrainische Unierte Kirche eine der bedeutendsten Persönlichkeiten der Russischen Orthodoxen Kirche eingesetzt. Der namhafte kirchliche Schriftsteller Anatolij Levitin-Krasnov — selbst mehrmals wegen seiner mutigen Haltung und seines Einsatzes zur Verteidigung des Glaubens und der Kirche unter Druck gesetzt und verfolgt — verfaßte unmittelbar vor seiner Ausweisung aus der Sowjetunion ein besonderes Memorandum,³¹ in dem er nochmals das Grauen der Verfolgung der Ukrainischen Kirche hervorhebt, einer Verfolgung, die seiner Ansicht nach deshalb stattfand, weil die Kirche als Nationalkirche angesehen wurde. Deshalb mußten nicht nur Bischöfe und Priester, sondern auch 300.000 Gläubige eine Hölle des Duldens im Namen der Einheit mit dem apostolischen Stuhl über sich ergehen lassen, im Namen der hohen Berufung der Ukraine. Und derselbe Levitin-Krasnov behauptet, daß diese Kirche auch heute noch besteht, ihre eigene Hierarchie besitzt, ihre drei Bischöfe, und daß an die Stelle eines Verstorbenen oder Deportierten stets ein neuer, im Ge-

²⁸ Diese Selbstbezeichnung ist allgemein bekannt, sie wird jedoch auch aus Anlaß der letzten Aussage Pljuschtschs angeführt. So: im Artikel von Carl Ströhm: „Ein Fels namens Sacharow“ (Die Welt vom 29. November 1977).

²⁹ Das Faksimile des päpstlichen Schreibens zum 40. Jubiläumstag der Priesterweihe wurde auf Ss. 301—302 der „Wissenschaftlichen Mitteilungen der UFU“, Nr. 9—10 abgebildet; der Text des gemeinsamen Hirtenbriefes der ukrainischen Hierarchie zum 70. Geburtstag ist auf Ss. 318—323 abgedruckt.

³⁰ Auf Veranlassung der Ukrainischen Christlichen Bewegung haben 25 französische Intellektuelle (darunter 8 „Unsterbliche“) und 113 französische Parlamentarier eine Bittschrift um die Freilassung unterschrieben. (Ibidem, 7 verschiedene Dokumente auf den Ss. 329—341).

³¹ Levitin-Krasnov, ein russischer kirchlicher (orthodoxer) Schriftsteller, der seit Jahrzehnten um die Erneuerung der Orthodoxen Kirche unter dem Sowjetregime den Kampf geführt hat, der mehrmals mit seinen Aufrufen zugunsten der Häftlinge auftrat und auch selbst mehrmals in den Sowjetgefängnissen schmachtete. Er zeichnete sein Memorandum an das „Komitee der Menschenrechte“ in Moskau am 5. September 1974. Angaben nach dem Informationsdienst „Religion und Atheismus in der UdSSR“, der unter Schriftleitung von Frau Nadia Theodorowitsch als Monatsblatt erscheint. (Nr. 13/86 vom Dezember 1974. Ss. 1—10).

heimen und ohne besondere Zustimmung Geweihter zu treten hat, da die Kirche andernfalls nicht imstande wäre zu überdauern.

Dies sind die Rechte der ukrainischen Teilkirche, der Eigenständigkeit der Ostkirche, die nicht durch Verträge oder vereinbarte Kanons gewährleistet sind, sondern durch das Märtyrertum, damit die seit der Zeit der Apostel bestehende Folge nicht unterbrochen werde, seit Andreas dem Erstberufenen auf den Kiever Hügeln. Es handelt sich dabei um ein überaus interessantes Zeugnis, denn Levitin-Krasnov befand sich noch im Herbst 1974 selbst in der Sowjetunion, er ist somit bis ins Detail mit der Wirklichkeit vertraut. Und nur anhand dieser Vorkenntnisse ist es möglich, den dritten Abschnitt im Leben des Metropoliten zu begreifen, der dank der Gebete seiner Treuen und dem Einsatz der Weltöffentlichkeit am 9. Februar 1963 in Freiheit gesetzt wurde, um seine Stimme unmittelbar danach zur Verteidigung der Verfolgten zu erheben und gleichzeitig zur Verteidigung der Rechte der gesamten Kirche — der Ukrainischen Teilkirche mit patriarchaler Verfassung als einer Äußerung der eigenen Traditionen im Schoße der Universalen Katholischen Kirche, als ein Beispiel für die Zukunft, als Wegweiser für die künftigen Bestrebungen einer möglichen Vereinigung mit anderen Ostkirchen.

In diesem Sinne sprach Metropolit Josyf wiederholt auf dem Weltkonzil und auf den Bischofssynoden; er berief Sitzungen der Synode der Ukrainischen Teilkirche ein, schuf, mit der Grundsteinlegung beginnend, die Ukrainische Katholische Universität³² und gab der Ukrainischen Theologischen Gesellschaft neuen Schwung. Es wurden abermals über hundert wissenschaftliche Arbeiten veröffentlicht, die ein Zeugnis des ukrainischen theologischen Denkens und der Kultur mit besonderer Betonung des Strebens zur Union und der Rechte der Unionskirche ablegen werden. Er errichtete im Zentrum der christlichen Geistigkeit die Kathedrale „Dei Providentia“ als einen Widerhall der Kiever „Hagia Sophia“, als ein lebendiges Bindeglied zwischen Kiev und Rom, eine Kathedrale, die dank ihrer Mosaiken schon heute zu den sehenswerten Bauten der Ewigen Stadt gehört. Er erneuerte die Tradition der östlichen Mönchsorden; er bewahrte vor der Schändung den antiken Wohnsitz und die Kirche der Kiever Metropoliten mit den Reliquien unserer Würdenträger und der wundertätigen Ikone der Muttergottes von der Ortschaft Žyrovyci, unter deren Schutzmantel sich die ukrainischen Pilger geborgen fühlen werden. Auf seinem Weg wurde er zum Großerzbischof, also zum Oberhaupt der ukrainischen eigenständigen Teilkirche mit den Rechten eines Patriarchen,³³ und etwa ein Jahr später zum vierten ukrainischen Kardinal.³⁴

³² Es erschienen zwei umfangreiche Bände mit Berichten über die Tätigkeit der Ukrainischen Katholischen Universität. — 1969 ein Bericht über die Jahre 1963—68 (290 S.) und 1974 über die Jahre 1969—73 (367 S., 20 Bildtafeln).

³³ Am 23. Dezember 1963 hat die Kongregation für die Angelegenheiten der Ostkirchen mit einem Schreiben geklärt, daß dem Erzbischof von Lemberg der Rang eines Großerzbischofs gebührt; nach den Bestimmungen des kanonischen Rechts besitzt der Großerzbischof alle Vorrechte und Vollmachten eines Patriarchen; demnach hat er auch die Bezeichnung „Seligkeit“. An demselben Tage erhielt der Großerzbischof von dem Staatssekretariat die Ernennungsurkunde, mit der er zum Mitglied der Kongregation für

Es ist die kürzeste Aufzählung der Taten und Fakten, die an sich einleuchtend genug sind, und somit keiner weiteren Erläuterungen bedürfen. Doch auch seine Enttäuschungen waren nicht minder groß: in den Amtskreisen der Kurie des Vatikans herrscht eine merkwürdige, die ukrainische Teilkirche betreffende Auffassung, die die patriarchalen Rechte zu den Diözesen in der Ukraine beschränkt, zu denen Seine Seligkeit keinen Zutritt hat; die Provinzen und Diözesen in der Diaspora³⁵ werden dagegen aus der Jurisdiktion ausgeklammert, und zwar mit der Begründung, es gäbe kein geschlossenes Territorium der Ukrainer, das ein eigenes Patriarchat rechtfertigen könnte. Dabei wird übersehen, daß die Kirche kein Territorium, sondern die geistige Gemeinschaft der Gläubigen ist, mehr noch: der mystische Leib Christi, wo immer sich die Treuen aufhalten mögen. Am schmerzlichsten berührte die ukrainischen Gläubigen die Anwesenheit des päpstlichen Legaten (Kardinal Willebrands) bei der feierlichen Inthronisierung des neuen Moskauer Patriarchen Pimen in Zagorsk (1971), als seine offizielle Erklärung, man müsse die sogenannte „Wiedervereinigung“ der Ukrainischen Katholischen Kirche als „vollzogen und unwiderruflich“ betrachten, auf keinerlei Reaktion des Gesandten traf, auf keine Erklärung seinerseits nach der Rückkehr.

Man versetze sich in die Stimmung der ukrainischen Öffentlichkeit, die sich nun fragt: wofür haben jene Dreihunderttausend gelitten, die ein Orthodoxer und ein Russe in seinem denkwürdigen Memorandum erwähnt? Wofür haben die ukrainischen Bischöfe ihr Leben in Kerkern, Konzentrationslagern und Verbannung geopfert?³⁶ Neue ukrainische Bischöfe werden eingesetzt — unter Miß-

die Angelegenheiten der Ostkirchen vom Hl. Vater berufen wurde. Die Mitgliedschaft war Kardinälen und Patriarchen vorbehalten. Auf diese Weise wurde die Klärung der Kongregation der patriarchalen Vollmachten des Großserzbischofs bestätigt.

³⁴ Die erste Bekanntgabe der Nominierung erfolgte am 25. I. 1965 auf dem Geheimen Konsistorium; das Öffentliche Konsistorium mit der zeremoniösen Einführung der 27 neuen Kardinäle in ihr Amt und mit feierlicher Übergabe der Urkunden und Insignien fand am 25. II. 1965 statt. Vgl. Erste Nachricht in „Osservatore Romano“ v. 25—26. I. 1965. Vgl. ebenfalls die Veröffentlichung: A. D r a g a n: *Majemo Kardynala* (Wir haben einen Kardinal). Jersey City, N. J., 1966.

³⁵ Außer zwei ukrainischen Bischöfen in Jugoslawien, gibt es in der Diaspora in der westlichen Hemisphäre zwei ukrainische katholische Provinzen und mehrere Exarchate mit eigenen Bischöfen. Provinzen: Kanada — mit 5 Diözesen und die Vereinigten Staaten — mit 3 Diözesen. In Westeuropa gibt es außer einem Apostolischen Visitor drei Exarchate: in der Bundesrepublik Deutschland, in Frankreich und in Großbritannien. Exarchate in Übersee: Argentinien, Australien und Brasilien.

³⁶ Zur richtigen Beurteilung der Sachlage ist es unumgänglich, die emotional geprägte Stimmung der ukrainischen Öffentlichkeit zu schildern. Dafür entnehmen wir einige Stellen des Schlußkapitels aus einem Vortrag des Verfassers über *Die Lage der Ukrainischen Katholischen Kirche*, der am 27. Januar 1975 für einen geschlossenen Kreis deutscher katholischer Intellektueller in München gehalten wurde und viel Verständnis gefunden hat. Infolgedessen erschien er 1975 im Verlag Josef Heibel, Regensburg. Die Drucklegung wurde durch das „Forschungszentrum für Donauländische Kirchen- und Geistesgeschichte“ gefördert. Der Text wurde in Nr. VI/1975 der „Blätter des Katholischen Glaubens, Entscheidung“, Wien, nachgedruckt. Der Verfasser hat dieselben Gedankengänge als

achtung der dem Bekenner-Metropolitan bei seiner Erhebung zum Großserzbischof bestätigten Rechte, und zwar ohne jede Vereinbarung mit dem Patriarchen, gegen jedes Prinzip und allen Traditionen der Ostkirche zuwider. Der im Geheimen in der Ukraine geweihte und einige Zeit darauf verhaftete und gefolterte Nachfolger Seiner Eminenz, der Erzbischof Vasył Velyčkovskij, CSsR, (Redemptorist) wurde nach seiner Freilassung und gewaltsamen Entfernung aus dem Territorium der UdSSR von den offiziellen Kreisen des Vatikans als ein gewöhnlicher Priester-mönch empfangen; eine dementsprechend nüchterne Notiz erschien im offiziellen vatikanischen Blatt „Osservatore Romano“ unter bedauerlicher Mißachtung der Tatsachen aus dem Leben des greisen Märtyrers (der übrigens kaum ein Jahr nach seiner Freilassung an den Folgen der Erschöpfung starb). Und doch hat er für die Kirche „einen guten Kampf“ geführt.

Um so seltsamer und befremdender muß daher jene Stelle der Pastoralen Konstitution des letzten Konzils „*Gaudium et spes*“ erscheinen, die es den Gläubigen zur Pflicht auferlegt, sich einem Regime entgegenzustellen, das gegen die universalen Prinzipien der Menschenrechte handelt. Es wird dort wörtlich gesagt: „Es genügt die Entschuldigung derjenigen nicht, die sich mit einem blinden Gehorsam dafür rechtfertigen möchten, daß sie sich einem solchen Regime unterwerfen“ (79,2). Ist es nicht gewagt, von denjenigen persönlichen Mut zu fordern, die dafür mit Freiheit und mit Leben, ja mit der Zerstörung ihrer Familien, bezahlen müssen, während diejenigen, die sie dazu auffordern, in aller Freiheit des Handelns mit jenen paktieren, die für dieses Unheil und für die Zerstörung der Kirche verantwortlich sind? Woher sollen die Abertausende ihren Glauben schöpfen, wenn die Quelle versiegt? Das ziemlich deutliche Doppelspiel der Kremlmacht-haber scheint der Vatikan zu übersehen. Er erliegt weiterhin der Illusion, als ob er durch Zugeständnisse eine größere Religionsfreiheit in der Sowjetunion erwirken könne. Die Einzelheiten sind den Interessierten allzu bekannt, auch haben wir darüber eine vielsagende deutsche Veröffentlichung von Reinhard Raffalt: *Wohin steuert der Vatikan?* mit dem Untertitel: *Der Papst zwischen Religion und Politik*.

Die Kirche darf jedoch weder der Politik dienen noch der Diplomatie die Wahrheit opfern; man denke an das Wort Christi: „Ich bin der Weg und die Wahrheit“. So soll auch die Kirche bleiben.

Tröstend wirkt dagegen die Verbundenheit im Glauben der Verfolgten, mit der sich die litauischen Priester bei dem bereits genannten „Komitee für Menschenrechte“ (s. Anm. 29) in Moskau für die Neuverhafteten in der Ukraine einsetzten. denen zur Last gelegt wird, daß sie religiöse Bücher, vor allem Gebetbücher, gedruckt haben. Um das Bild abzurunden, ist es geboten, das 1971 zusammen mit

Diskussionsgrundlage dem 3. Europäischen Treffen (28—30. Oktober 1977) unterbreitet, das die Internationale Vereinigung der Katholischen Männer „Unum Omnes“ in München abgehalten hat. Sie wurden im Arbeitskreis „Katholische Männer (Unum Omnes) und die Kirche in Osteuropa“ behandelt und der Wortlaut der Ausführungen ist in die offizielle Dokumentation aufgenommen.

der Nachricht über die Hilfe der litauischen Priester überbrachte Gebet der verfolgten Kirche wörtlich (in einer Übersetzung aus dem Ukrainischen) anzuführen:

„Jesus Christus, Sohn Gottes, erlöse uns aus der Knechtschaft. Und sollten wir in der Gefangenschaft weiter bleiben, schenke uns einen winzigen Tropfen der Liebe, der Herrlichkeit, der Hingabe, der Selbstaufopferung im Namen unseres Vaterlandes, im Namen Deines Glaubens. Segne, wir bitten Dich, unsere Arbeit, damit sie zum Wohle unseres Volkes gedeiht, damit sie zur Stärkung und Verbreitung der ukrainischen katholischen Kirche dient, damit sie die Freiheit der Ukraine sichert. Verleihe uns Deine Gnade, daß wir uns weiterhin als Deine treuen Jünger und Söhne erweisen, und hilf uns in unserem Leben — überall und jeweils — Deine heiligen Gebote und Gesetze zu bewahren“.

Zwei Elemente sind in diesem Gebet augenscheinlich: die Tiefe des Glaubens und Bekenntnis zur Einheit, und dies beinahe nach dreißig Jahren der blutigen Verfolgungen, wohl aus der innigsten Überzeugung von der Sendung des Vaterlandes, die Bindungen zum Westen nicht aufzugeben, die sich auf religiösem Gebiet im ökumenischen Gedanken präsentieren, wie er in unserer Ostkirche seit beinahe vier Jahrhunderten zum Ausdruck kommt. Nur auf diesem Hintergrund ist die gesamte Stimmung der ukrainischen Diaspora zu verstehen, nur auf diesem Hintergrund sind auch die Handlungen des Jubilars zu deuten. Er ist nicht nur für das Seelenheil seiner Gläubigen (damit sie nicht in Verzweiflung geraten), sondern auch für das Überdauern seiner Kirche verantwortlich. Aber darüber hinaus muß er im Sinne der wahren Ökumene handeln. Heute ist nämlich die Glaubwürdigkeit der ganzen Kirche aufs Spiel gesetzt, wenn die Tatsachen den hohen Prinzipien widersprechen, wenn die Garantien nicht eingehalten werden, wenn die Rechte der Eigenständigkeit einer Teilkirche mißachtet werden, und zwar der weitaus größten mit Rom unierten Ostkirche, die ihre Feuertaufe mit Hekatomben von Opfern durchstanden hat. In diesem Bewußtsein fühlt sich der Patriarch der Märtyrer und Bekenner verpflichtet, seine Rechte zu wahren, eben weil er sich den Versuchungen zu widersetzen wußte, die Ukrainische Teilkirche um den Preis der höchsten ihm angebotenen Würden von Rom loszulösen.

Alle seine eindrucksvollen — mit Leid und Besorgnis um die Einheit der Kirche erfüllten — Gedanken und Wünsche faßt der Patriarch in seinem hohen Alter, an der Schwelle der beiden Jubiläen, in einem denkwürdigen Hirtenbrief zusammen,³⁷ den er am Tage der Himmelfahrt Christi 1976 niedergeschrieben hat. Er geht von seinem — wissenschaftlich allseitig fundierten — Lieblingsthema aus, es gebe eigentlich keine wesentlichen Unterschiede zwischen den Dogmen der Ost- und Westkirche, um die orthodoxen Amtsbrüder zu beschwören, sie möchten ihrerseits — insbesondere in Anbetracht des grausamen Schicksals aller Gläubigen in der Heimat — im Geiste der ständigen Annäherung mitwirken. Mit einem

³⁷ *Poslannja Patriarcha Josyfa pro pojednannja v Chrysti* mit lateinischer Übersetzung des Titels: *Epistula Patriarchae Josephi de reunione in Christo*. Datiert: den 3. Juni 1976. Erschienen im Bulletin des Ukrainischen Pressebüros „Visti z Rymu“, XVI Jhrg. (1976), Nr. 15—18, S. 2—4.

umfassenden Rückblick auf die verpflichtenden Beispiele der Vergangenheit verbindet er weitsichtigen Ausblick in die Zukunft, so daß der Hirtenbrief zu einem mahnenden Wegweiser, zu einem bindenden Vermächtnis für die Ukrainer aller Konfessionen wird.³⁸

Er erwartet auch, daß sich seine eigene Hierarchie, alle Priester und Mönche, die gesamte ukrainische Öffentlichkeit in seinem nutigen Streben um ihn scharen. Ein anderes Verhalten wird von der Gesamtheit als eine Sünde gegen den Hl. Geist empfunden, der von den Christen Mut und Entschlossenheit fordert, die Mutigen aber auch auf lange Sicht unterstützt. In diesem Sinne fühlt er sich auch von der gesamten ukrainischen Diaspora dauernd unterstützt. Darauf haben auch die letzten Huldigungen anlässlich der beiden Jubiläen hingewiesen. Dabei soll auch die ukrainische Wissenschaft mitwirken. Was die Priester in Gebeten erfliehen, was die breite Öffentlichkeit durch Gefühle bekundet, soll die Wissenschaft durch gründliches Studium untermauern und geschichtlich, rechtlich, soziologisch, geopolitisch — doch immer vom Standpunkt der Einheit der Kirche — begründen. Die ukrainische Wissenschaft wird diese Aufgabe auch erfüllen, wie dies während des Jubiläumsempfanges zum Ausklang der Festtage ausdrücklich versprochen wurde, um das Werk des Jubilars zu krönen, der sein Leben dem Ziel der Einheit der Kirche geopfert hat.

³⁸ Eine detaillierte Untersuchung über den Hirtenbrief verfaßte einer der führenden ukrainischen Theologen, Prof. Dr. Ivan Hrynioch, der noch an der Lemberger Theologischen Akademie als Lehrbeauftragter für Kosmologie und Psychologie (seit 1935/36) wirkte, in der Nachkriegszeit im Priesterseminar in Hirschberg und Culemborg dozierte, und seit Gründung der Ukrainischen Katholischen Universität ihr Professor für Dogmatik ist; seit 1974 leitet er ebenfalls die Lehrkanzel für Geschichte der Ostkirchen der Ukrainischen Freien Universität. Vgl. *Poslannja Patriarcha Josyfa pro pojednannja v Chrysti* mit lateinischer Übersetzung des Titels: *Epistula pastoralis Patriarchae Josephi de reunionem in Christo. Conamen interpretationis eiusque analisis*. Editiones „Bohoslovia“, Nr. 49. Romae 1977. 69 S.

BIBLIOGRAPHIE DER WERKE DES KARDINALS JOSYF SLIPYJ

Diese Bibliographie wurde für das Sammelwerk *Relihija w žytti ukrajinskoho narodu* (Die Religion im Leben des ukrainischen Volkes) zusammengestellt, das im Jahre 1966 als Festschrift zum 75. Geburtstag und zum 50. Priesterjubiläum des Kardinals und Großerbischofs Josyf Slipyj in der Reihe der „Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften“ (Band 181) erschienen ist und anschließend als Separatdruck mit einer kurzen Biographie des Jubilars verlegt worden ist. Dabei wurde auf die Schwierigkeiten hingewiesen, die die Zusammenstellung einer vollständigen Bibliographie mangels eines Zutritts zu den in der Ukraine erschienenen periodischen Veröffentlichungen verhinderten. Deshalb mußte sich das Verzeichnis grundsätzlich auf die wissenschaftlichen Arbeiten und Beiträge beschränken, das allerdings nahezu komplett war, da die Mehrzahl der wissenschaftlichen Veröffentlichungen in westeuropäischen Bibliotheken aufbewahrt ist. Von den nichtwissenschaftlichen Werken wurden lediglich diejenigen aufgenommen, die als Bandwerke erschienen sind (hauptsächlich in der Abteilung II.) bzw. zu den Grenzgebieten der Wissenschaft gehören (vgl. Abteilung IV.). Diese Bibliographie wurde später von Seiner Seligkeit in den von ihm verfaßten Bericht über die Tätigkeit der Ukrainischen Katholischen Universität in den ersten 5 Jahren (1963—68) übernommen (Vgl. Nr. 102 der Bibliographie), und zwar für das Verzeichnis des Professorenkollegiums — mit bio-bibliographischen Angaben (S. 12—18). Für eine deutsche Veröffentlichung wird die Bibliographie erstmals vorbereitet. Die Bibliographie ist nach Sachgebieten geordnet, mit Beibehaltung der chronologischen Reihenfolge in den einzelnen Abteilungen bzw. Unterabteilungen.

Diese Bibliographie wurde in zweifacher Richtung ergänzt: a. In den Jahren 1968—76 wurden alle Werke des Jubilars gesammelt, bearbeitet und in der Reihe „Opera“ der Ukrainischen Katholischen Universität veröffentlicht (als Band 11, 12, 13, 14 Doppelband, 15, 19 und 28 der Serie), wobei die einzelnen Bände mit angemessenen — größtenteils zweisprachigen — Einleitungsworten versehen wurden. Bibliographische Angaben über die einzelnen Bände bringen wir zum Schluß des Gesamtverzeichnisses. b. In der unter a. genannten Gesamtausgabe wurden einige neu aufgefundenen Werke abgedruckt, die in der Bibliographie aus dem Jahr 1966 nicht vorkommen, leider größtenteils ohne nähere bibliographische Angaben der Erstausgabe. Deshalb werden sie in der Ergänzung der Reihe nach angeführt, ohne in die einzelnen Sachgebiete eingegliedert zu sein. Die Ergänzung schließt

sich unmittelbar der früheren Zusammenstellung an, wobei die neuen Werke weiterlaufend numeriert werden.

In dieser Zusammenstellung (mit beiden Ergänzungen) wird die Bibliographie zum ersten Mal veröffentlicht.

I. WISSENSCHAFTLICHE WERKE, STUDIEN UND BEITRÄGE

A. Theologie

1. *Die Trinitätslehre des byzantinischen Patriarchen Photios*. In: Zeitschrift für katholische Theologie. Bd. XLIV, 1920 und XLV, 1921. Innsbruck. Separatum: Innsbruck 1921, 90 S.

Besprechungen:

I. Echos d'Orient, 1922 (A. Jugie).

II. Theologische Literaturzeitung, 1922 (F. Kattenbusch).

III. Bohoslovija, I, 1923, S. 321—326 (Dr. A. Iščak).

IV. Bogoslovni Věstnik, 1923 (J. Srebrnić).

V. Humbert und Kerularios, Paderborn 1925 (Dr. A. Michael).

2. *De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus Sancti explicanda*. In: Bohoslovija, Bd. I, Lemberg 1923. S. 3—16 u. 97—113. Separatum in: Series „Editiones Bohoslovica“, Lemberg 1923, III+29 S.

Besprechungen:

I. Nyva, XVIII, 1923, S. 339.

II. Nouvelle revue théologique, Louvain 1924 (février), S. 122—123.

III. Revue des sciences philosophiques et théologiques, 1924 (G. Thery).

IV. Bohoslovija, III, 1925, S. 139—141 (Dr. A. Iščak).

3. *Fotij i Filioque* (Photios und Filioque). In: Nyva, Jg. XVIII, Lemberg 1923, S. 83—90 u. 130—134.

4. *Sv. Toma i teoljogija Schodu*. (Der hl. Thomas von Aquin und die Theologie des Ostens). In: Nyva, Jg. XIX, Lemberg 1924, S. 391—393.

5. *De valore S. Thomae Aquinatis pro Unione eiusque influxu in theologiam orientalem*. In: Acta IV. Congressus Velehradensis anno MCMXXIV. Olomucii 1925, S. 254—270.

- 5a. Idem. In: Bohoslovija, Bd. III, Lemberg 1925, S. 1—18.

Besprechungen:

I. Stara Ukrajina, Nr. XI—XII, Lemberg 1925, S. 210 (V. Zajikyn).

II. Theologische Revue, Nr. 1, Münster 1926.

III. Bulletin Thomiste, Nr. 59, Belleville (Seine-et-Oise) 1926.

IV. Divus Thomas, Nr. 1, Piacenza (Collegio Alberoni) 1926, S. 141—142.

V. Divus Thomas, Bd. IV, Heft 4, Freiburg 1926, S. 502.

6. *Sv. Toma z Akvinu i scholjastyka* (Der hl. Thomas von Aquin und die Scholastik). In: Bohoslovija, Bd. III, Lemberg 1925, S. 91—116, 226—229 u. 277—308. Separatum in: „Editiones Bohoslovica“, Nr. 4, Lemberg 1926, 76 S.

Besprechungen:

- I. Nyva, XX, 1925, S. 346—348. (Dr. H. Kostelnyk). Auf diese Rezension erfolgte eine Entgegnung des Autors: „*U vidpovid*“ (Als Antwort), Bohoslovija, III, 1925, S. 341—343.
- II. Divus Thomas, Nr. 1, Piacenza (Collegio Alberoni) 1926, S. 142, u. Nr. 3, S. 545.
7. *Išče na scholjastyčno-dogmatyčni temy* (Weiteres über scholastisch-dogmatische Themen). In: Bohoslovija Bd. IV, Lemberg 1926, S. 306—317. (Fortsetzung der Diskussion mit Dr. H. Kostelnyk).
8. *De principio spirationis in SS. Trinitate*. Series: Opera Theologicae Societatis Ucrainorum, Bd. II, Lemberg 1926, VIII+120 S.

Besprechungen:

- I. Nyva, XXI, 1926, S. 19—28 u. 58—67 (Dr. H. Kostelnyk).
- II. Gregorianum, 1926, f. 3, S. 446, (M. de la Taille, S. J.).
- III. Orientalia Christiana, Bd. V — 4, Nr. 21, 1926, S. 298—300.
- IV. Schönere Zukunft, Nr. 51/52, Wien 1926, S. 125.
- V. Augsburgische Postzeitung, 16. V. 1926 (A. Landgraf).
- VI. Bohoslovni Věstnik, Sv. III/1, Ljubljana 1926, S. 261.
- VII. Theologische Revue, Nr. 7, Münster 1926, S. 251—256 (A. Landgraf).
- VIII. Nouvelle Revue Théologique, Louvain 1927 (janvier), S. 72, (v. Cremers S. J.).
- IX. Zeitschrift für katholische Theologie, Innsbruck 1927, S. 441 (Franz Mitzka).
- X. Echos d'Orient, Nr. 153, Constantinople 1929, S. 86—87 (S. Salaville).
- XI. Recherches de Théologie ancienne et médiévale, Louvain 1930 (octobre), S. 457 (D. P. de Voogt).
- XII. Korrespondenz des Priestervereines, Innsbruck 1926 (Prof. Stufler).
9. *Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet*. In: Bohoslovija, Bd. V, 1927 u. Bd. VI, 1928. Separatum in: Series „Editiones 'Bohoslovija'“ Nr. 6. Lemberg 1927, 36 S.

Besprechungen:

- I. Gazeta Kościelna, Nr. 46, Lemberg 1928, S. 531 (Dr. M. Sieniatycki).
- II. Divus Thomas, Nr. 4, Piacenza (Collegio Alberoni) 1928, S. 680—681.
- III. Bogoslovska Smotra, Bd. 2, Zagreb 1929, S. 210—213 (Dr. J. Višošević).
- IV. Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques, Nr. 4, 1929, S. 807 (Ch. V. Héris).
- V. Theologische Revue, Nr. 10, Münster 1929, S. 442—443 (Albert Stöhr).
- VI. Recherches de Théologie ancienne et médiévale; Louvain 1930 (octobre), S. 457 (D. P. Voogt).
10. *De septenario numero Sacramentorum apud Orientales uti vinculo Unionis et conservationis fidei*. In: Acta VI. Conventus Velehradensis anno MCMXXXII. Olomucii 1933, S. 214—233.
- 10a. Idem. In: Bohoslovija, Bd. XI. Lemberg 1933. S. 177—185.
11. *Wyzantynizm jak forma kultury*. (Der Byzantinismus als Kulturform). In: Pamiętnik IV-ej Pińskiej Konferencji kapłańskiej w sprawie Unji kościelnej, 7.—9. IX. 1933. (Beiträge der IV. Priesterkonferenz in Pinsk zur Frage der Kirchenunion). Pińsk 1934, S. 57—78. Separatum, 1934, 22 S.¹

¹ Zwei Beiträge, die in den Sammelbänden der „Tagung von Pinsk“ erschienen (vgl. 11 u. 26), sind zwar in ukrainischer Sprache gedruckt worden, jedoch infolge technischer Mängel der beauftragten Druckerei unter Anwendung der Schriftzeichen des lateinischen Alphabets (da die Druckerei keine ukrainischen Satzzeichen besaß).

12. *Pohľad na zjedyneni i nezjedyneni Cerkev Schodu i dogmatyčni riznyci mežy nymy* (Ansichten über die unierten und nicht unierten Kirchen des Ostens und die Unterschiede zwischen ihnen). U zbirnyku: *Unijnyj zjzjd u Lvovi*. (Im Sammelband: Der Unionskongreß in Lemberg). Beiträge der Theologischen Wissenschaftlichen Gesellschaft, Bd. XI—XII, Lemberg 1937, S. 45—77.
 13. *Obrjadova odnoobraznist* (Die rituelle Gleichförmigkeit). Bohoslovija, Bd. XVII—XX), Lemberg 1939—42, S. 100—110.
 14. *Zahalna nauka pro sv. Tajny* (Allgemeine Lehre von den Sakramenten). Serie: Biblioteka Lohosu, Bd. II. Yorkton, Saskatchewan, Kanada 1953, 91 S.
 15. *Tajna chreščennja j myropomazannja* (Das Sakrament der Taufe und Firmung). Serie: Biblioteka Lohosu, Bd. VII, Yorkton 1955, 94 S.
 16. *Tajna Presv. Evcharystiji* (Das Sakrament der hl. Eucharistie). Serie: Biblioteka Lohosu, Bde. XIII, XXI, u. XXII, Yorkton. Teil I, 1957, 63 S. Teil II, 1959, 54 S. Teil III, 1960, 62 S.
Die unter 14—16 angeführten Beiträge bilden eine Ganzheit und sind erstmals unter dem Gesamttitel: *Dohmatyka Vselenskoji Cerkev* (Die Dogmatik der Universalikirche) in der Quartalschrift „Lohos“, Yorkton, Saskatchewan, Kanada, beginnend mit Bd. I, Jg. 1950 und endend mit Bd. X, Jg. 1959, erschienen.
- Besprechungen:
- I. Lohos, IX, Yorkton 1958, S. 310—311 (V. Malančuk, CSsR), und später:
 - II. nochmals Lohos, XI, Yorkton 1960, S. 156.
17. *Die Auffassung des „Lebens“ nach dem Evangelium und I. Briefe des hl. Johannes*. In: Bohoslovija, Bd. XXIX, Romae 1965. S. 3—62. (Die Doktorthese, die bislang im Manuskript aufbewahrt wurde).

B. Geschichte

18. *Bohoslovske obrazovannja i pysmenska tvorčist sv. Josafata Kuncevyča*. (Die theologische Bildung und das Schrifttum des hl. Josafat Kuncevyč.) Im Sammelband: Der hl. Märtyrer Josafat Kuncevyč. — Beiträge und Studien anlässlich des Jubiläums, gesammelt von Dr. Josyf Slipyj, Prof. der Theologie. In der Serie: Beiträge der Theologischen Wissenschaftlichen Gesellschaft, Bd. I, Lemberg 1925, S. 233—252. Im selben Sammelband schrieb der Autor, als Redakteur ein:
- 18a. *Geleitwort*. S. 7—8.
- Besprechungen:
- I. Dilo, Nr. 199—201, Lemberg 1925 (V. Zajikyn), ferner eine Übersetzung derselben Rezension in:
 - II. Pro Christo, Nr. 12, 1928, S. 910, *Nieco o šw. Józefacie* (Einiges über den hl. Josafat).
 - III. Bogoslovska Smotra, Bd. I, Zagreb 1926, S. 135—136 (Dr. J. Kalaj).
 - IV. Zeitschrift für katholische Theologie, Innsbruck 1927, S. 307 (Michael Andreev).
 - V. Annalecta Bollandiana, Bd. XLVI, fasc. II, Bruxelles 1928, S. 232—233.
19. *Pro molodežy vik našoho Mytropolyta* (Über die Jugendjahre unseres Metropoliten). Bohoslovija, Bd. IV, Lemberg 1926, S. 6—26.
 20. *Kilka dat z peršoju polovyny žyttja luckoho epyskopa Josyfa Bocjana*. (Einige Daten aus der ersten Lebenshälfte des Bischofs von Luzk Josyf Bocjan). Bohoslovija, Bd. V, Lemberg 1927, S. 65—77.

21. *Petrohradskij synod 1917 r.* (Die Petersburger Synode von 1917). Bohoslovija, Bd. IX, Lemberg 1931, S. 289—297.
Besprechung:
I. Divus Thomas, Nr. 2, Piacenza (Collegio Alberoni) 1932, S. 236.
22. *Zi stopjatdesjatlitnoji perspektivy* (Aus einer hundertfünfzigjährigen Perspektive). Nyva, XXVIII, Lemberg 1933, S. 406—412. (Festansprache zum 150-jährigen Jubiläum des Priesterseminars).
23. *Istoryčnyj obljad vychovannja duchovenstva v katolyckij Cerkvi zahalom i zokrema na Ukraïni* (Historischer Abriss über die Erziehung der Geistlichen in der katholischen Kirche im allgemeinen und im besonderen in der Ukraine). Im Sammelband: Griechisch-katholisches Priesterseminar in Lemberg. Beiträge und Studien gesammelt von Prof. Dr. Josyf Slipyj. In der Serie: Beiträge der Griechisch-Katholischen Theologischen Akademie in Lemberg, Bd. I—II, Lemberg 1935, S. 7—39.
Im selben Sammelband schrieb der Autor in seiner Eigenschaft als Redakteur außerdem ein:
- 23a. *Geleitwort.* S. 5—6.
24. *Svjatočne obnjjattja v posidannja chramu i zabudovanj hr.-kat. Duchovnoji Seminarii dnja 13. XII. 1788 r.* (Feierliche Inbesitznahme der Kirche und der Nebengebäude des griechisch-katholischen Priesterseminars am 13. XII. 1788). Im III. Bd. desselben Sammelwerkes. Lemberg 1939, S. 9—12. Außerdem verfaßte der Redakteur auch zum dritten Band ein:
- 24a. *Geleitwort.*
25. *De cultu SS. Cyrilli et Methodii in Ucraina.* In: Acta VII. Conventus Velehradensis anno MCMXXXVI). Olomucii 1937, S. 147—152.
- 25a. *Idem. Conspectus historicus venerationis SS. Cyrilli et Methodii in Ucraina.* In: Bohoslovija, Bd. XIV, Lemberg 1938. S. 203—208.
26. *Unijni zmahannia w ostannim piwstolitittiu* (Die Unionsbestrebungen in der letzten Jahrhunderthälfte). In Pamiętnik VI-ej Pińskieji Konferenciji kapłańskieji w sprawie Unji kościelnej, 1.—3. IX. 1937 (Beiträge der VI. Priesterkonferenz in Pinsk zur Frage der Kirchenunion, 1.—3. IX. 1937). Pinsk 1939, S. 129—141.¹
27. *Tvorče oblyččja i hrib Kyjivskoho Mytropolyta i Carhorodskoho Patrijarcha Kard. Isydora.* (Die schöpferischen Richtlinien im Leben des Kiever Metropoliten und Patriarchen von Konstantinopel Isydor und die Frage seiner Grabstätte). Bohoslovija, Bd. XXV—XXVIII, Rom 1964, S. 1—23.
28. *Carhorodskij Patrijarch Hryhorij III. Mamne.* (Der Patriarch von Konstantinopel Hryhorij III. Mamne). Bohoslovija, Bd. XXV—XXVIII, Rom 1964, S. 114—120.

*C. Berichte und Aufzeichnungen aus dem Gebiet der
wissenschaftlichen Tätigkeit*

29. *Na Velehradi.* (In Velehrad). Nyva, XVII, Lemberg 1922, S. 337—345 u. 392—402.
30. *Bohoslovske Naukove Tovarystvo i joho statuty.* (Die Theologische wissenschaftliche Gesellschaft und ihre Satzung). Lemberg 1924. 19 S.
31. *Directiones quaedam progressum theologicum in Oriente spectantes.* Bohoslovija, Bd. VII. Lemberg 1929, S. 209—226.

32. *Značinnja i ustrij hr.-kat. Boboslovskoji Akademiji.* (Bedeutung und Aufbau der griechisch-katholischen Theologischen Akademie). Nyva, XXIV, Lemberg 1929, S. 426—433. Vortrag anlässlich der feierlichen Eröffnung der Akademie am 5. Oktober 1929).
33. *Hreko-katolycka Boboslovska Akademia i jiji statuty.* (Die griechisch-katholische Theologische Akademie und ihre Satzung). Lemberg 1930, 30 S. Zweite Auflage: Lemberg 1933, 32 S.
Besprechung:
I. Nouvelle Revue Théologique, Louvain 1930 (juin), S. 528, (R. Paté S. J.).
34. *Mytropolyt-Jubiljat i Duchovna Seminarija u Lvovi.* (Der Metropolit-Jubilar und das Priesterseminar in Lemberg). Nyva, XXV, Lemberg 1930, S. 452—455.
35. *Hreko-katolycka Boboslovska Akademia u Lvovi u peršim trjochlittju svojoho isnuvannja (1928—31).* (Die griechisch-katholische Theologische Akademie in Lemberg in den ersten drei Jahren ihres Bestehens, 1928—31). Lemberg 1932, 109 S.
Besprechungen:
I. Meta, Nr. 26, Lemberg 1931.
II. Dzvony, Nr. 7—8, Lemberg 1932, S. 573—576 (Mag. P. Isajiv).
III. Novyj Čas, Nr. 153, Lemberg 1932.
IV. Zyttja i Znannja, Nr. 14, Lemberg 1932, S. 410, (K. Čechovyč).
V. Przegląd Powszechny, Nr. 585, Kraków 1932 (Ks. J. Urban, T. J.).
VI. Apostolat, Olomouc, Bd. XXIII, Nr. 10, S. 348.
36. *Reforma boboslovskych studij* (Reform des theologischen Studiums). Bohoslovija, Bd. X, Lemberg 1932, S. 97—100.
37. „*Rostemo!*“ (Wir wachsen!) Nyva, XXVII, Lemberg 1932, S. 347—351. Ansprache des Rektors Josyf Slipyj bei der feierlichen Eröffnung des akademischen Jahres 1932/33 an der Theologischen Akademie in Lemberg am 9. X. 1932).
38. *Hreko-katolycka Boboslovska Akademia u Lvovi v druhim trjochlittju svojoho isnuvannja (1931—34).* (Die griechisch-katholische Theologische Akademie in Lemberg im zweiten Dreijahreszeitraum ihres Bestehens, 1931—34). Lemberg 1935, 173 S.
39. *Hreko-katolycka Boboslovska Akademia u Lvovi v tretjomu trjochlittju svojoho isnuvannja (1934—37).* (Die griechisch-katholische Theologische Akademie in Lemberg im dritten Dreijahreszeitraum ihres Bestehens, 1934—37). Zweite Auflage. Lemberg 1941, 192 S.²
40. *Desjat lit praci Boboslovskoji Akademiji.* (Zehn Jahre Tätigkeit der Theologischen Akademie). Nyva, XXXIII, Lemberg 1938, S. 387—390. Ansprache anlässlich der Eröffnung des akademischen Jahres am 9. X. 1938.

II. IDEOLOGISCHE WERKE, REISEN

41. *Sljachom Obnovy* (Auf dem Weg der Erneuerung). Lemberg 1928, 106 S.
Besprechung:
I. Dzvony, II, 1932, S. 41—50 u. 105—111 (sign. mit den Initialen V[jačeslav] Z[ajikyn]).
42. *Palomnyctvo do svjatoji zemli* (Pilgerfahrt ins Heilige Land). Serie: Asketische Bibliothek der Griechisch-katholischen Theologischen Akademie in Lemberg, Bd. VI, Lemberg 1935, S. 200.

² Die erste Auflage ist im Ausland nicht erhältlich, daher keine näheren Angaben.

Besprechung:

I. Dzvony, V, 1935, S. 145—147.

43. *Vira i nauka* (Glaube und Wissenschaft). Dzvony, Jg. V. Lemberg 1935, S. 125—134 u. 199—210. Abdruck in der Serie: Bibliothek der Monatsschrift Dzvony, Nr. 12, Lemberg 1935, 24 S.

44. *Cambridge und Oxford*. Dzvony, Jg. VI, Lemberg 1936, S. 189—197.

45. *Podorož po Anblji* (Reisen durch England). Serie: Bibliothek der Monatsschrift Dzvony, Nr. 15, Lemberg 1936, 128 S.

Besprechungen:

I. Dzvony, Jg. VI, 1936, S. 500—502 (sign. mit den Initialen P[etro] I[sajiv]).

46. *Hordošti Archimedovoho horoda* (Der Stolz des Archimedes-Gartens). Dzvony, Jg. VIII, Lemberg 1938, S. 517—519.

III. REZENSIONEN UND ZUSAMMENFASSENDE BESPRECHUNGEN DER NEUVERÖFFENTLICHUNGEN³

47. *Z novišoji dyskusiji nad Tajnoju Pokajannja* (Aus der neuesten Diskussion über das Mysterium der Buße). I, 1923, S. 75—80 u. 150—155.

48. Dr. Martin Grabmann: *Die Idee des Lebens in der Theologie des hl. Thomas von Aquin*. II, 1924, S. 65—66.

49. Prof. Dr. Johannes Stufler: *Divi Thomae Aquinatis doctrina de Deo operante*. II, 1924, S. 213—217.

50. Dr. Martin Grabmann: *Das Seelenleben des heiligen Thomas von Aquin*. II, 1924, S. 335—336.

51. Prälat Dr. M. Grabmann: *Hilfsmittel des Thomasstudiums aus aller Zeit*. III, 1925, S. 128.

52. Engelbert Krebs: *Die Kirche und das neue Europa*. III, 1925, S. 141—143.

53. Dr. Martin Grabmann: *Der göttliche Grund menschlicher Wahrheitserkenntnis nach Augustinus und Thomas von Aquin*. III, 1925, S. 242—243.

54. Zusammenfassende Rezension dreier Bücher: a) *Der Katholizismus als Lösung großer Menschheitsfragen*; b) *Katholizismus und moderne Politik*; c) *Der Katholizismus als Kulturfaktor*. Herausgegeben vom Akademischen Verein "Logos", Innsbruck-Wien-München. III, 1925, S. 339—340.

55. Dr. theol. Anton Michael: *Humbert und Kerullarios*, IV, 1925, S. 369—371.

56. P. Theophil Spáčil S.J.: *Doctrina theologiae Orientis separati de sacramento baptismi*. V, 1927, S. 39—40.

57. Prälat Dr. Aem. Schoepfer: *Der heilige Thomas von Aquin als Bahnbrecher der Wissenschaft*. V, 1927, S. 45.

³ Sämtliche Rezensionen sind in „Bohoslovija“ erschienen, daher beschränken wir uns bei den bibliographischen Angaben auf die Nummer des Bandes und Erscheinungsjahr. Es sei jedoch darauf hingewiesen, daß die letztgenannte Rezension (Zif. 68) in dem in Rom erschienen Band des „Bohoslovija“ veröffentlicht worden ist, die vorausgehenden aber (Zif. 47—67) in Lemberg.

58. Dr. Josef Lechner: *Die Sakramentenlehre des Richard von Mediavilla*. V, 1927, S. 162—164.
59. Rupert Wickl S. J.: *Ein Büchlein vom Heiligen Geist*. V, 1927, S. 170.
60. Max Huber S. J.: *Die Nachahmung der Heiligen in Theorie und Praxis*. V, 1927, S. 244—245.
61. Leopold Engelhart: *Neue Wege der Seelsorge im Ringen um die Großstadt*. VI, 1928, S. 42—44.
62. Anton Worlitschek: *Persönlichkeitspflege*. VI, 1928, S. 44—45.
63. Henri Denzinger u. Clem. Bannwart S. J.: *Enchiridion symbolorum*. VII, 1929, S. 117.
64. Dr. M. Sieniatycki: *Zarys dogmatyki katolickiej*. (Katholische Dogmatik im Abriß) VIII, 1930, S. 50—52.
65. J. Müller: *Der heilige Joseph*. XVI, 1938, S. 54.
66. Dr. Michael Gomes de Castro O. F. M.: *Die Trinitätslehre des hl. Gregor von Nyssa*. XVII—XX, 1939—42, S. 214—216.
67. Nikolaus Gogol: *Betrachtungen über die göttliche Liturgie*. XVII—XX, 1939—42, S. 222—223.
68. Mgr. Igino Cardinale (Chef de Protocole de la Secrétairerie d'Etat de Sa Sainteté): *Le Saint-Siège et la Diplomatie*. XXI—XXIV, 1963, S. 121—126.

IV. VERSCHIEDENE ARTIKEL, ANSPRACHEN, NEKROLOGE

69. Rudolf Ajken ta joho pobljad na chrystijanstvo (Rudolf Ajken und seine Ansichten über das Christentum). Nyva, XII, Lemberg 1916, S. 471—477 u. 542—549.
70. Sv. Jefrem Syrijskij — učytel Vselenskoji Cerkevny (Der hl. Ephräm der Syrer als Lehrer der Universalkirche). Nyva, XVI, Lemberg 1921, S. 353—356.
71. Papa Pij XI. (1879—1929) (Der Papst Pius XI. 1879—1929). Bohoslovija, Bd. VII, Lemberg 1929, S. 205—208.
72. Vstup za pidpysom „Vydavec“ do ukrajinskoho perekladu „Nasliduvannja Chrysta“ sv. Tomy Kempijskoho (Die mit „Herausgeber“ signierte Einleitung zu der ukrainischen Übersetzung der „Nachahmung Christi“ des hl. Thomas von Kempen). In der Serie der Ausgaben der „Asketischen Bibliothek“ der Griechisch-katholischen Theologischen Akademie. Lemberg 1930. Hrsg.: Dr. Josyf Slipyj.
73. Na unijni temy (Über Unionsthemen). Nyva, XXV, Lemberg 1930, S. 81—92.
74. Svjaščenyča sanatorija v Hrebenovi (Das Priestersanatorium in Hrebeniv). Nyva, XXV, Lemberg 1930, S. 321—324.
75. Juvicej genija (Jubiläum eines Genies). Nyva, XXV, Lemberg 1930, S. 410—417.
76. Z žyttja rosijskoji emigraciji (Aus dem Leben der russischen Emigration). Nyva, XXVI, Lemberg 1931, S. 176—178.
77. Roman Kouševyč. (Nekrolog), Bohoslovija, Bd. X, Lemberg 1932, S. 91—92.
78. Tym, ščo vidijšly vid nas (An jene, die von uns gegangen sind). Ansprache bei der Beerdigung des Infulaten Aleksander Leskovyč-Bačynskij. Nyva, XXVIII, Lemberg 1933, S. 259—263.

79. *Dr. Ivan Figol*. (Worte des Rektors Dr. Josyf Slipyj am Grabe). Bohoslovija, Bd. XI, Lemberg 1933, S. 288—289.
80. *Mytropolyt Josyf Veljamyn Rutskej i joho doba* (Der Metropolit Josyf Veljamyn Rutskej und sein Zeitalter). Ansprache anlässlich der Jubiläumsfeier am 21. III. 1937. Bibliotek der Ukrainischen Katholischen Union, Nr. 3, Lemberg 1937, S. 15.
81. *Kardynal Jevhen Pacelli — Papa Pij XII* (Der Kardinal Eugenio Pacelli — Papst Pius XII). Bohoslovija, Bd. XVII, Lemberg 1939, S. I—II.
82. *Po dvolitnij perervi* (Nach zweijähriger Unterbrechung). Bohoslovija, Bd. XVII—XX, Lemberg 1939—42, S. 91—93.
83. *Propovid z nahody pomynok o. M. Šaškevyča na Lyčakivskomu cvyntari (1943)* (Predigt anlässlich des Gedächtnisgottesdienstes zu Ehren von M. Šaškevyč auf dem Lyčakivskyj-Friedhof 1943). (Kalender der „Ukrainischen Nachrichten“). Edmonton 1961, S. 35—42.

V. ERGÄNZUNGEN

A. Beiträge, die in der Gesamtausgabe abgedruckt wurden, die jedoch in der vorausstehenden Bibliographie nicht aufgezählt sind⁴

84. *Pravyla dla pytomciv hreko-katolyckoji duchovnoji semynarij u Lvovi*. Regulae et consuetudines alumnorum gr-cath. Seminarii Leopoli. Bibliotheca ascetica gr-cath. Seminarii Leopoli — apparet sub directione Rectoris Dr. J. Slipyj. Vol 2. Leopoli 1929. OO, Bd. III—IV, S. 47—70.
85. *Škola movčannia* (Die Schule des Schweigens). Übersetzung aus dem Französischen (W. Förster). Nur: OO, Bd. III—IV, S. 119—121.
86. *Chrystos moja syla* (Christus meine Kraft). Bibliotheca ascetica gr-cath. seminarii Leopoli, vol. I. 1929. OO, Bd. III—IV, S. 179—220.
87. *Pontificium Institutum Orientale*. Nur: OO, Bd. III—IV, S. 251—254.
88. *Vid Redakciji* (Einleitungswort). Nur: OO, Bd. III—IV, S. 254—255. (Aus dem Text erkennt man, daß es sich um das Einleitungswort zum ersten Heft der Quartalschrift „Bohoslovija“ handelt. Demnach ist das Bd. I, Heft 1, aus dem J. 1923, S. 1—2).
89. *Naše desjatylyttja*. Decimo anno ineunte. Nur: OO, Bd. III—IV, S. 732—734. (Es handelt sich um einen Artikel aus Anlaß des zehnjährigen Bestehens der Quartalschrift „Bohoslovija“, siehe Bd. X, Heft 1, Jg. 1932, S. 1—6.
90. *Dijalnist Bohoslovskoho Naukovoho Tovarystva v rr. 1936—37* (Tätigkeit der Theologischen Wissenschaftlichen Gesellschaft in den Jj. 1936—37). Nur: OO, Bd. III—IV, S. 738—743. Mit der Angabe, daß es sich um eine Ansprache des Vorsitzenden

⁴ Bei dem Abdruck in der Gesamtausgabe sind meistens keine bibliographischen Hinweise über die Erstveröffentlichung. Deshalb werden lediglich neben der Bezeichnung OO (Opera Omnia) der Band und die jeweiligen Seiten angegeben. Falls die bibliographischen Angaben erwähnt wurden bzw. nachträglich festgestellt werden konnten, sind sie in dieser Zusammenstellung berücksichtigt.

der Gesellschaft, Dr. J. Slipyj, handelt, die an der VI. Wissenschaftlichen Konferenz in Lemberg am 29. V. 1938 gehalten wurde.

91. *Sučasnyj unijnyj ruch na Zachodi* (Über die derzeitigen Unionsbestrebungen im Westen). Nur: OO, Bd. III—IV, S. 744—746.
92. *Nadbrobne slovo na pochoronach Prezyd. d-ra Kostja Levyckoho* (Grabrede bei der Beerdigung des Präsidenten Dr. Kost Levyckyj). Nur: OO, Bd. III—IV, S. 777—780.
93. *Propovid Vysokopreosv. Archyjep. Josyfa pry posvojačenni nadhrobnyka bl. p. prof. Ambrosija Androchovyča 20. VI. 1943.* (Predigt des Hochwürdigsten Herrn Erzbischofs Josyf bei der Einweihung des Grabdenkmals des weiland Professors Ambrosius Androchovyč 20. VI. 1943). Nur: OO, Bd. III—IV, S. 781—783.
94. Buchbesprechung: *Acta Academiae Velehradensis quorum edendorum curam gerit A. Spaldak, annus VIII, Nr. 5, Prague 1921.* Nur: OO, Bd. III—IV, S. 795—796.
95. Buchbespr. Prof. Franz S. K r u s: *Fragen der Predigtausarbeitung.* Innsbruck 1916. Nur: OO, Bd. III—IV, S. 796—798.
96. *VII Unijnyj Kongres na Velehradi* (Der VII. Unions-Kongress in Velehrad). Nur: OO, Bd. V, S. 88—95.
97. *Unijnyj Zjzid u Lvovi* (Das Unionszusammentreffen in Lemberg). *Svjatočne vidkryttia zjzidu* (De inauguratione Congressus relationes). In: *Opera Societatis Scientifical Theologicae.* Vol. XI—XII, Leopoli, 1937. S. 3 und ff. OO, Bd. V, S. 97—106.
98. *Podorož po Sycylji* (Die Sizilienreise). Nur: OO, Bd. V, S. 345—366. Mit einer Bemerkung, daß das Buch nirgendwo aufzufinden war. Die Reise fand 1937 statt.
99. *Kilka vražin iz Lemkivščyny* (Einige Eindrücke aus dem Land der Lemken). Nur: OO, Bd. V, S. 367—370.
100. *Pragmatyzm v filosofiji i teolohiji* (Pragmatismus in der Philosophie und Theologie). Nur: OO, Bd. V, S. 381—390.
101. *Nasliduvannja Chrysta — Čotyry knyhy Tomy Hemerkena Kempijskoho.* De imitatione Christi — Vier Bände von Thomas Hemerken von Kempen. Zunächst in Quartalschrift „Bohoslovija“, 1943—63, Bd. XXI—XXIV. S. 115—117. OO, Bd. V, S. 391—392.
102. *Ukrajinskyj Katolyckyj Universytet im. sv. Klymenta Papy v peršomu pjatylittju svoho postannja i dijalnosti (1963—68)* (Ukrainische Katholische Universität in den ersten 5 Jahren ihrer Tätigkeit seit der Gründung 1963—68). Rom 1969, 291 S.
103. *Ukrajinskyj Katolyckyj Universytet im. sv. Klymenta Papy v druhomu pjatylittju svojej dijalnosti (1968—1973)* (Ukrainische Katholische Universität im zweiten Quinquennium ihrer Tätigkeit 1968—1973). Rom 1974, 367 S.

B. Gesamtausgabe der Werke

Alle Werke, die in der Gesamtausgabe der Werke des Jubilars vorkommen, wurden bereits in der Bibliographie erwähnt. Somit erübrigt es sich, die einzelnen Titel in der Inhaltsangabe zu wiederholen. Es wird lediglich auf die entsprechende Nummer in der Bibliographie verwiesen, daneben auf diejenigen Seiten der betreffenden Ausgabe, die das Werk oder den Beitrag beinhalten. Größtenteils handelt es sich bei den Beiträgen um Photokopien der Erstauflagen.

Die Titelseiten der Bände sind zweisprachig — ukrainisch und lateinisch. Als Herausgeber genannt wird in allen Bänden die UKU: *Ukrajinskyj Katolyckyj Universytet im.*

sv. Klymentija Papy — Universitas Catholica Ucrainorum a S. Clemente Papa. Daneben sind noch kleine Abweichungen zu vermerken, insbesondere ergeben sich Änderungen bei den Redakteuren und Veröffentlichungsdaten. Diesbezüglich werden zu den einzelnen Bänden genaue Angaben gemacht. Als Erscheinungsort wird stets Rom genannt.

104. Vol. I. *Tvory Kard. Josyfa, Verchovnoho Archyjepyskopa* — Opera Omnia Card. Josephi (Slipyj Kobernyckyj-Dyčkovskyj), Archiepiscopi Maioris. Collegerunt: sac. prof. Dr. Joannes Choma et Sacerdos Joannes Jackiv. 1968, 423 S.
Inhalt: Kardynal Josyf — Verchovnyj Archyjepyskop-Mytropolyt (S. 5—16) und die lateinische Fassung: Cardinalis Josephus — Archiepiscopus Major Mëtropolita (17—28, ohne Unterschrift). Danach folgen die bereits in der vorangehenden Zusammenstellung unter den Nummern genannten Werke: 17 (S. 29—90); 1 (91—158); 2 (159—190); 5 (191—210); 8 (211—331); 9 (333—368); 10 (369—379); 25 (381—388); 31 (389—408). Index alphabeticus rerum et personarum (409—420). Index voluminis (421—423).
105. Vol. II. *Tvory Kyr Josyfa, Verchovnoho Archyjepyskopa i Kardynala* — Opera Omnia Kyr Josephi (Slipyj-Kobernyckyj-Dyčkovskyj) Archiepiscopi Maioris et Cardinalis. Collegerunt: Presb. Prof. Dr. Joannes Choma et Presb. Joannes Jackiv. 1969. 315 S.
Inhalt: Vvedennja, und gleichlaufend die englische Fassung: Introduction (5—23, ohne Unterschrift); 6 (29—100); 11 (101—124); 43 (125—148); 70 (151—156); 3 (157—170); 18a & 18 (171—196); 19 (197—219); 20 (221—236); 71 (237—243); 75 (Abdruck mit einem lateinischen Untertitel: De iubileo Genii occasione 1500 centenarii mortis S. Augustini, † 430 — 1930; S. 245—254); 23a & 23 (255—291). Index rerum et personarum (293—312). Index voluminis (313—315).
106. Vol. III—IV. *Tvory Kyr Josyfa, Verchovnoho Archyjepyskopa i Kardynala* — Opera Omnia Kyr Josephi (Slipyj-Kobernyckyj-Dyčkovskyj), Archiepiscopi Maioris et Cardinalis. Collegerunt: Presb. Prof. Dr. Joannes Choma et Presb. Dr. Georgius Fedoriw. 1970. 900 S.
Inhalt: Vvedennja, und gleichlaufend die englische Fassung: Introduction (5—31, ohne Unterschrift). 30 (33—46); 84 (47—70); 36 (71—74); 21 (75—83); 33 (85—116); 85 (119—121); 41 (123—178); 86 (179—220); 72 (221—223); 73 (225—236); 13 (237—247); 87 (251—254); 88 (255—256); 35 (257—367); 38 (369—535); 39 (537—727); 40 (728—731); 89 (732—737); 90 (738—743); 91 (744—746); 34 (747—750); 77 (751—752); 79 (753—754); 78 (755—759); 22 (759—765); 80 (767—773); 81 (774—776); 92 (777—780); 93 (781—783); 83 (784—792, mit einem abgeänderten Titel: „Tverdne krycja našych duš“ — „Es härtet unserer Seelen Erz“); 59 (795); 94 (795—796); 95 (796—798); 47 (799—808); 48 (808—809); 82 (810—812); 50 (812—813); 51 (813—814); 49 (815—818); 54 (819); 53 (820—821); 52 (821—822); 6 — unter Rezensionen Nr. I. — „Als Antwort“ (822—825); 7 (825—837); 55 (837—839); 56 (839—840); 57 (840—841); 60 (841—843); 58 (843—845); 63 (845); 61 (845—847); 62 (847—848); 64 (848—851); 65 (851—853); 67 (853—854); 66 (854—857); Index rerum et personarum (859—896); Index voluminis (897—900).
107. Vol. V. *Tvory Kyr Josyfa, Verchovnoho Archyjepyskopa i Kardynala* — Opera Omnia Kyr Josephi (Slipyj-Kobernyckyj-Dyčkovskyj) Archiepiscopi Maioris et Cardinalis. Collegerunt: Presb. Prof. Dr. Joannes Choma et Presb. Dr. Georgius Fedoriw. 1971. 416 S.
Inhalt: Vvedennja und gleichlaufend die englische Fassung: Introduction (5—66); 29 (69—87); 96 (88—93); 97 (97—106); 12 (107—145); 26 (146—158); 42 (161—256); 45 (257—344); 98 (345—366); 99 (367—370); 76 (370—373); 74 (374—377);

100 (381—390); 101 (391—392); Index rerum et personarum (393—412); Index voluminis (413—416).

108. Vol. VI. *Tvory Kyr Josyfa, Verchovnoho Archyepypskopa i Kardynala* — Opera Omnia Kyr Josephi (Slipyj-Kobernyckyj-Dyčkovskij, Archiepiscopi Maioris et Cardinalis, — mit einem Untertitel: *Pro sv. Tajny — De Sacramentis*. Collegerunt: Presb. Prof. Dr. Joannes Ch o m a et Presb. Prof. Dr. Joannes M u z y c z k a. 1975. 457 S.

Inhalt: Glückwunschsreiben mit Dank und Anerkennung des Hl. Vaters für die überreichten ersten fünf Bände der „Opera Omnia“ mit der Unterschrift des Staatssekretärs G. Card. Villot — italienischer Text und ukrainische Übersetzung (5—6); Vvedennja — Einleitungswort der Schriftleitung (nur in ukrainischer Sprache — S. 7—9); 14 (11—109); 15 (111—210); 16 (211—411); Index rerum et personarum (413—452). Index voluminis (453—457).

109. *Tvory Josyfa, Patrijarcha i Kardynala* — Opera Omnia S. Beatitud. Patr. Josephi (Slipyj-Kobernyckyj-Dyčkovskij) et Cardinalis. Mit einem Untertitel: *De Catholica Universitate Ucrainorum Primo Decennio elapso enarratio*. Collegerunt: Presb. Prof. Dr. Joannes Ch o m a et Presb. Prof. Dr. Joannes M u z y c z k a. 1976. 291 + 367 S. + XIX Bildtafeln.

Es sind frühere, in einem Band zusammengefaßte Berichte (siehe Nr. 102 und 103). Diese Neuauflage wurde mit einer ukrainischen und lateinischen „Introductio“ eingeleitet.

Dem ursprünglichen Plan folgend, beschränkten wir uns auch bei den Ergänzungen auf die wissenschaftlichen Werke. Dabei sei darauf hingewiesen, daß die Hirtenbriefe des Jubilars, sowie seine Ansprachen, Anordnungen u. dgl. in zwei Veröffentlichungsreihen zu finden sind:

I. *Litterae-Nuntiae Patriarchae Kioviensis-Halicensis et totius Rus'* (Ukrainisch: Blahovisnyk Patrijarcha Kyjevo-Halyckoho i wsijeji Rusy), die seit 1965 jährlich erscheinen. Als Erscheinungsort ist Castello Gandulphi bei Rom angegeben.

II. *Visti z Rymu* (Nachrichten aus Rom) eine Veröffentlichung des Ukrainischen Pressebüros. Seit 1963 bis zum Jahresende 1977 sind 327 hektographierte Nummern erschienen.

31. Januar 1978.

УКРАЇНСЬКА СТУДЕНТСЬКА ПРЕСА (Історично-бібліографічний нарис)

ВСТУП

Писати історію української студентської преси в умовах екзильного життя — без архівів і без можливості доступу до краєвих бібліотек — просто неможливо. І цей нарис аж ніяк не має претенсії бути спробою такої історії. Він постав з практичних оглядів: Мавши написати для Енциклопедії Українознавства гасло про студентську пресу, автор був свідомий, що таке гасло може бути тільки вислідом праці якогось ширшого гурта осіб. Тому розіслав він перший проєкт гасла до низки фахівців на рецензії. Більша частина із них відповіла позитивно на прохання, даючи цінні доповнення, зауваження чи поради. На цьому місці почуваюся до дуже милого обов'язку подякувати їм за їх ввічливу допомогу, тим більше, що у відповідях відчувалося не тільки бажання допомогти, але й любов до предмету. Це тепле ставлення впливало з факту, що майже всі рецензенти походили із кола колишніх студентських активістів, і не мало із них самі були редакторами чи бодай співробітниками студентських журналів чи бюлетенів. Зокрема вдячний я за допомогу ВП. ШП. д-ру М. Антоновичеві, д-ру Р. Вересові (сьогодні вже покійному), д-рові І. Клейнерові, м-рові М. Кравчукові, проф. д-ру Б. Левицькому, проф. д-ру В. Маркусеві, д-ру М. Прокіпові, д-ру О. Фединському, проф. д-ру Д. Штогринові, а зокрема моїй Дружині, що помагала мені збираними нею впродовж 30 рр. матеріялами для архіву ЕУ. Звичайно, для обмеженої місцем енциклопедичної статті аж ніяк не можна було використати ні моїх власних, ні надісланих матеріялів, але мені здавалося, що було б надужиттям чемности Рецензентів, якщо б їх праця даремно пропала, і тому я рішився написати ширший нарис, свідомий його недоліків, але не менше певний факту, що важко буде зібрати в ближчому майбутньому ще раз той матеріял, який я мав готовий до диспозиції. Натомість вже саме зіставлення назв і дат влегшить колись працю дослідників на Рідних Землях, які матимуть кращу можливість доступу до джерел. Зрештою, може теперішній нарис стане одночасно заохотою для кол. студентських активістів та редакторів студентських журналів до монографічного опрацювання поодиноких видань для збереження їх для історії студентського руху в Україні, який так дуже відрізняється від інших студентських рухів, а який найкраще студіювати можна саме на матеріялах у пресі.

Первісний текст, писаний у червні 1977 р., був вміщений у місячнику «Визвольний Шлях» у числах 12 за 1978 р. (стор. 1407-1419) та 1 і 2

за 1979 р. (стор. 199-210 і 303-317). Фотокопії тексту вислав автор до чотирьох Рецензентів, які вже після першої редакції дали свої найобширніші зауваження, і отримав від них знову цінні доповнення, за які належить щира подяка ВП. ПП. д-ру М. Антоновичеві, м-рові М. Кравчукові, д-ру О. Фединському та проф. д-ру Д. Штогринові.

На підставі їхніх доповнень, призбираних нових матеріалів та справлення зауважених помилок друку приготовлено матеріал до друку в березні-квітні 1980 р. (разом до пів сотні доповнень, уточнень та справлень).

Список джерел, якими користувався автор, вміщений перед власним текстом — зараз після Вступу. Поданий показник джерел — хронологічний. При цитуванні джерела в тексті чи в примітках подано — крім автора чи назви твору також порядкове число списку, щоб не повторяти деталей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Назарук Осип і Охримович Олена. Хроніка Руху Української Академічної Молодіжи у Львові. «Історичний огляд життя в українських студентських організаціях». Зібрав і видав д-р З. Кузеля, Львів, 1908 року.
2. Мудрий Василь, «Боротьба за огнище української культури на Західніх Землях України», Львів, 1923 р.
3. «Студентський Вісник», *La revue Etudiante*, publiée par l'Union Nationale des Associations d'Etudiants d'Ukraine (CESUS), Prague, Septembre, 1924. Numero spécial. Bibliographie des publications étudiantes ukrainiennes (1920-24).
4. «Бібліологічні Вісті», Український Науково-дослідний Інститут Книгознавства, ч. 1 (10), Київ, 1926 р.
5. «Преса УРСР», Українська Книжкова Палата, Харків, 1928 р.
6. Паладійчук Роман, «Українська студентська преса до війни», «Студентський Шлях», ч. 5-6, Львів, 1931 р.
7. Вітушинський Іван, «Післявоєнна преса українського студентства в Галичині», «Студентський Шлях», ч. 7-8, Львів, 1931 р.
8. Животко Аркадій, «Рукописні часописи української молоді», Львів, 1938 р.
9. Наріжний Симон, «Українська еміграція», Студії Музею Визвольної Боротьби України, том I, Прага, 1942 р.
10. Животко Аркадій, «Історія української преси», Український Технічно-Господарський Інститут; курс ч. 62 (скрипт, циклостил). Регенсбург, 1946 р.
11. Проф. Животко Аркадій, «Дев'ятдесят років української студентської преси», «Студентський Шлях», ч. 1-2, Інсбрук-Мюнхен, 1947 р.
12. Мартинець Володимир, «Від УВО до ОУН», Вінніпер, 1949 р.
13. Янів Володимир, «Студентство», Енциклопедія Українознавства, частина I, стор. 960-965, (1951).

14. «Періодичні видання УРСР 1918-20»; журнали. Бібліографічний довідник, Книжкова Палата Української РСР, Харків, 1956 р.
15. «Вісті Українського Студентського Архіву-Музею при УВАН», редакція Осип Зінкевич, ч. 3, Балтімор, 1962 р.
16. «Периодическая Печать СССР, 1917-1949». Библиографический указатель. Журналы, труды и бюллетени. Том X, Изд. Всесоюзной Книжной Палаты, Москва, 1963 р.
17. «Летопись Периодических изданий СССР, 1961-65»; часть II, газеты. Всесоюзная Книжная Палата, «Книга», Москва, 1967 р.
18. Д-р Фединський Олександр, «Бібліографічний покажчик української преси поза межами України», річник VII-X за 1972-74 рр., Клівленд, США, 1975 р.

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА ЯК СУСПІЛЬНОЇ ВЕРСТВИ ТА ЙОГО ПРЕСИ

Студентська преса залежить, очевидно, від структури студентства, як певної суспільної верстви. Якщо зважити, що часова приналежність до цієї верстви обмежена триванням студій — отже в засаді 4-6 роками — то зрозуміло, що ця група мало стабільна й, майже автоматично, з розмірно невеликим впливом на загальне життя країни чи спільноти.

Звичайно, бувають винятки від цієї засади, іноді доволі значні. Поперше, приналежність до цієї групи припадає на ту фазу життя людини, в якій викристалізовується її світогляд, і тому одиниця легше підпадає під вплив нових течій, а ціла верства сильніше відбиває дух доби, зокрема в переломові часи, чи в епоху дії великих духових провідників народу, чи людства — філософів, чи суспільних реформаторів. Тоді, автоматично і студентські провідники стають виразно «ангажованими», а з ними ангажованою є й ціла верства, є і студентська преса.

Подруге, чисто біологічно, верства молодих людей є більш динамічна, а без належного життєвого досвіду більше нерозважна, — чи, в позитивному сенсі, більше зважена на ризик та більше ідеалістична. При виразній «ангажованості» цілої групи, цей біологічний момент спричинюється до великої рухливості, активності студентства. Цей природний динамізм ще більше підсилюється фактом, що студентство не є стіснюване у своїх починах відповідальністю за родину, за матеріальні надбання спільноти, інституцій тощо. В добу великих революційних струсів ці моменти можуть мати великий вплив на хід подій, тим більше, що студентство є чуттєво сильно зв'язане з часом свого духового визрівання, з романтикою традиційної «академічної свободи», позначеної не тільки бажанням вільного шукання правди (в рівній

мірі в широкому розумінні — релігійно-філософському, що й у вузькому, чисто фаховому, при здобуванні знання з використанням найновіших дослідів), але й розмахом і фантазією в товариському житті — просто радістю життя.

Відповідно до загальної структури студентства, як специфічної суспільної верстви, також студентська преса відзначається розмірно малою стабільністю; поодинокі органи є часово обмежені, тому рідко стається, що орган набуває тривкішого значення протягом десятиліття чи десятиліть. Преса є непрофесійна, себто без професійних редакторів і тривалої адміністрації. Ситуація частково міняється щойно з економічним розвитком цілої спільноти, коли студентські товариства чи об'єднання отримують поважніші дотації іззовні, й існування органу — бодай до деякої міри — незалежнюється від конкретної студентської генерації чи від динаміки якогось студентського проводу. Це, зокрема, так у тоталітарних системах, коли режим хоче здобути вплив на студентство по через пресу, але тоді маємо до діла не із студентською пресою, але керованою пресою для студентів. Нормально аматорство студентських редакторів відбивається на формі і стилі журналів з усіми позитивами й негативами «непрофесійности»; у студентських органах менше рутини й вивершення, але також менше шаблону: студентські органи свіжіші, часто гострі й невважені, включно до агресивности чи задиркуватости. Відбиваючи дух своєї доби, студентська преса не тільки ангажована, але і пристрасна. В ній відчувається настрій ставання й росту.

При нестабільності верстви, і при одночасному розмаху й ангажованості є виразний нахил до ефемерид. У студентів більше намірів і плянів, ніж реальної можливости до їхнього здійснення.

При загальній характеристиці студентської преси у початковім «нарисі», — з природи речі, тільки неповній і дуже схематичній, як також при характеристиці середовища, з якого вона безпосередньо випливає і яке вона віддзеркалює, треба завжди пам'ятати про відмінності, які зумовлені різницями в розвитку окремих національних студентських середовищ, зокрема студентства недержавного народу. Не зважаючи на часову обмеженість студентства як суспільної верстви, воно в Україні мало далеко важливішу роль, ніж серед інших національних спільнот, що вимагало б ширшого наświetлення. Тут вкажемо тільки на кілька основних моментів. Послідовне знищування української провідної верстви окупаційними режимами (насамперед московським та польським) упродовж століть призвело до того, що у хвилину відродження національної свідомости і національних змагань у ХІХ стол. була основно захитана суспільна рівновага між верствами, дуже пластично узмістовлена у згідливій польській характеристиці

ситуації, мовляв, українська спільнота це тільки «хлоп і поп». Із цього погляду наростання української інтелігенції (як нової провідної верстви) було основним наказом хвилини, але інтелігенція, яка природно виростала — отже студентство — здобувала собі спеціальне значення.

Коли ж студентство з усвідомленням завдань інтелігенції кинулося відразу, із питомою для молоді нетерпеливістю та ентузіазмом, у коловорот своїх намічених плянів, припала йому спеціальна роля в загальному житті, що, звичайно, давало студентству певний німб; це скріплювало чуттєве пов'язання молоді із часом студій, і все разом створювало почуття обов'язку, яке переходило з покоління в покоління. Отже, на студентів лежала спеціальна відповідальність. Студент мав активізуватися в суспільстві ще в часі своїх студій, бо скрізь було брак робочих рук. Усвідомлення ролі інтелігенції із рівночасним констатуванням числової диспропорції у співвідношенні суспільних верств (ще в 1926 р. 90,2% населення України було селянським!) мусіло спонукувати молодь до прискіпшення процесу формації інтелігенції і скріплення її числового наростання. Так виникають змагання до власного високого шкільництва, зокрема в умовах русифікаційних процесів на Східних і Центральних Землях (1863 — Валуївський, 1876 — Емський указ!) і з опануванням поляками Львівського університету. Боротьба за університет у Львові одушевляла студентство, яке було безпосередньо зацікавлене у його постанні. Алеж видвигнення гасла власного університету мусіло одночасно активізувати суспільність і спричинитись до єдиної у своєму роді солідарности українського студентства з українською професурою. Це надало окремого престижу студентській молоді, передовсім коли боротьба загострилася й вимагала від студентства жертв, а від громадянства активної підтримки; вихід біля 400 студентів із університету у рідному Львові («сецесія») з розпорошенням по численних чужих університетах дуже обтяжив матеріально цілу суспільність; знову ж пізніші демонстрації, зудари із польською молоддю, арешти, голодівки і процеси витворили атмосферу постійної боротьби, яка кульмінувала у кривавій жертві А. Коцка, що захоплювала містикою крові. В нерівній боротьбі послідовність і завзяття призвели до перших успіхів, зокрема звернули увагу цілого культурного світу на боротьбу українців, і під натиском прилюдної opinio видатних інтелектуалістів дійшло до схвалення закону, який передбачав створення українського університету у Львові з визначенням дати його постанови — 1916 рік.

Після постійних невдач це був струс, що докорінно змінював психіку. Від цього часу український студент уважав себе причетним на боротьбу і зобов'язаним стояти в авангарді. Усвідом-

люючи свою роллю, український студент іще в більшій мірі як студент інших народів відчував впливи усіх нових течій, які — при малій диференціації старшого покоління — приходили іззовні до української спільноти через українське студентство. Це з рядів студентства таки пролунали насамперед кличі самостійности України, хоч були різні погляди на шлях до самостійности. Тоді, коли українське студентство усвідомлювало свою роллю (отже, передовсім, коли ішли змагання за високе шкільництво), опанувала людство — під впливом великого розвитку наук (спеціально технічно-природничих) віра у всесильність розуму, — і, послідовно, віра у автоматичність поступу почерез знання. Тому молодь вперто здобувала знання, що — зрештою — було зумовлене також свідомістю, що в недалекому майбутньому треба буде видатися дослідників і вчених до обсадження катедр нового — вже власного університету. Це змагання злагіднювало в дечому відчуття безпосереднього зв'язку з селом, з якого більшість кандидатів на науковців походила, але з цим поєдналось тверде бажання спричинитись безпосередньо для покращання долі села, отже працювати на культурно-освітній ниві в читальнях, кооперативах, аматорських гуртках тощо.

При обидвох накреслених крайностях — змагання до власної духової еліти, насамперед високої класи науковців, чи до піднесення загального культурного рівня широких народніх мас — наростала вже більше диференційована провідна верства, з виразним поділом функцій відповідно до уподобань чи обдарувань. Хоч спочатку — до Першої світової війни — виразно переважала тенденція, щоб змагати до самостійности, плекаючи культуру та освіту, була й опозиція проти того панівного переконання і наголошувалася необхідність військової підготовки до безпосередньої визвольної боротьби. Таким чином, у вирішальному часі зриву студентство знову відіграло передову роллю чи то при формації Українських Січових Стрільців — чи, згодом, уже під час Визвольних Змагань під Крутами. Ця нова роля студентства йшла постійно по лінії добре подуманого «авангардизму», — в даному випадку у посвяті й прикладі, але це тим більше спонукувало студентство до найбільшої напруги та горіння.

Невдача Визвольних Змагань не заломила студентської молоді, свідомої факту, що ця невдача впливала у значній мірі з недостачі відповідної кількості фахових сил.

Це усвідомлення стає наріжним каменем двох унікальних у світі установ: Українських Таємних (нелегальних і переслідуваних) Високих Шкіл у Львові і Українського Вільного Університету в екзилі. Тільки фактом тієї унікальності можна пояснити, що УВУ зміг утриматися серед найважчих політичних та еконо-

мічних умов 60 літ і сьогодні діє, як найстаріший екзильний університет у світі.

По іншій лінії, студентство стало речником продовження безпосередньої боротьби за найвищі національні ідеали: тому воно на українських землях спричинюється активно до кристалізації ідеології динамізму й вольовости, а за кордоном намагається здобути визнання українських прав на міжнародньому форумі. У тому напрямі діє Українська Студентська Централь (ЦеСУС), яка перша здобула доступ до міжнародніх студентських Федерацій (СІЕ — Confédération Internationale des Étudiants), що, очевидно, у свою чергу, впливає на зріст престижу українського студента, але одночасно теж кладе на нього спеціальні обов'язки і скріплює почуття відповідальности. Коли молодь інших народів забавлялася, українське студентство несло на собі тягар боротьби і здобування нових позицій.

Згідно з цим спеціальним значенням українського студентства, відповідальна роля припадає і українській студентській пресі, яка, зрештою, не вільна також від тих недоліків, що характеризують загальну студентську пресу.

З негативних властивостей — це, насамперед, короткотривалість студентських органів, які постають звичайно у зв'язку із динамічнішою студентською генерацією, наявністю ідей та цілі, котрі полонюють других, чи появою видатніших студентських провідників тощо. Одначе, ці студентські органи за два-три роки замирають, чи то у зв'язку із браком фінансових засобів, чи із зосередженням уваги на пекучіші завдання, чи з часовим вичерпанням енергії після великих струсів, чи з відходом видатних провідників від студентського життя; тут, зокрема, треба наголосити постійний натиск чужого режиму, який нищив видання суворою цензурою, чи просто адміністративним шляхом припинював їхню появу.

Звичайно, згадана непрофесійність редакційного чи адміністративного апарату — при дуже скромних засобах суспільности взагалі, а студентства зокрема, й очевидячки, при браку субсидій від університетських чинників — в українських умовах дуже виразно вплинула на розвиток студентської преси: всі редактори й адміністратори були аматорами, і ніяких гонорарів не виплачувано, навпаки, вони самі займалися збиранням фондів. Звичайно, це аматорство вражало іноді певною наївністю та незугарністю, яка властива першій спробі. Та треба відзначити позитиви, що саме в редакціях студентських журналів формувались майбутні публіцисти й редактори, бо до редагування вони бралися з любов'ю та доброю волею і боялися заяложености та стереотипности.

У всіх журналах був подих юности із бажанням ризику та шу-

кання; всі вони мали безпосереднє відношення до життя. Якщо часом вражала розпорошеність студентських видань — і у висліді їхня нестабільність (чи вірніше: ефемерність), то це було тільки віддзеркалення розмаху самого життя (передовсім у празькому періоді після Першої світової війни, чи у мюнхенському після Другої). Напевно треба одне сконстатувати, а це, що з історичної перспективи не можна заперечувати важливість цих органів чи применшувати їхню ролю, бо вони мали вирішальне значення для кристалізації студентської думки чи, навіть, передавання нових ідей у спільноту. Сьогодні не можна уявити «ставання» української модерної спільноти без «Друга», «Молодої України», «Студента», «Шляхів», «Відгуків», «Студентського Вісника» чи «Студентського Шляху», а згодом без появи специфічного типу студентських ідеологічних журналів «Розбудови Держави» чи «Феніксу», чи новіших спроб, зокрема, «Вітражів».

У загальній характеристиці студентської преси слід подати ще два зауваження: українські студенти в своїй ролі пробудителів загального життя часто зважувалися ініціювати та редагувати загальні органи, які були «студентськими» з погляду свого редакційного складу (що, звичайно, мало вплив на ціле студентське життя), але не були студентськими з погляду своєї загальної проблематики і зі свого спрямування на всю спільноту. Їх не можна й викреслити із загального огляду, тому що вони мали безпосередній вплив на розвиток студентської думки і на скріплення студентської позиції у спільноті.

Зовсім іншу ролю у студентському житті відіграють партійні органи для студентства, які тепер видають в Україні, які відбивають тільки офіційну лінію партії і нічого не мають спільного із справжньою студентською пресою (для якої засада «академічної свободи» — отже, насамперед свободи думки і слова — є найвищим наказом). Звичайно, поскільки це було можливе за доступними джерелами чи показниками, подаємо для повноти нарису й ці журнали з надією, що майбутній історик після кількох десятиліть краще й об'єктивніше зможе оцінити констатацію про їхню ролю та обмежене значення.

2. ПОЧАТКИ СТУДЕНТСЬКОЇ ПРЕСИ В УКРАЇНІ

Початки студентської преси в Україні вийшли із середовища студентів Київського університету й були доволі скромні. Йдеться передовсім про рукописний, нелегальний, неперіодичний журнальчик під вимовною назвою «Самостайне Слово», котре підняло свій голос на захист переслідуваної української культури, алеж

сьогодні згадки про нього настільки недостатні, що навіть важко встановити дату його появи.¹ Більше відомостей збереглося про другий — гумористичний — орган цього ж самого середовища «Помийниця», який почав з'являтися в рік видання Валуївського указу й утримався два роки (1863-64). Вийшов він із кіл «Української Громади»; редагував «Помийницю» Лоначевський.² Зви-

¹ А. Животко в рівній мірі у своєму скрипті (10. Животко, «Історія української преси»), що й у статті про студентську пресу (11. Животко, «Дев'ять років української студентської преси»), називаючи «Самостайне Слово» першим українським рукописним часописом, як дату появи подає 1854-1856 роки. Д-р М. Антонович у своїй рецензії на перший нарис моєї статті (перед її друком) справляє цю дату, мовляв в цих роках діяв у Харкові «Пасквільний комітет» у складі Бекман, Завадський, Муравський, Раєвський, але вони видавали не «Самостайне Слово», але «пасквілі», що їх розвішували по Харкові (лист із 4. III. 1977 р.). Вже після появи статті у «Визвольнім Шляху» уточнив він дату на підставі праці: Т. І. Марахов, Польское восстание 1863 г. на Правобережной Украине, Київ 1967. На стор. 132 подано там: «В апреле 1861 г. Киевское тайное общество выпустило первый номер рукописного журнала „Самостайне Слово“, а в примітці доповнює він, що «журнал виходив в 1861-1862 гг.» (лист із 7. IX. 1979 р.). Животко вказує, що «Самостайне Слово» було спробою заповнити порожнечу в літературно-журналістичному житті України, яка заіснувала після ліквідації Кирило-Методіївського Братства і це позитивно свідчить про роллю студентської молоді. Антонович відзначає, що вплив «Самостайного Слова», хоч і рукописного журналу, переходив чисто регіональні межі, і що цей журнал згадувався у статті Гончаренка в «Меті», яка майже рівночасно з'являлася у Львові. Поряд із «Самостайним Словом», виходив у Києві інший орган, також рукописний, який, щоправда, формально студентським не був, алеж фактично походив із студентського середовища (подібно як львівська «Мета»). Марахов в згаданій вгорі праці підтверджує появу другого органу й подає назву «Громадниця», але ж він не зміг уточнити дати появи першого випуску (здогадно: серпень 1861 р.); натомість дата появи другого випуску є точна: 18 жовтня 1861. Подаючи характеристику рукописних видань, Антонович підкреслює, що точного «тиражу» цих рукописних випусків встановити не можна, тим більше що він змінювався. Припустити можна, що він коливався між 10 і 100, але впливу журналів на прилюдну опінію не слід міряти «тиражем». Їхню роллю можна порівняти до впливу сучасного «самвидаву». В Київському університеті студіювали студенти з цілої України, й вони матеріяли, повністю або частинно, переписували й розсилали. Таким чином, тих кількадесят примірників в дійсності читало кілька тисяч громадян із різних областей.

² Порівняй інформації Животка (8. «Рукописні часописи», стор. 4; 10. «Історія української преси», стор. 41; 11. «Українська студентська преса», стор. 21). Свої інформації Животко спирає на обширній статті В. Міяковського, поміщеній у журналі «Наше Минувле» (ч. 1-2, Київ, 1919 р., стор. 73-122). Ця розвідка «подає повний зміст сатиричного часопису української молоді шестидесятих років, яка була згуртована в Київській Громаді». Що «Помийниця» мала тривкіше значення, на це вказує й те, що згадка про неї є й в Українській Загальній Енциклопедії (стор. 1112), яка з огляду на свій обмежений об'єм подавала тільки важливіші гасла, однаке характерно, що «Помийниця» не згадує Українська Радянська Енциклопедія!

чайно, цей прояв активності в часі найтемнішої реакції заслуговує на спеціальну увагу, хоч «Помийниця» мала радше інтимно-товариський характер, щоправда, з певним ширшим громадським спрямуванням. Ось уривок характеристики Міяковського: «Студентське життя в його інтимній безпосередності, з позитивними та негативними рисами, часом неприadne, часом яскраво-веселе, котиться перед нами, мінняє обличчя, розсипається бризками сміху й молодечої веселости. Нісенітниця заступає дотепні вигадки, і поза всім цим відчуваєш певний міцний зв'язок, який об'єднує всіх».³

Але поруч із тим чисто молодечо-товариським тоном пробивається і глибше завдання, яке самі ініціатори схарактеризували в наступний спосіб: «Скинувши бистрим оком на те життя, що йде поруч нас, як річка яка, і ми задумали змалювати у своїй часописі все те сміття, якого багато назбиралося в нашому житті: тим то й дали своїй часописі назву «Помийниця». Не маємо ми лізти ані в історію, ані в політику, ані у філософію, ані в педагогію — може й матиме часопись наша якесь педагогічне значення, але це не од нас «собаку січуть, а панові приклад дають». Згідно з тим завданням чи не найважливішою частиною газетки була рубрика «Временник ракоходія» (тобто назадництва), в якій висміяно все те, що вважалося регресивним явищем. Критика була гостра, дотепна, часто їдка й вона стосувалася не тільки внутрішнього студентського життя (недбальства й ледарства у ньому), але й загальних виявів, як наприклад діяльності хлопоманів.⁴ Для повноти картини треба додати, що ані «Самостайне Слово», ані «Помийниця» не були явищем відокремленим, але, звичайно, за рукописним характером збереглися тільки ті, які мали ширше значення. Про інші залишилися тільки натяки, як наприклад, про рукописний журнальчик Подільської Духовної Семінарії у Кам'янці, про який згадує у своїх спогадах проф. О. Лотоцький. Поширювалися рукописні

Вже після появи нарису у «Визвольнім Шляху» отримав я від проф. д-ра Р. Сербина з Монреалю фотокопію згаданих вгорі сторінок із «Нашого Минулого», із передруком всіх чисел «Помийниці», які у той час були збережені в бібліотеці Київського Наукового Товариства. Збереглося їх чотири: 1-е без дати, 2-е з «грудня» 1863 р., 3-е з 5 «студня» 1863 р., 4-е із 20 «студня» 1863. В поясненнях сказано, що «грудень» це був «ноябрь» тобто листопад, а студень — «декабрь» тобто грудень (пояснення з відкликом на словник Грінченка). З дат появи видно, що «Помийниця» з'являлася часто, — що, отже, мусіла втішатися популярністю. Звичайно, збережені числа це напевно мала частина того, що було справді видано. «Помийниці» була присвячена також стаття в «Україні», кн. I за 1928 р. (Ігнат Шитецький, Київська Громада за 60-тих рр.).

³) Цитовано за Животком (8. «Рукописні часописи», стор. 4).

⁴) Животко (11. «Дев'ятдесят років Української студентської преси», стор. 21).

журнальчики й серед галицької молоді, але вони не вийшли поза спроби, зрештою їх видавала гімназіяльна молодь,⁵ так що їхній вплив на життя був дуже обмежений.

В Галичині була також спроба видавати перший друкований часопис, який умовно можна назвати студентським, бо він ставив собі загальногромадські завдання, але вийшов із студентських кіл. В його редакційному складі були виключно студенти, і цей редакційний гурт мав безпосередній вплив на формування поглядів насамперед українського студентства, спричинюючись до його активізації. Маємо на думці редаговану Ксенофонтом Климковичем «*Мету*» (з вересня 1863 до січня 1864 р., як літературно-політичний двотижневик). Вийшовши із групи «Молода Русь», орган чимало уваги присвятив зв'язкам із Центральними Землями й намагався дійти своїм стилем до широких народніх мас, що і придбало цілій групі назву «народовців», яка згодом поширилася в політичний рух. Через брак фінансових засобів, орган припинив своє існування на вісімнадцятому числі. До упадку двотижневика спричинилася теж нездецидованість української спільноти, чи конкретно: ворожість москвофільського табору. Алеж саме «*Мета*», здобувши вплив на студентську молодь, вирішально спричинилася до виразного його звороту на народовецькі позиції.⁶

3. УКРАЇНЬСЬКА СТУДЕНТСЬКА ПРЕСА ДО ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Першим справжнім студентським органом вважається двотижневик «*Другъ*», хоч і він почав з'являтися (з 13-го квітня 1874 р.), як письмо для белетристики й науки, алеж за ініціативою та заходами «Академіческого Кружка»; журнал був виразно москвофільського напрямку, що не йшов на ніякі компроміси із народовецьким студентством.⁷ Редагував журнал Ієронім Кордасевич, згодом Олексій Зофіювський та А. Павлиш; чільніші із співробітників москвофільського напрямку: О. Авдиківський, О. Марков, І. Наумович. До «Академіческого Кружка» вступили, незабаром

⁵ Животко (8. «Рукописні часописи», стор. 4-5). Між іншим, тут є згадка про низку журнальчиків Української Академічної Гімназії у Львові з 1880-х років, але це до теми безпосередньо не належить.

⁶ УЗЕ, стор. 689; ЕУ II, стор. 1521; 6. Паладійчук, стор. 121; 10. Животко, «Історія української преси», стор. 58-60; 1. Назарук-Охримович, стор 8-10; в цій статті роля «*Мети*» схарактеризована в розвідці про студентське життя, при чому виразно підкреслено взаємне пов'язання «Молодої Русі», її органу «*Мети*» та її редакційної колегії із студентським життям.

⁷ Назарук-Охримович (1. стор. 12-19; В. Янів (19. ЕУ I, стор. 961).

після вписання до університету, М. Павлик (1874 р.) та І. Франко (1875),⁸ які були зацікавлені співпрацювати в журналі, де поміщували справді цінні причинки.

Під впливом М. Драгоманова, що саме виїхав закордон, обидва перейшли на виразні народницькі позиції, і в тому напрямі еволюціонує також журнал, в якому появляються голосні листи М. Драгоманова, що справді спричинюються до піднесення загального рівня до цього часу доволі «блідого» двотижневика, але викликають також обурення старшого покоління, здебільша ще москвофільського. Цей удар «батьків» та «дітей» не тільки зумовлює перехід журналу на виразніші студентські позиції за головування А. Дольницького 1875-76 рр., (пізніше дійсний редактор «Друга») на третім році існування, але й захитує фінансовою базою. Серед видатніших співробітників народовецького напрямку треба назвати І. Белея та В. Лукича-Левицького. Розбіжності між двома таборами настільки загострилися, що в 1877 р. москвофільська група студентської молоді дуже ушкодила домівку «Друга», що і сталося частково причиною занепаду органу, тим більше, що проти найактивніших співробітників почалися поліційні докозання й арешти за стосунки із Драгомановим (під закидом ширення соціалістичних ідей). Проте, «Другъ» здобув собі тривке місце в розвитку української культури й політичної думки.⁹

Коли, після припинення появи «Друга», москвофільська частина співробітників приєдналася до «Слова», спроби народовців відновити видавання двотижневика не вдавалися, головню внаслідок політичного зрізничкування. Зрештою, пізніші ефемериди, будучи продовженням «Друга», не були вже студентськими («Громадський Друг» в 1878 році, соціалістичного напрямку; збірники: «Дзвін» (1878 р.) та «Молот» (1879 р.), «Товариш» (1888 р.). Останній збірник 1888-го року був одиноким випуском студентської молоді радикального напрямку.¹⁰ Певну тяглість видань підтримував І. Франко, як постійний фактичний редактор. Політично заактивувалася також молодь на Центральних Землях, що відбилося у редактованих органах: «Добра Новина» (1900-03 рр.), «Гасло» (1902-03 рр.), «Праця» (1904-05 рр.),¹¹ які були також більше політичними, ніж «студентськими» в точнім розумінні цього слова.

⁸) Назарук-Охримович (1. стор. 15).

⁹) Про «Друг» дивися УЗЕ, стор. 1153; ЕУ I, стор. 985; ЕУ II, стор. 958; Паладійчук (6. стор. 122); Животко (16. «Історія української преси», стор. 81-82; 11. «Українська студентська преса», стор. 22).

¹⁰) Животко (10. «Історія української преси», стор. 87; 11. «Дев'яност років Української студентської преси», стор. 22).

¹¹) ЕУ II, стор. 551, 357, 2315. Видання пов'язані із РУП, соціалістичного спрямування. З'явилися у Львові й у Чернівцях та були нелегально пере-

Коли «Другъ», вийшовши справді із студентського середовища, поставив собі ширші цілі стати літературно-науковим органом молодого покоління, і коли він своє значення завдячував зовнішньому впливові такої постаті, як Драгоманів, як теж виїнятковій індивідуальності чільних співробітників, як, наприклад, Франка, Павлика, Дольницького — то наступний студентський орган «Молода Україна» вийшов безпосередньо з потреб і постулатів українського студентства і був виразником цілого народовецького середовища.

Початків його треба дошукуватись в історичному вічу українського студентства 13-го липня 1899 р., яке, поставивши виразно домагання створення українського університету у Львові, намітило також низку конкретних заходів, як змагати до цілі. В першу чергу на вічу визнали потребу відповідної організації студентської молоді із власним органом. Намічений організаційний комітет мав

вожувані на терени під царською окупацією. Мали всього по кільканадцять чисел (7, 17, 14), отже вплив їхній був розміром обмежений і вони скоро завмирили чи змінювали назву. Видатна роля при виданні тих органів припала Д. Антоновичеві.

за одне із головніших завдань покликати до життя редакційну комісію, яка постала восени 1899 р. у складі: О. Грабовський, С. Горук, Е. Косевич, А. Крушельницький, В. Старосольський, В. Темницький та Л. Цегельський. Перше число з'явилося в січні 1900 р. й у програмовій статті були постуляти, які рішили про значення «Молодої України». Зокрема революційним на той час було наголошення самостійності України («наша національна ідея це не саме питання мови, етнографічної відрубності — це питання політичної незалежності»). Другим важливим моментом було виразне засудження регіонального партикуляризму («галицько-руської народности»), але з одночасним засудженням мінімалізму у змаганнях товаришів із «російської України», яка «не стала досі під стягом нашої національної ідеї». Видавці поставили собі за ціль стати органом молоді всієї України і згодом дійсно були зроблені всі заходи, щоб проломити кордони Збруча.

Ініціатори зрозуміли також необхідність єдності поколінь і виразно наголосили конечність знищення «китайського муру», що стояв між університетською та гімназіальною молоддю. У практиці ця постанова мала те переважливе значення, що серед початкових передплатників знайшлося більше середньошкільників, ніж студентів, що дало зразу сильну фінансову базу для видавництва.

Дуже по-модерному поставлено справу рівноправності українського жіноцтва: «Жіноцтво — це числом половина народу!.. Годі вірити в побіду, коли половина народу не буде тим самим одушевлена».

На одному з перших місць наголошено ідею соціальної справедливості: «Політична воля, економічна рівність та соціальна справедливість — це прикмети нашої національної ідеї».

Позитивною прикметою органу був також патос ставання із наголошенням виразних постулатів морального характеру та із викликом проти назадництва та опортунізму: «Рутенство в публічному житті проявилось перш усього у скривленні публічної моралі; воно дозволяє нам толерувати в публічному житті яскраві приклади національної зради, легіонів зрадників та ренегатів; воно зробило наші нерви невразливими на затроєння нашого життя москвофільською пропагандою... та ми сміло й гордо можемо сказати, що рутенством досі не прокажена українська молодь... Та з того почуття і святого переконання виходить у нас потреба та обов'язок забирати голос у справах публічного життя... та високо держати стяг наших ідеалів серед буденщини нашої суспільности із її вузьким і тісним партикуляризмом».

Акцентування постулатів було дуже виразне, й це здобуло

«Молодій Україні» скоро симпатії, а хоч старше громадянство дивилося з певним недовір'ям на почини молоді, то й серед нього ініціатива знайшла настільки багато зацікавлення, що орган був поширений і серед старших генерацій.¹²

Алеж, саме на «Молодій Україні» можна докладно прослідити долю студентського органу. Насамперед, виявилися труднощі фінансового характеру, коли без постійного апарату фахових кольпортерів за деякий час прибутки з кольпортажу (при початковім захопленні доволі великі) почали маліти. Подруге, аматорська редакція не могла на довший час присвятити себе своєму завданню. Це настільки типове, що варто зацитувати відповідне місце із статті Темницького про «Молоду Україну»: «Редакція була найкраще зорганізована в першому році. Постійний редакційний комітет часто сходився й переводив дуже основні дискусії над кожною статтею. В цей спосіб комітет сповняв ще й друге, — хто зна, чи не важливіше завдання: був дуже гарним кружком самообразовання, з котрого члени винесли для себе багато хісна. Вже у другому році редакційний комітет ослаб і квантитативно, і квалітативно, бо його члени ввійшли у фазу університетських іспитів, які забирали їм і час, і умові сили. Ця припадкова, але в редакції, зложеної із самих студентів, конечно обставина від'ємне відбилася на «Молодій Україні». Статті були слабші й годі було їх роздобути на час, — числа «Молодої України» спізнялися, а це знову від'ємне відбивалося на впливі передплат».¹³

Орган, який у першому році виходив регулярно кожного місяця, вже у другому році почав спізнюватися, а останне число вийшло як подвійне, і щойно в січні 1902 р. Причиною спізнення були ще й події, що призвели до «сецесії», джерел якої треба шукати на вічу з 19-го листопада 1901 р., де прийняли постанови загострити боротьбу за створення університету. Виїзд на «сецесію» мав місце 11-го січня 1902 р., і саме тоді, як читачі очікували інформацій, орган не появлявся. Сама «сецесія», спричинивши розбиття редакційного колективу внаслідок виїзду поодиноких членів до різних університетських міст, іще більше ускладнила ситуацію, і в 1902 р. виходить іще початково потрійне число щойно в березні, але дальші числа знову постійно спізнюються; останне

¹²) Інформації про «Молоду Україну» на підставі статті одного із співредакторів, В. Темницького, писаної ще під безпосереднім враженням видавання журналу і вміщеної в «Історичнім огляді життя у студентських організаціях» за редакцією д-ра З. Кузелі, Львів, 1908. Стаття на стор. 52-59. За тією інформацією написаний теж розділ у довідці Паладійчука, як теж і гасло в ЕУ II.

¹³) Там же, стор. 57.

число «Молодої України» з'являється в березні 1903р., як число 8-9 за 1902 р.¹⁴

До занепаду «Молодої України» спричинилося також послаблення контакту із середньошкільною молоддю, який на початках творив одну з найважливіших передумов успіху. Зрушена новими гаслами молодь швидко радикалізувалася, тому за деякий час тон «Молодої України» був для неї занадто академічний. Вона звернулася в напрямі нового органу «Гайдамаки» (1902-07), який редагував та видавав педагог М. Петрицький, що був пізнішим послом до австрійського парламенту. Він зміг запевнити також стабільність органу, так дуже потрібну в час вирішальних подій, коли молодь ждала інформацій, коментарів на напрямних. «Гайдамаки» підкреслювали також більше національний момент, коли «Молода Україна» виходила радше із соціалістичних позицій. А втім момент політичної диференції підкреслює й В. Темницький, висловлюючи погляд, що після «сецесії» хіба треба було б трьох різних органів, а саме для соціал-демократичної, для радикальної і для національно-демократичної молоді. Звичайно, при малій численності і неможливості тодішнього студентства таке роздріблення було неможливе; знову ж програмові й тактичні різниці серед угруповань були настільки великі, що до видавання одного спільного органу дійти не могло.¹⁵

Алеж «Молода Україна» лишила завеликий вплив, щоб не було спроб знову нав'язатися до її традицій, тому орган відновлюється під тією самою назвою в 1905 році за редакцією В. Панейка, однак у відновленому органі вже нема ані розмаху, ані патосу попередників. Справді, журнал пішов доволі традиційним шляхом, намагаючись утримати зв'язок із селянським середовищем, алеж постуляти звучать надто вузько, щоб вони могли виповнити зміст життя студентства. Головне завдання молоді редактори та співробітники вбачають у несенні «темному робітникові й мужикові кличів соціальної боротьби й ідеалу хліба», бо «плекання й розвивання фізичного добробуту народньої маси — це найголовніше національне завдання». Коли всі ці формулювання виглядають доволі примітивно, то вже дальші мають просто несерйозне звучання: «Добра пожива, ясні, просторі мешкання, відповідне одіння, потрібний відпочинок — це найконечніші національні добра!» Звичайно, після такого з'ясування програми, хоча може і шляхетної, та все ж таки надто вже однобічної, забракло тем до

¹⁴ Там же, стор. 58-59. Разом були 33 числа «Молодої України», які вийшли у 27-ох випусках (деякі випуски виходили за два чи три місяці, як було зазначено).

¹⁵ Там же, стор. 58; 6. Паладійчук, стор. 124.

писання, так що видавання журналу припинилося на четвертому числі.

Друга спроба відновити «Молоду Україну» пов'язана вже з постановою студентської Централі — Українського Студентського Союзу (1909 р.), органом якого стає відновлений журнал, але й ця спроба кінчається невдачею, бо вийшло тільки сім чисел у 1910 р. за редакцією М. Вітошинського та В. Лотоцького. У вступній програмовій статті редакція нав'язується до ідеалів «Молодої України» з-перед десяти років, зокрема старається про втримання зв'язків зі студентством із Центральних Земель, алеж рамки надто вузькі та обмежені до чисто студентської проблематики, так що й навіть гімназійної молоді не вдається заінтересувати новим виданням, якому незабаром не вистачає фондів.

Заки прийшло до відновлення «Молодої України», була ще короткотривала спроба спільного органу для студентства й гімназійної молоді, цікава оригінальним ставленням проблем: «На Розсвіті» (1907 р.) за редакцією тоді вже відомого поета Василя Пачовського, при активній співдії тодішніх студентів Дмитра Вітовського (літературний псевдонім: Гнат Буряк) і Ростислава Заclinського, як теж низки гімназістів, які виступали під псевдонімами (між іншими М. Євшана-Федюшки). Цей орган цікавий тим, що тоді коли одні захоплювалися інтернаціоналізмом та сліпо переїмали чужі ідеї, то цей журнал наголосив необхідність виходити при всіх концепціях від української духовости й будувати культурні вартості на рідній традиції, звичайно, із змаганням поєднати своє власне зі здобутками світової культури. Редакція заступала позиції, що українці зможуть тільки тоді внести щось нове і тривке у світову культуру, якщо збагнуть власні духові вартості, які дозволили нації перетривати століття історичної неволі. Журнал виступав проти моди, проти хвиливого й мінливого, бо «поверхні хвилі минаються за подувом вітру, а вічне, основне, рішаюче про нашу будучину лежить у глибині».¹⁶

Спроби відновити студентську пресу були й на Центральних та Східних Землях і, відповідно до умовин, почалися знову від рукописних нелегальних журнальчиків. Одним із перших була «Плахта», про яку деякі цікаві інформації подає один із співредакторів В. Королів-Старий¹⁷. Вийшло два числа в 1895 році гектографічним способом з кіл Полтавської семінарії, а серед редакторів згадуються у спогадах: Грановський, Гречанівський і Петлюра, брат

¹⁶) Паладійчук (6. стор. 125).

¹⁷) «Літературно-Науковий Вістник» ч. IV за 1932 р., цитую за Животком (8. «Рукописні часописи», стор. 8).

Симона. Відбувалися цікаві дискусії над питанням мови видання. Коли загал стояв на становищі, щоб літературні спроби писати по-українському, а публіцистику та філософічно-наукові статті по-російському, тоді один із старших колег, запрошений на наради — Сава Мороз — відмовився від співдії, ставши на виразній позиції писати тільки по-українському. Це видання, хоч дуже скромне, зате мало надзвичайний успіх. Подібні намагання маємо також у Подільській духовній семінарії — «Проба сил», яка з'являлася в роках 1901-02 три-чотири рази в місяць, українською мовою, писана рукою та гектографована в кількості 30-50 примірників за редакцією П. Богацького, який згодом став редактором «Української Хати».

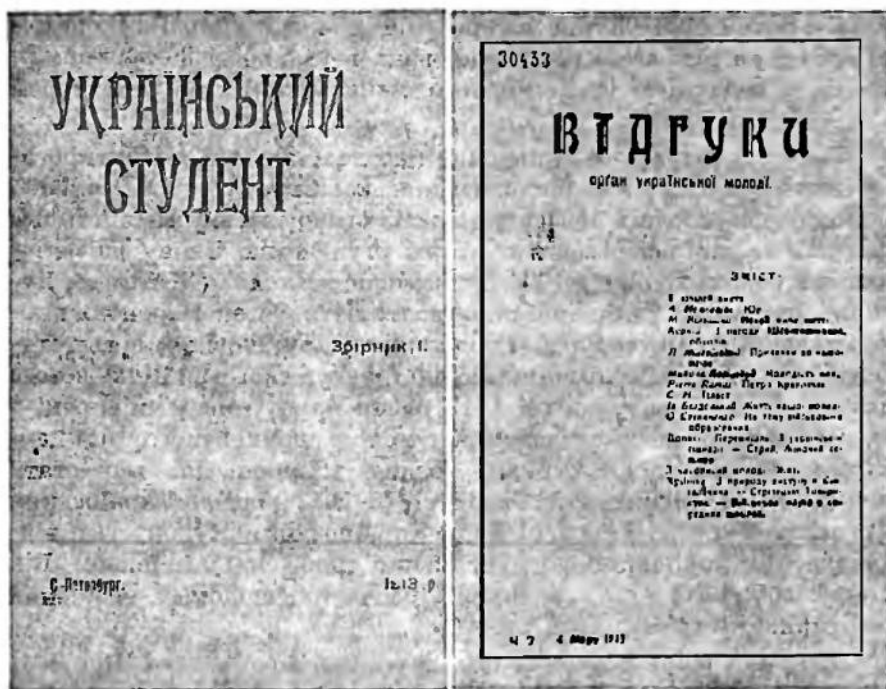
Більше центральне становище має нелегальний, літографований орган «Вісник Української Київської Студентської Громади» (вийшли два числа в 1903 р.), алеж із огляду на ефемерність появи він не міг задовільнити потреб студентства. Знову на регіональній базі виходить в 1904 р. двомовна «Мисль» (Житомир, Духовна семінарія)¹⁸, а наприкінці десятиліття Євген Неронович почав видавати в Петербурзі «Громадянина», рукописний орган студентів-українців Політехнічного інституту, якого вийшли всього два числа. Згодом, у квітні 1913 р. він приступив у співпраці з О. Ковалевським до видавання першого друкованого під царською займанщиною журналу (радіше збірника, що мав стати журналом) «Український Студент» (в 1913 році). «Український Студент» — орган Головної Ради Українського Студентства, відзначався, в порівнянні до рукописних спроб, вищим рівнем. Він ставив собі мету «дати активних, бадьорих, свідомих, освічених робітників на громадській ниві»¹⁹.

Програма збірників була систематично опрацьована. Поруч із актуальною студентською проблематикою, присвячувано також увагу історії студентського життя. Окремо розроблено питання наукових потреб студентської молоді чи її відношення до громадянства. Доповнювали зміст бібліографічні замітки. Серед співробітників було багато нестудентів уже із виробленим стажем (О. Білоусенко, М. і О. Грушевські, Д. Дорошенко, С. Єфремов, М. Левитський, М. Могилянський, М. Плевако, І. Раковський, В. Садовський, О. Синявський, М. Сріблянський), а із студентів: І. Косенко, М. Лисий, як теж низка кореспондентів: у Відні (М. Сисак), у Львові (В. Котецький) та в інших містах, як наприклад, в Києві, Харкові, Чернівцях, Москві, Дорпаті та в Томську. Разом

¹⁸ Животко (8. «Рукописні часописи», стор. 8-9).

¹⁹ Животко (11. «Дев'яносто років Української студентської преси», стор. 22; 10. «Історія української преси», стор. 122).

вийшли три збірники²⁰. Цю інформацію доповнює ще Д. Штогрин наступними прізвищами, на підставі оголошення, вміщеного в журналі «Україна» (Київ), в ч. 1 за 1914 р.: М. Гладкий, Д. Донцов, М. Євшан, М. Залізняк, М. Корбовський, М. Кушнір, Є. Ортюх, М. Сирота. Треба сказати, що журнал-збірник об'єднав справді поважний гурт молодого інтелігенції, яка притягнула до співдії низку передових діячів.

В Галичині, коли посилилася діяльність в студентському житті, дальший розвиток був немислимий без власного органу. При згаданій вже вгорі політичній диференціації студентства насамперед прийшло до постановня органів із виразним ідеологічним забарвленням. І якщо журнал «Життя» (в 1912-14 рр.) ставить собі завдання «не обмежуватись на поглядах якоїсь одної групи... давати місце всім здоровим та хосенним напрямам української думки»²¹, то насправді він заступав позиції соціалістичного табо-

²⁰) Паладійчук (6. стор. 126).

²¹) Животко (10. «Історія української преси», стор. 131), подає програмове визначення, алеж в 11. «Дев'яност років Української студентської преси», (стор. 23) виразно відзначає «орган поступової соціалістичної думки». Дивися також: 6. Паладійчук, стор. 126.

ру, на що натякає вже уточнення у програмі, коли говориться про неї, як «поступову», і склад редакційної колегії: М. Павлик, О. Безпалко, Р. Заклинський. Проти «Життя» виступили «Відгуки» (1913 р.), відмовляючи йому рації існування з огляду на чисто пропагандистський підхід, які за редакцією І. Чмоли виступили в імені студентської опозиційної групи до офіційної лінії проводу проти перенаголошування «культурних цінностей». Орган протиставив їм конечність військового вишколу для майбутніх змагань за самостійність.

Як загальностудентський орган і офіціоз Українського Студентського Союзу, починають виходити від квітня 1913 року «Шляхи», за редакцією Ю. Охримовича та Ф. Федорцева²², який редагував цей орган також під час війни, коли із студентського журнал перемінився на видання УСС-ів. «Шляхи» мали ту цінність, що не являлися органом однієї політичної чи ідеологічної групи тодішнього — доволі зрізничкованого студентства, але були загальним органом, допускаючи на своїх сторінках ділову дискусію. Тому теж орган не фузійонував, як це дискутувалося, із «Життям», щоб не звужувати своєї ролі до впливу на одне тільки середовище. При утриманню «Життя», як окремого видання, визначено точніше його завдання: це мав бути орган для гімназіальної молоді.

4. ПЕРЕХОДОВИЙ ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Перша світова війна, із природи речі, перериває розвиток студентської преси; вже сам факт, що більшість студентів була притягнена до обов'язків військової служби, вказує на те, що студентство взагалі було відтягнене від своїх нормальних зайнять. Алеж у російській займанщині — після короткого злагіднення адміністративно-поліційного режиму (з 1905 р.) — приходять, крім цього, до нових загострень, і з цього погляду маємо дуже вимовне свідчення з часів, коли за нової — советської окупації був допущений ще свобідніший вислів. У фаховому виданні Українського Наукового Дослідного Інституту Книгознавства з 1926 р.²³ конста-

²²) На підставі цих самих джерел, які подані в примітці 21, при чому Животко називає як редактора не Ф. Федорцева, але Р. Заклинського, але радше треба йти за даними Р. Паладійчука, який студію писав, мавши доступ до джерел і спираючися на джерела.

²³) 4. «Бібліологічні Вісті», ч. 1 (10). Київ, 1926. Інформації із стор. 65,68, 69. Фотокопію матеріалів отримано до використання від проф. д-ра Д. Штогрина. Матеріал використовується ширше не так із погляду значення його для розвитку студентської преси, як радше для характеристики постави

тується, що «українське життя в період війни 1914-17 рр. (до революції) в межах російської імперії, коли студіювати його по легальних виявленнях, надзвичайно бідне, бліде з боку політичного та культурно-національного». Після цієї загальної констатації приходять не менше виразне виявлення причин: «Найменший прояв української думки, творчості припиняла цивільна та військова російська влада, намагаючись довести всьому світові, що українського питання в межах імперії нема, що широкі маси українського населення то «істинно-руські люди». Це є вступ до розділу про нелегальні видання, тоді коли «легальне життя замерло, коли всі його прояви приголомшувала адміністрація заборонами та утисками». Дуже важливо ствердити, що серед нелегальних видань є і студентські, які точно відзначені.

В Києві діяло Інформаційне Бюро Київського Українського Студентства. Перша відозва бюро датована 16-им грудня 1914 р.; вона написана рукою та відбита на міміографі по-російському, із закликом бойкотувати «день допомоги руському населенню Галиції» (тоді окупованої царськими військами) з мотивацією, що «въ великой тюрьме народовъ стало однимъ узникомъ больше . . .» Заклик був повторений уже українською мовою в січні 1915 р., безпосередньо перед передбаченим днем збірки (20. I.). Односторінкову, писану рукою й помножену на шапірографі листівку видано в накладі 240 примірників. Ця сама листівка була одночасно видана й російською мовою, в такому ж накладі. Дві листівки були видані з нагоди Шевченківських роковин в 1915 р. (Наклад 325) та в 1917 році («Товариші! у дні урочистого нашого національного свята»). 11-го квітня 1916 р. видала Київська група студентів-політехніків у двох рівнобіжних текстах (українським та російським) листівку проти війни («Товариші! Знову вимагають від нас сил, сил для того, щоб підтримувати цю братовбивчу війну . . .»). Дві відозви походять із Петербургу: першу видала 1915 р. Головна Рада Українська Студентська (так!) в Петрограді під назвою «За що воюємо?» Вона друкowana на машинці та помножена на шапірографі. Друга відозва — Інформаційного Бюро Українського Студентства Петрограду з 1916 р. у справі поширення ідеї курсів українознавства «Нашої Школи» та переведення грошевої збірки

студентства у складних і небезпечних воєнних умовах праці, тим більше, що цитоване видання в екзилі важко доступне. Врешті, цікаво відзначити, що в добу «українізації» була в Україні допущена свобода вислову в далеко більшій мірі, ніж було будь-коли пізніше. Тим пояснюється виразне засудження русифікаційної політики. Засудження стосується справді царського режиму, але аналогії в советській дійсності були дуже зближені.

на неї, зі статутом курсів та списком лекторів (П. Зайцев, О. Ковалевський, В. Садовський, К. Широцький і В. Ярошенко).

В добі Визвольних Змагань українське студентство включається в розбудову державного життя, а, зрештою, це ледве кілька бурхливих років, і тому бібліографія занотовує тільки кілька назв-ефемерид без ширшого значення, як, наприклад, у Києві виходить в 1917 р. «Стерно», у Львові «Вісник» Драгоманівської Організації, а в Кам'янці-Подільському «Нова Думка» (1920 р.), орган Ради Студентських Представників Українського Духовного Університету за редакцією Ю. Липи, при співучасті Б. Поліщука та за співпрацею деяких відомих професорів і письменників. Відповідно до того, в журналі були не тільки студентські справи, але й літературні матеріали та наукові розвідки, поруч із поважними публіцистичними статтями²⁴.

М. Кравчук зараховує до студентської преси також «Ключі» — орган Інтернаціонально-революційної Соціал Демократії, що його два числа з'явилися 1918 р. у Львові (ручно писані, відбивані на шапірографі). Редагували їх пізніші члени КПЗУ (мабуть, Васильків та Турянський).²⁵

5. СТАН ПРЕСИ ПІД СОВЕТАМИ

Невдача Визвольних Змагань позначилася під советським режимом підпорядкуванням студентської преси офіційній лінії Партії, і тим самим вона втратила свою основну роль — бути в авангарді нових ідей. Характеристично для намагань Партії проникати скрізь у клітини українського життя був факт, що ще в 1919 р. виходив у Києві «Студенческий Вестник», і вже по його мові відзначаються диверсійні цілі у хвилині, коли війна ще не була вирішена. Орган виходив як «республіканській научно-політичний орган», що з'являвся нібито як тижневик, але в бібліографії зазначено тільки два числа²⁶. Зі стабілізацією відносин виходив довший час «Студент Револуції» (1922–33 рр.). Появлявся як щомісячний двомовний журнал Центрального й Харківського Бюро пролетарського студентства в Харкові тиражем 5 000 примірників²⁷,

²⁴) 11. Животко, «Дев'ятдесят років Української студентської преси», стор. 23.

²⁵) Лист із 24. VII. 1979 р.

²⁶) 14. «Періодичні видання УРСР 1918–50». Бібліографічний довідник. Журнали. Книжкова Палата Української РСР. Харків, 1956. Дивись: стор. 172.

²⁷) Там же. У бібліографічній інформації зазначено, що постійно змінювався видавець журналу («Студент Револуції», «Путь Просвещения», «Червоний Шлях», «Державне Видавництво України», «Пролетарий»), що ще

за редакцією Е. Рабкина²⁸. Те, що журнал був зовсім підпорядкований «лінії», підкреслював ще факт, що українською мовою були друквані здебільша тільки літературні нариси, коли програмові, наукові, політичні та ідеологічні статті були по-російському. Був це радше журнал не самого студентства, а лише для студентства, якому залишено тільки відсотування подій у хроніці. Між співробітниками були: В. Дяченко, З. Епштайн, Я. Ряппо, А. Стеценко, Я. Столяров. Нариси й вірші друкували: О. Копиленко, А. Панов, І. Сенченко.

Офіційний характер журналів для студентства (при чому не завжди розмежовано чи це журнал для нього, чи взагалі для молоді) відзначається здебільша вже у самій назві, наприклад, «Молоді Загони» — журнал колективу ЛКСМУ Київського інституту народньої освіти з 1925 р.; «Робітник Освіти» — двотижнева газета осередків КП(б)У, ЛКСМУ, Профкому «Робос» та місцевого Харківського інституту народньої освіти ім. О. Потебні з 1926 р.; «Червоний Юнак» — двотижнева газета партійного колективу червоних старшин, Харків із 1926 р. чи «Студенти Жовтня» — орган Партколективу ЛКСМУ, Харків із 1928 р.²⁹

Характеризуючи розвиток (чи вірніше, занепад) студентської преси під советським режимом, І. Клейнер³⁰ пов'язує його із ставленням партії до університетів узагалі (в яких із політичних причин знесено університетську автономію та студентські організації). Тому влада намагається усунути все, що могло б нагадувати про якийсь окремий соціальний статус студентства. Тому теж «до Другої світової війни студентська преса в СРСР також зазнавала щораз більше обмежень, але вона все ж таки існувала, хоч у дуже обмежених і суворих, політично регламентованих формах. Після війни її фактично зліквідовано. Офіційно визнається, що комсомольська преса репрезентує також інтереси студентства, як і взагалі всієї молоді, тому ледве чи існує потреба окремої студентської преси. Як деякий сурогат студентської преси використовують запроваджений ще із двадцятих років випуск так званих

більше підкреслює комплектне узалежнення органу від партійних чинників. Там же зазначено, що назва в українській мові виступає щойно в 1924 р. Змінялася також періодичність видання: місячник, із 4-го числа; 1930 р. — двотижневик; з 1931 року «щодокадний» орган. Видання припинено на 7/8 числі 1933 р.

²⁸) 5. «Преса УРСР», стор. 31, подаючи, що журнал виходить сьомий рік (1928 р.), називає відповідальним редактором Е. Рабкина.

²⁹) «Преса УРСР» (5, стор. 26).

³⁰) Написавши перший нарис про студентську пресу для ЕУ/II, автор вислав її на рецензію та доповнення до низки осіб. Д-р І. Клейнер прислав, між іншим, свої зауваження, які подаємо в тексті. В. Я.

«стіннівок», писаних та розмальованих рукою «стінних газет», що їх вивішують на стіні і випускають кілька разів на рік до советських свят (або «летючок», які в дійсності пресою не є). У великих університетах іноді видають циклостилем або друком періодичні або неперіодичні листки невеликого формату, на яких завжди зазначено, що вони є органом партійної, комсомольської чи профспілкової організації, тобто фактично органом партійного керівництва та адміністрації, а не студентства».

«Єдине в Україні періодичне видання, що має, принаймні, студентську назву, це «*Студентський Гарт*» — тижневий додаток до республіканської газети «Молодь України»,³¹ який виходить у Києві з 1969 р. (Див.: «Летопись периодических изданий СССР», Москва, 1975 р.). Хоча цей додаток вважається тижневим, він виходить дуже нерегулярно, частіше під час студентських канікул, і висвітлює, насамперед, «подвиги» студентів під час сільсько-господарських робіт, на які їх примусово відряджають влітку й восени, а також під час інших літніх акцій для студентства (мілітаризовані табори, політичні семінари, спортивні та пропагандистські походи тощо). Це все означає, що практично студентської преси в СРСР не існує». Це підтверджує наскільки режим також із цього погляду намагається знищити традиції українського громадсько-суспільного життя.

Б. Левицький, підтверджуючи в рецензії, що високошкільні журнали в СРСР являються органами партійних апаратів даної школи (отже не є студентськими органами), подає, що на день 1-го січня 1977 р. виходило шістдесят багатотиражних газет у вищих школах України.³²

Коли студентство в умовах советського режиму мало дуже ограничену можливість виявитися в своїх власних органах в характері журналістів, воно присвятило увагу видаванню власних наукових збірників, які маємо при різних університетах, алеж відомості про них неповні, а самі збірники скоро завмирають, якщо судити по рідких лише інформаціях про них.³³

³¹) «Молодь України» виходить як орган ЦК ЛКСМ України з 1925 р.; в 1961-65 рр. виходила п'ять разів у тиждень, тиражем від 340 000-450 700 примірників. Див. 17. «Летопись периодических изданий СССР, 1961-65». Часть II. Газеты. Издательство «Книга». Москва, 1967. Стор. 539.

³²) Інформація в листі з 21. V. 1977 р., як доповнення до статті, пересланої на рецензію.

³³) Тому, що такі збірники наукових праць важко уважати «студентською пресою», подаємо деякі назви тільки у примітці для характеристики ситуації, яка примушувала активніших студентів до певного паліативу для

6. СТУДЕНТСЬКА ПРЕСА В ДОБІ МІЖ ВІЙНАМИ

а. Перші роки в Галичині

Поза межами УССР у міжвоєнній добі студентська преса тісно в'язалася із студентськими організаціями, чи — вірніше — їх централіями, і так на Західноукраїнських землях із Професійною організацією Українського Студентства (ПРОФОРУС), яка під проводом Української Крайової Студентської Ради (УКСР) несли тягар утримання таємних високих шкіл (1921–25 рр.). З 1-го серпня 1922 р. починає з'являтися у Львові нелегальний, друкований на машинці й літографований двотижневик «Наш Шлях», який змінив згодом свою назву на «Студентські Вісти» (1923 р.). М. Кравчук подає, що крім названих почав виходити 1923 р. «Інформаційний Листок» Української Крайової Студентської Ради, але не вдалося уточнити, як довго він виходив (Лист із 24. VII. 1979 р.). Перед усіма цими органами були конкретні й важливі завдання — об'єднати ціле студентство в боротьбі за таємний університет, тому обидва журнали мали виразно понадпартійний характер; вони подавали на своїх сторінках чимало історичного матеріалу, зокрема інформації про поліційні переслідування і про викликані ними меморіяли Сенату Українського Університету до Найвищої мирової конференції в Парижі, до Ліги Націй в Женеві тощо.³⁴ З історичної перспективи здавалося І. Вітушинському (в 1931 р.), що «Студентські Вісти» мали більший розмах, який впливав з усвідомлення доцільности змагань. Він цитує уривок, що характери-

заспокоєння потреби самовияву. Характеристично, що перший збірник вийшов у Львові: «Наукові роботи студентів Львівського Університету ім. І. Я. Франка», вже 1949 р. Хронологічно інформації про дальші подібні випуски: «Збірник студентських наукових праць Київського Педагогічного Інституту ім. О. М. Горького». Том I, випуск 1, 1955; «Збірник Наукового Студентського Товариства Вінницького Педагогічного Інституту ім. М. О. Островського», Випуск 1, 1957; «Студентські наукові праці Черкаського Педагогічного Інституту ім. 300-річчя воз'єднання України з Росією». Збірник 1, 1958; «Студентські наукові Записки Житомирського Педагогічного Наукового Інституту ім. І. Я. Франка», том 1, 1959; «Студентські наукові праці Київського Державного Університету ім. Т. Г. Шевченка 1937–1961. Ініціатива дуже цікава, алеж видно, як короткотривалі були почини. (Інформація Д. Штогрини).

³⁴ 11. Животко, «Дев'яносто років Української студентської преси», стор. 23–24; 7. Вітушинський, стор. 158–159; Мартинець цитує в розділах своєї книжки, присвячених «Університетові в катакомбах» (стор. 83–114), деякі із згаданих документів повністю. Мартинець також згадує про «Інформативний листок», який в ч. I із 1923 р. подав детально вістки про систему поліційних переслідувань. На стор. 106 він подає, що він був редактором «Нашого Шляху».

зує настрої тодішнього часу: «Для нації не страшні штики, жандарми, не страшна брутальна сила переможців. Для нації багато страшніша ворожа культура, яку заціплює в неї переможець, — психіку зневіри в життєздатність своєї нації, психіку покірною підчинення переможцеві» (з 1-го числа). Цитата виразно вказує, яку вагу приписувалося ролі рідного університету; звичайно, ця віра впливала із цілих десятиліть змагань за вогнище культури. Зрештою, годиться ще підкреслити ретельне зусилля втримати університет на високому рівні, доказом чого може стати, між іншим, деталь, що поруч загальностудентських органів, студенти спромоглися в умовах своєї нелегальної активності видавати, також фахово-науковий орган «Історичний Вісник», якого вийшло в 1923 р. два числа, друковані на машинці і літографовані.³⁵

Проте, коли загострилися адміністративні репресії і коли рівночасно вичерпалися фонди, видавання студентських органів припиняється з кінцем 1923 р., а енергія студентства зосереджується на тому, щоб утримати високі школи. Тоді обов'язок інформації і зв'язку мусіло перейняти на себе наше студентство в екзилі, згуртоване біля ЦеСУС-у в Празі.

На Рідних Землях зберігається ще тільки «Поступ»,³⁶ який у своєму першому числі (15. 1. 1921 р.) мав назву «Студентський Вісник Поступ», але справжнім студентським органом він не був, а обмежувався засадничо до гурту католицького студентства, організованого при «Марійській Дружині», яке стояло осторонь практичних завдань молоді. Тому орган могли легалізувати і він виходив друком. У дійсності він був виховним органом для молоді, на що вказує виразно також склад співробітників, початково здебільша із середовища старшого громадянства, прізвища яких подані — «на виразне бажання читачів» — у 2-3 числі (між іншими, д-р Я. Гординський, о. д-р Г. Костельник, д-р О. Макарушка, о. д-р Й. Маркевич та д-р О. Надрага). Організоване студентство відмежувалося від місячника окремою заявою, доволі гостро сформульованою. Щоправда, до редакції увійшли справжні студенти (І. Гладилович, Г. Лужницький, В. Мельник-Лімниченко, М. Мох, П. Сосенко молодший), але це не вплинуло на напрям журналу. «Поступ» щораз більше наближувався до типу виховного органу для загалу католицької молоді, звертаючи увагу на гімназистів, а із другого боку еволюціонував у напрямі літературного журналу. «Студентським» залишився він іще деякий час тільки завдяки реєстрації подій зі студентського життя в краю та оглядам діяльності світо-

³⁵) 11. Животко, «Дев'ятдесят років Української студентської преси», стор. 23.

³⁶) 7. Вітушинський, стор. 157-158; ЕУ II, стор. 2276.

вих католицьких об'єднань студентства. В 1927 р. змінилося визначення характеру «Поступу», і він з'являвся до 1930 р., як «вістник літератури й життя». При журналі згуртувалися католицькі письменники молодого покоління, які створили об'єднання «Логос», що популяризувало твори світових католицьких письменників.

Для повноти треба ще згадати чотири піврічні збірники москвофільського студентства «Разсвіт» (1923-24 рр.) — «загальнолітературний та інформаційний журнал, присвячений справам галицько-руського студентства». Видання друковане російською мовою, за редакцією Б. В. Труша та Я. С. Кмицикевича.⁴⁷ Із занепадом журналу остаточно припинився вплив москвофільського середовища на студентство на Західніх Землях.

6. Студентська преса еміграційних центрів

Другим центром організованого студентського життя поза УССР стала П р а г а, як осідок низки українських високошкільних закладів та Центрального Союзу Українського Студентства (ЦеСУС) із місячником «Студентський Вістник», що почав появ-

⁴⁷⁾ Там же, стор. 159.

лятися при кінці 1923 р., насамперед літографічним способом, а з 1925 р. — друком. Цей журнал став «найсоліднішим журналом українського еміграційного студентства».³⁸ Його завданням було передовсім утримувати зв'язок між розпорощеними громадами та інформувати в усіх студентських справах, а також висвітлювати проблеми українського високого шкільництва. До 1925 р. він сповняв виключно роль офіціозу Централі, а згодом поширив свої завдання на літературно-публіцистичні й загально-громадські. Із послабленням студентського життя, а зокрема із зменшенням числа студіюючої молоді у Празі, «Студентський Вістник» перестає виходити в 1931 році і його функцію офіціозу передано «Студентському Шляхові» у Львові. В останнім році видання були окремі додатки, наприклад, «Пластова Трибуна» (після закриття Пластового Уладу під Польщею і припинення його видавництва на Рідних Землях у 1930 р.) та «Корпоративна трибуна» — сторінка студентсько-корпораційної думки. Цю сторінку редагувала Українська Студентська Корпорація «Чорноморе» в Данцігу. Перше число появилось в червні 1931 р., друге — в жовтні 1931 р., тобто безпосередньо перед припиненням появи «Студентського Вістника».³⁹ «Студентський Вістник» згуртував біля себе поважне коло співробітників з-поміж старшого громадянства — головню з-поміж професури, як наприклад, Д. Антонович, В. Біднов, С. Бородаєвський, О. Бочковський, О. Лотоцький, О. Мицюк, І. Мірчук, В. Садовський, В. Сімович, С. Сірополко, В. Тимошенко, С. Шелухин, О. Шульгин, А. Яковлів. З відомих письменників брали участь у літературній частині О. Бабій, Б. Гомзин, Ю. Косач, Ю. Липа, Є. Маланюк, Л. Мосендз, О. Ольжич, О. Стефанович, М. Чирський, Ю. Шкрумеляк; врешті із літературних критиків та публіцистів слід назвати М. Гнатишака, Л. Луцева, В. Мартинця, М. Мужина, К. Чеховича. Вже ці прізвища говорять про високий рівень журналу і його об'єднуючу роль. Одно спеціальне число присвятила редакція інформації чужинців про українське академічне життя, а при нагоді й про українську проблематику взагалі.⁴⁰

При загальнім огляді «Студентського Вістника» окремо можна назвати його спеціальне видання, фірмоване ЦеСУС-ом та підписане його Головою В. Орелецьким і трьома членами Управи: «Меморіал українського студентства до культурного світу», із пояс-

³⁸) 9. Наріжний, стор. 117.

³⁹) Доповнення М. Кравчука в листі із 24. VII. 1979 р.

⁴⁰) La Revue Estudiantine. Publiée par L'Union Nationale des Associations d'Etudiants d'Ukraine „Cesús“. Prague. Deuxième année. Numéro Special. Septembre 1924. Фотокопії деяких сторінок цього числа надіслав до використання д-р О. Фединський, між іншим, сторінку із списком студентських видань із цього часу (стор. 22-23).

ненням, що йдеться про меморіал українського студентства, об'єднаного в Центральнім Союзі — ЦеСУС-і із приводу подій у перших днях листопада 1928 року на Західніх Землях України під владою Польської Республіки, Женева-Прага, 1929 року. Цей меморіал появився в англійській, французькій, німецькій та українській мовах із численними світлинами поруйнованих українських установ.⁴¹

Крім офіціозу, ЦеСУС видавав ще свій «Бюлетень» французькою мовою, але він не залишив тривкішого сліду, бо вістки про

нього є дуже короткі. Навіть С. Наріжний подає тільки саму назву серед списка, без характеристики й без точніших даних — роки появи та техніки видання.

Характеризуючи видавничо-інформативну діяльність ЦеСУС-у, годиться згадати ще одно видання: «Бюлетень Організаційного Комітету 3-го Всеукраїнського Студентського З'їзду» в Пра-

⁴¹) Бібліографічна інформація на підставі листа проф. д-ра Д. Штогриня. Йдеться головним чином про поруйнування Українського Академічного Дому у Львові після великої демонстрації під катедрою св. Юра з нагоди 10-ліття Листопадового зриву. В цьому часі знищено, між іншим, низку

зі (1922 р.). Публікація важлива зокрема з того погляду, що на згаданім З'їзді засновано ЦеСУС, отже «Бюлетень» дає важливі дані до генези студентської централі.

Огляд студентської преси за межами України ми почали від «Студентського Вістника», як органу Централі, який здобув собі спеціальне значення й належить, так із погляду змісту, як і стабільности появи до найважливіших студентських видань. Алеж видавнича діяльність тодішніх студентів-емігрантів була взагалі дуже жвава, що не завжди позитивно впливало на глибину змісту. Здебільша маємо тут до діла з низкою ефемерид, яких С. Наріжний у своїй капітальній праці «Українська еміграція» нараховує двадцять п'ять. Видавали їх студентські організації в різних країнах, різними технічними способами (гектограф, шапірограф, літограф чи друк) у залежності від фінансових засобів, потреб або сили середовища. Звичайно, найсильніше розвинулася студентська преса у Чехо-Словаччині, зокрема у Празі й Подебрадах, бо ж у цих містах були обидві найсильніші наші навчально-наукові установи — Український Вільний Університет та Українська Господарська Академія, і найчисленніші були теж студентські середовища.

І так у П р а з і почав виходити на шапірографі ще в жовтні 1920 року «Український Студент» за старанням студентів із Наддніпрянщини, і вже сама назва вказує, що було бажання нав'язатися до традиції «Українського Студента» петербурзького періоду діяльності. Журнал був запланований, як місячник, але з'явилося лише одно його число, — щойно згодом постало окреме видавництво під тією самою назвою. Справді — за матеріялами М. Кравчука — «Український Студент» з'являвся і 1920-22 рр., але і його техніка (мімеограф) і частота появи (30 чисел) вказують на те, що це було не продовження одноднівки, згаданої у С. Наріжного, але радше інформативний бюлетень. До цього ж видавала його Українська Академічна Громада. Справжнє продовження першої спроби із 1920 р. припадає на роки 1922-25. Редакційна Колегія була

бібліотек студентських фахових кружків, як теж мистецьку виставку картин школи О. Новаківського, влаштовану в Академічному Домі. Польські погроми призвели до постанови Студентської Екзекутиви, до якої також належав автор цього нарису. Екзекутива зайнялася також збиранням відповідних світлин, і голова Екзекутиви Роман Зубик нелегально перевіз їх іще таки в перших днях листопада до Праги для передання до архіву ЦеСУС-у й використання їх. Вони і стали підставою публікації. Наскільки мені відомо, інформація подається до відома вперше. Треба сказати, що матеріяли були використані дуже скоро. Передане до Львова видання було прийняте студентством із великим признанням для ініціативи і для успішного її здійснення, бо ж серед тодішніх умовин була це одна з нечисленних успішних і на ширшу скалю закроених інформативних акцій.

складена із представників самого видавництва і делегатів ЦеСУС-а. Виходив він як «орган вільної думки українського студентства»; 1-2 число мало 133 сторінки, що вказує на поважний почин. Та кож імєна співробітників позитивно свідчать про видання (між авторами: М. Курах, Л. Макарушка, Гр. Чернуха, М. Букшований, Т. Олесіюк). 1923-24 р. журнал з'являвся друком. Животко подає, що «Український Студент» був органом Української Студентської Громади, але ж його інформація стосується — імовірно — тільки спроби із 1920-22 рр., тим більше, що тієї згадки нема у С. Наріжного, який з природи речі був краще поінформований про деталі із празького терену. Звичайно, коли почав появлятися «Студентський Вістник», і зокрема, коли він здобув тривкі позиції, видавання «Українського Студента» припинилося. «Український Студент» ставив собі за мету «зробити перший крок для координації та з'єднання українських студентів за кордоном і утворити осередок їхнього духового життя... на ґрунті культурно-національної та наукової праці на користь неподільної самостійної України», і цю функцію він справді сповнив, зрушивши ціле студентське життя, яке набрало тривких організаційних форм.⁴²

Поява «Українського Студента» ще з того погляду стала зайвою, що коли він сам еволюціонував у напрямі загального студентського органу, одночасно стали появлятися, щоправда дуже ефективно, регіональні газети, як, наприклад, «Дніпро», орган земляцтва студентів-українців із Центральних та Східніх Земель, що виходив, як двотижневик, із січня по кінець травня 1923 року; у цьому ж самому році земляцтво студентства з Буковини видавало свою «Буковину», а «Союз Відродження Українського Студентства» (СВУС) «Вісник СВУСА» який мав бути місячником, але сьогодні не можна уточнити, як довго він появлявся; редактором був С. Паньчак. Диверсійний характер мав «Наш Прapor» — орган радянських організацій у Чехословаччині, що почав з'являтися 1925 р. Із двох рівнобіжних титулів («Наше Знамя» та «Стягул Ностру») можна догадуватися, що він був тримовний (українсько-російсько-молдавський), але сьогодні не можна усталити, як довго він з'являвся.⁴³

⁴² Розділ про студентську пресу на еміграції після Першої світової війни опрацьовано на підставі 11. «Дев'ятдесят років Української студентської преси». Животко (стор. 24-28), згаданого в замітці 40) чужомовного додатку до «Студентського Вістника» (17 позицій) та 9. Наріжного (стор. 116-118), причому на стор. 116 є список органів (25 позицій). Деякі уточнення, що стосуються «Українського Студента», подав М. Кравчук в листі із 24. VII. 1979.

⁴³ Інформації про «Вісник СВУСА» та «Наш Прapor» подав М. Кравчук (24. VII. 1979 р.).

Ефемерною появою було також «Змагання» — єдине число із 1930 року, яке віддзеркалювало думки студентства Північно-Західніх Земель (Волині, Полісся, Підляшшя та Холмщини), об'єднаного у своїй «Громаді». Редактором був М. Павлічук, а серед співробітників є відомі прізвища У. Самчука та О. Стефановича.

Подібно як часописи чи збірники регіонального характеру, обмежений засяг мали також органи, що виходили при поодиноких високих школах, як «Бюлетень Студентської Громади Українського Педагогічного Інституту у Празі», а більшого значення набув літографований орган тієї ж Громади «Спудей», що виходив у 1925-26 роках за редакцією Б. Гомзина при співпраці із членами Професорського Збору (Л. Білецького, Д. Дорошенка та С. Русової). «Спудей» звертав увагу на формування педагогів, як «майбутніх творців життя української нації», при чому, засуджуючи «мертвечину догм», пропагував «відважне шукання, а не лякливе намацування можливостей». Поруч із Громадою, діяло ще при Педагогічному Інституті Демократичне Об'єднання Студентів, яке видало в березні 1925 року надрукований на машинці часопис «Об'єднання» із закликом до боротьби проти партійної диктатури, при чому ця диктатура мала походити від соціалістичної групи студентства, яка опанувала Раду Громади. Звичайно, у часописі була також і хроніка студентського життя, не бракувало фейлетонів та гуморесок.

З характеристикою «Об'єднання» (яке, зрештою, мало дуже обмежений вплив), переходимо до огляду інших студентських органів ідеологічного характеру. Почнемо саме від критикованого соціалістичного студентства, зорганізованого у Спілці соціалістичної молоді «Вільна Громада», яка почала видавати в 1924 р. журнал «Життя», насамперед літографований, а з 1925 року друком. Визначніші співробітники цього журналу були Карло та Остап Коберські, М. Курах, С. Ріпецький та М. Стахів.⁴⁴ Статті ідеологічного характеру надають журналові певної глибини, до чого спричиняється теж факт, що серед інших студентських видань він зумів утриматися довше. Чимало місця було присвячено оглядові міжнародного соціалістичного руху. З виїздом чільних співробітників на Рідні Землі, орган перестав появлятися, але його місце зайняв подібний своїм ідеологічним спрямуванням часопис «Вартовий» в 1926-28 рр. літографований, а згодом циклостилевий орган студентської групи празького відділу Української Партії Соціалістів-Револьюціонерів, із виразним протимосковським спрямуванням, із гострим засудженням малоросійства («української челяді») та із

⁴⁴) Див. також ЕУ II., стор. 685.

спротивом «зміновіхівству» («яничарам»). Загальний рівень публікації нижчий від «Життя». Навпаки, виразно «зміновіхівський» характер має літографований місячник Спілки студентів-громадян УРСР «Вперед», який надавав оглядам культурного, політичного та господарського життя в Україні виразно тенденційне забарвлення, намагаючися здобути для нового ладу симпатії молоді. Найвиразніший спротив проти цих тенденцій знаходимо в «*Національній Думці*» — місячнику Групи Української Національної Молоді (яка влилася згодом у характері співзасновниці до ОУН). В 1924-26 роках цей орган був літографований, а пізніше у 1926-28 роках виходив друком. Редактори були І. Гіжа, О. Бабій та В. Мартинець.⁴⁵ Місячник не обмежувався тільки до ідеологічних тем, але давав обширні огляди загального, студентського і шкільного життя на Рідних Землях та в екзилі, окремо відзначаючи участь українців у міжнародному житті. Були статті й на літературні теми.

Для студентів Закарпаття зачав з 1930 р. з'являтися окремий журнал «*Ластівка*», видаваний Спілкою Підкарпатських Руських Студентів (інформація М. Кравчука, лист із 24. VII. 1979).

Огляд студентської преси двадцятих років у Празі треба закінчити згадкою про спробу видавати літературні «*Стерні*», що були доволі поважним літературно-критичним альманахом (1922 р.); намагання інформувати чужинців про українську проблематику бачимо у франкомовному журналі «*L'Orient Libre*», що виходив у 1924-25 роках, як орган Союзу студентів-емігрантів Східної Європи, а головню за старанням українських студентів-емігрантів із Наддніпряниці, при визначній участі М. Мухина; три гумористичні ефемериди, друковані на машинці, а то й від руки та літографовані: «*Віхоть*» (1922 р.), «*Сатирикон*» (4 числа з 1922 р.), згодом «*Новий Віхоть*». Для бібліографічної повноти згадаємо за Животком іще «друкований під кальку на машинці» (!) «*Голос Українського Студента*» в роках 1923-24, який, не зважаючи на свої доволі акцентовані постуляти, із природи речі не міг мати ширшого значення вже хоч би з огляду на примітивну техніку помноження.

Другим центром студентського життя у Чехо-Словаччині були П о д е б р а д и, як місце осідку Української Господарської Академії (УГА), перебудованої згодом на Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ). Наріжний подає у своєму бібліографічному зіставленні студентської преси (стор. 116, під числом 9 і 7) згадку, що в Подєбрадах виходили «*Записки Української Академічної Громади при УГА*» та «*Еней*», але не уточнюючи ближче ні характеру ні років появи. З фотокопій із архіву Д. Штогрини видно,

⁴⁵) Див. також ЕУ II., стор. 1628.

що було три випуски «Записок» — 1923 р., 1924 р. (літографовані) і 1925 р. — друком; останній на 178 сторінках, із поважним, фаховим змістом (із ділянок дослідів Української Господарської Академії).⁴⁶ Поважніше місце запевнив собі орган Громади, під назвою «Наша Громада», що почав виходити 1924 року двічі на місяць, насамперед друкований на машинці та літографований, а згодом друком. Вже в першому році появи — до жовтня 1924 р. — вийшло 12 чисел.⁴⁷ Появлявся він аж до припинення діяльності УГА (в 1935 році). У Подебрадах виходили також гумористичні студентські публікації, як, наприклад, «Подебрадка» (1923-24) — тісно пов'язана із середовищем «Академічної Громади», з дуже активним М. Чирським. У ній були поміщені непогані ілюстрації, які дотепно підхоплювали деякі сторінки життя професури та студентства, при чому спеціальну вартість мало те, що «Подебрадка» була «органом незалежної думки подебрадської колонії та околиць», а редколегія складалася із представників усіх течій та угруповань. М. Антонович подає у своїй рецензії нарису ще такі прізвища співробітників «Подебрадки»: Матушевський, Л. Мосендз, М. Мухин, П. Холодний мол. Проте, «Подебрадка» мала ефемерний характер, а це стосується ще більше двох наступних сатиричних студентських появ у Подебрадках (мабуть, одноднівок): «Подебрадська Глідка», яка є іронічно згадана у «Кропиві» (за 13. 2. 1929 р.).

Цілком інакшим є характер останнього студентського видання із Подебрад, яке ще належить відзначити: йдеться про фахову спробу студентів видавати бібліографічні матеріали. Спроба була перенесена з Варшави, де при тамошній Студентській Громаді з'явилася 1922 року за редакцією Л. Биковського 45-сторінкове число матеріалів під назвою «Українське Книгознавство» (ледве у 25 примірниках). Із переїздом редактора до Подебрад, ініціативу підтримав гурток бібліографів при УГА, й у Подебрадах з'явилися три дальші (літографовані) числа, — із працями головно студентів, але при співпраці із науковцями-бібліофілами.

На переломі двадцятих і тридцятих років видавнича діяльність у обидвох центрах (Празі й Подебрадах) припиняється, — з пос-

⁴⁶) Ані про «Записки», ані про «Енея» нема згадки в Животка, — нема також в бібліографії студентських видань, опублікованій у «Студентському Вістнику», що остільки дивне, що «Студентський Вістник» із бібліографією вийшов у 1924 р., отже в часі, коли «Записки» ще з'являлися, і правдоподібно тоді також виходив і «Еней». Також ювілейна книга, що подає інформації про діяльність Української Господарської Академії, не згадує про них (видана 1959 р. заходами абсолювентів УГА та УТГІ у Нью Йорку).

⁴⁷) Інформація за «Студентським Вістником» (ЦеСУС-у) ч. 11, за жовтень-листопад 1924, стор. 112.

лабленням цілого студентського життя (як — зрештою — й з послабленням наших науково-педагогічних центрів, біля яких студентство гуртувалося).

Із менших студентських наших центрів у ЧСР треба згадати ще Брно на Моравії, де в 1924 році була насамперед спроба видавати власний студентський альманах-одноднівку «*Журавлі*», а згодом Українська Студентська Спілка видавала в 1925-26 роках свій орган «*Гуртом*». Зовнішнє оформлення «*Журавлів*» позначалося бідністю й тому не було охоти почину продовжувати.

Подібний характер студентського літературно-мистецького альманаху-одноднівки мав збірник «*Для Неї*», виданий в іншому осередку студентства в Німеччині, (Берлін, 1922 р.). Цей збірник мав і багатший зміст, і краще художнє оформлення від «*Журавлів*». Мистецьку обкладинку виконав М. Бутович («*Спудей*»), а редакторами були М. Скрипник, О. Яремченко та І. Мазуренко. У цьому ж самому році вийшов також у Берліні другий літературний збірник Спілки Українських Студентів у Німеччині під назвою «*Vivat Academia*».

Подібну роль, як «*Вперед*» у Празі, мав відіграти видаваний у Берліні «*Спартак*», центральний орган Комуністичної Молоді Західньої України, чотири числа якого появилися у 1926 році; він був нелегально перевозжений на Західньоукраїнські Землі, з метою поширення диверсії серед студентської молоді.

Переходячи до інших студентських еміграційних осередків, треба згадати ще австрійські осередки: Відень та Грац. У першому маємо короткотривале видання «*Молоде Життя*», яке виходило як місячник, із січня до вересня 1921 р. (отже в часі, коли у Відні діяв УВУ), а у Граці появлялася літографована «*Думка*» (з весни 1924 р.).

У Відні була також спроба видавати в 1924-25 рр. сатиричний орган «*Єретикон*», який видавала «Січ» як «сатирично-гумористичний часопис січових єретиків». Було шість літографованих випусків:⁴⁸

І у Відні діяв також диверсійний орган «*Наш Стяг*», що справді почав з'являтися в 1921 році як орган Спілки об'єднаних соціалістичних громад молоді ім. Драгоманова, але комуністам удалося його перехопити, так що вже із другого числа «*Наш Стяг*» виходив, як орган галицького комсомолу. Редактор Роман Роздольський виступав під псевдонімом Р. Прокопович. 1924-26 рр. була друга спроба радянофільської диверсії, що мала змагати до розбиття

⁴⁸) М. Кравчук, лист 24. VII. 1979 р.

ЦеСУСу та українського студентського табору. Ділове Об'єднання Поступового Студентства Західної України і Еміграції випустило шість чисел (неперіодичних) «Нового Шляху».⁴⁰

У Данцігу була спочатку спроба видавати гумористичний листок товариського характеру «Сміхамет» (1924 року), а 10. 2. 1925 року появилася серйозна одноднівка, хоч і примітивно оформлена (писана рукою й літографована) «Чорноморе» для відзначення перших роковин заснування Товариства Українських Техніків, яке гуртувало студентів Данцігської Політехніки. Характер органу не мав виразного профілю: поруч із загально-громадськими і студентськими статтями, були й літературні спроби, й фахові технічні статті й замітки.⁵⁰ У Данцігу постало 1929 р. — стараннями студентів — Українське Пресове Бюро, яке видавало інформативні Бюлетені німецькою мовою.

У Варшаві видавничий гурток при місцевій Українській Студентській Громаді приступив у 1924 році до видавання журналу «На чужині»; гурток перетворився в 1925 році на самостійне видавниче товариство ім. Б. Грінченка, яке перейняло на себе видавання журналу. Видавництво мало свій кіоск в Українському Клубі. Наріжний, подаючи ширшу замітку про журнал «На Чужині»,⁵¹ коротко називає ще в бібліографії видання «Студентський Голос» із Варшави, але без подання ближчих даних. Натомість М. Кравчук уточнює у своїй рецензії, що журнал видавала Українська Студентська Громада у 1927-31 рр. а редактором був Е. Чехович. Цей же Чехович редагував також у 1928-33 рр. неперіодичний журнал «Чорноморе», що був виданням одноіменної корпорації. При варшавській УСГромаді видав ще гурток студентів-рілляників одноднівку «Українська рілля» (1922 р.).

Були теж спроби видавати свої локальні журнали у Краківі. Українська Студентська Громада видала 1926 р. 2 числа «Краківських Вістей», але ж із активізацією студентського жит-

⁴⁰) Доповнення інформацій про диверсійну пресу («Новий Шлях») див. лист М. Кравчука.

⁵⁰) М. Кравчук подає дату появи одноднівки на 19. II. 1926 р., згадуючи, що ця сама Корпорація видала ще 1925 р. журнал «Чорноморе».

⁵¹) «Студентський Вістник» ЦеСУС-у подає в своєму 11 числі за жовтень-листопад 1924 дуже докладну характеристику двох перших чисел «На чужині» (в огляді «Студентська преса»), даючи наскрізь позитивну оцінку: «Нашому еміграційному студентству в Польщі належить віддати велику честь, — воно здобулось на свій власний і друкований орган (сам «Студентський Вістник» був ще в тому часі літографований!). Може й не виблискує він такими яскравими кольорами бурхливої хвилі життя, як у ЧСР, проте скільки уважності, поваги до своєї праці, до своєї справи, якоїсь — тут, в празькому центрі давно вже загубленої й забутої, — такої чистої й щирої аж до романтизму ідейності серед його сторінок».

тя у Львові спроба припинилася. 1929 р. вийшла ще тільки одноднівка «Журавлі» із літературним спрямуванням за редакцією «Гуртка письменників» при Секції українців.⁵²

При згадках про студентські видання на території Польщі треба ще як своєрідний «знак часу» назвати «*Студентський Вістник*», що виходив в таборі полонених армії УНР у Стрільково (1921 р.). Видавала його «Студентська Громада».⁵³

Подajući список студентських видань, С. Наріжний згадує й «*Каменярів*» із Саскатуну, але без ближчих даних, які уточнює М. Кравчук у рецензії статті (лист з 24. VII. 1979 р.). Часопис виходив з ініціативи гуртка «Каменярі» при Інституті ім. Петра Могили з 1918 р., кожного 1 і 15 місяця, під час семестру. Напевно з'являвся ще 1919 р., але невідома дата припинення появи. Головним Редактором був С. В. Савчук, до Ред. Колегії входили: А. Арабська, А. Вавринюк, О. Івах, С. Б. Микитюк, Ю. Стецишин, М. Чорнейко. Присвячуючи чимало уваги студентським справам, «Каменярі» мали радше громадсько-літературний характер, а незаперечною заслугою редакції було, що вона передруковувала багато матеріалів відомих українських письменників, чим спричинилася до утримання національної ідентичності українських поселенців у Канаді.

в. Закарпаття

Коли ми попередньо вичерпали огляд української еміграційної студентської преси, що виходила на чеській етнографічній території, то треба ще кілька слів сказати про студентську пресу Закарпаття. На жаль, у міжвоєнній добі не було такої преси в українській мові, може тому, що свідоме студентство горнулося до еміграційних (празьких чи подебрадських) органів. «Карпатороси» мали, натомість, свої органи «*Подкарпатській Студент*» видання Союзу Соціальної Помочи Подкарпаткоруських Студентів, який виходив у Празі з 1922 року за редакцією Александра Фединця.⁵⁴ До цих публікацій треба ще зарахувати пізніші появи «*Лучшая Доля*», органу «Карпаторуських аграрних академиків». Почала також виходити у Празі 1925 року за редакцією М. Гойдича «*Молодая Русь*», журнал Общества карпаторуських студентів «*Возрождєніє*», Прага 1930-31 рр. Характеристично, що вже нема пізніших

⁵²) Інформації про краківські студентські видання за листом М. Кравчука (24. VII. 1979 р.)

⁵³) Інформація М. Кравчука (24. VII. 1979 р.)

⁵⁴) А. Животко. «Преса Карпатської України». Видавництво Юрія Тищенка. Прага, 1940 р., стор. 15. Подано тільки дату, з якої місячник почав виходити, але не подано доки він появлявся.

спроб — це знак, що українська національна стихія поволі перемогла, а молодь, тому що не було чисто студентських органів, горнулася до загальних українських журналів для молоді, насамперед до «Пробоем», що почав виходити 1933 року у Празі за редакцією С. Лелекача, а згодом С. Росохи. Будучи журналом націоналістичної молоді, «Пробоем» розвинувся з 1939 року у літературно-науковий журнал націоналістичного спрямування і згуртував при собі всіх письменників, що працювали вже раніше у студентських органах. «Пробоем» припинено видавати в 1943 році за наказом німецької влади.⁵⁵

2. Буковина

Українське буковинське студентство співпрацювало до Першої світової війни з львівськими товаришами і тому своєї окремої преси не мало; воно видало тільки в десятиліття існування свого товариства «Союз» — у 1885 р. свій «Буковинський Альманах», за старанням спеціальної видавничої комісії, в якому, поруч нарисів історії «Союзу», був багатий белетристичний відділ.⁵⁶

У міжвоєнному часі становище українців під румунською займанщиною було дуже важке з огляду на довгий виїмковий стан, що тривав аж до 1928 року. Цитована не раз бібліографія студентської преси у празькому «Студентському Віснику» подає між студентськими журналами того часу також місячник «Промінь», який виходив у 1921-23 роках в Чернівцях, але насправді не був дійсним студентським органом, а літературно-науковим журналом, редагованим Комітетом молоді для молоді.⁵⁷ Органом студентства можна вважати щойно «Студентські Вісти», які видавав Союз Українських Студентських Організацій Румунії (СУСОР) як додаток до часописів «Час» і «Самостійність», із січня 1935 до 1937 року. З погляду солідарності студентства Буковини із загальними студентськими починами, важливо відзначити, що «Студентські Вісти» зараз у другому числі в січні 1935 року окремою відозвою приєдналися до звичаю студентів відзначати в гідний спосіб героїський подвиг студентства під Крутами, а СУСОР проголосив у роковини бою одноденну голодівку, збираючи заощаджені гроші на політичних в'язнів (офіційно, з огляду на цензуру, це називалося «на народні цілі».)⁵⁸

⁵⁵) Там же; див. також ЕУ II, стор. 2349.

⁵⁶) За статтю А. Жуковського «Українське студентство» у збірнику «Буковина», Париж—Філадельфія—Дітройт, 1956 р., стор. 777-778.

⁵⁷) Там же, за статтю А. Жуковського про українську пресу й періодичні видання в Буковині, стор. 637.

⁵⁸) Там же, стор. 822, 828.

г. Відродження студентської преси на Західньоукраїнських Землях

До нового розвитку власної преси доходить із об'єднанням студентства у Централі на Західніх Українських Землях, яка викристалізувалася після короткої дезорієнтації, спричиненої упадком Таємного Університету та короткотривалими радянофільськими тенденціями студентського активу. У зв'язку з політизацією студентського життя — у відповідь на зріст радянофільства серед молоді — насамперед появляється ідеологічний місячник «Смолюскипи» (1927-28 рр.); вийшли 4 числа за редакцією О. Боднарівича, тодішнього Голови Львівської Студентської Громади і Провідника Союзу Української Націоналістичної Молоді (СУНМ) із вирішною в цілому Русі студентською Групою. «Смолюскипи» мали вирішний вплив на зміну політичних настроїв цілого молодого покоління.⁵⁹ Але справжній студентський місячник, «Студентський Шлях», починає виходити щойно напередодні 2-ої Крайової Студентської Конференції, що відбулася 21-22-го березня 1931 року, насамперед як скромна одноднівка. Згадана Конференція покликала до життя Союз Українських Студентських Організацій під Польщею (СУСОП), і рішила продовжувати видання як офіціоз новоствореного Союзу. «Студентський Шлях» появлявся до 1934 року. Одноднівку та числа 1-14 зредагував М. Дужий, а 15-38 — В. Янів. «Студентський Шлях» підпадав дуже частим конфіскаціям. Після заслання студентського активу в 1934 році до концентраційного табору в Березі Картузькій два останні випуски (два подвійні числа 39-40 та 41-42) редагували молодші товариші колеґіально, але в листопаді 1934 року орган закрито адміністраційно і т. зв. відповідального редактора Омеляна Матлу заслано також до Берези Картузької. За редакції М. Дужого орган мав чисто студентський характер, із багатим історичним матеріалом, а за Янева розвинувся в ідеологічний орган молодого покоління, не занедбавши своїх студентських — координаційних й інструктивних — завдань. Журнал здобув поважний вплив на зформування студентства т. зв. «Тридцятих років»,⁶⁰ тим більше, що у «Студентському Шляху» була окрема літературна частина з творами головно членів групи «Листопад» (В. Ковальчук, Б. Кравців та В. Янів), і з-поза групи: Б. Антонич, Б. Кабаровський, А. Курди-

⁵⁹) ЕУ I, стор. 958, 995; ЕУ II, стор. 168.

⁶⁰) Назва «студентство тридцятих років» не була вживана в часі появи «Студентського Шляху», а була надана на окреслення тенденцій цього часу щойно пізніше колами, що були опозиційні до офіційної лінії СУСОП-у та Редакції «Студентського Шляху».

Центральне становище «Студентського Шляху» скріпив іще факт, що після припинення появи празького «Студентського Вісника» він став офіціозом ЦеСУС-у за рішенням його ІХ. Конгресу, який відбувся у Празі 7.-10. лютого 1933 р. (Окрема резолюція культурно-освітньої Комісії, див. «Студентський Шлях», ч. 2-3 (22-23) за лютий-березень 1933 р., стор. 70).

Після закриття «Студентського Шляху» були спроби відновити його появу, спочатку у виді одноднівок, які не потребували окремого дозволу адміністративних чинників; студентство нав'язалося до традиційної назви цесусівського «Студентського Вісника», і під цією назвою вийшло в 1935-37 рр. три числа за редакцією В. Рудка, а згодом виеднано дозвіл на постійне продовжування видання, і в 1938-39 рр. вийшло за редакцією М. Прокопа п'ять випусків «Студентського Вісника», який насправді був продовженням «Студентського Шляху». До відновлення центрального органу українського студентства чимало спричинився член Студентської Репрезентації СУСОП, Борис Левицький.

Хвилево заступав потреби студентської преси двотижневий додаток до загальногромадського безпартійного органу «Новий Час», який виходив із 1926 року під назвою «Студентські Вісти» (у 1926 році вийшло шість чисел).⁶¹ У тридцятих роках додаток заступав під проводом студента Д. Кузика погляди опозиційної групи студентства, яка не погоджувалася з лінією офіційного проводу.

Із приходом большевиків видавання всіх органів припинилося. За німецької окупації в системі Українського Центрального Комітету виходив у роках 1943 (шість чисел) і 1944 (п'ять чисел) за редакцією Б. Лончини «Студентський Прапор», як орган Об'єднання Праці Українських Студентів (ОПУС), який по лінії звітно-інформаційній був доповнений циклостилевим «Бюлетенем ОПУС-у».⁶² Поширення цих органів було заборонене поза межами т. зв. Генеральної Губернії. На терені Німеччини виходив за редакцією В. Рудка циклостилевий «Бюлетень НОУС-у» із низкою проблематичних статей (орган Націоналістичної Організації Українського Студентства, 1941-45).⁶³ Льокальний циклостильний Бюлетень виходив у тому часі у Відні за редакцією Є. Пизюра, як видання «Січі».⁶⁴ З капітуляцією німецької нацистської держави доцьогочасні форми студентського життя завмирають, а разом із тим перестає на деякий час діяти і студентська преса.

⁶¹) Інформація мґ-ра М. Кравчука в листі із 25. 4. 1977 року.

⁶²) ЕУ I, стор. 965 і 999; ЕУ II, стор. 1799.

⁶³) ЕУ I, стор. 965; ЕУ II, стор. 1728.

⁶⁴) Інформація д-ра О. Фединського, лист із 30. VII. 1979 р.

7. СТУДЕНТСЬКА ПРЕСА ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

а. Початкова динаміка студентських центрів у Німеччині й Австрії

Початкові післявоєнні роки, по капітуляції німецької держави й з опануванням цілої української етнічної території московськими військами, нагадують у дечому подібну ситуацію після Першої світової війни у Празі. Українська еміграція, а з нею студентство зосереджується головним чином у Баварії, частинно в Австрії і північній Німеччині. Подібно, як і ціла еміграція, дуже скоро організується і студентство, зокрема біля відновлених наших високих шкіл. Відроджується також студентська преса, яка відбиває цілу динаміку студентства із свіжими традиціями, винесеними з Рідних Земель, коли, врешті, на чужині, звільнюється воно від контролю й натиску тоталітарних режимів. Однак ця динаміка є такого роду, що при бажанні себе скоро проявити, менше звертається увагу на координацію праці. Це помічається особливо тоді, коли не тільки студентські центральні, але й поодинокі студентські громади видають свої органи, які, звичайно, не можуть довго утриматися, зокрема із постійним погіршенням економічного положення студентства.

Ще таки 1945 року з'являються у Мюнхені⁶⁵ два органи місцевої Студентської Громади, більш практичний «*Студентський Інформатор*» й (із грудня) поважний проблематичний із літературним спрямуванням «*Студент*», останній за редакцією В. Дубняка (псевдонім Ф. Ковтунюка).⁶⁶ Животко подає характеристику журналу, який хоче уникати «великих слів велику силу», але кидає «скромну думку про культ обов'язку і праці», які «повинні б виповнити час, у якому живемо», отже виразне намагання нав'язатися до минулого. Незабаром ця сама «Студентська Громада» спромоглася на власний тижневик (циклостилевий, а під кінець друкований). «*Студентські Вісті*», які виходили із квітня 1946 до половини 1947 року — разом 39 чисел, отже вислід великого зусилля, можливого тільки в умовах таборового життя. Із 26-го червня 1947 року «*Студентські Вісті*» змінили форму, появляючись як окремий місячний додаток до тижневика «Українська Трибуна». «Грома-

⁶⁵ Цей розділ є опрацьований на підставі Животка 11. «Дев'ятдесят років української студентської преси», стор. 27-28, як теж дуже цінного бібліографічного показника у третьому числі 15. «Вістей українського студентського Музею-Архіву». Врешті, після переслання рукопису первісного тексту дуже цінні доповнення дали М. Кравчук і О. Фединський.

⁶⁶ Інформація М. Кравчука у листі із 25. IV. 1977 р.

да» тоді вернулася до видавання свого офіціозу під давньою назвою «Студент», якого до січня 1949 року з'явилося 7 чисел. Рівнобіжно інша Студентська Громада у Регенсбурзі, що гуртувала передусім студентів УТГІ, мала свій окремий орган, «Студентську Думку», присвячену організаційним справам, але з додатком «Наука і світогляд», в яким брали участь і професори (В. Петров та Л. Окіншевич), «Літературні спроби», «Розвага». Видання припиняється 1948 року на восьмому числі, і тоді за ініціативою КоДУС-у обидва органи студентських громад у Мюнхені й Регенсбурзі об'єднуються в один. Це наслідок відомої грошевої реформи в Німеччині, яка захитала цілим економічним станом української еміграції, і тільки за фінансовою допомогою КоДУС-у змогли виходити з лютого 1949 року «Студентське Життя», як спільний місячник студентських громад Мюнхен-Регенсбург-Ерланген. Видання припинилося на дев'ятім числі в серпні 1950 року, коли більшість студентів виїхала на нові поселення за океаном.

Поруч цих поважніших студентських органів, які виправдали своїх ініціаторів, були й цілком ефемерні, що вказують на вищезгадану тенденцію до розпорощування сил; їх поява обмежується іноді до тільки одного числа. До таких належать «Студентська Думка», як орган Студентської Громади в Авґсбурзі (1946), «Студент» (1947) — орган Українського Студентського Представництва а н г л і й с ь к о ї з о н и (отже північної Німеччини), «Студентський Клич» — орган Українського Студентського Товариства «Січ» у Г р а ц і (1947 р.), «Життя в таборі» — журнал студентів табору Белярія в І т а л і ї (це дещо поважніша спроба, у 1946 році вийшло шість чисел), «Богослов» — орган Українського Студентського Товариства Богословської Академії УАПЦ (також шість чисел, М ю н х е н, 1949 року) чи «Вісті Академічної Громади ім. Шевченка» у Ш в а й ц а р і ї (Берн, 1949, одне число).

Звичайно, відновили свою діяльність і офіціози студентських централей, тільки, на жаль, у початковій, найдинамічнійшій стадії з поважнішими ще фінансовими можливостями студентство було розбите: Центральний Союз Українського Студентства (ЦЕСУС) під впливами націоналістичного відламу ОУН полк. А. Мельника видавав для «українського студентського середовища Німеччини та Австрії» «Стежі» (1946-47 рр., Інсбрук-Мюнхен), а Центральний Еміграційний Союз Українського Студентства (ЦЕСУС) — під впливами ОУН С. Бандери — нав'язався до крайової традиції, видавши циклоstileво в роках 1945-47 десять чисел «Студентського Шляху» (Інсбрук-Мюнхен). Редагувала місячник колегія із В. Кримським (псевдонім В. Білинського) на чолі; до редколегії входили М. Калитовська, В. Сотник, Р. Шутер. За почином цього

ж Білінського появилoся із травня 1946 р. чотири числа літературних збірників «Звено», що були цікавою й відважною спробою Українського Мистецького Фронту Молодих і високо оціненою самим студентством, як одно із найвидатніших студентських видань, яке — зрештою — не залишилося без відгону в тодішніх літературних колах нашої еміграції. Поруч із журналами ЦЕСУС мав також свій «Орган розпорядків та постанов», який виходив під назвою «Вісник» у Мюнхені (1946-47 рр., вийшло 6 чисел). Після

об'єднання обидвох централей на т. зв. Фрайманському з'їзді біля Мюнхену 1947 року було намагання відновити традиційний журнал з історичною назвою «Студентський Вісник» і поставити його на високий рівень. Журнал виходив друком, але, на жаль, діялося це в часі фінансової скрути й видання обірвалося на третім числі. Редактором цієї публікації був Є. Пизюр (1947-48). Довше утримався неперіодичний офіційний Бюлетень ЦЕСУС-у⁶⁷ «Вісті» (1948-

⁶⁷) Об'єднуючись, обидві централі затримали традиційну назву «Центральний Союз Українського Студентства», але для підкреслення доброї волі до компромісу, як скорочення прийняли спосіб писання «ЦЕСУС», отже раніше ініціали Центрального Еміграційного Союзу Українського Студентства.

55), який постійно змінював місце появи (відповідно до того, куди переходила Управа ЦЕСУС-у) і редакторів,⁶⁸ видавання Бюлетеня вправді припинилося щойно в 1955 році, але виходив він із великими перебоями.

ЦЕСУС у часі своєї активності в Парижі у 1952-54 роках видав також чотири числа інформативного бюлетеня для чужинців французькою мовою «*L'Étudiant Ukrainien*», — Bulletin d'information de l'Union Centrale des Étudiants Ukrainiens. Publié par le Département des Relations Internationales de CESUS.

Центральний орган не заспокоював вповні потреб студентства, і як знаємо, найсильніші громади в Німеччині видавали ще свій спільний орган. Знову ж в Австрії, з якою зв'язок через кордон був довший час утруднений, спеціальне Представництво Українських Студентських Організацій в Австрії приступило до видавання журналу Української Академічної Молоді Австрії «*Студентського Прапора*», призначеного для громад в Інсбруці, Граці та Зальцбурзі. Журнал — за редакцією В. Кримського — виходив 1948 року. Подібно як студентство Австрії, тільки дещо пізніше об'єдналося студентство Німеччини (але вже із зменшеним чисельним станом), створивши свій Союз Українських Студентських Організацій Німеччини (СУСОН), який в 1950 і 1951 рр. видав три числа свого «*Бюлетеня*». Ще пізніше почав появлятися «*Інформаційний листок*» Національного Союзу Українських Студентів Бельгії, який мав радше ефемерний характер: у 1955-57 рр. вийшло всього три числа.

Вказавши на велику територіяльно-регіональну різницю умов появи преси, з яких випливала її ефемерність, слід вказати на ще інше джерело поділу, а саме за ідеологічним принципом. У цьому випадку виявилася більша стабільність, щоправда з розпорошенням членства і тут прийшло до непотрібного розмноження появ, тому тільки деякі органи здобули тривісну позицію. Як перше ідеологічне об'єднання, видає свій місячник Українське Студентське Товариство Національного Солідаризму «Січ» у Мюнхені, починаючи з 1946 року під назвою «*Студентські Обрії*» за редакцією М. Прутича, але видавання переривається вже на чет-

⁶⁸) В 1948 р. появлявся «Бюлетень» у Мюнхені за редакцією М. Сосновського. Випуск за 1951 р. (ч. 1-2/7-8/) опрацював З. Винницький; він вийшов друком із поданням місця появи Мюнхен—Нью-Йорк. 1952 р. за головування В. Маркуся «Вісник» появлявся справді, як кварталник, яким він номінально мав бути (Париж—Чикаго). У Парижі залишається орган ще 1953 і 1954 рр., а 1955 р. він знову переходить до Мюнхену, де ще появляються два випуски, і на тому поява припиняється. Ця «мандрівка» найкраще вказує на труднощі, які студентство мало у діаспорі, намагаючись утримати один центр і правильне видання координаційного органу-офіціозу.

вертому числі 1947 року, а «Січ» відновлює видавання свого органу щойно 1950 року під зміненою назвою «Інформативний Листок», який також незабаром перестає появлятися. Із цього самого ідеологічного середовища, а саме Об'єднання Українських Студентських Товариств Національного Солідаризму «Зарево», виходить ініціатива до видавання свого бюлетеня «Зарево», якого появляється у Мюнхені всього три числа в 1949 і 1950 роках, але з 1951 року перенесено видавання бюлетеня до Монтреалю, де він вихо-

див під зміненою назвою «Розбудова Держави» за редакцією д-ра М. Антоновича. Журнал в принципі був подуманий як кварталник. З 1954 р. редакція була поширена, а її осідок перенесено до Клівленду. Головним редактором став д-р Б. Винар, який продовжував редагування й з переїздом до Денверу, до 1957 р. Останнє число — 22-е — вийшло у десятім році існування журналу, у Торонті, знову таки за редакцією М. Антоновича. Орган тільки номінально був студентським, хоч вийшов із студентського середовища. Прізвища співробітників (крім обидвох названих редакторів): Л. Биковський, Ю. Бойко, Б. Боцюрків, Л. Винар, П. Грицак, П. Голубенко, А. Демкович-Добрянський, Р. Єндик, М. Ждан,

О. Жданович-Штуль, А. Жуковський, О. Зінкевич, В. Іванис, З. Книш, М. Курах, В. Мардак, В. Мацяк, В. Михальчук, І. Мірчук, М. Мухин, О. Оглоблин, Є. Онацький, Я. Пастернак, М. Плав'юк, С. Процюк, Е. Смалько, П. Стерчо, В. Федорончук, Б. Цюцюра, Д. Чижевський, П. Шандрук, В. Шаян, Р. Якимчук та В. Янів. Не зважаючи на значення журналу, із цього самого середовища походять ще кілька більш ефемерних спроб. Щоправда, можна ще зрозуміти спеціалізовані видання окремої Літературної комісії «Зарева», як вияв творчості членів, але вже важче виправдати зміну назви: вийшовши 1950 року від свого «Інформаційного Листка», вже в 1951 році Комісія приступає до видавання «Юности», що, однак, було короткотривалим. Ще менше виправдання має виникнення з тих же кіл ОУСТНС «Зарево» «Листка Дружби» 1950 року, тобто коли саме формувалася редакція «Розбудови Держави». Періодичність «Листка Дружби» була дуже несистематична, іноді видавання зовсім переривалося, а потім знову відновлювалося, відповідно до того, як якийсь осередок набирав більшого значення: спочатку місцем перебування був Монреаль-Лорейн. Після чотирирічної перерви «Листок Дружби» починає виходити знову 1955 року, але вже в Парижі. Знову після трирічної перерви журнал з'являється 1959, 1960 і 1961 рр. по черзі у Нью-Йорку (за редакцією М. Герця, А. Стецика та П. Дорожинського), у Філадельфії і знов у Нью-Йорку. Із цього середовища виникає, врешті, ще й інша поява, яка, однак, утримується поруч із «Розбудовою Держави» довше, а саме «Смолоскип», що раніше з'являвся як додаток до тижневика «Українське Слово» в Парижі. Перше число з 1949 року має ще назву «Сторінка Молоді», в 1950 році з'являється шість дальших чисел, а із другого числа вже під назвою «Смолоскип». Із шостого числа починається вже регулярне нумерування. Після шости чисел у 1951 р. і трьох чисел у 1952 р. сторінка усамостійнюється, її редагує колегія у складі: О. Зінкевич, І. Сілецький та А. Кобилко. До 1956 року місцем осідку залишається Париж, а потім із переїздом О. Зінкевича до Балтімору місце видавання зазначено: Балтімор-Торонто-Париж. Журнал ставить собі мету стати органом «Української молоді і студентства», але не має амбіцій бути науковим органом молодого покоління, тому старається підшукати форму, яка своєю різноманітністю доходила б безпосередньо до читача. «Смолоскип» проіснував 20 рр., і всіх чисел було — за інформацією О. Фединського, — 130, з чого чимало подвійних. Склад редакції змінювався, так, що крім уже названих трьох членів, до нього ще входили: Л. Бачинський, Б. Коваль, Р. Левинський, В. Михальчук, Т. Онуферко та Р. Шило-Бакум.

Студентство другої націоналістичної течії, згуртоване у Феде-

рації Товариств Української Студентської Молоді ім. М. Міхновського мало свій орган «Фенікс». «Фенікс» виходив друком, як «журнал знання, культури й суспільної думки», при чому характеристика справді добре віддавала спрямування, яке в рівній мірі відбігало так від науково-теоретичного «Розбудови Держави», як і атрактивно-популярizaційного «Смолоскипу». Журнал мав такі рубрики: студії; проблеми; література-мистецтво; культурно-наукові огляди; студентство та молодь; дискусія; студентська хро-

ніка; книжки і преса; місцелянеа та переписка редакції. Журнал редагувала Колегія, — головні редактори: В. Маркусь (1951-54), М. Кравчук (1955-61), К. Савчук (1961-64) і М. Богатюк (1966-70). Члени редколегії і співробітники: О. Блашків, Р. Борковський, Г. Васькович, З. Винницький, В. Гайдук, М. Галів, Є. Гановський, О. Горбач, В. Калинович, О. Коваль, Ф. Коваль, О. Кравченко, І. Крушельницький, Х. Кульчицька, В. Кульчицький, Р. Кухар, О. Кушпета, М. Лабунька, В. Леник, Б. Листок, О. Лужницький, З. Мельник, В. Микула, К. Митрович, Г. Ощипко, О. Павлів, Я. Пе-

ленський, Р. Сеньків, Б. Стельмах, М. Філь, Д. Штогрин та інші.⁶⁹ Всіх чисел було до 1970 року 16 (останнє подвійне: 15-16). Згодом, у 1977 році видавання журналу знову відновилося.⁷⁰ Крім студійного журналу, Управа ТУСМ-у ім. М. Міхновського видавала в 1950-64 рр. «Інформаційний Бюлетень», якого появилoся всього 12 чисел у Мюнхені та Дітроїті. В 1970 і 1971 роках виходило короткотривале видання цього самого середовища «Соняшник», якого було всього 5 чисел; видання було двомовне, з'являлося в Дітроїті. Врешті, також з кіл ТУСМ-у у Нью-Йорку вийшов журнал «Смо-лоскип», який, одначе, змінив назву на «Промінь Волі». Вийшло в 1970-76 рр. 10 чисел. Редакторами були А. Лозинський та Галя Климук.⁷¹ Як бачимо, і в даному випадку розпорощення студентства та брак належної координації призвели до низки паралельних видань, що мусіло відбитися негативно на їхній періодичності, об'ємі та змісті, і тільки вийнятково якийсь орган здобував тривішню позицію.

З інших ідеологічних середовищ вийшов журнал «Юнацька Боротьба» (два числа 1947-48), орган Студентських Осередків Української Революційно-Демократичної Партії (лівої УРДП під головуванням І. Майстрєнка).⁷²

Студенти-католики у Мюнхені мали в 1948 р. свій бюлетень «Обнову», який згодом продовжував свою появу у Стємфорді. 1950 року опубліковано чотири числа, як органу Українського Католицького Академічного Об'єднання, а ще пізніше, 1955 року, виходив коротко у Вінніпезі «Обнов'янин», який був двомовним виданням ФТУСК «Обнова».⁷³ Перегодом ідуть спроби відновити бюлетень, наприклад у 1958 р. були два рівнобіжні почини: у Філядельфії і у Вінніпезі; перша спроба закінчилася 1959 року, а у Вінніпезі вийшло до листопада дев'ять чисел. Було також бажання відновити орган — знову у Вінніпезі, під зміненою назвою «Інформативний Бюлетень Академічного Товариства Обнова», із рівнобіжним видаванням англійської версії під назвою «Obnovan». До 1970 р. вийшло чотири числа. Саме цей приклад найкраще показує прикрі наслідки нескординованості різних починів. При ізольованості подібних спроб і при спорадичності видань із вкладено-

⁶⁹) Про «Фенікс» інформація М. Кравчука; деякі прізвища доповнені на підставі бібліографії із 15. «Вістей УСАМ», ч. 3, в якій подано що до 1961 р. було десять випусків «Феніксу».

⁷⁰) Інформація Д. Штогрини.

⁷¹) Інформація М. Прокопа та О. Фединського.

⁷²) Лист М. Кравчука.

⁷³) Інформації про спроби видавати «Обнову» на підставі 15. «Вісті УСАМ», але головню на підставі інформації О. Фединського.

го зусилля в найкращому випадку залишаться тільки сама назва, і то тільки за умов, що над бібліографією працюватиме декілька осіб, які взаємно будуть доповнювати зібрані інформації.

Із католицьким середовищем є пов'язаний також журнал питомців Української Папської Колегії св. Йосафата в Римі «*Alma Mater*», великим позитивом якого є безперервність його появи: 50 чисел у 26 роках праці (1954-80).⁷⁴ Порівнявши це із спробами, що вже розглядалися, бачимо які труднощі існують для нормального розвитку студентської преси в діяспорі: *орган може тільки втриматися при стабілізованому власному — найкраще, научному — центрі, що постійно гуртує молодь і де існує можливість передавати традиції.*

Студентським органом не можна назвати спеціалізованого видання для окремої категорії студентства, наприклад, циклостилевий «*Вісник Інституту Заочного Навчання при Українськiм Вільнім Університеті*», редагований тодішнім адміністративним Директором Інституту доц. д-ром В. Яневом. «Вісник» мав улегшити заочні студії, отже був педагогічним дорадником для втримання зв'язку. Виходив у роках 1950-53 спершу в Мюнхені, а згодом у Сарселі (разом 6 чисел). З ініціативи секретаря Інституту Дарії Сіак це видання було переіменоване на журнал студентів ІЗН. «*Ізетнівець*», появлявся у такій формі в роках 1953-56 (11 чисел) за редакцією С. Фостуна при співпраці групи студентів, згуртованих на терені Англії (В. Голенко, І. Дмитрів, Є. Радванецький, В. Стасюк).

Говорячи загально, справжня студентська преса в тому періоді виявляла великий розмах і динамічність, але через надмірну розпорошеність і пливкість тодішнього студентства, а також унаслідок браку відповідної координації, не залишила тривкішого сліду. При тому студентські органи ідеологічного характеру, зокрема «Розбудова Держави», «Фенікс» і почасти також «Смолоскип», є тривким вкладом у розвиток думки молодого покоління, а «Фенікс» через свої огляди і хроніку студентського життя має ще незаперечну історичну вартість для студій цієї епохи, що почалася від закінчення Другої світової війни і завершилася розпорошенням по західній гемісфері.

б. Студентська преса в діяспорі

Перехід із післявоєнного, неустабілізованого періоду до справжнього еміграційного відбувається непомітно в міру того, як орга-

⁷⁴ Інформація О. Фединського. Після останньої редакції «нарису» вийшло в червні 1938 р. 38 число «Інформативного Листка СУСТЕ», де подано докладну інформацію про появу 50 числа журналу студентів Колегії.

ни, що почали раніше появлятися в Німеччині чи Франції, пізніше, разом із еміграційними хвилями, перещеплювалися на новий ґрунт, і тому про найважливіші із них була мова вгорі. Алеж це не були загальні студентські органи, а ідеологічні, обмежені до поодиноких, звичайно найдинамічніших і найбільш впливових студентських груп, спертих на свої традиційні партійні центри. Новий період знаменується назагал знову ж великим розпорошенням, а вслід за цим також і ефемерністю студентської преси. Зокрема відчувається брак одного координаційного органу студентської централі (ЦЕСУС-у). Більшого значення здобувають лише органи краєвих централей: щоправда, в Європі студентство є настільки малочисельне, що їхні краєві централі (вгорі згадувані) в Австрії, Бельгії, Німеччині скоро завмирають, чи обмежують свою діяльність до мінімуму (і тому й не мають своєї преси). Але з постановням краєвих централей у ЗДА й Канаді їхні органи набирають більшого значення.

Із постановням Союзу Українських Студентських Товариств Америки (СУСТА — 1953 р.) Управа приступає незабаром до видавання свого постійного додатку до щоденника «Свобода» під назвою «Студентське Слово». Перше число появилося ще як сторінка «Української Студентської Громади» у Нью-Йорку 1954 року, але із другого числа видання підписує СУСТА. Спочатку редагує колегія із членів Громади. Від сьомого числа вже постає окрема пресова комісія при СУСТА, яка перебирає редагування. Загально, в першому році появилося 12 чисел, а в наступному — 11 чисел. 1956 року вийшло 9 чисел; тоді склад редколегії був такий: М. Яримович — головний редактор, Є. Васильківська та Б. Карашевич — члени. Поява чисел була нерегулярна: коло 7 до 11 чисел на рік. Сторінка перестала появлятися в 1972 році (на подвійному числі 129-30). О. Фединський у своєму дуже корисному 18. «Бібліографічному Показнику Української Преси» відзначає, що «сторінки» не було вже в 1973, ані 1974 рр. Згадуються там наступні головні редактори: К. Савчук, В. Прибила, М. Савчак, а члени редакційної колегії у різні роки були такі: Х. Будзяк, Л. Ганущак, Н. Глоба, С. Луцька, К. Маслій, Я. Мацюк, Р. Мац. Появляючись сливе 20 років, як додаток до багатотиражевого щоденника, «Студентське Слово» мусіло мати незаперечно поважний вплив на активність молоді.

На поважне видання заповідалися «Горизонти» — неперіодичне самостійне видання СУСТА друком, яке мало виходити напереміну раз в українській, а раз в англійській мовах, але, перейшовши із другим числом на англійську мову, редактори залишилися при ній. Журнал виходив раз у рік, 1956-68 рр. і вийшло всьо-

го 12 чисел. Редакторами були: В. Стойко, О. Пікава-Сацюк, а потім Ю. Мацик. До редколегії входили: З. Баб'юк, Б. Бойчук, Дж. Водбурі, Л. Ганущак, Т. Гунчак, Д. Кідон, А. Кіпа, Ж. Я. Ковальчук, З. Кравець, Б. Пачовський, В. Петришин, В. Прибила, М. Савчак, К. Савчук, Ю. Тарнавський та О. Федішин. Однак, коли зацікавлення своїм журналом ослабло серед студентства, «Горизонти» перестали появлятися.

Провід СУСТА видавав іще дуже нерегулярно, не дотримуючися навіть однієї назви, свій «Бюлетень» (в 1953 і 1959 роках) чи «Інформаційний Бюлетень СУСТА» (в 1954-57 роках), що їх редагував ексекутивний секретар для внутрішнього вжитку.

Із цього самого середовища СУСТА треба ще відмітити як його неофіційне видання «Струмені», що його вийшло, мабуть, одне тільки число (Джерзі Сіті, 1974 р.) за редакцією Ольги Лосянович українською та англійською мовами, як теж «Призма»,⁷⁵ тільки з англійською назвою «Prism»; був це Вісник СУСТА, запланований як місячник. Виходив напевно у 1974-76 рр.; на підставі музейних збірок клівлендського Музею-архіву (спеціалізованого у комплетуванні видань) О. Фединський подає число випусків на 10. У 1976 році редактором був П. Гомель.

«Вісті Українського Студентського Музею-Архіву» (у 1960-62 рр. появилися 3 числа), слід вважати теж своєрідним студентським органом, хоч дуже специфічним і спеціалізованим. Вони подають у своєму бібліографічному зіставленні інформації про ефемерні видання поодиноких студентських громад у США: «Новий Світ» — видання громади у Філядельфії, виходив 1954 року за редакцією Т. Онуферка, а згодом також із середовища цієї громади появлявся «Студент», який мав виходити як кварталник, але появилося тільки два числа у 1960 і 1961 рр., чи англомовний журнал громади у Клівленді «The Ukrainian-American Student News», якого з'явилися три числа (останнє подвійне 3-4), всі 1954 р.⁷⁶ Ефемерні були також інші додатки до місцевих часописів, наприклад, «Сторінка Студента» у філядельфійській «Америці» за редакцією Т. Онуферка, пресового референта місцевої Громади (по одному числі вийшло в 1953 і 1954 рр.); «Форум», як одноразовий додаток до «Українського Життя» в Чикаго (1959 р.); бюлетень «Обнова», як додаток до філядельфійського тижневика «Шлях» (в 1961-62 роках).

Цікавішим було видання, яке спочатку виходило під назвою «Вісник Української Студентської Громади міста Нью-Йорку» (від

⁷⁵ Про «Струмені» та «Призму» за інформацією М. Прокопа.

⁷⁶ Справлення первісного тексту (друкованого у «Визвольнім Шляху») — О. Фединський, лист із 30. VII. 1979 р.

грудня 1968 до травня 1969), — до речі лише під англійською назвою «*Newsletter*» — «*N. Y. C. Ukrainian Student Hromada*». З четвертого числа видання перемінило назву на «*Нові Напрями*». Числа 1-5 редагувала Аніса Савицька, числа 6-8 (1970-71 рр.) — Христина Лукомська, а останніх шість (1972-74 рр.) — Олександр Мотиль, який перервав зв'язок із Громадою і журнал перемінив на трибуну незалежних студентів.⁷⁷ Як вказує назва, редактори мали великі аспірації, в журналі були іноді сміливі й оригінальні думки, але форма вислову була часто надто шорстка, зрештою, подібно як у «*Горизонтах*». Студентська Громада із Клівленду ім. А. Коцка приступила ще раз до спроби видавати свій журнал «*Летюче Віконце*», але вийшло всього тільки три випуски: 2 — 1972 р., а третє 1973 р.⁷⁸

Були теж відгуки українського студентства в Америці на біжучі події. І так, наприклад, 1967 року з нагоди Світового Конгресу Українського Студентства, що відбувся у Нью-Йорку в тому самому часі, як Світовий Конгрес Вільних Українців, видано за редакцією Д. Штогрини «Меморіал до Студентства Вільного Світу про переслідування та нищення української культури в Советському Союзі».⁷⁹

У 1971 році існував двомовний часопис (газетного формату) «*Криза*», присвячений подіям в Українській Католицькій Церкві, видаваний «Студентським Ад-гок Комітетом за Помісність Української Католицької Церкви» під редакцією Р. Купчинського та Я. Кошева, а, крім цього, було кілька випусків летючкового характеру.⁸⁰

У десятиліття свого існування СУСТА 1963 року видав за редакцією О. Зінкевича, В. Прибили та Люби Купчик альманах-одноднівку «*Українське Студентство в Америці*» (Балтімор-Нью-Йорк) із багатою документацією та цінним фотографічним матеріалом. Книга була присвячена «Пам'яті Крутянців». Своїм зовнішнім оформленням Книга дуже позитивно відзначається на тлі подібних видань. Історія українського студентства в діаспорі не до подумання без використання цього джерела.⁸¹

Більше скоординована була студентська преса в Канаді.⁸² Початково найактивнішим осередком студентства, після його пе-

⁷⁷) Інформація М. Прокопа.

⁷⁸) Лист О. Фединського (з Клівленду) із 30. VII. 1979 р.

⁷⁹) Інформація Д. Штогрини.

⁸⁰) Інформація Д. Штогрини.

⁸¹) Інформація на підставі власного архіву автора.

⁸²) Розділ про студентську пресу у Канаді опрацьований на підставі 15. «Вісті Українського Музею-Архіву (УСАМ)», власного архіву автора, як теж інформації Д. Штогрини.

реїзду із Європи, був В і н н і п е г із своїм Манітобським університетом, в яким українське студентство мало свої товариства ще до війни. Насамперед вийшов тут Річник Студентського Кружка при Колегії св. Андрея «Промінь» (за шкільний рік 1946-47).⁸³

З 1948 р. виходив тут двомовний циклостилевий місячник українських студентів-католиків, згуртованих у товаристві «Гамма Ро Каппа», під назвою «Студентські Вісті», які припинили свою появу у другій половині п'ятидесятих років. У цьому ж самому році

почали видавати свій друкований місячник також православні студенти, згуртовані в товаристві «Альфа-Омега». Журнал був двомовний і виходив під назвою товариства. Редагував його Лев Косар. Коли у грудні 1953 р. постав Союз Українських Студентів Канади (СУСК), він приступив 1955 р. до видавання свого друкованого, двомовного, органу «Бюлетень», який виходив дуже нерегулярно і з великими перервами, спричиненими переносженням редакції (Вінніпег, Монреаль і Торонто). Після перерви в 1958-60

⁸³) Доповнення первісного тексту на підставі рецензії Д. Штогрини студії у «Визвольнім Шляху».

роках останні два числа появилися в 1961 р. за редакцією редколегії, в якій названі: Т. Калимон, Х. Навроцька, І. Кузів та А. Григорович. Поруч був ще офіційний циклостилевий орган «Інформаційна Служба СУСК» для скорого передавання постанов та повідомлень, і в цих двох роках появилося під редакцією президента СУСК Л. Винницького 12 чисел.

Більшу стабільність виявив щойно друкований місячник «Студент», якого перше число з'явилося з датою червень-серпень 1968 року за головування Р. Сербина у СУСКу і за його редакцією. Воно мало вправді тільки 6 сторінок, але треба відзначити його важні позитиви, про які каже сам ініціатор видання, що воно «було справді двомовним, бо половина матеріалу друкувалася по українському»; мала різnorodний і багатий зміст («від звіту про з'їзд СУСКу до карикатури на тему політичної єдності»); по третє: «Змістом і стилем це була поміркована газета, ліберально-демократичного і українсько-патріотичного напрямку».⁸⁴ Ці принципи, незаперечно, дали дуже добру вихідну базу, яка й дозволила місячникові утриматися — як на студентський орган — дуже довго. В лютому 1980 р. вийшло 61-е число. На жаль, від засади двомовності «Студент» скоро майже цілковито відступив. Вправді у кожному числі підкреслюється «незалежність» органу і свободу вислову, то проте, Редакція прийняла надто однобокий напрям, що зокрема віддзеркалилося у Ювілейному виданні, коли односторонньо вибрано (з тенденцією до накидування думки та з обмеженням дискусії), передруки матеріалів із минулих років. Зацікавлення залишилися доволі широкі, але вражають іноді надто непомірковані виступи, що відступають від первісно прийнятих засад. Поважні аргументи переплітаються доволі часто з ідкою сатирою, яка переходить у пасквіль. Місячник публікує окреме видавництво «КВАС», «незалежна спільнота українських канадських студентів, заінтересованих у розвитку їх ідентичності українців Канади». Редакторами були по черзі: 1968 — Р. Сербин, 1969 — Б. Кравченко і Христя Хом'як, 1970 — Ю. Божик, 1970-71 — З. Зварич, 1971-72 — Ірка Окіпнюк і А. Бандера, 1972-73 — Галя Кучмій, 1973-74 — М. Шкандрій, 1974-75 — Ангелина Шух, 1975-76 — Любомир Шух, 1976-77 — Б. Купич, 1977-79 — Н. Макуж. Позитивним треба назвати зусилля Редакції видати у 25-ліття існування СУСК окремих випуск із цінними історичними матеріалами, зокрема складом управ, підсумовуючими статтями деяких голів, статистичними даними, передруками різних матеріалів із по-

⁸⁴) Р. Сербин: 1968-69 «.....СУСК не повинен залишитися виключно координаційним тілом...». Стаття на стор. 5 і 47 ювілейного видання.

передніх чисел.⁸⁵ Історії українського студентства Канади у 1953-78 рр. без використання цього випуску писати не можна, звичайно, із зверненням уваги на деякі відхилення від об'єктивності.

Новаторські нотки із критикою панівних поглядів в українській спільноті, подібні до голосів «Горизонтів» чи «Нових Напрямків», поміщувалися в «Зозульці», «газетці творчої молоді», яка виходила в Монреалі в 1966-70 рр., за редакцією М. Цмоця та Ю. Барановського. Разом був 21 випуск.⁸⁶

У загальному, студентська преса в Канаді виявила менше тенденцій до розпорошення. При тому можна ще назвати спробу ідеологічного додатку до тижневого органу «Студентська Думка», сторінка ТУСМ-у ім. М. Міхновського (додаток до «Гомону України» в Торонті), якої вийшло в 1962 р. 8 чисел за редакцією Х. Кульчицької.

Була також цікава спроба українсько-канадського студентського видання у Монреалі за редакцією І. Осаківського «*The Ukrainian*», який мав бути кварталником, але вийшло тільки два числа: одне в березні, а друге в липні 1974 р.⁸⁷ У цьому ж самому році була також інша короткотривала спроба українських студентів тамошнього університету видавати ВІК («Вісті і Коментарі»), яка увалася по кількох числах.

Найдавнішим студентським виданням у Південній Америці є «Цвіркун», орган василіянських студентів у Куритибі, який видають самі такі «брати-студенти». «18. Бібліографічний показчик» подає, що 1973 і 1974 рр. це XVIII та XIX роки видання, і що в тих роках появилось по 4 випуски, а загально досягнуто 152 чисел. На жаль, це видання дуже важко доступне поза межами Бразилії.

В Аргентині з'являлося 1959-61 рр. «Студентське Життя», орган Українського Союзу Аргентинсько-Українських Студентів, який виходив українською та еспанською мовами. Редагувала Колегія під проводом Н. Пухнатого. Разом опубліковано 20 чисел.

В Австралії довше втрималося (1969-73) видання Української Студентської Громади Вікторії, з осідком у Мельборні, «Студентське Око», якого вийшло 25 чисел. Крім цього, була одна ефемеридна Української Студентської Громади в Аделяїді,

⁸⁵ «Студент — Student — Etudiant», Газета українського студентства Канади, Canada's Newspaper for Ukrainian Students. SUSK — 25th Anniversary issue. Р. 48. Число закінчується інформативною статтею сучасного Редактора — Н. Макуха — про ювілейне видання.

⁸⁶ Інформації на підставі О. Фединського.

⁸⁷ За бібліографічним показником О. Фединського.

«Грубий Канарок», з одним числом у 1972 та одним у 1973 р. Зрештою обидва випуски доволі бідні — вони були видані циклостилем, перше число мало ледве 4 сторінки, а друге 12 сторінок.⁸⁸

Як це відзначене на початку цього розділу, українська студентська преса поза межами України вийшла із Європи, але ж із розпорошенням студентства по цілому світі вона відмерла, а ті органи, що протривали довший час («Фенікс», «Смолоскип»), тільки тому змогли утриматися, що їх видавання перенесено поза Європу. Однак між тим вирости нові студентські центри (зокрема у Англії) із своїми новими органами, які вимагають уваги. Справді, перші спроби у Англії були також короткотривалі, і не залишили тривкішого сліду, як от:

«Метеор» — журнал Української Студентської Громади у Великій Британії був таки тільки метеором, бо вийшло ледве два числа 1970 і 1971 рр., а 1972 р. ця сама громада видала одне число «Свічада» за редакцією Б. Цяприни. Була також спроба пожвавити студентське життя у Бельгії, де Національний Союз Українського Студентства видав одне число інформаційного листка «Надщерблена Катедра». Знову ж у Мюнхені давні студенти намагалися оживити студентську традицію «козацтва» (корпорації) «Запороже-Чернівці», видаючи свій бюлетень «Запороже», який навіть утримався довше (1962-69 рр.), при чому появилось від одного до чотирьох чисел у рік. Врешті, також Союз Українських Студентських Товариств в Європі СУСТЕ почав видавати — цілком із практичних мотивів — циклостилевий бюлетень з інформаціями та дорученнями для членства. Напередодні свого VI-го З'їзду (8-13. IV. 1980 р., в приміщеннях УВУ у Мюнхені) з'явилося 35-е число «Листка» із датою «березень 1980 р., присвячене З'їздові. З погляду історії дуже важливим було також видання матеріалів (з усіми звітами) V-го З'їзду СУСТЕ, що відбувся в Лондоні 1978 р. Редактором цього 90ти сторінкового циклостильного видання був голова СУСТЕ В. Лучманенко.⁸⁹ З перенесенням місця осідку Управи СУСТЕ з Лондону до Риму «Листок» з'являється щомісячно (в липні 1980 р. — 39е число), ставши за головства М. Димида справжнім координаційним засобом.

Але ж першим поважним почином треба назвати «Вітраж», «квартальник інформації, коментарів і дискусії», що виходить в Лондоні з літа 1977 р. (червневє число 1980 р. — одинадцятье).⁹⁰ Цінно, що журнал являється зусиллям покоління молоді, родженої поза Україною, але «зате не менш перейнятої українською проблема-

⁸⁸) За інформаціями О. Фединського.

⁸⁹) На підставі власного архіву.

⁹⁰) Архів автора.

тикою». Видавництво в почутті свого важливого завдання стверджує з нагоди 10-го числа, що «Вітраж залишився незалежним журналом, цебто він не репрезентує жодної політичної партії чи організації... Творча єдність членів Видавництва спирається на їхній українській свідомості і бажанні працювати для загального добра української справи і спільноти». З доволі поважного числа членів Видавництва (19) до кожного числа вибирається окрему Редакційну Колегію і головного редактора; до хвилини закінчення «нарису» в Редакції співдіяли: М. Антонів, Н. Бахмат, Я. Василюк, О. Гаджула, Н. Дюк, А. і М. Єнкала, Р. Кравець, В. Личманенко, Л. Мельничук, Т. Мікулін, В. Мулька, Б. Нагайло, Б. Ратич, В. Слезь, М. Цісарська, І. Черненко. Слід підкреслити намагання оригінально та по мистецьки оформити обкладинку. Бажання служби українців за межами України для Рідних Земель пробивається виразом із кожного числа. Констатація, що національну ідентичність найкраще зберігати при утриманні мови, підтверджена змістом чисел, що в них майже нема англійської мови, а якщо навіть є, то в основному для інформації чужинців.

Рівнобіжно із студентством у Великій Британії видають також студенти у Ф р а н ц і ї свою багато скромнішу спробу: *Gazette des étudiants ukrainiens en France «Apprendre ou à laisser»*. Хоч у засаді вони також наголошують необхідність продовжувати традицію, вони від своїх колег з-поза каналу далеко більше скептичні та критичні. Майже всі статті писані по-французьки. Позитивом залишиться всетаки, що гурт ініціаторів зрушив певну мертвеччину у студентському житті української колонії у Франції та їх газетка зуміла утриматися (як кварталник), понад два роки (із 1977 року по кінець лютого 1980 р. з'явилося 10 чисел, всі циклостильною технікою, без намагань дати мистецьке оформлення). Ініціатор видання та його редактор — Володимир Миколенко.⁹¹

Вже після останньої редакції «Нарису» студентство І т а л і ї видало під фірмою «Союзу Українських Студентів Італії» (СУСІ) перше число свого (циклостильного) журнальчика «Сфінкс» (датованого: Квітень 1980 р.). Ідейно пов'язаний він із групою теологів з Українського Католицького Університету; червнєве число (38) «Інформативного Листка» СУСТЕ із 1980 р. повідомляє про появу нового студентського місячника «Проти Хвиль», який видає Краєва Управа Товариства Української Студіюючої Молоді ім. М. Міхновського (ТУСМ). З названих відділів видно, що задум доволі серйозний, але шкода, що ініціатори не нав'язали до традиції й не відновили «Феніксу», що здобув собі вже певне місце в історії української студентської преси.

⁹¹) На підставі пресового архіву НТШ у Сарсель.

Українській студентській пресі сповняється 120 літ існування в загальному, серед найважчих зовнішніх політичних умовин на Рідних Землях, чи у скомплікованому житті в діаспорі, де постійно бракувало їй відповідних фондів. Утримувалася вона запалом і глибоким ідеалізмом; звичайно, вона мала хвилини свого буйного розвитку, але були теж і занепади, проте як цілість традиція студентської преси, що виростала із традиції усього студентського життя, була завжди достатнім стимулом до постійного відродження. Із того змагання часто випливала і її слабкість, коли гарячі бажання переважали над холодною розважливістю. Тому розмірно багато було в нас ефемерид, які скоро потонули в забутті, і сьогодні з більшості із них залишилися тільки назви. Але найбільші досягнення студентської преси повинні бути дороговказом для сучасного студентства, при чому для повного успіху потрібно координації праці, тобто одного поважного органу для цілої діаспори, який мав би неперевершене значення для втримання студентської молоді при українстві. Тому на сьогодні чи не найважливішим завданням ЦЕСУС-у є подумати про свій орган, який пов'язав би всі крайові централі: СУСТА, СУСТЕ, СУСК і студентство Австралії, Аргентини чи Бразилії.

Остання редакція студії 23.-27. III. і 1.-10. IV. 1980 р.

II

М Е М У А Р И

ЗУСТРІЧІ З ПОЛК. ЄВГЕНОМ КОНОВАЛЬЦЕМ НА ТЛІ НАСТРОЇВ ДОВИ

Виховання в українській галицькій родині напередодні I-ої світової війни було глибоко патріотичне. Не диво, що серед фрагментарних спогадів мого раннього дитинства — поруч із радістю першої осяяної блисками свіч та янгольського волосся ялинки й коня-скакуна — залишилися саме картини відзначення Шевченкового століття: концерт молоді Академічної гімназії (в якій мій батько був професором) та могутньої маніфестації «Січей» та «Соколів» на площі «Сокола-Батька». Тому я сприйняв як щось зовсім природне, коли мій батько, — на той час 46-річний чоловік, що за діючими на початку війни приписами був звільнений від обов'язку військової служби в австрійській армії, — зголосився в хвилину проголошення війни з Москвою добровольцем до Усусусів. За те йому довелося почути чимало докорів від старшої генерації в родині: мовляв, такий вічний фантаст, що для мрій залишить напризволяще химерної долі родину й малу дитину. А сама дитина найкраще розуміла батька (і дивувалася навіть непослідовності старших із патріотизмом у словах, а надмірною обережністю в житті й з докорами у зустрічі з ним!) — і його образ у сірій шинелі вирізьбився на весь вік у світогляді й у всіх пізніших починах. Я тоді кінчав шостий рік, і саме з цього часу в мене залишилася тяглість пам'яті та спогаду.

З глибоким зворушенням переживав я вже згодом усі хвилини сподівань і надій, коли вулицями рідного Львова, як відгомін універсалів у дорогому Києві, проходили радісні маніфестації, коли життєрадісні дівчата у народніх строях причіпляли синьо-жовті стрічки з написом «Вже воскресла», коли перший гомін волі перекреслював кордони, не зважаючи на те, що десь на дні скривався ще виплеканий у загалу льоялізм супроти конституційної Австрії, яка як-не-як дала змогу викристалізуватися українській національній свідомості й покласти підвалини під майбутню будову свого власного життя. А разом із спогадом про

ті весняні потоки осяяних щастям людей — бандерії з підміських сіл, спів, що ним була насичена вся атмосфера, — залишилося понуре враження також від співу таємних гуртів, що збиралися то тут, то там: це польські студенти протестували після Берестейського миру на вістку про «таємну клявзулю», про створення з Східньої Галичини окремого Коронного Краю, вже цілком унезалеженого від поляків. Був дивний контраст між обидвома співами, і тоді відчувалося виразно, що українці були в поході...

Але вирішним для всього пізнішого світогляду був таки 1-й листопад. Я зумисне тут не додаю «мого світогляду», бо аналогічні переживання мала вся генерація. Я особисто мав тільки те щастя, що — живучи напроти львівської ратуші — бачив своїми очима ту незабутню хвилину, коли наш стрілець в однострої поволі піднімався по гострій щоглі вгору, щоб вивісити й розвинути український прапор над Львовом, — по майже сімох сторіччях неволі. Кожен день — з цього дня — був сповнений надій та розчарувань, кожен постріл відчував я фізично як радість чи біль. І не було ані дрібки перебільшення, коли я згодом — після років, у польській в'язниці — писав у моїх «Листопадових фрагментах»: «Тоді вже я воїном став Справедливої Справи». Патос доби відбився у всьому житті всієї генерації. Це тло видається мені необхідне для розуміння настрою, що призвів до постановня УВО, а згодом ОУН. Звичайно, тема вимагала б окремого спогаду, бож і відступ зі Львова, й багатомісячна облога з кожною гранатою й кожним шрапнелем, що здавалися дорогим привітом від найближчих, згодом відступ і нові сподівання після одчайдушся Чортківської офензиви — це тільки дальші мазки пензеля на широкому полотні молодих душ. Тільки тоді дедалі більше відчувалося, що ми вже сходили з нашого шляху. Отрута вливалась замість щастя. Але треба сказати, що ціле покоління весь час зуміло «проти надій сподіватися», навіть тоді, коли армія опинилася за дротами й коли тисячами наповнювалися тюрми — тими, що й після програшу не здавалися. Та й про це ще тільки фрагментарно, бо до самого спогаду не належать ті уривки з дитячих вражень, що я їх занотував у пам'яті, коли ще сам активно не міг творити життя. Отож у ці дні були ми саме дуже вразливі на всі вияви «сподівань проти надій», коли запізнені рейди партизанських відділів, широка акція проти виборів 1922 р., постріли проти зрадників чи у представників режиму, розриви бомб відбивалися широким відгомном в уяві й серцях. І з такою підготовою вступав я до гімназії.

Виховання в українській гімназії було не менше патріотичне, ніж у родині. Більшість наших учителів вклала чимало щирого ентузіазму. Зокрема з любов'ю викладали вони українознавчі предмети. Але, коли з природи речі, молодь менше могла захоплювати історія (в якій можна було тільки мало появи-ти справді світlich моментів), зацікавлення зосереджувалося головним чином на літературі. Отже, виховання набиало виразно гуманістичних рис, а не один із здібніших учнів мріяв про гарне майбутнє поета, письменника чи вченого, — в'яжучи завжди свої мрії з бажанням служити батьківщині.

Сама молодь бажала виявів у самовиховних організаціях і, зокрема, горнулася до Пласту, який романтикою однострою та теренових вправ нагадував недавнє минуле. Традиційно щорічно влаштовувалися в березні Шевченківські концерти, і тут було широке поле для діяльності, щоб виявити чи то свої організаційні, чи то мистецькі здібності, бо підготовка виступу була привілеєм самої молоді, а вчителі-опікуни тільки тактовно дораджували. І от, у двадцятих роках неписаним законом було, що учні (вже цілком самі) рік-у-рік улаштовували свої першолистопадіві свята. Спочатку це було дуже легко, бо день був вільний від науки: це був день латинського свята «Всіх Святих», в якому відвідувати цвинтарі ходили також і українці, а польські урядові чинники сприяли тому, бо вважали, що тим робом природно затираються розбіжності. Але саме використання цієї обставини для гімназійних першолистопадівих урочистостей викликало розпорядження, що українські школи, які святкували за юліанським календарем, повинні були мати навчання в усі дні латинських свят, у тому числі і на «Всіх Святих». Усе таки учні вищих клас (обов'язок належав, як правило, до учнів 7-ї класи) заздалегідь споготовлювали в церкві символічну могилу, а один з катехитів ще перед навчанням служив св. Літургію і правив Панахиду за воїнів УГА. Учні переходили з церкви на визначену — 8-у — годину до школи, але засадничо в той день не було нормального навчання. Шкільні години проходили в розмовах та спогадах.

Щойно коли згодом посилювся натиск і контроль польської влади, треба було відповідно пристосовуватися, щоб не наразити школи на переслідування. Вчителі почали спершу для неопознани викладати, але довгий час утримувався звичай, що в той день не перепитувано лекцій, а коли дехто з надто льояльних учителів хотів цей звичай перервати, тоді учні демонстративно й солідарно не відповідали. Назагал, однак, існував неписаний «компроміс»: учителі викладали, але не перепитували. В школі

у той день панувала врочиста тиша. І саме в ділянку виховання у школі почалося насамперед втручання польської шкільної влади (т. зв. кураторії). Дбалось про те, щоб українську гімназію зробити поступово знаряддям денаціоналізаційної політики, — покищо в розумінні державницькому: українська гімназія мала виховувати одиниці «руського походження, але польської національності». Зашморг затягувався повільно, але послідовно: насамперед офіційно заборонено уживати визначення українець, український. Правда, в щоденному житті цього ніхто не притримувався, але на свідоцтвах з'явилася назва «руські ензик».

Згодом вийшов наказ вести шкільні книги записів («денники») польською мовою, а свідоцтва стали двомовні. Все це відчувалось як упокорення, але практично воно ще не мало серйозніших наслідків. По тому запроваджено деякі обов'язкові предмети навчання польською мовою (зокрема, історію!), і це вже було дошкульніше. Разом з тим прийшли 1924-1925 року польські вчителі. Але спочатку приходили найкращі педагоги, — вони мали здобути собі вплив умінням імпонувати, а не строгістю чи ставленими вимогами. Звичайно, ці польські патріоти старалися появити учням польську історію та культуру в якнайкращому світлі, але саме тут відбулося цілком неймовірне: вони стали найкращими виховниками українського патріотизму. Коли вони з захопленням оповідали про польські повстання чи про «вещуф», то ми автоматично транспонували це на українські відносини.

Ми розуміли польських патріотів як чесних синів своєї батьківщини і старалися їх наслідувати у стосунку до України. Тому ми просто почали вишукувати в українській літературі патріотичні нотки, і жаль стискав нам серця, коли в нас було мало аналогій. Лекції української літератури перетворювались тоді на настирливе випитування в учителів, де можна знайти те, що нас найбільше цікавило. Розвиток настроїв завжди ще йшов в одному напрямі, сказати б, конструктивного патріотизму, який головною метою вбачав службу народові знанням, працею, здібностями.

Поляки виявили себе незвичайно слабкими політиками, а ще гіршими християнами: зашморг з року на рік ставав гірший, і дедалі більше було безпосередніх зазіхань на душу, на упокорення, на упіднення. Польський натиск відбувався насамперед на самовиховні організації. Першою жертвою впав Пласт, який у державних гімназіях офіційно заборонено. Правда, деякий час він міг ще проіснувати напівлегально, тобто, хоч і заборонений владою, але толерований українськими вчителями, які «не бачили» того, що діється. Це було можливе доти, доки в гім-

назіях були такі вмілі директори, як, наприклад, Ілля Кокорудз (пізніше голова Рідної Школи та її добродій; головою він став після свого пенсіонування), і доки Пласт не був заборонений поліційно (під час ославленої паціфікації, у вересні 1930 р.).

Гімназійні свята (Шевченківські концерти) дістали своїх цензорів, які ставали дедалі строгіші. На місце перших польських учителів-педагогів прийшли вчителі-комісари, які незабаром стали вчителями-донощиками та сіяли недовір'я в самому таки професорському складі, споєному до того часу вузлами товариської солідарности, дружби та спільности праці. Але найгіршим ударом був примус брати участь у польських державних святах. Такого упокорення ніхто не міг витримати. Вершиною глузу видавався наказ навіть у церкві молитися за польську державу, що гнобила український народ, обмежувала права християнської, ба навіть католицької Церкви, ламала всі свої міжнародні зобов'язання.

Відповідальним за шкільну політику на західньоукраїнських землях українська громадська думка робила львівського куратора Собінського, і цей куратор згинув з наказу УВО в жовтні 1926 р. Ця подія мала переламове значення в тому розумінні, що тоді поляки вже повнотою повели наступ на зламання спротиву. Вони, насамперед, наказали, щоб у похороні куратора взяли участь всі українські школи. І українські юнаки опинилися між молотом власного сумління чи натиску громадської думки патріотичного громадянства та ковадлом цинічного наказу, за виконанням якого мали стежити таки українські вчителі, тероризовані вже в той час загрозою втратити місце.

Це був і для вчителів, і для юнаків момент важкої проби. Справді, наказ, який ламав характери й лягав тінню на десятиріччя, був гріхом, що кликав кару з небес... Треба було б окремої студії, щоб описати те, що діялося в кожному з нас, коли доводилось вибирати між відчуттям чести та страхом за майбутнє. Порушення наказу загрожувало найважчими наслідками: виключення з гімназії — одиницям, розв'язанням гімназії при загальності бойкоту.

На той час учні втратили довір'я до вчителів, закидаючи їм у своїм молодечім ідеалізмі, що вони вчили молодь чогось іншого в теорії, на найкращих зразках літератури та історії, а щось інше веліли робити на практиці й самі своєю поведінкою ставали запереченням голошених ідеалів. Перед найважчим іспитом стали учні 8-ї класи (до яких і я тоді належав), бо, з одного боку, саме на них упав обов'язок дати приклад, з другого ж боку — перед іспитом зрілости — найбільше ризикували.

Щасливі були ті, які мали абсолютну підтримку й виправдання дома, бо вони взагалі не прийшли на визначений день і годину на заповіджену збірку. Приблизно стільки саме (хоч, може, дещо більше), щоправда, прийшли на саму збірку, щоб бути при виклику прізвищ, але тоді втекли — таки на очах учителів — по дорозі до церкви (першого дня) і на похорон (другого дня). Тільки мала горстка з тяжкою душею підлягла наказові.

Треба визнати, що, не зважаючи на цей вимушений поділ, ми в класі поставились всі до себе лояльно, розуміючи одні одних. Тільки на одного з товаришів, що не тільки пішов на похорон, а ще й глумився над «принципіялістами», накладено бойкот, витриманий солідарно всіма.

Проте, атмосфера була крайньо напружена, зокрема у відношенні до вчителів. Один з моїх колег, при нагоді найближчої лекції української літератури, встав і голосно заявив: «Я тепер розумію, чому Куліш сказав «народе без пуття, і чести, і поваги». І знову, з признанням треба сказати, що професор не зробив з того ніяких висновків, хоч і мусів глибоко відчутти наляк, бо саме на нього був накладений обов'язок піти з групою учнів і скласти вінок на могилі куратора.

Винні, які двічі не з'явилися при виклику, були покарані 16-годинним карцером,¹ а ті, що тільки раз демонстративно не прийшли на збірку, мали «відсидіти» 8 годин. Звичайно, всі мали наприкінці року обнижені відмітки з поведінки, і я особисто, мавши тільки найвищі оцінки за всі предмети, дістав ледве «добру» за поведінку. В дещо зміненій формі повторилась історія за декілька місяців при нагоді іменин Пилсудського. Втретє в тому таки шкільному році мали ми піти походом на роковини проголошення польської конституції «3-го мая». Це для нашої класи було безпосередньо перед іспитом зрілості (приблизно за три тижні перед усними — кінцевими — іспитами). З важким серцем наважилися ми зламати принцип. Не зважаючи на те, що ми старалися надробляти цинізмом, почували ми себе як переможені, що мають іти «суб югум». Пригадую, що за декілька років у подібних умовах і з тієї самої нагоди одна з українських гімназій (чи не тернопільська?) вийшла на цю державну маніфестацію в найгірших одягах, наче жебраки, а молоді хлоп-

¹ Карцер — спосіб карання учнів, який полягав у тому, що покарані мусіли в час, вільний від науки, письмово опрацьовувати завдані їм теми в шкільній класі під строгим контролем учителя продовж годин покарання.

ці йшли, мов охлялі на похоронах. Польська преса зчинила тоді крик, і на гімназію посипалися кари, а найвищі кляси розв'язано.

Наведені приклади змальовані зумисне ширше, щоб дати зрозуміти настрій тодішньої молоді, якій не дозволено бавитися, радіти чи навіть «шуміти». Але одночасно можна виразно бачити, що тоді як українська родина й українська гімназія клали позитивні підвалини під творчий патріотизм українського молодого покоління, польська шкільна політика зумовила в тому патріотизмі спеціальну відтінь: у молоді поширилися екстремістичні тенденції, вона поруч пристрасної любови до свого навчилася ненавидіти, а звідси вже тільки крок до бажання помсти. Чисто гуманістичні бажання служити Україні пером, знанням, працею радикалізуються: молодь опановує бажання безпосередньої боротьби, і то незалежно від того, чи хтось уже стрінувся віч-на-віч з УВО, чи ні.

І ось, для моєї кляси прийшов великий день — день іспиту зрілості. Він був для нас великий не тим, що закінчився один етап життя і починався другий, а передусім тим, що скінчився кошмар, під яким ми всі жили протягом кількох років, а зокрема у 8-ій клясі, безпосередньо перед матурою. А проте, кожен з нас, хоч і радів, що його уникнула небезпека особисто, одночасно в юнацькім ідеалізмі й шляхетності турбувався, що буде в наступному році з його товаришами. Із перспективи десятиліть я мушу ту рису оцінити якнайпозитивніше.

✱

Серед моєї особистої радості, що обнялася з загальною журбою, одного весняного дня 1927 р. я несподівано отримав від проф. Северина Левицького, що був тоді Верховним Отаманом Українського Пластового Уладу, пропозицію, чи не зміг би я підшукати когось із здібніших пластунів, який погодився б виїхати на кількатижневий вишкіл до Берліну, де мали взяти участь представники різних наших руханково-спортових товариств та організацій. Пропозиція мене не здивувала, бо я був тоді курінним 51-го пластового юнацького куреня ім. Святослава Хороброго, що відзначився в змаганнях за передове місце. Не багато думаючи, я запитав, чи не міг би я особисто бути кандидатом: якому ж юнакові, що позбувся великого клопоту, не стелилася дорога в широкий світ. Проф. Левицький видався мені врадуваним, — але чи знав він, куди справді мене посилав? Сумніваюся! Що-

правда, почуттям і зв'язками він напевно стояв близько до УВО (адже його рідна сестра — це сл. пам. Ольга Басараб, замордована в підвалах польської в'язниці), але ж, очолюючи легальну організацію Пласту, він повинен був оберегатися від інфільтрації «увістів», бо ж це раніше чи пізніше логічно мусіло призвести до розв'язання Уладу.

Після моєї згоди я отримав кличку й місце визначеної зустрічі, не здаючи собі ще справи, куди я справді маю їхати — куди маю перед тим зголоситися. Так почалася моя велика пластова «пригода». Після першої зустрічі з невідомою мені досі людиною і домовлення, коли має бути виїзд і як до нього треба приготуватися, я прийшов на черговий виклик, цим разом уже з більшою кількістю товаришів (серед яких я був тоді наймолодший), і тоді, — до речі, без попередження, — я склав присягу на вірність УВО. Потиск руки, вояцький поцілунок, і я опинився в іншому світі думок та плянів.

Не можу сказати, щоб тодішня станиця УВО діяла розважно, але одночасно це все разом так вкладалося в загальні рамки настроїв і ситуації, що я присягу прийняв доволі природно, як щось логічне, самозрозуміле, як щось, що мусіло прийти, як визволення. І одне треба з притиском наголосити: з приводу того, що пізніше діялося, я ніколи не був конфронтований ні з якими поліційними зізнаннями. Виїзд до Берліну чималої групи українських революціонерів 1927 р. залишився у повній таємниці — знак, як глибоко тоді було в нас закорінене поняття вояцької чести, як високо стояла тоді мораль, яку ціну мала присяга.

У Берліні я стрінувся з представниками (неофіційними) різних організацій із західноукраїнських земель, як це мені казав проф. Левицький. Зокрема, був заступлений сектор руханково-спортових товариств, в яких гуртувався найдинамічніший елемент молоді. Була тільки та нова подробиця (чи пак, для мене вже після присяги на вірність УВО не нова), що це не був ніякий інструкторський табір для поглиблення діяльності цих організацій, а тільки конференція УВО, провід якої вирішив скріпити діяльність, притягаючи до співдії більшою мірою молодь, яка мала поповнити давній кадр випробуваних військовиків.

На цій конференції я вперше стрінув Полковника (так коротко всі називали полк. Є. Коновальця), прізвище якого ніколи не згадувалося під час нарад чи розмов. Як говорилося щось ду-

же офіційно, то вживалось організаційний псевдонім Полковника — «Віра». При тому навіть тоном акцентовано певну важливість моменту. Інша річ, що й саме слово «полковник» вимовлялося з спеціальною пошаною. В самій назві й у тоні вимови хоч і підкреслювався авторитет, — що впливало з вояцької традиції, — проте було також щось і з фамільярності. Я сказав би, що той, хто мав право в розмові називати так коменданта УВО, був одночасно його довіреним, його приятелем. І в цьому спогаді я буду далі вживати тільки це слово, в розумінні, яке ми йому тоді надавали: найглибшої пошани й найсердечнішої приязні одночасно.

Саму конференцію в найзагальніших рисах описав друг Євген Врецьона, і я не хочу повторяти вже сказане. Видається мені, однак, за потрібне додати деякі моменти. Так в'їзд до Німеччини, як і близько двотижневі наради в Берліні не були можливі без відповідного порозуміння з німецькими урядовими чинниками. Наскільки я можу реконструювати певні факти й порівняти їх з пізнішим досвідом, німецькі чинники мали навіть свій виразний інтерес у конференції, — вони хотіли паралельно влаштувати розвідочний курс. Пригадую одну обставину, як на одному з початкових зібрань після нашого приїзду привітав нас якийсь офіцер в уніформі. (Його подане «прізвище» я зміг легко запам'ятати, бо воно було тотожне із прізвищем тодішнього директора поліції у Львові — Райнлендер; по всякій імовірності було воно, однак, фіктивне, бо я ніколи пізніше того прізвища не стрінув, і ніхто із друзів, що довгі роки жили у Берліні, не зумів мені про такого старшину нічого сказати, — навіть ніхто із тих, що мали безпосереднє відношення до «Вермахту».) З його привітанням справило на мене глибоке враження одне речення: «Ми — як два народи — маємо спільного ворога (тобто, на той час поляків, яким німці не могли дарувати Познанщини, а зокрема Гданську), отже ми — приятелі». Те брутальне визначення «приятелі» мені сподобалося тим, що воно дихало щирістю, а отже, мало певну запоруку тривалості, чого ніколи не можна сказати про сентиментальні запевнення любови. Треба пригадати, що німці в той час (1927 р.) були зв'язані ще численними постановами Версальського договору, і їм треба було кінечни союзників, при чому в своєму осамітненні вони цінували зв'язки навіть з групами поневолених народів. І цей факт спромігся використати тодішній провід УВО. Подробиця з німецьким чинником остільки важлива, оскільки вона мала ще свій відгук у розмові з сотн. В. Кучабським, про яку згадує друг Врецьона.

Чи пощастило німцям виконати свій плян і наскільки, мені невідомо. Сама конференція мала чисто внутрішній — український — характер. Чимало місця на ній було відведено ідеологічним справам, і м. ін., блискучу доповідь на ній зробив сотн. В. Кучабський. Це була характеристика (з ораторським талантом прочитана!) тодішнього становища на широкому тлі глибокої і дуже пластично поданої історичної синтези. Доповідь справила на мене тим сильніше враження, що вона давала певну теоретичну підставу для того важливого рішення, до якого мене зобов'язала присяга.

Поруч з ідеологічними доповідями були інформативно-аналітичні про становище на батьківщині, але чи не найбільше часу присвячено вишколові: конспіративному (про що доповідав надзвичайно динамічний Петро Сайкевич, який давав масу прикладів з життя, завдяки чому виклад дуже добре запам'ятався), бойовому, технічному (правда, дуже загально — про зброю, вибухові матеріали), партизанському тощо.

Виклади чергувалися з нарадами та плянуванням майбутньої акції на західноукраїнських землях. Чимало часу залишилося ще вільного, і я його пильно використав для знайомства з Берліном, — зокрема, для оглядання музеїв та галерій. Можливо, що саме цей час був використаний німцями для спеціалізованих вишколів, — але в цілому можу сказати, що якщо навіть так і було, то наш провід (і це треба йому записати на позитив) якнайкраще використав кон'юнктуру і за мінімум свідчень здобув максимум можливостей для нас: від берлінської конференції почалося справді нове пожвавлення революційної дії в Україні, яка була суверенно керована таки нами самими, і то на дуже широкому тлі, при притягненні до співдії найширших шарів суспільності (за посередництвом легальних організацій).

Серед учасників конференції особливо гармонізовану групу утворювали давні Січові Стрільці, а їхня дружба надавала ще більше питомої ваги Полковникові, який користувався серед товаришів зброї великим авторитетом, що автоматично передавався й іншим. Ця дружба мала величезний вплив на молодших. Не знаю, чи це рівність «рангу» спричиняла таке, але мені здалося тоді, що особливо тісні дружні зв'язки едали Полковника з полк. Романом Сушком (тільки що при «рівності рангу» ніхто ніколи не помилявся, і, говоривши про «полковника», мав на думці тільки Євгена Коновальця, тоді як у другім випадку треба було завжди сказати поруч рангу ще й прізвище, якщо не вживали організаційного псевдоніму «Сич»). Сич був на конфе-

ренції визначений крайовим комендантом УВО, і на західньо-українські землі він дійсно незабаром переїхав.

Сич кохався у шорстких висловах і в тому він ішов за прикладом відомого з «пластичного» висловлювання думок Пілсудського, чії вислови саме тоді почали заповнювати стовпці польської та світової преси, викликаючи загальну сенсацію своєю «непарламентарністю». Відповідно до способу вислову Сич говорив також і різким тоном та з жвавою жестикуляцією.

Доволі подібний до нього у вислові був Сайкевич, тільки що він говорив з таким поспіхом, що видавалося наче б то він боїться, мовляв, не встигне висловити своїх думок та ідей. Цей його поспіх був наче відбиття його внутрішньої динаміки. На протилежному кінці стояв сотн. Іван Рудницький, опанований у висловах і в рухах, з постійною меланхолійною усмішкою, яка виявляла його глибоку гуманність, що її він хотів перещепити й на форум Організації. Подібний до нього був і сотн. Сидір Чучман, тільки що він рідко виступав на конференції. У його поведінці, стриманій і коректній, відбився вже довголітній побут закордоном. Рідко прилюдно виступав також Омелян Сенік (популярно званий коротко «канцлером» від своєї ролі в УВО), але його повно було в кулюарах, а зокрема на ньому тяжила вся технічна організація конференції, і з своїм завданням він упорався блискуче. У той час була це надзвичайно товариська людина, яка мала особливий талант нав'язувати контакти, здобувати довір'я, вести розмову. Також радше в кулюарах, ніж прилюдно, виступав сотн. Ріко Ярій, але в нього це було зумовлене недостатнім опануванням української мови, чого він соромився. А втім, він любив важити слова, — що дивно контрастувало з його живою вдачею й вояцькою поставою, високою й стрункою.

Коли я сьогодні в пам'яті переходжу поодинокі постаті і стараюся знайти місце для Полковника, то аж самому дивно стає, що в способі виступу, в тоні мови й вживаного вислову, щодо рухів та жестикуляції, він стояв «посередині» між своїм оточенням. Уміючи говорити, він — не менше — вмів (і хотів!) слухати. Це важлива, а при тому рідка властивість на експонованих постах. Виступав він рідко, але саме тому його виступ завжди мав свою ціну. Далекий від соромливого уникання шорсткого вислову, він ніколи не втрачав міри. Говорив він радше спокійно, але вмів захоплюватися. Говорив легко, але без реторичних прикрас, влучаючи в основне. Його виступи в'язалися з його всією ролею: людини, що вміла зближувати контрастові індивідуальності, — що, будучи принциповою, вміла бути еластичною.

На тому загальному тлі взаємної давньої вояцької дружби дуже вразив мене інцидент із сотн. Василем Кучабським, поданий у спогадах друга Врецьони. Однак, для розуміння цілоти я мушу доповнити спогад Врецьони важливою подробицею. Сотн. Кучабський, мабуть, знав про наміри німців, бо в розмові з нами двома він серед різних аргументів, висунув як основний, той, мовляв, нас двох хочуть втягнути до розвідочної праці на користь німців. Я глибоко переконаний при тому, що сотн. Кучабський керувався найкращими намірами. Ми обидва були серед учасників конференції наймолодші, мало досвідчені. Ми обидва виявляли жваве інтелектуальне зацікавлення, і він просто — як визначний уже тоді історик — хотів у нас бачити доріст наукового кадру. Але ж дорога, ним обрана, була з кожного погляду помилкова.

І ще одна подробиця, якої Врецьона не згадав. Ми спочатку наважилися, хоч і дуже збентежені, пошанувати добрі наміри сотн. Кучабського і про розмову нікому нічого не згадувати, хоч, звичайно, як неофіти, були наважені виконати сліпо всяке дане нам доручення, не зважаючи ні на які перестороги чи повчання.

Але сотн. Кучабський зробив і другу помилку. Звичайно, з розмови він виніс враження, що його не послухаємо, і, може, побоювся заздалегідь нашої недискретії. Тож він хотів нас перестерегти чи залякати, чи, може, дістав якісь вістки, що могли в нього викликати підозріння, мовляв, ми вже виявили зміст розмови. Тим то він написав нам листа, різкого тоном й неприємного змістом, що ось він нам, у найкращих намірах, довірився, а ми йому віддячилися недискретією. І саме це нам було дуже боляче, бож ми вже мали конфлікт сумління: чи дозволено нам ставити добрі наміри людини вище від засади організаційної дисципліни. І саме, шануючи інтенції, ми не притрималися сліпо наказів дисципліни (з перспективи десятиліть це таки якнайкраще свідчить про впоєні засади моралі, які ми винесли з української гімназії й Пласту, зокрема, якщо зважити, в якій сліпій дисципліні виховувала комуністична партія чи рівнобіжні тоталітарні режими). Отримавши несправедливого листа, ми цілком розгубилися. Ми боялися, що впали жертвою взагалі якоїсь провокації (про які ми стільки наслухалися саме на курсі). І щойно тоді ми зголосилися в Полковника. Його теж найбільше вразило саме те, що сотн. Кучабський перестерігав нас від розвідочної служби, коли сам Полковник якраз був дуже далекий, щоб зловживати нашими молодими роками й неофітським захопленням. Навпаки, коли ми дуже наївним способом «переконували» Пол-

ковника під час однієї з розмов, що повстання на західньоукраїнських землях — річ необхідна, і то якнайскорше, тоді Полковник лагідним — майже батьківським — способом вказував на доцільність насамперед ідеологічної праці: на konieczність включитися в т. зв. «органічний сектор» (так називалося загально всі легальні організації), щоб наситити національною свідомістю якнайширші маси.

Мені здається, що йому так таки й залежало на тому, щоб нас якнайбільше і якнайдовше оберегти від безпосередньої праці у бойовому рефераті (в якому, зрештою, я особисто таки ніколи й не працював). Я не можу не добачити саме в тому виступі глибокої людяности справжнього провідника, що вмів висилати людей на смерть, але вмів якнайбільше щадити підкомандних. До цього ж, у даному випадку Полковник виявив ще не абияке знання людей і потрібну далекозорість, коли він передбачав, що нас можна буде краще вжити для справи, ніж призначенням до «ексів» чи атентатів, якими тоді тільки й жила вся молодь, так і важко було не підпасти під вплив того захоплення.

Інцидент із сотн. Кучабським мав для нас одну добру сторону: ми здобули собі довір'я Полковника. Ми тремтіли, щоб його небачним вчинком колись не захитати. Тим пильніше намагалися ми закарбувати в пам'яті ті всі поради й доручення, які ми отримали на дорогу.

Безпосереднім наслідком поїздки до Берліну й на курси було насамперед динамізування нашого життя на молодняцькому секторі. При тому кожен з учасників конференції працював сам, і успіхи залежали вже від індивідуальности чи виявленого ентузіазму. Навіть з другом Врецьоною я не контактувався довгий час в організаційній площині, хоч ми часто зустрічалися на терені Пласту й студентства і хоч у легальних виявах праці ми один одному допомагали.

Насамперед, ми обидва сконтактувалися з товаришами. До цього траплялася добра нагода, бо були фєрії, і ми — пластовим звичаєм — пішли в мандрівку. Генек (Врецьона) належав ще тоді до самостійного «Гуртка старших пластунів ім. Бою під Крутами», і всі його колеги були вже націоналісти, що мали за собою рік праці у студентському житті. Між ними не було таємниць, і вони скоро включались у працю.

Я знову зустрівся з трьома своїми гімназійними товаришами, яких тісно пов'язали недавні «передматуральні» події.

Звичайно, на зустріч із ширшим гуртом ми вже прийшли з готовим пляном і до нашого гуртка могли зразу ж притягнути тих, які нам видавалися за найнадійніших. Незабаром, після ферій, група «Лісових чортів» і майже всі члени гуртка Бою під Крутами створили спільне «звено» студентської групи Союзу Української Націоналістичної Молоді (СУНМ) — «13-ку» (стільки нас було у звені!) і, привчені у Пласті до дисципліни, незабаром стали тим ядром усього СУНМ, на яке провід (очолений тоді Осипом Боднарівичом) міг беззастережно спертися. Маючи сильне звено пластунів у студентському житті, ми могли рівночасно впливати, з часом опанувати студентське й пластове життя, тим більше, що рівнобіжно поставали аналогічні гурти.

Спільна праця у звені зблизила «Чортів» і «Крутянців», і обидві формації за рік (1928) злилися, прийнявши назву «Лісових Чортів», але затримавши свято Крутів як наше курінне свято. Саме з нашого куреня вийшло систематичне поширення культу бою під Крутами, починаючи від першої джерельної статті А. Фіголя про історичну подію, через традиційну крутянську голодівку, крутянські академії й видання, аж до проголошення роковин бою загальним святом молоді (1931 р. II Студентський Конгрес у Львові прийняв роковини бою обов'язуючим святом для студентської молоді; потім свято поширилося на всю молодь) і до відкриття Крутянської таблиці в Академічному Домі (у двадцятиліття бою, 1938 р.).

Принагідно варто згадати, що, відповідно до поставлених завдань (праці в УВО), ми стали формувати весь стиль пластового виховання, в якому наголошено необхідність відповідного гарту. В тому ми знайшли найкращу допомогу у скавтмастра Івана Чмоли, однієї з найкращих постатей, яку мені доводилося стрінати. Він також належав під час визвольних змагань до групи полковників славетної формації Січових Стрільців. Не маю ніяких даних, щоб він у роки, про які мова, належав до УВО, але його виховна система була того роду, що без слів ми себе розуміли й взаємно доповнювали. Власним зусиллям і фізичною працею пластунів виростили за спонукуючою Чмоли табори, а найвищою амбіцією було витримати форсовні марші («рекордовий» марш пригадує 1929 р. — 72 км. за один день верхами в диких Горґанах — часто без доріг, з обтяженням; уточнення: той «день» тривав від 4-ї години ранку до 2-ої вночі з дводинним довшим відпочинком ополудні).

За нашою такою ініціативою почалися 1930 р. в Пласті дружинні марші-змагання. Знову ж братній «Курінь Чорноморців» ініціював штафетові чи дружинні марші з землею з славних

побоевиц на Лисоні чи Маківці, коли землю приношувано під час зеленосвятних поминальних походів на наші вояцькі цвинтарі у Львові. Як бачимо, еволюція настроїв ішла початково радше в напрямі динамізовання життя, багатства його виявів, культу героїзму та героїв, — менше по лінії радикалізації.

Працю «13» може характеризувати ще одна риса. Степан Ленкавський вірно зауважує у своєму спогаді, що звено моїми устами заявилося на переломі 1927-1928 рр. проти того, щоб СУНМ брав активну участь у виборчій кампанії до польського парламенту (і практично поставив себе до послуг УНДО), але в момент, як загал зенових більшістю висловився позитивно в справі проєкту Проводу (і як у висліді Провід прийняв остаточне рішення), тоді звено дисципліновано та жертвенно виконало всі доручені завдання.

Коли «13» мала динамізувати старшопластунське та студентське життя, тоді аналогічну функцію на терені Академічної гімназії мав виконати т. зв. Ініціативний гурток, який заснувався при «51-м курені ім. Святослава Хороброго», що саме здобув містечтво. Склавши іспит зрілості, я, щоправда, перестав бути курінним, але для утримання зв'язку з гімназією залишився зв'язковим куреня, тобто, практично його дорадником, іноді надхненником. Ініціативний гурток насамперед зайнявся ідеологічним вишколом (у даному випадку я пішов за порадою Полковника, який перестерігав від втягнення юнацтва у безпосередню акцію УВО). Але одночасно я поставив там засаду: ініціативний гурток повинен тримати всі нитки життя в курені, а курінь і собі повинен мати беззастережний вплив на життя всієї гімназії. Зайво додавати, що саме цей «ініціативний гурток» був зав'язком пізнішої гімназійної групи юнацтва ОУН.

Правда, гуртком стало незабаром важко керувати, бо молодь хотіла якнайбільше виявити активність і дедалі більше схилилась до радикалізму. Але покищо увагу гуртка притягнув факт, що в минулому році коштував стільки несупокою моїй клясі. Наближався 19-й березень, а разом з тим потреба участі у святкуваннях іменин Пілсудського. Свято мало бути зірване. Ініціативний гурток мусів підготувати гімназію, чи пак вищі кляси, до певного пляну, який повинен був забезпечити безкарність учням, а одночасно не допустив би до лихих наслідків для всієї гімназії. На допомогу молодшим товаришам (гімназістам) мали прийти студенти, завданням яких було виконати «напад» і розігнати похід у дорозі з гімназії до церкви (св. Юра) на врочистість на честь іменинника. Студентів мобілізувала «13-ка» з-по-

між членів Союзу Української Націоналістичної Молоді, і, приблизно, тридцятка нас очікувала на прихід учнів у лабіринтах коридорів св. Юра.

При тому виникла непередбачена перешкода. На маленькому подвір'ї перед церквою, між двома брамами, на розмірно невеликому просторі розташувався дворяд польської поліції (бл. 20). І коли перші пари учнів почали надходити, ми на мить завагалися. Проте, спогад минулого й бажання прийти на допомогу молодшим товаришам були сильніші, ніж вагання. Маркуючи напад, із страшним криком вискочили ми тоді з коридорів і швидко випхали перші ряди за браму, заки ще поліція змогла орієнтуватися (поліції вистало тільки загородити браму, і тоді вона б нас усіх легко знешкодила, — але вона цього не зробила). Попереду були молодші річники («нижча гімназія», юнаки 10-14 літні), майже не втаємничені у плян, і вони таки трохи перелякалися, хоч нікому з них нічого не сталося.

Зате за брамою вже зчинився загальний заколот, бо вищі кляси тільки й ждали на ту хвилину, щоб зчинити страшну «паніку» і втекти. Мені особисто справа коштувала дещо дорожче. Разом із студентом політехнікуму Осипом Карачевським мене заарештували, і проти нас почалося слідство. Не без здивування під час слідства дізнався я, що поліція розцінювала нас на бл. триста (можливо, поліція зумисне при звітуванні прибільшила цифри, бажаючи уникнути для себе прикрих наслідків за те, що двадцятка озброєних поліціантів не спромоглася знешкодити на замкненому подвір'ї тридцятки студентів, які мали зі собою самі тільки палиці). Інша річ, що саме на тій демонстрації можна було б прекрасно простудіювати психологію маси, коли наша тридцятка по виконанні свого основного завдання розбилася моментально на цілком маленькі групи й вихром понеслася містом до інших українських учбових закладів. Історія повторилася у 4 чи 5 пунктах, майже рівночасно. Але я сам того не бачив, а тільки чув при слідстві, яке закидало мені, що я був організатором тієї демонстрації.

На той час слідство було, однак, дуже незручне для самих поляків. Не було ніяких доказів, щоб демонстрацію організувала УВО (до речі, мені висловлено згодом від проводу УВО навіть невдоволення, що я сам безпосередньо замішався в цю справу, бо тим робом я потрапив у поліцейний реєстр і від того часу був уже під певним наглядом). Кара, отже, могла бути розмірно мала, а тим часом подія сколихнула думку суспільности, коли вона виразно стала по боці демонстрантів. Великою полегшою для мене особисто було те, що я в камері отримав число «Діла», в

якому при чисто формальному засудженні форм демонстрації як такої (бож ніхто не міг «похвалити» форм, якщо не бажав стягнути біди на орган...) було дуже гостро поставлене питання, мовляв, не можна деправувати виховання молоді такими «педагогічними засобами», коли її змушувано «виявляти свою радість» з приводу подій чи супроти осіб, які були їй наскрізь немилі. І коли в попередньому році аналогічні переживання молоді не викликали резонансу, то демонстрація сколихнула думку загалу; полякам же було вельми незручно перед власною громадськістю виявляти, яке було справжнє ставлення української суспільності до тодішнього диктатора.

За три тижні мене звільнили (початково за заставу), а за кілька тижнів припинили слідство «з браку доказів». Звичайно, три тижні в'язниці, кілька тижнів нервування (бо можливий присуд був би потягнув за собою автоматичне виключення з студії) мали той наслідок, що я мусів на деякий час взагалі перервати працю, щоб «наздогнати час» перед іспитами. Проте (і це я хочу тут наголосити, щоб спростувати часто повторюваний «міт» про те, мовляв, тодішнє студентство легковажило студії), я все таки склав до кінця червня всі передбачені іспити, разом 20 кольоквіяльних годин. Треба було мати вислуханих 20 годин кожного тижня протягом цілого року і з усього матеріалу треба було зробити кольоквіяльний іспит, віддаючи ще й на просемінарах відповідні праці. Я подаю цю подробицю тільки для ілюстрації того, яким напруженим життям жила тодішня молодь, виявляючи динаміку в усіх ділянках. До речі, можу сказати, що також і Генек Врецьона мав визначні поступи на хемічному відділі львівського політехнікуму й був би студії закінчив можливо в найкоротший час (що було натоді у Львові незвичайною рідкістю!), якщо б не те, що під час студій був заарештований і суджений. У зв'язку з студіями, отже з інтелектуальним життям, хочу вказати ще на одну ділянку активності, знову з погляду динамізування життя як цілості. Саме тоді постав у Львові літературний гурток молодих націоналістів «Листопад», і сама назва вже визначала напрям його праці. Правда, серед різnorodности занять не можна було припустити, щоб гурток працював систематично. Але його неперіодичні зустрічі були дуже оживлені, тим більше, що ми згуртували поруч із письменниками (Б. Кравців, Р. Ольгович, Р. Драган, Ж. Процишин, В. Янів) також критиків чи теоретиків (Є. Ю. Пеленський, С. Охримович, Володимир Габрусевич, С. Ленкавський). Незабаром налаждалася співдія з «Літературно-Науковим Вістником», з'явилися перші збірки Б. Кравцева, а за кілька років, коли

«Студентський Шлях» перетворився в 1932 р. з чисто студентського органу на ідеологічний журнал молодого покоління, то саме члени «Листопада» виповнили своїми творами літературну сторінку видання. Наскільки притягальну силу мав для нас саме «Листопад», найкращим доказом може бути, що ми всі до цієї теми постійно поверталися, і я сам — поруч із більшою поемою «Листопадові фрагменти» — маю ще три інші поезії, присвячені саме тій переламовій події, і це характеристично для настроїв покоління. (Пригадую відому поезію Б. Кравцева «Кривавим листом котить падолист»). Тим часом наближалося перше 10-річчя Листопада і до нього готувалися ми всі, — готувалася насамперед УВО. Самий день найкраще відбив почування та настрої. Треба сказати, що організували той день саме учасники берлінської конференції, ще під безпосереднім її подихом, — зокрема ж полк. Р. Сушко, як крайовий комендант УВО. Але виконавців до поодиноких актів — складання вінків на могилах підпільників, а зокрема до вивішування прапорів на державних будівлях — забезпечили саме ті різні клітини, які тим часом постоли. Свою роль відіграли також члени «13».

Головну маніфестацію пов'язано з панахидою за стрільців на подвір'ї св. Юра, яке заповнилося тисячами людей. Після панахиди — промови, летючки, співи, а з середньої льоджії церкви Михайло Колодзінський розвинув поволі синьо-жовтий прапор з трьома величезними літерами «УВО». Всіх учасників охопило глибоке зворушення. Треба знати, що такої кількості зібраних людей Львів давно не пам'ятав, — подібна маса зібралася ще хібащо після відомого рішення «ради амбасадорів», що ним 1923 р. Галичину визнано за Польщею і коли сеньйор українських політиків президент Юліян Романчук серед глибокої тиші відібрав присягу на вірність українським державницьким ідеалам. І розлилася та маса людей у великому захопленні, широко, зформувався похід, який уже даремно намагалася спинити поліція. Отже — як звичайно у подібних випадках — атака кінної поліції, удари прикладами, удари гумовими палицями — і, в обороні безборонних, стріли бойовиків УВО. Кілька днів Львів виглядав так, наче б крізь нього проходила лінія фронту, бо ні польська вулиця, ні польська суспільність, ні навіть влада не виявили найменшого політичного розуму. У відповідь на демонстрацію польські студенти ще того ж самого дня напали на Академічний Дім, який не піддався. Напасники не дісталися на горішні поверхи, де забарикадувалися українські студенти. Але зате вони розгромили вандальським способом весь партер, знищили все майно кухні, порізали картини наших малярів (в авлі саме відбувала-

ся виставка), понищили бібліотеки студентських товариств (я саме тоді був бібліотекарем гуртка істориків), і з книжок, — що їх ми з найбільшим трудом при відомій незасібності збирали й комплектували — не залишилося ні третини, і бібліотеки вже ніколи не пощастило відновити в попередніх розмірах.

Ледве відійшли польські студенти, як з'явилася польська поліція (яка бездіяльно спостерігала напад!) для «проведення ревізії». Вона ще тільки вивершила те знищення, яке започаткували попередники. Дім залишився кількадесят годин відрізаний кордоном від усього світу, а коли поліція відійшла, то забрала з собою більше студентів до в'язниці, ніж залишила в домі.

З студентського активу кілька днів ніхто не спав дома, бо всі охороняли від дальших нападів українські інституції. Це багатьох, м. ін., і мене, зберегло від арешту (поліція зробила в мене дома тільки трус, але заарештувати мене не могла, бо я саме тоді був у забудуваннях св. Юра, якому погрожувала постійно польська вулиця). Знищення студентського дому й деяких українських установ, було такого роду, що в перші дні ми були крайньо пригноблені. У світлі того допущеного державою або навіть організованого адміністрацією масового безглуздя слід коментувати багато дальших наших учинків. Коли я стояв безрадно на руїнах, на купках подертих книг і картин, то нагадувалися мені слова таки польського поета, які нам насильно зацеплювала школа «*Zło niech się złem odciska*».

Ні, з перспективи років, ніколи не можна виправдати жорстокости, навіть якщо вона була виявом болю чи розпачу, — якщо вона є протестом чи безпосередньою відповіддю на зло. Але це з перспективи десятиліть і з досвіду людини, що доходить кінця своєї життєвої мандрівки, що пережила дві світові війни і бачила безглуздя тоталітарних режимів. Сьогодні я повнотою доцінюю геніяльну передбачливість рідного Франка, який до основ просяк духовістю українського народу — в основі благородного, мирного, що зла нікому не бажає, і навіть всепрощаючого, ласкавого, м'якого. Але саме тому як загадка виступають ті рідкі прориви народнього гніву, які виявлялися з такою стихією в Гайдамаччині, в погромах чи хоча б у перегибах націоналізму. Чи загадка? Ні, соціальна психологія дуже добре вияснює такі моменти, і саме існує велика небезпека тим більшої жорстокости, що миролюбніший нарід, що терпеливіше й довше він переносив на собі страждання й знуцання. Тоді з таємних нетрів підсвідомого народжується бажання «надкомпенсації», — вирівняння всього дізнаного. Але яка небезпечна (і небажана!) така надкомпенсація чи прорив народньої помсти, про це треба суди-

ти з того факту, як нас судить довкілля, світова думка, яка не бачить сторіч страждання, а засуджує нас за жорстокість вибуху... І саме на тому тлі виростає широка проблема національної педагогіки, як обергтися за умов поневолення ненависти, не втративши нічого з рішучості гарячої любови? Не виправдуючи засади «нищення зла злом», я маю обов'язок у спогаді дати правдиву картину настроїв, як вони наростали й утворювали ґрунт для фактів. А камінь хай вже кине на недосвідчених юнаків той, що сам без гріха. Найменшого права «кидати каменем» не мають, однак, поляки. Бо їхній наступ був пляново організований т. зв. державними діячами, які спокійно випрацьовували проєкт модерного «знищення Русі», політичної та національної загибелі. В нас, при незаперечнім позитивнім бажанні боронити свої права, все інше — це була тільки — часто негативна — реакція.

Так у загальному виглядало свято десятиліття Листопада у Львові. Воно спричинилося, безперечно, до «скристалізування фронтів» і до радикалізації настроїв, але для настрою доби насамперед знаменним було бажання якнайскорше піднятися з руїни, бо саме динаміка була чи не найбільше характеристичною властивістю покоління.

Саме в листопадові дні 1928 р. виявилось, як природно відбувалося передавання традиції (і покищо тільки традиції), коли то в непосредній акції солідарно станули поруч себе дві генерації і коли довелось солідарно нести і консеквенції. Арешти поширилися тоді й на Крайовий провід УВО, і до в'язниці пішов і Сич. Пішла ціла низка й молодших діячів з кадрів СУНМу. А, проте, життя ні на момент не спинилося. Навпаки, воно поглибилось. Вже за два чи три дні після погрому на руїнах Академічного Дому радить Студентське віче, яке покликає тимчасову ексекутиву. Щоправда, незабаром відбувається розв'язання легальної Студентської Громади, але рівнобіжно йде вже підготовка до Крайового Студентського Конгресу, з почину якого 1931 р. постане сильна центральна студентська організація Союз Українських Студентських Організацій під Польщею. Непівлегальний Союз Української Націоналістичної Молоді (СУНМ) переходить у підпілля, а коли майже рівночасно постає ОУН, СУНМ їй автоматично підпорядковується.

Постійно зростають лави націоналістичного юнацтва в середніх школах. Це незаперечні позитиви органічного скріплювання революційних настроїв з одночасним організаційним охопленням дедалі ширших шарів суспільности.

Але саме ще в листопаді виявилися також і перші розходження між двома революційними генераціями. Коли я наголосив, що для того періоду динаміка і радикалізація були найхарактеристичнішими ціхами, то воно аж ніяк не є однозначне, що вони обидві проявлялися у тих самих людей. Навпаки, дуже часто динамічний елемент ОУН був проти радикалізації, бо вона перешкаджала часто, викликаючи репресії, якнайширшому використанню «органічного сектора» — послідовній праці у легальних організаціях, за посередництвом яких можна було дійти до якнайширших мас. Але ж одночасно динаміка, яка стимулювала до безперервної праці, не давала змоги протиставитися — в теорії й практиці — радикалізації, бо наставленим на дію одиницям шкода було витрачати час на внутрішні спори.

У загальному можна схематично сказати, що старша революційна генерація — давні учасники визвольних змагань — не втративши динамізму, були мало схильні до радикалізації. Їхні безпосередні переємники були не менш динамічні, але вони були радикальніші, і між генераціями почали зарисовуватися конфлікти, які тим більше виявлялися, чим більше голосу здобувала молодша генерація. Кристалізатором радикальних настроїв в організації був Іван Габрусевич (Джон, Іртен), що довгий час очолював в ОУН на ЗУЗ юнацтво, мав на нього значний вплив саме завдяки нахилу до радикалізації й сам черпав з настроїв юнацтва дальше надхнення до своїх діянь. Іртен — народжений 1902 р. — був виразним перехідним званом між учасниками визвольних змагань, переважно «дев'ятдесятниками», та молодшим поколінням «десятників».

Поки жив Степан Охримович (1905-1931), цьому останньому щастило ще втримувати певну рівновагу. Степан походив з роду, що мав довгу традицію громадської праці. Він відзначався незаперечною політичною культурою, а разом з тим користувався поважним авторитетом серед організаційних товаришів. До цього ж — зрівноважений і тактовний — він був толерантний до поглядів друзів і вмів визнати рацію здоровим аргументам. Він автоматично вносив атмосферу певної демократичности вислову навіть у ряди нелегальної вже тоді ОУН (на ЗУЗ перетвореної в організацію автоматично з півлегального Союзу Української Націоналістичної Молоді). Його передчасна смерть була справжньою трагедією для ОУН, бо Організація втратила злагіднювальне звено в конфліктах, тим більше, що майже рівночасно низка ровесників посередньої групи «переємників» опинилась у в'язницях (1930 р.: Б. Кравців, З. Книш, Б. Кордюк; 1931 р.: С. Ленкавський), а інші були сильно заангажовані в легаль-

ному секторі (я й переважна кількість із колишньої «13») і через те не мали змоги стежити за всіма нюансами еволюції. Частково саме завдяки заангажуванню в легальний сектор (зокрема Пласт і студентське життя) вони втратили довір'я молодших колег, які цілковито легковажили «органічну працю» як «опортуністичну», протиставлячи їй «революційний принципіалізм» та чистоту лінії, яка вимагала цілковитого зосередження на революції.

Іртен, слабший у технічно-організаційній праці і автоматично менше динамічний, мав нахил до теоретизування. Він залюбки «обґрунтовував» свою позицію, при чому нерідко думка в нього визрівала тільки поволі, і тому засідання й дискусії тягнулися в безконечність. Рішення бували часто анульовані й модифіковані, що, звичайно, нервувало всіх тих, які клали натиск на дію та її ефект. Але саме ті безконечні дискусії, не вільні від деякої театралізації, надавали йому, — зокрема в очах молодших, — німбу певної таємничости, тим більше, що персонально Іртен був дуже відданий справі, жив скромно, майже аскетично, і це робило його в очах юнацтва «правдивим революціонером».

Практично на початку «тридцятих років» витворився стан, коли десигнований теоретично Крайовий Провід міг з тереном контактуватися тільки за посередництвом екстремістичної фракції молодих, які дуже часто саботували рішення Проводу як «опортуністичні» і створили т. зв. К2 у К1 (окреслення Іртен: «конспірація вужча — більше революційна, більше радикальна чи, як він це казав, більше послідовна — у конспірації загальній»).

Ясно, що такий стан не міг довго тривати. Назривала чергова конференція, на якій мала відбутись конфронтація позицій «краю» та «еміграції» і підбиття відповідних висновків. Не бажано входити у подробиці, бо це віддалило б від теми, а тут хочу вказати тільки на еволюцію настроїв молодшої генерації, і саме на тому тлі виразніше зарисувати силует Полковника на підставі зустрічей із ним. В «ступенуванні» настроїв окрему роль зіграла саботажева акція УВО-ОУН 1930 р., спрямована переважно проти майна колоністів, яка була виявом саме радикалізації настроїв. У цій акції визначну роль відіграло юнацтво. Акція переростала розмірами аналогічні дотеперішні вияви (і могла рівнятися хібащо з акцією, веденою безпосередньо після визвольних змагань, ще в 1922 р.). Польська адміністрація не могла опанувати ситуації й зробила помилки, які постійно повторювала. Жертвою впало кілька розв'язаних українських гім-

назій, жертвою впав Пласт як найбільш патріотично акцентована в той час організація молоді. Але, головне, — тоді широкою хвилею по всьому краю розлилася так звана пацифікаційна акція. Тисячі навіть мирних громадян наповнили в'язниці; в сотнях сіл гуляла сваволя польського війська, що його «каральні відділи» катували селян, нищили їхнє надбання, руйнували загальне майно кооперативів, читалень Просвіти, гуртків Рідної Школи. Руїна, свідками якої були ми у Львові після листопадової демонстрації 1928 року, поширилася на весь край. Здавалося, що через ЗУЗ пройшла татарська орда.

Але це тільки спричинилося до національної єдності, до зросту націоналістичних настроїв: у дію саяк чи так був включений — вільно чи невільно — майже кожний. До активної любови Рідної Землі долучився у той час спогад пережитого стиду й упокорення на тлі кошмарного жаху: близни, викарбувані польськими нагаями, пекли гірше вогню і з'єднували загальні ще сильнішими вузлами і відчуттям спільноти у боротьбі.

Зокрема, обурення спролетаризованого вкрай села викликав факт безглузлого нищення майна, коли, наприклад, мішки з мукою в кооперативах розрізувано, щоб цінний товар змішати з болотом, а цукор поливано нафтою. Пацифікація спричинилася до того, що радикалізація, яка доти обмежувалася, здебільшого, до вузького ще тільки гурта молоді (насамперед, студентів і учнів вищих гімназійних клас), огорнула широкі верстви селян і робітників. До найсвятішої любови до свого долучилася тепер ще глибока ненависть до чужого. Застанова, як бути далі, ставала необхідна. Треба було негайного зіставлення думок. Проте, до конференції дійшло щойно 1932 р. Термін припізнювали (вправді недовгі, але часті) арешти керівних членів ОУН (напр., я особисто був ув'язнений в однім 1932 році тричі).

✱

Конференція ПУНу з представниками краю відбувалася наприкінці липня й з початком серпня 1932 р. у Празі. Одну дату пам'ятаю певно: дату запряження нової Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ, яке відбулося 1 серпня, тобто на кінець Конференції, яка тривала 3 або 4 дні; після запряження був ще один день, призначений на чисто технічні наради (контактів, пересилання грошей і інструкцій; граничних пунктів для передавання літератури, тощо). Таким чином початок конференції припадав

на 28 липня, або — правдоподібніше — на 29 липня. З конспіративних оглядів вона отримала назву «Віденської конференції», щоб у випадку виявлення тим чи іншим способом якихось подробиць важче було розшифрувати інші.

Склад конференції можу подати майже точно (за винятком одного прізвища, якого я не певний), і то завдяки подробиці, що я запам'ятав число учасників: було 8 з ПУН і 8 з краю. З ПУН були, крім Полковника, інж. Дмитро Андрієвський, Ярослав Барановський, інж. Володимир Мартинець, Омелян Сенік (Грибівський), інж. Микола Сціборський, сотн. Ріко Ярій. Останнього прізвища не пригадую, найправдоподібніше був це ген. Микола Капустянський, але, може й полк. Роман Сушко (Сич). З краю крім Іртена (який після звільнення з дво-й-півмісячного ув'язнення, на весну 1932 р. виїхав був закордон і вже більше не повернувся додому аж до розвалу Польщі), з'явилися Степан Бандера, Богдан Кордюк (що саме після відсидження при суду, був звільнений з в'язниці), Іван Малюца, Ярослав Стецько, Іван Тесля, Анна Чемеринська і Володимир Янів.

Для настроїв часу може бути характеристичний ще спосіб переходу через границю. Тільки слабші фізично чи ті, які були дуже зайняті, поїхали найкоротшою дорогою, — на Цешин.

Коли наші колеги поїхали поїздом просто, Степан Бандера, Богдан Кордюк і я вибрали цілком іншу дорогу, через Карпати, на Ясіня. Дорога була важча, але певніша. Карпати ми всі знали добре, а для певности проводжала нас ще «стежа» під проводом Володимира Врецьони (молодшого брата Генка), який був прекрасним туристичним провідником і мав у терені знамениту орієнтацію. Кордон міг бути стережений тільки в певних пунктах, а доріг ми не трималися, отже, ті пункти було легко оминати. Зброї ми не мали, щоб на випадок зустрічі з поліцією не виникло ніяке підозріння, а на прогулянку, кінець-кінцем, можна було йти кожному. Про туристичне тренування серед пластунів я говорив уже вгорі, і воно саме в подібних випадках ставало у пригоді.

У дорозі, коли ми були ще досить далеко від границі, але вже в прикордонній стереженій смузі, ми несподівано натрапили на польську поліційну стежу. Запримітивши її здалека, ми вирішили не міняти напрямку, щоб нас не зауважила стежа й не почала ловити. Навпаки, змінивши мову на польську й уживаючи студентського жаргону (запозиченого з мови львівських «батьків»), ми пішли просто на стежу, з якою почали розмову, «інформуючися» про дорогу (подаючи при тому інший напрям). З

тону й змісту розмови поліціанти мали виміркувати, що ми польські студенти-туристи, якими кишіло у Карпатах. Плян удався.

На границі ждав на нас друг Володимир Забавський. Він перейняв нас під свою опіку. Ми перейшли через усе Закарпаття, від Ясеня до Бичкова (частково їдучи автобусами), а в Бичкові з отриманими чужими туристичними легітимаціями переїхали поїздом до Праги. При тому ми пережили ще момент емоції, бо поїзд на тій лінії переїздив через шматок румунської території (про що ми не були попереджені). На той час сіли до вагону румунські «пограничники», які мали контролювати документи тих, що повинні були висісти в Румунії. Але ми того не знали, отже очікували, що контроль прийде й до нас, а ми ні мови не знали, ні до світлин на наших документах аж ніяк не були подібні. Оскільки сам перехід границі був доволі емоціонуючий, остільки, однак, перебування на природі давало відпруження, коли ми, далеко від людей, мандрували лісами й безлюддям. Взагалі треба сказати, що саме під час мандрівок по Карпатах, ми завжди почували себе «вільними», і це була друга важлива причина, чому ми (поруч з бажанням досягти гарту тіла) так радо тікали з міста у Карпати. Звиклі до мандрівок, ми всі прекрасно розуміли одне одного, — краще, часто, ніж у практичній праці, і дуже часто саме під час мандрівок затиралися напруження чи урази. Степан Бандера в мандрівці наслідував мандрівних філософів чи пустельників: він говорив до птахів чи «молився» до дерев. Робив це у формі шаржу, але рівночасно було з того видно, наскільки він насправді природу любить і розуміє.

Звичайно, згодом у поворотній дорозі з Праги, наша трійка наважилася на ту саму «туру».

Конференція, власне кажучи, мала на меті санкціонувати виниклий стан, тобто перехід влади в Україні в руки молодшої генерації чи пак легалізування в сенсі внутрішньоорганізаційному «К2». Але насамперед треба було один одного зрозуміти й усунути спірні питання.

Перше питання, яке треба було розв'язати, корінилося в самій генезі ОУН, яка — доки зміцнилася в остаточно скристалізованій формі — довгий час виявлялася як рух (націоналістичні гурти на еміграції, як, наприклад, Група Української Національної Молоді чи Легія Українських Націоналістів у Празі чи згадуваний уже СУНМ на ЗУЗ). Рух гуртує радше симпатиків, організація спирається на членах. Програма організації більше викристалізована, форми стабільніші — у зв'язку з тим вимагана й більша дисципліна, з якої випливає більша оперативність.

Мені здається, що в своїй генезі український націоналізм був радше широким об'єднанням українських патріотів, а коли заступлено само слово «патріот», то тільки для відзначення й наголошення динамізму та активності в «націоналізмі». І місце в такому русі було дослівно для кожного українця, і початково справді до ОУН схилилася більшість, а в усякому разі майже все молоде покоління. Точне визначення програми й тактики виключило з Організації низку давніших симпатиків руху, тим більше, що паралельні націоналістичні течії в Італії чи Німеччині впливали на еволюцію в напрямі «всеосяжності» організації, її виключності, «тотальності». Коли творці націоналістичного руху, хоч і були співзасновниками ОУН, радше схилилися до первісної концепції та інтерпретації завдань організації, то молодшому поколінню відповідала звужена й стисліша форма.

Рух, що полонював силою самої ідеї та ідейності своїх послідовників, не «опановував» громадських установ у технічному розумінні захоплення апаратів, перебирання управ, утворення виборчих комбінацій тощо. Він «просякнув» почерез своїх найкращих репрезентантів ідейно все життя, і його вплив залежав від поодиноких індивідуальностей. При тому ці індивідуальності мусіли постійно проявлятися, щоб утримати свій вплив. Як ми бачили зі спогаду про берлінську конференцію, Полковник саме так і розумів ролі УВО чи твореної тоді вже ОУН. Саме під цим кутом була організована й сама конференція, і в цьому напрямі пішли перші інструкції. І Генек, і я у Пласті не посідали в той час видніших постів (подібно було й з представниками «Лугів» чи «Сокола»), а, проте, своє завдання змогли виконати. Саме Пласт став на довгий час резервуаром допливу сил для УВО, при чому формально він був цілковито від УВО сепарований і тому довгий час зберігався від репресій.

«Тотальне» розуміння організації призвело до намагання — на місце ідейного «просякання» інших установ — опанувати ці установи і їх підпорядкувати «директиві з центру». Іртен, наприклад, любив у зустрічі з націоналістами-пластунами ставити питання, яке було для мене цілком не зрозуміле своєю схоластичністю: що, мовляв, ми виберемо в момент «колізії інтересів»: інтереси ОУН чи Пласту? Для мене це питання було тому не зрозуміле, що я не бачив можливості здогадані «колізії інтересів», бож для обидвох організацій вирішним мали бути інтереси насамперед цілого народу, а не однієї чи другої організації, яка стояла тільки на службі народу, а не була самоціллю. Згодом (але це вже було щойно після «Віденської конференції») до подібного зудару дійшло між ОУН та католицькими молод-

няцькими організаціями, які до певного моменту рішуче хотіли стояти на «націоналістичних» позиціях (у найширшому розумінні: активного патріотизму) і хотіли співдіяти з ОУН. Щойно проблема «або-або», щойно бажання підпорядкувати собі католицькі організації (зокрема, виховні) мусіла призвести до конфлікту, який, зрештою, трагічніше приймала таки «Обнова» чи — згодом — КАУМ «Орли», бо вони проти своєї волі були виключені із співдії у визвольнім фронті.

Але тенденція «підпорядковування» не обмежилася виключно до зовнішнього сектора, а перекинулася й на внутрішній, на співвідношення між УВО й ОУН. Як відомо, УВО була організацією далеко старшою від ОУН, і вона була в своїй основі задумана як загальнонаціональна військова сила без політичних тенденцій. Тому на першому етапі з УВО співдіяли всі національні українські партії, — і то, приблизно, до моменту, коли вони самі не захотіли перейняти виключного впливу. При тому, однак, вони часто хотіли накинути УВО певну лінію, яка була зумовлена фактом їхньої легальності в обставинах чужої державної системи. Сталось це на переламі 1927 і 1928 рр., коли українські політичні партії вирішили номінувати своїх кандидатів до польського союму (в попередніх виборах — 1922 р. — українці з Галичини участі не брали). Тоді, автоматично, мусіла зродитися і серед Проводу Української Військової Організації концепція власної політичної сили, і це, м. ін., прискорило кристалізаційний процес ОУН як організації. Початкова концепція була та, що ОУН повинна б була стати масовою політичною формацією, а УВО — паралельною елітарною бойовою організацією. Цей плян мав на меті оберігати масову організацію від репресій, при чому важливим моментом була необхідність виховати молодь у сьак-так нормальних умовах. Ми вже знаємо, як радикалізація відносин зіштовхнула молодь у підпілля, а при зрості сили й значення ОУН дедалі більше голосними стали тенденції підпорядкувати УВО Організації Українських Націоналістів.

Щож до тих, які відходили на поміркованіші позиції, прийнято засаду необхідного «двоподілу фронту», при чому до «дисидентів» причіплено мало почесну назву «опортуністів» (в заміну ці останні віддячувалися йменуванням націоналістичного табору «анархістичним»). При фанатизмі, характеристичному для революційних рухів, і при молодечій нетерпимості поділ справді швидко поглиблювався, і підсилювала його саме крайньо нерозумна польська політика, яка не зуміла використати помилок і ізолювати ОУН, а, навпаки, силою постійних репресій просто

заганяла до неї дедалі ширші верстви, які, врешті, дійшли до переконання, що «і так нічого більше втрачати не мають». У такій ситуації повнотою могла тріумфувати засада «що гірше, то ліпше».

Розбіжності між ПУНОм та «крайовиками» були дуже великі. Звичайно, і з одного, і з другого боку були «крила», що могли б вести до компромісу. Але в загальному концепції, здебільшого, були протилежні. І, на мою думку, саме тут виявився великий політичний розум і передбачливість Полковника, який, стоячи теоретично на протилежних, здебільшого, позиціях до екстремістичного покоління молодих «крайовиків», засадничо акцептував їхню лінію. Правда, він у дискусіях радше не виявляв свого скептицизму щодо висуваних нових популярних засад (як годиться доброму провідникові-тактикові). Це він залишав своїм найближчим співробітникам, зокрема, інж. Мартинцеві та інж. Сціборському (інж. Андрієвський посідав надто віддалену від «крайовиків» позицію, щоб він міг бути добрим опонентом, а сотн. Ярій, канцлер Сенік і Я. Барановський були радше «помостом» до компромісу). Але ж і з названих фактів, і з усієї постави Полковника, схильного і здібного до об'єднання навіть найбільше суперечних сил для спільної дії, знаємо, які чужі йому були концепції у крайньому формулюванні Іртена. Це ж не дарма і за життя ніколи сам він не поривав зв'язків з найрізномірнішими політичними течіями в нашому житті (за винятком комунофільської), і після смерті стрінувся з розмірно дуже поміркованою критикою противників, не зважаючи на те, що він був засновником і виразником таких дуже профільованих (і таких дуже оспорюваних) організацій, як УВО і ОУН. Проте, він знав, що ходу подій не змінити. Його найближчі співробітники з певним форматом були настільки відомі польській поліції, що вони (як от Сушко, Сенік, Барановський) не могли повернутися на Батьківщину чи не могли проявити себе там у підпіллі (як от полк. А. Мельник). Найкращим цього доказом є те, що одну з наймаркатніших постатей УВО — сотн. Юліана Головінського, — який мав притягальний вплив на оточення, — польська поліція таки фізично зліквідувала, як тільки він активізувався (застріливши після арешту «при втечі»). Провідники з меншим форматом поступалися їй динамікою, і здібностями молодшій генерації, і треба було скінчити з «петрифікацією» стану «К2 у К1», який у безперервності міг призвести тільки до анархізації життя. Відмежування від «фронди» молодих призвело б до двох окремих організацій, при чому в той час — при відсутності відповідного визнаного авторитету, без усяких матеріальних засобів

дії, а навіть ще й досвіду — «крайовики» самі були б засуджені на повільне скривавлення. Такий процес мусів би на довгі роки припинити зріст Організації на ЗУЗ.

Полковник, цінуючи запал, ідейність, жертвенність, навіть послідовність молоді генації, вирішив ці прикмети радше використати для революції, ніж їх придушувати. При тому він мав змогу все таки загально впливати на хід подій чи то при допомозі добираєних людей, чи то порад, які спиралися на глибокий досвід. І при загальному прийнятті позицій «крайовиків» Полковник вже в перших кроках пішов саме цим шляхом впливання на настрої й керування ними. Насамперед, Габрусевич залишився закордоном. Це, звичайно, мало свій сенс у тому, що в частих зустрічах можна було саме усувати розбіжності поглядів, але одночасно його вплив на хід подій на рідних землях був менший. Далі, крайовим провідником визначено одиницю, яка мала — при незаперечнім схвалюванні загальних позицій «краю» — найбільше розуміння до давніх концепцій. Тією одиницею був Богдан Кордюк («Дік»), який саме вийшов з в'язниці. Щоправда, його присуд не був великий (півтора року), але Дік витримав дуже важке слідство з побоями й тортурами, і це дало йому відповідний авторитет. Натомість — при використанні однієї з можливостей «посереднього звена» — Полковник зовсім не старався творити ніякої «фронди» серед молодих і зовсім доцільно та правильно, наприклад, не скористувався з факту, що моя особиста позиція зближалася радше до поглядів ПУНу, ніж нової КЕ на ЗУЗ. Працюючи, згідно із спрямуваннями берлінської конференції, переважно в легальному секторі, я не міг мати відповідного авторитету серед «чистокровних» підпільників, які — як це знаємо — дедалі більше знецінювали ролю «органічної праці», не зважаючи на те, що вони ревниво намагалися не випускати з під свого впливу молодняцьких організацій, зокрема студентства. Зрештою, ні на яку фронду я особисто був би не йшов, не маючи в тому напрямі ніяких плянів, ані не вбачаючи в цьому якоїсь доцільності. Натомість я міг бути побажаним «язичком при вазі» на становищі члена КЕ, і тому мені довірено пост політичного референта; компетенції ці, однак, так і залишилися за мого урядування неконкретизовані. Засадничо, до мене належала відповідальність за вплив у легальному секторі, а насамперед за легальні націоналістичні органи: редаговані мною місячник «Студентський Шлях» (1932-1934) та тижневик «Наш Клич» (1933), чи згодом за «Вісті», які почали виходити 1934 р. на зміну забороненому владою попередньому органу (у тому самому націоналістичному кооперативному видавництві «Терем»,

— за редакцією Богдана Кравцева, що саме після присуду вийшов на волю). Усі інші присутні на конференції «крайовики», що отримали також свої призначення в Екзекутиві, належали радше до «лівого крила», за винятком старшого від нас Івана Теслі, який був передбачений на військового референта, але свого посту — наскільки не помиляюся — з невідомих мені причин не посів. У всякому разі в засіданнях Екзекутиви — після повороту до Львова — він участі не брав.

Бандера став тоді заступником Крайового Провідника і референтом пропаганди, Стецько зайняв дуже цінений в організації пост ідеологічного референта, Малюца — організаційного, Чермеринська була відповідальна за організацію жіноцтва в рядах ОУН. Статут ОУН вимагав, щоб члени Екзекутиви були т. зв. заприсяженими членами, і ми склали присягу, як тільки прийшло до домовлень та визначень. Характеристична подробиця: присяжним членом могла стати тільки 24-літня особа, а ми тоді майже ще всі не сягали цієї границі віку.²

² Петро Мірчук подає в своїм «Нарисі історії ОУН» за роки 1929-39 (Українське Видавництво. Мюнхен-Лондон-Нью Йорк. 1968) у розділі «Зміни в Крайовому Проводі ОУН» (стор. 295) не цілком вірно склад Екзекутиви, а в розділі «Празька («Віденська») Конференція в липні 1932» подає помилкову дату Конференції і склад Делегації з Краю (на стор. 295-297).

1. Склад Делегації поданий у Мірчука: Кордюк, Бандера, Малюца, Шухевич; насправді склад був такий, як я подав у Спогаді.

2. Дата подана у Мірчука раз: початок липня 1932 (стор. 295), а другий раз: 20-24 червня (стор. 296).

Джерел помилки може бути два: або дата, подана у документах, на яких спирається Мірчук, була фіктивна для утруднення слідства у випадку, якщо б поліція отримала якісь інформації (подібно, як Конференція, що мала місце у Празі, мала назву «Віденської»), або ж, може була одна підготовча конференція — на місяць перед властивою, про яку не мусіли знати інші члени Делегації.

3. П. Мірчук подає, що первісно на Провідника був передбачений С. Бандера, але його на цей пост не іменовано тому, що він був арештований і був у слідстві. Отже Бандера справді був арештований 23 березня 1932 р., і тоді був арештований також і Іртен, і я (правдоподібно також і Малюца, але цього з певністю не пригадую), але всі ми були звільнені перед Конференцією. Напевно знаю дату мого звільнення (4. VI. 1932). П. Мірчук подає дату звільнення Іртеня на 23 травня, а С. Бандери на 30 травня (стор. 289), чого виключити не можу, але маю деякі сумніви, бо звичайно при масових арештах звільнення відбувалися разом, отже скоріше мені видається правдоподібною дата звільнення 4 червня.

Це правда, що первісно на наступника Іртеня був передбачений Бандера, але після звільнення Кордюка із тюрми (після відсидження присуду) думка Іртеня перехилилася в користь Кордюка, ще таки в краю, після підготовки до Конференції. Від Іртеня теж вийшла пропозиція на Конференції, і до неї схилився і ПУН.

Хоч з перспективи напевно різкіше виходять негати́ви концепції молодшої генерації, а протиставлення «краю» й «еміграції» повторилися згодом при розламі 1939-1940 рр., проте, сама конференція дала безпосередньо дуже важливі позитивні наслідки, бо вона усунула непевність і намацування. Вона усунула також недовір'я. Іншими словами, вона надала нового імпульсу до динамізування праці, яка тепер ішла повнотою під одним проводом.

Ще в одному напрямі проклала конференція нову дорогу: серйозніше роздумано справу протибільшовицьких акцій. Щоправда, по досвіді процесу СВУ та після ліквідації УАПЦ зменшилися до мінімуму всякі прояви радянофільства на ЗУЗ. Але натиск режиму в Україні був дедалі сильніший, і ОУН вирішила виступити проти більшовицької окупації, що, зокрема, мало ще свою вагу в тому, що виключно протипольські виступи могли справити враження, наче б то ОУН не є соборницька.

Сам Кордюк справді виявив чимало еластичности, він скріпив зв'язки із співзвучними елементами поза організацією, пригуплюючи в значному небезпеку «двоподілу фронту» і протиставляючися самоізоляції ОУН. Але для скріплення особистої

4. Невірно подано, що Кордюк «зформував» Екзекутиву; Екзекутива була назначена ПУНОм, — звичайно в узгідненні із Кордюком, і за апробатою Конференції.

5. Я не був назначений політично-ідеологічним референтом, а Я. Стецько не був моїм заступником і наступником, але обидва були ми в Екзекутиві весь час рівнорядними, незалежними від себе референтами, — Стецько — ідеологічним, а я політичним, обидва з хвилини запряження в дні 1. VIII. 1932 до ув'язнення в часі атентату на Перацкого, Стецько перед атентатом, 14. VI., я після 17. VI. 1934 р.

6. Мені не відомо, щоб організаційним референтом був назначений Зенон Коссак-«Конашевич» — про це на Конференції мови не було. На Конференції цей пост був доручений І. Малюці. Можливо, що з конспіративних оглядів Коссак не був поданий до відома навіть членам Екзекутиви, як організаційний референт, хоч міг в дійсності цей пост сповняти за відомом дуже обмеженого гурта людей. Подібно було із Б. Підгайним, який ніколи в засіданнях Екзекутиви участі не принимав і я про його пост (заступник бойового референта — Р. Шухевича) дізнався щойно в часі слідства в справі КЕ ОУН на ЗУЗ від слідчого судді.

7. Як у спогаді говориться на Конференції військовим референтом назначений був І. Тесля, але, як згадано, посту не обняв. Д. Грицай, названий у П. Мірчука, увійшов в склад Екзекутиви згодом.

8. Псевда Б. Кордюка — крім поданих у Мірчука («Новий», «Дік», «Сніп») були ще «Аркас», «Юж».

9. Названі у П. Мірчука (стор. 296) члени Екзекутиви Я. Макарушка і О. Пашкевич були покликані щойно згодом.

позиції йому було потрібно якнайбільше виявів, що були б скрипили його престиж і дали змогу робити непопулярні серед молодшої генерації кроки. Один з найголовніших виявів усієї ОУН прийшов незабаром. Це був експропріаційний напад на пошту у Ягайлонському Городку (кінець листопада 1932). Сам напад закінчився невдало: двоє бойовиків убито під час самої акції (Ю. Березинський та В. Старик) у перестрільці, двоє зловлено при втечі і, згодом, засуджено й повішено (В. Білас і Д. Данилишин), кілька провідних членів ОУН при нагоді розконспіровано й заарештовано (зокрема, З. Коссака). Але бравура, виявлена при нападі, погорда смерті, з якою йшли бойовики, а, зокрема, героїчна постава заарештованих перед судом, їхні зізнання, їхня остання дорога під шибеницю не мали рівних у дотеперішній історії ОУН (і навіть в історії інших аналогічних організацій). Вони залишили глибокий слід у душах не тільки активу, але й противників Організації, і чимало спричинилися до послаблення концепції «двоподілу фронтів».

Треба сказати, що це тоді саме з кіл позаорганізаційного («опортуністичного») громадянства, а не організованого членства, вийшло гасло бойкоту польських державних монополій у відповідь на страту двох донедавна невідомих ремісників, які стали символом героїчного патріотизму. Тисячі відмовлялися від курення й пиття, щоб не збагачувати польського державного скарбу, що, до речі, стало добрим виховним засобом для самоопанування.

У день смерті героїв на досвітках дзвонили дзвони, хресну дорогу героїв проходили в уяві сотні тисяч у той самий день і годину. Боячись маніфестацій, поліція заздалегідь заарештувала у Львові десятки активістів, і вони провели ніч без сну у безпосереднім сусідстві від друзів. Які жорстокі були «проти-засоби» поляків, можна побачити з факту, що активістів заарештовано напередодні страти, яка мала місце 23 грудня 1932 р., отже, за два тижні перед нашими різдвяними святами, але нікого з нас тоді не випущено до родини на Свят-Вечір, хоч арешт був зовсім безпідставний. Звільнення настало щойно в самий день свят (7 січня 1933 р.). Відчуваючи цей загальний настрій всенаціональної солідарності, Едвард Козак (Еко) намалював картину, широко репродуковану в нашій пресі, як мати-селянка сидить при святвечірнім столі сама, при двох порожніх місцях (мати Біласа була сестрою Данилишина), але у вікні являються колядники в неї, — знак, що з українською скорбною матір'ю в той час була вся Україна, всі її найкращі сини й доньки. Пригадую, коли ми за декілька років у політкамері в Бригідках, у

роковини трагічного дня, справляли скромне свято (1936 р.), тоді корч здушив горло промовця (також бойовика!), і він не зміг закінчити своєї доповіді!

Але напад у Городку мав і свої інші наслідки. Як я сказав, він — власне кажучи, був невдалий і коштував життя кільком найкращим. ПУН вирішив перевірити, чи в тому не було вини, і вчинив слідство. Слідство мало стосуватися провідника і його тимчасово усунуто від урядування. Його пост автоматично зайняв Степан Бандера. Подія викликала нове напруження, і нова зустріч була конечна.

Вияснення вимагали також деякі ідеологічні напрямні. Чи не тоді нав'язано перші «контакти» із Осередніми й Східними Землями (про це не говорилося на Конференції, але ж це виявилось після вбивства Полковника); «Землі» сигналізували, що тактика ОУН не сміє бути простою копією тактики комуністичної партії і інших тоталітарних режимів, і тому треба виєлімінувати засаду «диктатури партії», яка мала б прийти на зміну «диктатури кляси» (чи пролетаріату), бо всякі диктатури були настільки зненавиджені, що ненависть населення автоматично мусіла б перенестися на політичну формацію, яка хотіла б заступити одну диктатуру другою. Відповідні інструкції для редагування «Нашого Клича» отримав я ще до Краю, але в доволі загальній формі, і без точніших пояснень. Комплекс питань треба було обговорити точніше. До цього з підсоветської України предіставалися точніші вістки про великий голод, і треба було негайно протиакції. Крім того, на ЗУЗ Екзекутива плянувала відійти від індивідуального терору, а концентруватися радше на масових акціях, які могли б втягнути якнайширші кола. Як перші акції запропоновано посилення протимонопольної кампанії, так успішно ініційованої поза ОУН, як і підготову шкільної акції, у зв'язку з фактом, що народня школа на українських землях під Польщею дедалі більше мала стати засобом денаціоналізації. Зрештою, також дискутовані на «віденській конференції» проблеми потребували ще уточнень і взаємного обміну думками.

✱

Конференцію скликано до Берліну, і вона відбулася в перші дні червня 1933 р. (почалася вона, мабуть, 3-го; зі Львова я напевно виїхав 31 травня). При тому варто подати один деталь, з якого видно, як часто від випадку залежали наші посунення, а іноді й свобода. Про сподівану поїздку я знав кілька днів наперед, але родині про це сказав щойно за кілька годин перед виїздом, при чому, як ціль виїзду назвав видавничі справи «Нашого

Клича» у Варшаві. Лихо хотіло, що саме тоді готувалися арешти, — а часто перед арештами «кандидати» були під інвіліяцією. І от, під наглядом був і я, а один з агентів навіть зайшов до помешкання і запитав сестру, «чи є пан Влодзьо». Я саме вийшов на мить купити щось на дорогу, а сестра (тоді 16-літня дівчина) в своїй наївності, не підозріваючи, зрештою, підступу і думаючи, що це про мене питає якийсь товариш, відповіла, що мене нема і що я зараз їду до Варшави... Рівночасно агент випитувався про мене в сторожихи, але та була обережніша і після повороту мене негайно повідомила, що про мене її допитував агент. Я скипів гнівом на сестру, але скоро опанував себе і миттю змінив плян: виїхав годиною раніше поїздом, який прямував на Краків, а не Варшаву. На поїзд до Варшави заждав на перехресній станції (в Переворську). Тим робом я уник арешту, бо на мене ждали агенти при пізнішій поїзді до Варшави. Про це я суджу з двох моментів: 1) у моїй відсутності, вже вночі з 31 травня на 1 червня, відбулися справді пляновані арешти, попереджені ревізіями. Ревізія відбулася й у мене вдома, а коли мене не застали й допитували, куди я поїхав, то дуже здивувалися, почувши відповідь, мовляв, до Варшави. Очевидячки, вони знали, що мене у потязі на Варшаву не було. 2) після пересідки у Варшаві до поїзду на Гданськ я вже їхав з Бандерою, який зі Львова виїхав нормальним поїздом просто на Варшаву, і його побачили агенти, що прийшли мене арештувати. Не мавши наказу арештувати Бандеру, а побачивши його, вони склали відповідний рапорт шефові, який, очевидно, мусів поцікавитися, чому Бандера їде до Варшави або чи не їде він далі до Гданська. І от до пограничної сторожі у Гданську пішов наказ арештувати Бандеру, якщо він буде переїздити границю. Це й сталося. Але Бандеру випустили, бо він мав добре виправдання (заручини свояка, що мешкав у Гданську). Звичайно, з погляду конспірації ми зробили ту велику помилку, що не мали їхати одним поїздом до Варшави і що їхали потім навіть в однім переділі з Варшави до Гданська. Але нам хотілося якнайкраще використати час, і ми виїздили зі Львова в останню хвилину. Друга необережність була зроблена тим, що Бандера — звільнений — таки вирішив їхати до Берліну. Інша річ, що в цьому випадку необережність не помстилась, і друг Врецьона має рацію, що про Берлінську конференцію поляки не дізналися. Принаймні ми можемо так думати на підставі факту, що нікого ніколи про конференцію під час слідства не допитували.

Ще таки закордоном дізналися ми з надісланого «Нашого Клича» про ревізії й арешти у Львові. Ревізія не оминула й «На-

шого Клича», а між заарештованими був, між іншим, і мій заступник на становищі головного редактора, Дмитро Штикало, якого у той час — без ніяких підстав — протримали в тюрмі близько 10 місяців і звільнили щойно в квітні 1934 р. після важкої індивідуальної голодівки. Це звільнення, однак, тривало всього близько два місяці, бо вже в червні стала на чергу Береза Картузька, в якій Дмитро просидів бл. 20 місяців. Ті переживання потрясли його настільки фізично й нервово, що Дмитро вже ніколи не відзискав того життєвого еляну, яким відзначався в свої студентські часи. До речі, щоб дати картину напруження, в якому ми всі тоді жили (потрібну для зрозуміння і настроїв, і можливості дії), вкажу на подробицю, що я сам під час польської окупації був заарештований 8 разів і мав сім судових слідств. Кожне арештування було попереджуване обшуками, з яких деякі тривали цілу ніч (понад 6 годин!), але бували обшуки й без арешту (в моєму випадку пригадую ще сім таких додаткових трусів). Можна уявити, як дуже такі умови життя утруднювали нормальне плянування.³

³ Тому, що П. Мірчук подає у своєму «Нарисі» численні інформації про арешти, бажаючи бути вичерпним, але не завжди дає точні дані, подаю тут дані, які стосуються мене, тим більше, що вони характеризують саме місце в тексті про настрої та складність праці, постійно перериваної арештами.

Арешти за чергою: 1. 19. III.-7. IV. 1928 (в зв'язку із описаною в спогаді демонстрацією на ім'янини Пилсудського). 2. 23. III.-4. VI. 1932 (після вбивства ком. поліції Чеховича, репресивний арешт). 3. 2-4. XII. 1932 (після Городка ягайлонського для переведення конфронтацій). 4. 22. XII. 1932-7. I. 1933 (на час екзекуції Д. Данилишина й Біласа, репресивний, для внеможливлення демонстрацій). 5. 28. X.-16. XI. 1933 (у 15-ліття Листопаду для внеможливлення демонстрацій, репресивний арешт). 6. 17. VI. 1934-9. VIII. 1937 (після атентату на Перацького, масові репресивні арешти, — після превентивного арешту у Бригідках — 17. VI.-7. VII. 1934 перевезення до концтраційного табору у Березі Картузькій, де був до 5. II. 1935, а після зібрання доказів в наслідок зізнань слідство, процес (25. V.-27. VI. 1936) та присуд у львівських «Бригідках». Після звільнення: 7. 30. X.-15. XI. 1938 (репресивний арешт перед першим листопада і на початку розвитку подій у Карпатській Україні). 8. 22. III.-13. IX. 1939 (репресивний перед початком війни). Арешти під 1, 2, 6, 8 були отримані із судовими слідствами, а крім цього 1931 р. мав слідство без арешту (за «вибухові матеріяли» — які знайдено на пластаборі на Соколі), 1933 також без арешту, без спецізованої причини, під закидом якихсь невідомих летючок. Врешті було також судове слідство в часі останнього арешту перед війною, додаткове до загального, за Провід Українських Націоналістів Політичних в'язнів у 1937 р. — в часі присуду.

В часі нац.-соціалістичного режиму був арештований двічі: 12.-15. XI. 1940 — превентивно в часі приїзду Молотова до Берліна, та 5. VII. 1941-23. IX. 1942 — після проголошення самостійности (наперед конфіновання у Рабці, а від 14. IX. 1941 арешт у «Монтелюпіх» у Кракові).

Натомість невірна є інформація П. Мірчука (стор. 414) про арешт в часі Зеленосвяточного походу. (червень 1933).

Але, після дигресії, пора повернутися до самої конференції. З Гданську ми переїхали кораблем за документами, переданими нам за посередництвом тодішнього зв'язкового ОУН у Гданську А. Федіни. Про конференцію не буду повторювати того, що сказано вже у статті друга Врецьони; додатково я вказав угорі ще на деякі моменти, які були на конференції розглянені. І ще одне доповнення: Кордюк отримав від організаційного суду сатисфакцію, але самим фактом суду він був доволі знеохочений, тож і вирішив залишитися закордоном на студіях (які, до речі, блискуче закінчив у берлінському університеті, здобувши після студій пост асистента, що для чужинця за нацистського режиму не було легко). Провід КЕ остаточно перейняв Бандера. Роз'їжджаючись, ми не сподівалися, що це наша остання зустріч із Полковником, хоч додому поверталися ми з почуттям більшої непевності, ніж звичайно — у зв'язку з отриманими інформаціями про арешти й ураховуючи пригоду Бандери на границі. Правда, цим разом нам ще поталанило. 12 місяців, що надходили, були особливо наснажені фактами. Це були логічні наслідки того нового обміну думок, що ми мали (зовсім подібно, як і попередньо).

Широко розгорнені акції ішли лінією плянів ПУНу. Цілком нову сторінку історії ОУН на ЗУЗ відкрили атентат Миколи Лемика і деякі акції проти комунофільських редакцій та організацій. Період закінчився замахом на міністра Броніслава Перацького, відповідального за пацифікацію. Наскільки цей замах був узгіднений із ПУН, мені невідомо, але факт — про нього більшість членів КЕ не знала нічого. Щоправда, бойові акції вимагали спеціальної обережності, але політична доцільність подібного атентату повинна б була рахуватися бодай із думкою політичного референта КЕ (чого не було). Атентат на Перацького був вершинним пунктом дії ОУН під Польщею. Але відповіддю було створення концентраційного табору (в Березі Картузькій). Формувалася нова польська тактика: «відокремлювати» в концтабір членів ОУН без найменшого доказу приналежності до Організації, і то на необмежений час, — а в разі якогось нового загострення ліквідувати фізично певну кількість ув'язнених. З нашого боку дальшим кроком у «радикалізації» міг бути тільки перехід у повне підпілля, а це вже було вступом до постійної партизанщини. На такий крок ОУН ще не була готова. Але гірше, що саме після тих 12-х місяців по Берлінській конференції, які були вершиною активності ОУН під Польщею, виявилася одна слабкість ОУН: масові арешти вказали на межі й небезпеки радикалізації, бо «найрадикальніші» у засадах не вия-

вилися найтвердішими в терпінні. І більшим ударом для ОУН, ніж масові арешти чи навіть концентраційний табір, як вияв повної сваволі польської адміністрації, було заламання в слідстві великого відсотка навіть провідного кадру. На 9 заарештованих членів КЕ в слідстві на процесі тільки троє⁴ повнотою склали іспит, четверо заламалися й видали організаційні тайни та друзів, а двоє, щоправда, не зрадили, але не притрималися заasad поведінки у слідстві: доказ, що розвиток організації йшов скорше, ніж повне організаційне вироблення членства.

І саме ця постава колег була найважчим переживанням у в'язниці, бо не тільки підважувала віру в людину, а й захитувала довір'я до всієї системи. А перевірити її за мурами й ґратами не було можливо, і не було можливо надіятися на нову конференцію з ПУНОм.

Зате для нас трьох найбільшою розрадою в одчаї безсилля та примусового безділля були передані під час судової розправи слова признання Полковника. Ми знали, що є хтось, хто справедливо оцінює, але й передбачливо плянує. І це давало й у тюрмі запоруку, що життя не спиниться, хоч у нього безпосеред-

⁴ П. Мірчук безпідставно подає в своїм «Нарисі» в розділі про «Львівський „Процес Бандери»» (на стор. 410), що мовляв В. Янів признався під час слідства і перед судом до приналежності до ОУН, відмовляючися від інших зізнань. Отже, під час слідства до приналежності до ОУН — згідно з генеральною засадою, яка нас всіх тоді обов'язувала — я не признався, як це виразно сказане у оборонній промові проф. В. Старосольського, не зважаючи на те, що докази були доволі сильні, на всякий випадок вистачальні на той час для суду: зізнання трьох членів КЕ про мою приналежність до КЕ із поданням мого посту. Цитую на доказ відповідне місце із промови проф. Старосольського, таки на підставі «Нарису» (стор. 406): «Стецько і Янів призналися (в часі судового процесу — примітка моя), що належать до ОУН. Мушу підкреслити, що вони призналися абсолютно нічим не примушені. Ні роки в'язниці, ні самота, ні слідство не заломили їх. Кожний із них мовчав тоді (тобто у слідстві — В. Я.), коли все, здавалося впливало на те, щоб вони призналися. А тут (в часі процесу) призналися, хоч проти них обох немає найменшого доказу щодо їхньої приналежності до ОУН (звичайно, тому що зізнання товаришів були вимушені, і що вони їх згодом відкликали В. Я.). У слідстві, ще поки я пішов до них до в'язниці, я докладно ознайомився з актами, з усім, що до них може стосуватися, і коли хотів зібрати те, що їх обтяжує, то вийшов — нуль. Але вони прийшли сюди на розправу і так, як це мені заповіли у в'язниці, заявили тут: так я належу до Організації Українських Націоналістів. В ОУН вони обидва занималися ідеологією українського націоналізму. Одначе в супереч волі обидвох їх, я проситиму, щоб суд звільнив їх обидвох».

Признатися в часі процесу ми рішилися для скріплення морального престижу Організації, захитаного заломанням 4 членів Екзекутиви, які не тільки самі призналися в слідстві, але й зрадили прізвища інших та подробиці із діяльності ОУН. Ми бажали також використати процес до широкого з'ясування засад Визвольної Боротьби, що тільки частково було

ньо ми не зможемо вкласти свого досвіду й своєї праці. Тим то такий біль мусів опанувати кожного на вістку про нежданну смерть Провідника. Полковникові ж було всього 47 років, і за людськими обчисленнями він ще роками міг керувати долею тієї армії тіней, яка все своє найдорожче наважилася пожертвувати великій справі. І тому дуже вірно віддав настрої хвилини Богдан Кравців, коли написав:

Тож по в'язницях — в муці молодій —
Тій зловісті бойці запеклі й годні
Не йняли віри й билися до ґрат,
Що нових їм тортур придумав кат.⁵

На превеликий жаль, це не була вигадка. Полковник поліг на посту від руки того, хто під приводом очікуваного контакту з рідними землями приносив з наказу НКВД смерть. Полковник поліг на посту, залишаючи, однак, навіть своєю смертю пересторогу, яким треба бути обережним з розрахунку на «українське серце» чи сумління бездушних маріонеток, які одного разу приносять данайський дар улесливих слів, а іншого — пекельну бомбу.

можливе, бо після признання переслухання зараз таки закінчено. Ніяких конкретних доказів проти нас не було, а до присуду вистарчало признання. Отже Суд рішив не входити у подробиці, бо дискусія про засади, які були висловлені в наших публіцистичних писаннях, була дуже невигідна. Тому нас навіть випроваджено зі залі після признання, щоб ми не впливали на інших підсудних. Тільки у кінцевих словах, які Трибунал задалегідь часово дуже обмежив, можна було дещо ширше з'ясувати наші погляди на тлі загальних позицій, що й зробили С. Бандера, Я. Стецько і я. Кінцеві промови в дуже скороченій формі подав П. Мірчук в своєму «Нарисі», — за матеріялами сучасної преси, яка з природи речі не могла подавати повного тексту (частково з технічних причин браку місця, але зокрема з огляду на цензуру).

Всетаки і в цьому скороченому тексті є одно місце, що стосується також питання самого признання, а саме: «В моїй діяльності я старався завжди про одно: керуватися тим, що римляни називали 'Virtus'. І тому щоб дати доказ, що не хочу бути нечесним супроти людей, яким я висловлював свої погляди, я тут, у цій залі, виразно заявив, що належу до ОУН». (410).

При нагоді мушу підкреслити, що проф. Старосольський, що ідеологічно із ОУН аж ніяк не погоджувався, дуже лояльно поставився до нашого рішення і не пробував нас переконувати, щоб ми намагалися боронити себе. А втім, треба сказати, що всі оборонці були після кінцевих промов підсудних глибоко зворушені, що для нас було наявним доказом, що рішення було правильним. Постави оборонців була для нас також великим моральним підкріпленням, — вона відбивала частково настрої загалу спільноти, — знак, що прийнятий ризик не був даремним.

⁵ «Слово про Полковника» у збірці: «Під чужими зорями», Берлін 1941.

ЖИТТЯ МОЛОДІ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ГІМНАЗІЇ В ПЕРШІ РОКИ ПОЛЬСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Зрозуміло, що кожний з нас радо вертається спогадом до «своїї» гімназії; це ж було місце чарівного перетворення в повну істоту, з першими поривами й романтикою відкриття світів та ідеалістичним бажанням їх переміни. При тому нова індивідуальність із відважним поглядом у майбутнє мала ще почуття опори в атмосфері рідного дому й приязного довкілля, що освяченими звичаями минулого вносило певні корективи в молодечий розмах до сміливих реформ. Це тоді родилася перша дружба, в яку ми твердо вірили, — іноді находили дружину на все життя. З особливим сантимаентом дивились ми на табу старших колег-абітурієнтів з магічними датами заздалегідь запланованих з'їздів для оновлення приязні й складення підсумків, що здійснилося, а що заниділо з молодечих мрій. Решту доповняла лектура спогадів, зокрема англійських, про світлі традиції славетних коледжів, з яких виходили майбутні провідники спільноти, що ставали смолоскипами на шляху народу...

Ця приманлива картина вимагає уточнення в житті поневоленого народу, зокрема, в умовах тоталітарного чи півтоталітарного режиму, як це, м. ін., було у випадку УАГ за часів польської окупації, коли молоді відібрано чимало привілеїв її віку, а гімназії постійно й послідовно скорочувано права, включно із скасуванням традиційної і почесної назви «академічна» та з запереченням національної назви і заміною її терміном «руський». Польський режим намагався брутально перемінити дружню спільноту вчителів та учнів на школу яничарів. По багатьох роках окреслить поет цей стан словами «у нашій, не своїй школі», з уточненням:

«Свій власний стрій і мазепинку
На уніформу проміняли...»

чи,

Свого «навчав чужий учитель,
А наші про своє мовчали». (Р. Володимир, «Палкі
серця»).

Цій школі мала припасти сумна роля — йти проти інтересів рідної спільноти із зневолюванням умів, вихолощуванням думки, викривлюванням характерів. Коли ж одначе й у цій задушливій атмосфері виростили провідники, що пізніше зайняли певне місце в історії, то це діялося в постійному спротиві, нервовому напруженні, неспокої творчого ставання з почуттям важкого кошмару небезпечної мандрівки над грізним та мрячним проваллям, з якого немає повороту до світла. В цьому процесі свою ролю мали відіграти якоюсь мірою учителі й учні; перші намагалися погодити накази чужої державної влади із своїм національним сумлінням, що мало свій внутрішній імператив — служити інтересам свого народу; другі жили в постійній негачії, яку однак було дуже важко вдержати на довшу мету. Тому завершення гімназійного навчання, щепто іспит зрілості, було для учнів визволенням. Цього «визволення» одначе не мали учителі, яких ціле життя було залежне від існування установи, тому й їхня постава мусіла поневільно, але невідхильно змінятися відповідно до зросту зовнішнього тиску, що, очевидно, відбивалося на педагогічному процесі, який вимагає абсолютної згідності слів і діл, голошених засад і практичної щоденної постави. Учні просто тратили довір'я до цінених учителів, які намагалися виховувати їх на патріотичних засадах, але не завжди вміли в практиці цей патріотизм оборонити, бодай не вміли його оборонити способом, якого прагнули палкі серця юнаків. А втім, і серед молоді не всі вміли витримати ворожий тиск, тому на місці спаяної спільноти приходили замкнені в собі групи і табори. Це, очевидно, не діялося з дня на день, і полин розчарувань та наростаючого недовір'я впливався поволі, роками, а далі ці розчарування рівнялися трагедіям.

І тому з днем визволення не було повної радості, а в спогаді роки навчання залишили чи не в кожного протиставну двоїстість почувань: любови й ненависти, чи, може, (з перспективи років) не так ненависти, як радше глибокого жалю за безрадісні юні роки, такі неподібні до таких же днів дітей вільного народу, а проте жалю з одночасною гордістю, що безрадісні роки марно пропали в нещадному часі, а в кінцевому підрахунку стали в житті народу таки кроком вперед. Бо гімназія, не зважаючи на всі чужі намагання, таки не була знаряддям в руках окупанта, а була твердою школою життя і кузнею характерів, з якої вийшла низка патріотів, що чесно служили національній справі.

Цей вступ видається мені кінечним для усвідомлення, що історії установ і людей у них не можна писати без розуміння ці-

лої доби; цю основну, але рідко усвідомлювану істину пригадую, скільки разів вертаюся думкою в минуле в «моїй» гімназії, питаючи себе одночасно — як це минуле можна представити сучасному поколінню, що відділене від нього не тільки часом, але й простором з цілком іншими законами та звичаями; думаю про нашу молодь, що виростає в умовах демократичних ліберальних держав, з відомим анархістичним забарвленням останніх років, з апотеозом свободи людини, ще поки вона сформувалася і поки могла зрозуміти відповідальність за свої слова й діла, яких пізніше не можна завернути. Як може зрозуміти ця молодь, що школі недержавного народу накидували ролю нищителя індивідуальності, ролю вирощування яничарів, отже ролю, яка є насправді запереченням завдання школи, чи педагогічних принципів.

Тому, по-моєму, для історії Української Академічної Гімназії чи не важливішим від подання фактів і дат стає змальовання тла, зрозуміння доби чи настрою, що з неї виростає. Щоприклад тоді можна зрозуміти справжнє значення школи, яка навіть у найтемніший час своєї історії і під найбільшим зовнішнім тиском ніколи не перестала бути українською, і почесно склала свій іспит зрілості перед спільнотою та її майбутнім. Конкретно йде про другий період існування Академічної гімназії, який гостро різнився від першої доби за Австро-угорської монархії, коли вона постала й коли мала можливість в конституційних умовах виконувати своє завдання, яке перетворилося у справжнє післанництво. Отже межевою датою стане рік розвалу давньої монархії, вірніше шкільний рік 1918/19, коли після світлого періоду наших Визвольних змагань поляки поступово окупували західноукраїнські землі, а з ними й Львів з усією Галичиною. Склалося так, що в тому році я кінчав вселюдну школу, і мої гімназійні роки, 1919/20-1926/27, були дослівно перші роки експериментів, які мали довести до перетворення української гімназії в чужу устанovu. Отже саме те покоління учнів мусіло найсильніше відчувати на собі трагічний затиск і тому ті роки вимагають окремого насвітлення.

Те покоління пережило в той чи інший спосіб Листопадовий зрив, незалежно від того, чи хтось бачив своїми очима як український стрілець, майже після шістьсотрічної неволі, завішував рідний прапор на львівському ратуші чи десь на провінції переживав спонтанне творення УГА і ждав з нетерпінням на перемогу. По роках, у польській в'язниці я писав про ті часи: «Вже тоді я воїном став справедливої справи»; в цій поетичній сповіді нема ні дрібки перебільшення. У в'язниці, після важких переживань, людина не здібна на фальш, чи фразу, і тому ця «сповідь» важлива, як документ доби. Але ж такі «дитячі обіти»

складали не одиниці, а ціле покоління і мало хто з нього пізніше їх зрадив чи забув. Тим часом доля не була ласкава. Перстеня української облоги Львова підступно проломили польські дивізії, вислані з Заходу для боротьби з большевиками, відпочаті й добре обладнані, озброєні, а в нас не було ні резерв, ні зброї, ні амуніції, і братнє військо із Східніх земель кривавилося, щоб стримати большевицький прорив на Захід. Трагізм хвилини збільшувала ще та обставина, що прорив склався у Великодню ніч, коли в церквах дзвонили воскресні дзвони, тоді саме, після «ночі непокою», «стріли стихали у далі», і я особисто «не почув уже говору сталі». Для декого той день прийшов дещо пізніше, алеж майбутнє вже було вирішене. У Львові поляки почували себе вже панами.

Пригадую, як при роздачі свідоцтв у вселюдній німецькій школі у Львові (до якої мене скерував батько з передбачливим бажанням, щоб я скоро опанував чужу мову) старий учитель-німець¹ зупинив мене окремо і сказав пам'ятні для мене слова: «Ми маємо доручення (то було в червні, отже ще перед остаточним вирішенням боїв) на свідоцтвах відбити польські державні герби, але я тобі його не відбив, ми не потребуємо польських орлів». Отак трохи пізно обізнавалося сумління представника панівного народу, що при більшому політичній розумі своїх державних мужів повинен був би більше уваги присвятити саме українській проблемі. Тоді я ще не розумів, що в історії на довгу мету нема випадків і що політична короткозорість завжди мстить; тоді я тільки вперше відчув солідарність чужинця з нами, що було для мене малим злагідненням терпких почувань (то був приблизно час спинення бравурної Чортківської офензиви!). Незабаром прийшов день відступу УГА за Збруч. Щоправда, у правно-державному розумінні доля Галичини все ще не була вирішена, хоч практично, то вже був безрадінний фінал.

Приблизно через два місяці я опинився в новому світі, з новими товаришами, з новими завданнями, з новими професорами; вони в подібний спосіб пережили події і почували відповідальність зберегти рідну гімназію — першу українську гімназію на всіх землях Соборної України — що виховала вже сотні патріотів, піонерів нашого відродження, активних борців за український університет, видимий символ нашого змагання до розвитку та росту. Згодом дала вона творців українського легіону УСС та ініціаторів Листопадового зриву. Але ніхто не був свідомий, як зберегти гімназію справді українською. Це їм, першим — учителям, довелося йти «sub iugum», вони ще перед вирішенням

¹ Karl Kühner.

долі Галичини міжнародним арбітражем мали скласти присягу на вірність новому окупантові. Як син учителя, я мав змогу тоді вже усвідомити трагедію рішення, що рівнялося зраді... Але ж тим більше ентузіязму хотіли вони вкласти в навчання й виховання, при чому, бажаючи дати якнайбільше, також вимагали якнайбільше — щоб молодь здобула солідне основне знання, яке вона згодом зможе в практичному житті використати. Правда, в той час ця система великих вимог, хоч впливала з найкращих спонук, не була легка до здійснення. Війна, що стала гробопопателем імперій, зрушила одночасно й цілу систему освячених вартостей, в тому й методу навчання, яка ще в головному основувалася на схолястичних традиціях, з наголошенням пам'ятевого опанування матеріалу, нерідко, із шкодою для розуміння предмету; з традиційним розумінням дисципліни, що полягала на безумовному авторитеті учителя; з проголошенням кари, як виховного засобу, та недооцінюванням заохоти; з «записником» учителя з оцінками замість індивідуального підходу до учня і збудження зацікавлення. Очевидно, нові педагогічні напрямки обговорювалися щораз частіше і серед учителів і в пресі. Тоді серед учнів бували, зокрема в вищих клясах, колишні вояки, з важкими переживаннями та в зрілому вже віці, і дисципліну було щораз важче втримати. Було теж критичне ставлення до трафаретного передвоєнного підходу. Самі ж учителі ще не отряслися були з недавніх переживань, були втомлені роками війни, непевністю положення, з повоєнними нестатками, як також політичним станом, з зовнішнім тиском на особисте сумління. Але все те блідло в порівнянні з різними новими розпорядженнями державної адміністрації та шкільної централі (Крайової Ради, чи згодом Кураторії), які йшли за давнім пляном виховання громадян «руського роду, але польської національності», що було цілковитою утопією.

Спочатку різні обмеження та нові розпорядження були ще помірковані, напр., шкільні свідоцтва (які збереглися в мене з того часу) були друковані й виповнювані українською мовою. На якихось давніх блянкетах господарі кляс поправляли визначення предмету «руська мова» на «українська»; гімназія мала давню назву «академічна», при чому іноді додавали до назви ще й порядкове число (1), яке певною мірою викликувало почуття вищої вартости гімназії й зобов'язувало до утримання її рівня; та все ж на печатці з'явився державний орел, знак окупанта. Також виховання могло ще мати виразно патріотичне (українське) спрямування, у внутрішні справи гімназії влада ще не вмішувалася. Такий світлий учитель-виховник, як був у перші два роки мого навчання господар кляси, проф. Михайло Галушинський,

зложив у класі Громаду з самоуправою, яка успішно діяла в доповненні до шкільного навчання. Сам Галущинський більше серця вкладав у суспільно-громадське виховання в Громаді, ніж у навчання, бо був в учительському зборі речником нових педагогічних течій. При Громаді була зразкова бібліотека, в якій були всі важливіші українські книжки для молоді й цінніші переклади з чужомовної дитячої літератури. Лектура поширювала обрії та доповнювала знання шкільних підручників. Важливіші національні свята ми відповідно відзначували, а коли згодом вони знаходили відгомін у вільних темах наших шкільних задач, це знаходило признання. Коли я під враженням якоїсь статті в журналі «Світ дитини» написав був під св. Миколая задачу про потребу поділитися дарунками з незаможними товарищами, чи про те, щоб задалегідь подумати про дарунки для них, то про це швидко довідалися й інші класи і факт був широко коментований. Спеціяльну увагу звернено на деклямацію та поезію, і Галущинський започаткував обмін молодих рецитаторів з різних клас, щоб учнів при звичаювати до виступів. У висліді цих внутрішніх «конкурсів» мене самого вже в першій класі призначили були до виступу на традиційному гімназійному шевченківському концерті з «Хустиною», в якій так виразно й тепло відбите минуле козацької України. На ціле життя залишився спогад, коли гімназія мала скласти свій даток на будову пам'ятника Іванові Франкові (чи не в п'ятиріччя смерті). Галущинський умів так представити справу учням, що наша класа (тоді «ІІб») збрала не тільки найбільшу суму з усіх клас, але й та сума (2.000 марок перед грошовою реформою), дорівнювала сумі датків чотирьох-п'ятьох клас. І коли після першого рахунку виявилось, що до «круглої» суми бракує кількадесят марок, то учні спонтанно вставали і складали гроші, один за одним, щоб не посоромитись перед іншими класами і щоб побачити усміх радості на обличчі любленого вчителя. Симпатію й пошану до «нашого вчителя» скріплювала ще свідомість його становища, як команданта УСС, згодом референта формації при вищому австрійському командуванні в роки війни. Тому ми з великим жалем довідалися, при перенесенні головного заведення з Народного дому до звільненого будинку при вул. Сапіги (восени 1921 р.), що проф. Галущинський залишається при філії в тому ж Народному домі. По відході Галущинського учні вже не відновлювали Громади, але вона залишила суспільницьке спрямування на ціле життя.

Також вільно могли ще тоді розвиватися такі самовиховні організації, як релігійні гуртки («Марійські дружини») чи «Пласт»,

а його виступи в 10-річчя діяльності (1921 р.) значно причинилися до поширення тієї організації та її популярності.

Перші основні зміни в школі прийшли зараз же після рішення Ради Амбасадорів з 14 березня 1923 р., яке признавало Галичину Польщі, хоч із застереженням окремого автономного статусу для неї. Весь український Львів вийшов був тоді на багатотисячну маніфестацію на площі під Святоюрським Собором, коли старенький 81-річний Юліян Романчук відібрав від приявних присягу на вірність ідеї української державности. Настрій був поважний і піднесений, але враження від рішення залишилося пригноблिवе. Добре пригадую, як тоді (я був у 4 класі) в наївний, дитячий спосіб я віднотував цю подію у своєму щоденнику, вписавши «на вічну ганьбу» прізвища амбасадорів, що поклали свої підписи під документом. Хоч тією справою я ніколи глибше не цікавився, то все таки ще й сьогодні вмію правильно назвати прізвища амбасадорів (Пуанкаре, Авеццані, Фібс, Матсуда). Після маніфестації, почали приходити від прихильних поляків попереджування, що незабаром прийде «гостріший курс». І ще таки в червні 1923 р. прийшла заборона зміняти на свідоцтвах назву предмету «руська мова» на «українська». Хоч це й не мало впливу на внутрішнє життя гімназії, але тенденція вже була виразна. Наступного року (1923/24) прийшло розпорядження, щоб усі каталоги вести в урядовій мові (єнзику ужендовим), і по-польськи мали бути писані також свідоцтва, польська мова стала обов'язковим предметом, а дотогочасна офіційна назва гімназії замінилася на «Паньствоєве гімназіум з руским єнзикем научаня». Змінена була також печатка, отже, зникла попередня наша історична назва, якою ми так гордилися і яку любили. В 1924/25 рр. були іменовані перші польські професори до гімназії, насамперед для польської мови та літератури, згодом і для історії.

Всі ті нові порядки було дуже важко чуттєво сприймати, але вони ще не викликали чинного спротиву. Знову єдиний проф. Галуцинський виступив проти нових розпоряджень, а це піднесло його авторитет у суспільності і, зокрема, серед його кол. учнів, але його змусили поляки покинути гімназію. В той час вищі класи гімназії були досить пасивні й не мали зв'язку із студентством. Динаміка студентства вичерпувалася боротьбою за втримання українських таємних високих шкіл. Молодше покоління учнів, яке згодом виступало з першими протестами, було ще замолоде, щоб надавати тон; а втім також польський натиск тоді ще не переступив меж.

До речі, спочатку учителі-поляки були ще характерні люди і ставилися до своїх колег-українців зовсім лояльно, а в навчан-

ні обмежувалися до свого предмету. Їх так добирали, щоб вони могли імпонувати учням метою навчання, знанням предмету і викладом. Наприклад, перший професор польської мови в головному заведенні, д-р Роман Драган, викладав свій предмет з певним піднесенням і кляса його радо слухала, навіть захоплено, а його виклад ми відносили до нашого положення. Таким чином, з патріотизму польських «вещів» ми вчилися українського патріотизму й шукали подібних патріотичних місць в українській літературі та засипували наших українців питаннями, які спонукували їх старанно підготовлятися до викладів, щоб зберегти свій авторитет. Перший учитель-поляк історії в Академічній гімназії — був університетський доцент, д-р Ольгерд Гурка, з табору «санації» (давній старшина — «пілсудчик»), інтелектуаліст з широким підходом до проблем, що старався розбудити цікавість до науки, але він був у нас всього один рік. Як я згодом зустрінувся з ним в університеті, він дуже доброзичливо помагав радою.

Також один з професорів в українській жіночій семінарії, польський «гарцеж» (пластун) дав, м. ін., добру лекцію менше виробленим ученицям. Коли учениці кількох кляс пішли солідарно, всупереч забороні, під час шкільної лекції на похорон сл. пам. Ольги Басараб (1924) і в клясі залишилося всього три чи чотири «обов'язкові» чи боязкі учениці — це викликало справжнє здивування чесної людини, вихованої в умовах польської боротьби за самостійність; він, мовляв, був певний, що в клясі не застане нікого (він тоді мав мати лекцію). Але то були початки, а незабаром тих педагогів замінили безхарактерні шовіністичні викладачі, які не вагалися виконувати ролю донощиків і пильнувати, щоб наші професори не відхилялися від приписаної лінії. Очевидно, були також відповідні інструкції щодо самої подачі матеріалу, і за виконанням цих інструкцій також мали слідувати професори-поляки.

Найприкріше було те, що визначені предмети (до яких належали історія, наука про державу, географія, руханка) мали по-польськи викладати професори-українці, наприклад, проф. Омелян Терлецький, що вчив історії в восьмій клясі, постійно переходив з польської мови на українську, зокрема, коли йому доводилося говорити про історію України. Коли учні його наслідували, він їм звертав увагу, але таким способом, в якому відчувалася іронія. Інша справа, що вже сам зміст його викладу був того роду, що залишав своїм наскрізь державницьким підходом глибоке враження.

При постійних обмеженнях та накидуванні виразної державної «лінії» виховувати яничарів під загрозою втрати праці й за-

робітку, залишилася природна «втеча» з офіційного життя школи у своє власне, отже в товариства, організації та гуртки. Найбільш поширеною організацією був уже згадуваний Пласт, куди я вступив безпосередньо після попису 1921 р., змобілізувавши новий гурток з однокласників. Пласт приваблював тоді головно строем і традицією молодих «стрільчиків» з 1914 р., які дефілювали безпосередньо перед першою світовою війною на здвизі у Львові, разом із старшими юнаками, яким незабаром довелося змінити забаву на справжню службу. Але ж сам однострій і спогад, чи відклик на службу попередників не міг дати повного вдоволення. Спочатку ще притягали невідомі гри та вправи і бажання виявити нові вмінності, здобуті для іспитів, але тому, що не було добрих впорядників, зацікавлення на довшу мету не можна було вдержати, хоч перше приречення в житті держало ще довго при організації й спонукувало вишукувати не завжди доречні заняття, як напр., вивчання есперанта з «нотесом» гурткового провідника в руках та записуванням, на зразок учителя, христиків чи рисунок, або списування з книжок «рефератів» без поглиблення предмету.

Ліс та мандрівка для невправленого міського юнака також не давали задоволення, зокрема, без відповідного виряду, на який не ставало грошей у молоді незаможних чи навіть середньо заможних батьків. Проте трапилось щось таке, що знову привернуло увагу молоді до Пласту — його заборона в гімназії під загрозою дисциплінарних кар, отже, можливо виключення з гімназії.² То діялося в 1924 р. і тоді Пласт набрав нового чару, зокрема й тому, що рівнобіжно йшло наше дозрівання з поглибленим розумінням того, чого ми досі не бачили. У відомій дефініції Пласту, як організації для всебічного патріотичного самовиховання, наголошено тоді виразніше патріотизм, а ми вірили, що Пласт мусить бути досить грізний, коли окупанти вважали кінечним його заборонити. Пласт став тоді втечею від шкільної дійсності в описаних умовах і набирав спеціального спрямування. В ньому напевно не було «парамілітарного виховання», як іноді Пластові приписують з викривленої перспективи років, під впливом модних течій, що виникли як реакція проти перенаголошення мілітаризму націоналістичних режимів. Ніхто з нас не мав тоді не то кріса чи револьвера в руках, але навіть порядного лука (що, безперечно, не

² Це не була державно-адміністративна заборона Пласту, яка наступила пізніше (1930 р.), і тому за приналежність до Пласту у той час ще не загрожував судовий процес, чи присуд. Тоді наступила тільки заборона приналежності до Пласту з боку шкільної влади (Кураторії), отже карні санкції могли стосуватися тільки терену школи.

було дуже похвальним!). Та це не було таке важливе. Важливішим був гарт тіла і на ньому вироблений гарт духа, щоб бути кожночасно готовим на найбільші зусилля, але й на найбільшу жертву. З цього погляду мандрівка набрала особливої вартости, як засіб твердої заправи й джерело життєрадісности. Навіть утомала свою філософічну інтерпретацію («щастя перепоченої сорочки»). Як уже хтось пізнав чар мандрівки та її зусиль, той незабаром полюбив і природу, до якої давніше мав мало почувань, і красу простору та краєвиду. Для молодих людей з їх природним нахилом до змагу й осягів, бажання «дальше», «швидше», «вище», «довше» ставало імперативом, а що до нього треба було здоров'я, то й пластовий закон, як суцільна система, набував нової ціни, і ми кожному «точку» дуже наглядно на прикладах інтерпретували. Проблема характеру й етичної вартости висувалася на перший план. Ми самі підвищували вимоги. Хто не дотримувався принципів, мусів відпасти від гурта. Добре зрозумілий патріотизм зробив з Пласту таким чином організацію з етичним обличчям. А при тому зові простору в неозоре, «На вільні полони ни світлі», незабаром можна було відчутти, що, загублені в далях рідних Карпат, ми єдино могли почуватися свободні й безпечні, з нашою радістю, піснею, мрією, далеко від накиненого й зненавидженого примусу своєї, а все таки чужої школи.

Склалося так, що саме в часі визрівання того нового підходу в гімназії, поруч із куренем ім. Петра Конашевича-Сагайдачного з його багатомітною традицією (не даром він був перший у загальній черговості!) постав на переломі 1925 та 1926 рр. новий курінь, який мені довелося очолити. На патрона ми вибрали кн. Святослава Хороброго, з якого двох характерних рис нам відповідала більше його хоробрість, ніж завойовництво. Верховна пластова команда призначила нам порядкове число 51. Причини постанови нового курення до теми не належать, але при одному курені, що вже існував, треба було набирати нових членів із нових кругів. Коли курінь Сагайдачного в більшості складався з інтелігентських дітей, то в 51-ому було чимало молоді селянського та робітничого походження, і їм саме відповідав більше новий підхід і новий зміст, бо здався їм і серйозніший і більше на часі. Алеж заснування куреня і його ведення вимагало вже постійної застачи — що відповідає ментальності юнака і які корективи треба вносити в самовиховні засоби. І коли виховання проф. Галуциньського в «Громаді» давало виразну суспільницьку «настанову», тоді праця з друзями в курінній команді (Осип Гапій, Осип Стецура, Іван Ілечко, якого згодом заступив Володимир Сав'як) була неперевершеною школою практичного провідництва.

Курінь підготовив влітку 1926 р. тритижневий мандрівний табір в Чорногорі та Горґани. В мандрівку вибралося 8 юнаків без будь-якого практичного вишколу й досвіду, з мінімальними засобами та скупим вирядом, так що доводилося й голодувати, і мокнути, й мерзнути, але плян мусів бути виконаний. Здобутий досвід дозволив за декілька років зразково організувати табори з сотнею юнаків на Соколі. Щолиш згодом я зрозумів, скільки знання людської душі дала мені особисто саме ця перша велика пригода, коли не раз доводилося мирити подразнених утомою колег. Спільні пригоди споювали нас в один гурт, а це дозволяло нам стати до змагань за першенство на 1926/27 рік і здобути його, без уваги на те, що наш курінь був одним з наймолодших.³ Очевидно, це вимагало великого зусилля й напруженої дії курінної команди, але вона виконала своє завдання задовільно.

Що важливіше, саме після вакацій 1926 р. прийшли події, які вимагали від нас взаємного довір'я та допомоги: йшло про нові розпорядки з-зовні, які були, в порівнянні до попередніх, дуже далекоюсяглі, а ми були в восьмій клясі, отже на нас падала відповідальність за обличчя цілої гімназії. Про це буде мова згодом, а тут тільки згадаю, що керівну ролю в акції цілої гімназії перебрав пластовий курінь, і то в часі, коли мало бути слідство на донос, що в гімназії діє Пласт. Подобиць тієї справи не знаю, але можна здогадуватися, що наказ слідства прийшов іззовні, бо хоч Пласт був офіційно заборонений, то його наші професори толерували, тому й самі не починали б слідства. Слідство обмежилось до переслухання деяких членів 51-го куреня і так щоб цілу справу приховати. Явище доносу на той час було виключене, і ми в основному не потребували побоюватися ні внутрішньої зради, ні недискреції шкільних колег. Тоді ще солідарність між нами була дуже велика, етичний рівень стояв високо. Тут треба одначе додати, що тоді одночасно був і донос на проф. Терлецького за його спосіб вживання «урядової мови» в викладах історії, але й у цьому випадку ніяких наслідків не було, бо ніхто не свідчив би був проти професора, якого всі шанували саме за його патріотизм.

Коли йде про вплив пластунів на життя гімназії, то треба уточнити, що вони творили бл. 15 відсотків загалу учнів, але для характеристики важливо додати, що Пласт охоплював тоді радше старшу молодь з вищих кляс, з уваги на конечність хоч би мінімальної конспірації, а її не можна було вимагати від молодших учнів, зокрема з двох перших кляс. Але яку ролю відіграв Пласт загалом в житті тодішньої молоді, про це може свідчити анкета,

³ С. Левицький. Український Пластовий Улад 1911-45. (У спогадах автора). В-во «Молоде Життя» 1967, стор. 95.

переведена студентською централею серед студентства в 1930 р. Опитування виявили, що дві третини студентства не курили, а половина була абстинентами від алкогольних напитків.⁴

Для повноти картини можна ще додати, що Пласт, чи вірніше сама молодь у Пласті, в пізніші роки не обмежувалася до клясичних форм пластування, взятих із англійських зразків, але йшла назустріч зацікавленням, що їх виявляли члени того чи іншого куреня. Наприклад, в курені ім. Петра Сагайдачного, в якому курінним був Юрій Косач, що вже в гімназії виявляв літературні обдарування,⁵ постав літературний гурток, що влаштовував навіть вечори, а зокрема, підготовляв курінні листопадові свята. На такому святі, м. ін., виступив і я в 1925 р. із спогадом-есеєм, в якому вперше передав дитячі спогади, які згодом лягли в основу моїх «Листопадкових фрагментів». Також разом з Косачем ми деб'ютували на сторінках пластового журналу «Молоде Життя», де, м. ін., я вмістив віршовані нариси із згаданої вище мандрівки. Очевидно, після офіційної заборони Пласту в гімназії ми могли містити наші перші спроби тільки під псевдонімом («Орлине перо» — Косач, «Кусоніс» — я). До речі, Косач уже в 8-ій класі відійшов від Пласту, бо не мав охоти підчинятися строгим пластовим законам, а то відбилося некорисно як на ньому, так і на курені.

Від 1927 р. 51-ий курінь влаштовував виклади з історії Визвольних змагань, які мав старший товариш, Михайло Демкович-Добрянський, тоді вже студент університету, член старшопластунського гуртка ім. Бою під Крутами. Він вперше розказав про геройський спротив українських студентів під Крутами, і то було дуже важливе доповнення до гімназійного курсу історії, що обривався десь на половині 19 ст. При тому один цікавий епізод: між нашими товаришами в курені був один «радянофіл», який не встав на заклик доповідача, щоб віддати пошану героям. Ми тоді потрактували той нетакт, як вияв індивідуальної думки і не реагували на нього. Такий факт справді був би неможливий декілька років пізніше, але тоді був доказом, як далеко стояла тодішня наша молодь від тоталітаризму. Правда, сам нетакт зробив певне враження на нас і спричинив деяке охолодження у наших взаєминах. Епізод вказує одночасно як формувалися наші

⁴ Див. «Студентський Шлях», ч. 1-2 за 1931 р. Стаття С. Мілянича н. т. «Життя й праця українського студентства під Польщею», стор. 30.

⁵ Зрозуміло, що своїми обдаруваннями звертав Ю. Косач увагу й симпатії учителів, які й так чимало уваги присвячували сестрінковій великій Лесі, що з педагогічного боку не вповні було доцільне і від'ємно вплинуло на формацію юнака, що за скоро привик бути в центрі заінтересувань.

погляди, коли довкілля було виразним запереченням того благородного гуманізму, яким ми жили і який нам прищеплювали вчителі; насправді, він був анахронічним у тій ситуації в «добі жорстокої мов вовчиця».

Коли Пласт у схарактеризованих формах і в даній ситуації цілком полонював гімназійний актив, тоді дещо інше завдання припало іншій, офіційно визнаній організації — Читальні, яка мала заступити давні клясові громади, що їм давав почин з такою великою користю для учнів проф. Галущинський і які й розвивалися завдяки запалові, що в них зацпеив той визначний педагог. Читальня постала в головному заведенні в 1925 р., навесні, отже в другому півроці шкільного року 1924/25. Вона була в засаді подумана як міжкласова організація для вищих кляс гімназії, з вибираним проводом, що діяв під наглядом професора-дорадника. Головою вибирали учня найвищої кляси, і першим головою був Роман Зубик (1925), другим Михайло Демкович-Добрянський (1925-26), третім я (1926-27), четвертим, мабуть, Богдан Ластовецький (1927-28).

Читальня притягала учнів головно журналами, які важко було учням купувати. Тоді, м. ін., почав виходити журнал «Стара Україна», яка спроможна була відограти велику роль в зацікавленнях молодого покоління культурною проблематикою, але, на жаль, журнал припинився після двох років. Очевидно, учні вже й тоді радо читали «Літературно-науковий вісник», хоч він не мав такого впливу, як той, що виходив у тридцяті роки, але в ньому для учнів була більше інтересна тоді літературно-наукова частина, ніж ідеологічна. До Читальні притягали молодь також шахи та інші гри. Слабше була розбудована бібліотека, головно через брак тяглости при щорічній зміні голови й проводу. Опікуном Читальні в тому часі був проф. Ярослав Біленький, з яким порозуміння було добре, але ж він, при своїх професійних заняттях, не міг повністю присвятитися Читальні. Великим недоліком було те, що Читальня була відкрита в точно означені дні й години, щоб не перетяжувати додатковими зайняттями дверників (терціанів). Відповідну роль могли відіграти фахові гуртки, з яких найчисленніший був літературний, бо література належала долюблених предметів у школі, як з погляду розбуджування зацікавлень до проблем та духових течій, так і, зокрема, з уваги на свою патріотичну місію, традиційно визначену нашими поетами з Шевченком, Франком і Лесею Українкою в проводі. Роль літератури в національному відродженні України була улюбленим предметом дискусій. На диво, менше уваги звертали тоді на подібну роль історичної науки чи етнографії, але то впливало вже з інди-

відуальності професорів. Читальня сповняла дуже природне доповнення до шкільного навчання, при чому вона давала більше поля до вияву самим учням. Доповнення було ще з іншого погляду дуже побажане: шкільний матеріал був досить великий, і при загальних амбіціях всієї гімназії, як певної цілості, залишитися «першою» не тільки з порядкового числа, сумлінні професори ніколи його не могли вичерпати.⁶ Навчання літератури обривалося звичайно на Франкові, рідко на аналізі творчості Лесі Українки, тому в Читальні, чи, вірніше, в її літературному гуртку, можна було зацікавленим учням представити творчість великих сучасників.

Інша справа, що ці високі вимоги в школі,⁷ як також заангажованість здібніших чи активніших учнів у Пласті, не залишали багато часу на самостійну додаткову працю, яка вимагала надобов'язкової лектури й систематики. Все ж таки, пригадую свою тему реферату в тому часі: «Погляд І. Франка на завдання поезії» (подібні теми мали й інші, тільки ж охотників читати доповіді було небагато, 3-4 на рік). Коли я за кілька років, уже в часі університетських студій, переглянув свій реферат, то ствердив, що доповідь стояла на рівні університетської семінарійної праці. Згідно з цілим психологічно-ідейним спрямуванням нашого покоління для мене в Франка була чи не найважливіша «заангажованість», яку я трактував проблематично і розцінював дуже позитивно, тому що література в нашому понятті мала служити громаді, а «мистецтво для мистецтва» ми розуміли як «декадентизм», кволий занепад «кінця століття».

Та не зважаючи на деяку «фрагментарність» праці, Читальня мала безсумнівне позитивне значення в поширенні обріїв покоління й була в інтелектуальній ділянці добрим доповненням

⁶ Педантичний проф. Михайло Тершаковець, дуже вимогливий як до учнів, так і до себе самого, ніколи не хотів зрезигнувати з будь-якого уступу у відомій Хрестоматії української літератури М. Возняка, а це йому не давало вичерпати матеріал. Чимало часу потребував він на дуже сумлінне опрацювання шкільних задач, які завжди були дуже докладно обговорювані після поправки, з великою користю для опанування техніки писання. При своїй строгості, визначався він почуттям справедливості і тактом, а в вищих класах звертався (чи не єдиний) до учнів не через поширене «ти», але в третій особі, що подекуди мусіло й ученика дисциплінувати при звичаєннім до прийнятих товариських форм.

⁷ Для прикладу високих вимог подам такі дані: в класичній гімназії, в 1919/20 рр. навчання починало в двох паралельних класах бл. 100 учнів. З моєї класи до матури в нормальному часі (1927 р.) дійшло ледве 2, в другому відділі 6-7. Взагалі в тому часі 8 класа мала 24 учнів, але до них належали й ті, що прийшли з інших гімназій, крім тих, що мусіли повторити якусь класу.

Пласту, з його виразним суспільницько-патріотичним наставленням. Також зустріч у свобіднішій атмосфері з професорами-опікунами могла причинитися до злагіднення деяких подразнень, таких частих між професорами й учнями.

До неписаних привілеїв учнів належало щорічне влаштування Шевченківських концертів, для яких підготовки вибирали окремі комітети. Не знаю, чи цей звичай вдержався й пізніше, але за наших часів і М. Добрянський (1926), і я (1927), очолювали одночасно Читальню й Комітет. Звичай Шевченківських концертів був старший від Читальні, і учні дуже старанно підготовлялися до виступів, бо то була нагода показати гімназію (і себе) назовні. Концерт попереджувало щось наче «генеральна проба», тільки всередині гімназії, в руханковій залі, а згодом відбувалося повторення концерту для запрошених гостей (батьків, професорів, учнів інших середніх шкіл, зацікавлених представників громадянства). І в даному випадку Комітет мав свого професора-дорадника, яким був у згадувані роки опікун Читальні проф. Біленький. До тридцятих років повнили вони свою чинність дуже дискретно, потім контролю була більше вимоглива. До Комітету належало складення й переведення програми, визначення промовця та рецитаторів, вишукання з-поміж учнів солістів (співаків, інструменталістів) тощо.

Виступи чоловічого хору підготовляв диригент з-поміж учнів (в тому часі мій товариш з класу та з куреня, Осип Гапій, що керував також нашим курінним «квартетом», який придбав для куреня своїми виступами прогульковий виряд). З пізнішим загостренням загального положення дійшло і на відтинку концертів до великих обмежень, що ми відчували дуже прикро, зокрема заборону виступати перед ширшою публікою поза мурами гімназії. Ту заборону ми сприймали як обмеження традиційних прав молоді, які ми з уваги на поширений культ Шевченка, дуже цінили, а до виступів підготовлялися із справжнім пієтизмом.

Зовсім іншим «привілеєм», але вже не офіційним, а радше моральним зобов'язанням, були наші Листопадові свята, в які ми вкладали також багато душі. Незалежно від загальних листопадових панахид, що їх відправляли здебільша в навечеря роковин на Святоюрському майдані перед церквою, мали ми свою власну, учнівську св. Літургію та панахиду, служені перед навчанням у школі, о 7 год. ранку, щоб на 8 годину встигнути на лекції. Літургію відправляв один із гімназійних катихитів, здебільша о. д-р Спиридон Кархут, а самі учні старанно підготовляли та прикрашували символічну могилу. Це, за звичаєм, на-

лежало до учнів 7 класу, і той обов'язок уважали ми за велику честь, подібно, як опіку над могилами стрільців, що її організували в Пласті окремі курені, насамперед у Львові, а потім, в часі літніх ферій, на славних бойовищах Маківки та Лисоні.

Між учнями й учителями була тиха угода, що в той день нормального навчання не було. Спочатку день був присвячений спогадам і гутіркам. Згодом, коли гімназією та вихованням у ній щораз більше цікавилася кураторія, професори викладали, але лекцій не перепитували. Якщо під сильнішим натиском того звичаю хтось із професорів не дотримувався, учні здебільша воліли погану оцінку, аніж відповідь.

Описаний «modus vivendi», який по суті був певним компромісом, основно змінився коли з наказу УВО згинув львівський куратор Собінські, значною мірою особисто відповідальний за описані денационалізаційні заходи в українських школах. Як згодом виявилось, одним з атентатників був недавній учень філії Академічної гімназії, Роман Шухевич, майже безпосередньо після матури, під свіжим враженням всіх упокорень, яким досі загал не зумів протиставитись. У відповідь на атентат прийшло безглузде в політичному сенсі, а нелюдське з педагогічного погляду, зарядження, що українські школи мали приймати участь у жалібних поминках, наперед у спеціальних церковних відправах, а на другий день у похороні, з вінками, які мали нести окремо вибрані делегації. То й була та остання крапля, що переливалася, і з того часу всякий компроміс був уже неможливий. Кожний з нас пережив тоді гостру боротьбу в своєму сумлінні. Особливо ж велика відповідальність лягала на 8-му класу. Дехто мав повну підтримку збоку батьків, які не то, що не мали сумнівів, але й самі не дозволяли синам підкорятись і то як з патріотичних, так і з чисто педагогічних міркувань. В гіршому положенні були ті, чії батьки були залежні від держави, як її службовці.

Для мене рішення було одним з найважчих у житті, бо рішалася не тільки моя особиста доля, але й мого батька, що був професором гімназії (і на той час навіть господарем моєї класи), а навіть деякою мірою рішалася й доля цілої гімназії. Найгірше драгувала та обставина, якої ми всі були свідомі, що ще перед десяти роками самі поляки були в подібному положенні в трьох різних займанщинах і вони мусіли добре пам'ятати подібні ситуації, описані з такою трагічною плястичністю поетами-патріотами, яких ми читали, і навіть їм співчували. Мабуть, цей момент переважив. А втім, я був також свідомий своєї ролі лідера, як курінний і як голова Читальні. Більше місця цій події я присвятив

у іншому спогаді,⁸ а тут даю найважливіші моменти для розуміння цілоти життя в наших тодішніх учнівських організаціях. Ми вибрали тоді ще якоюсь мірою компромісовий шлях: були приявні, за винятком кількох, на перевірці під час збірки в клясі, а потім розбіглися подорозі до церкви, чи на похорон, навіть на очах професорів, бо інакше й не могло бути. Після похорону почалося слідство, посипалися кари. Правда, наша професорська рада (мабуть, навіть солідарно з тодішніми професорами-поляками), а зокрема директор Ілля Кокорудз, зробили все, щоб справі дати якнайменше розголосу й покінчити її у власному колі. Тому кари обмежувались до «карцеру» та обниження оцінок з «поведінки», але атмосферу, що запанувала тоді в гімназії, було важко стерпіти. Насамперед припинилося близьке ставлення до професорів. Серед учнів утворилися окремі гурти, які мали різні погляди на тактику. Щоправда, бойкот у нашій клясі накладено тільки на одного, що голосно засуджував поведінку більшости, а вірніше — почування більшости, але за деякий час почалися й доноси, і це зараз же використала поліція, яка почала шукати конфідентів серед учнів.

Можна різно ставитися до індивідуального терору: з погляду християнської етики важко його гльорифікувати, алеж у даному положенні не можна також засудити виконавців атентату, якщо мати на увазі систематичне нищення найсвятішого в людині: її гідність та свободу думки, з ламанням характерів та доводженням молодих і недосвідчених юнаків до розпачу або підлоти. При тому всі мемуаристи однозгідно підкреслюють глибоку побожність Романа Шухевича, що й я можу потвердити на підставі багатьох місяців спільних переживань у концентраційному таборі в Березі Картузькій, чи в Бригідках. Шухевич ніколи не забував своєї щоденної молитви. І саме на тому тлі можна зрозуміти справжню велич пізнішого командира УПА, який без респантиментів умів почати на своєму високому пості цілком нову політику щодо поляків; в часі, коли вони, може, за призначенням вищої справедливости, знову опинилися під колесом історії, Шухевич не вагався співпрацювати з ними. Та політична далекозорість робить Шухевича одним із передових вихованців Академічної гімназії, яка виховувала юнаків на «цілу» людину, на засадах розуміння справедливости, характеристичної для гуманізму. Тієї політичної далекозорости не мали ні польські політики, ні польські педагоги. І кошмар продовжувався, важкий осо-

⁸ «Зустрічі з полковником Євгеном Коновальцем на тлі настроїв доби» у збірнику «Євген Коновалець та його доба». Мюнхен 1974, стор. 426-465. (Передрук в цьому томі «Монографії УВУ», стор. 97-134).

бливо для учнів найвищої класи, які, з одного боку, ризикували майбутнім таки на порозі свого «визволення», а з другого — були свідомі своєї відповідальності за майбутнє гімназії — їм не можна було зійти з позицій, визначених Листопадним чином і «дитячими обітцями», як і не можна було наражувати гімназії нерозважним кроком на позбавлення наступних поколінь своєї школи.

В тому самому шкільному році (1926/27) довелося ще двічі перейти важку пробу: раз з нагоди іменин маршала Пілсудського, коли вибрана делегація мала йти на окрему академію (то мало бути перше відзначення гімназією польського диктатора, що до влади прийшов приблизно перед роком, в травні 1926 р.). Але тоді ще раз можна було рахувати на педагогічний глузд директора Кокорудза, який дискретно звільнив від прикрого обов'язку всіх гімназійних активістів, призначаючи до делегації слабші індивідуальності, яким більше залежало на спокою, ніж на принципі. То був знову своєрідний компроміс, який, звичайно, не міг нас задовільнити, бо ми вважали, що справа національної чести однакова для всіх, і, отже, не можна допускати до того, щоб у середині ділити учнівську спільноту на «патріотів» і «зрадників». А все ж розуміючи компроміс, і не маючи жадної підтримки іззовні, напр., від старших товаришів, що мали за собою досвід боротьби за університет,⁹ ми поставилися з виrozumінням до учнів, яким припала неприємна місія. При тому ми були свідомі, що такі компроміси на довшу мету не будуть можливі і незабаром прийдуть гостріші засоби контролю, а разом з тим послабне роля дир. Кокорудза (в 1927 р. він таки пішов на емеритуру).

І справді, ще в травні того року прийшла третя «проба». За кілька днів перед іспитом зрілості прийшов наказ взяти участь (вперше) в польському національному святі 3 травня. Тоді ми з важким серцем рішилися вже не протиставитись, але накіпільний біль у той день таки не дозволив нам спокійно сприйняти образу. Ми були свідомі, що після матури нам не можна буде залишити молодших колег самих на свої власні сили. То був початок переорганізації гімназійних гуртів на новий лад.

Ініціатива прийшла від куреня ім. Святослава Хороброго, який саме здобув мистецтво, і на нього знову впала відповідальність

⁹ Студентство переживало в тому часі кризу у зв'язку з припиненням у 1925 р. діяльності Українського таємного університету, який існував повних 4 роки. Але довше вдержатися проти постійних репресій він не зміг, а кожне розчарування приносило з собою повну демобілізацію і застій. Тому гімназисти в той час не могли сподіватися від старших товаришів-студентів допомоги, яку згодом ми, як студенти, намагалися дати гімназістам, пам'ятаючи наші переживання в гімназії.

за керівництво боротьбою. Покинувши гімназію, я автоматично перестав бути курінним¹⁰ і отримав — уже з доручення Верховної Пластової Команди — пост зв'язкового, отже дорадника, і тоді вирішив створити з нової курінної команди, гурткових та найсвідоміших членів, внутрішній «ініціативний гурток» під моттом: курінь має керувати всіма починами в гімназії, а ініціативний гурток стимулювати всі почини в курені. Сходини гуртка відбувалися досить часто і ділилися на дві частини: ідеологічний вишкіл та обговорення всіх актуальних справ гімназії з виразним спрямуванням — як протидіяти можливим небезпекам. Гуртком не легко було керувати у зв'язку із скорою радикалізацією поглядів. Молодші бачили трагічний спротив першої ланки, але вони, маючи допомогу й підтримку старших колег, не почували вже нашої відповідальності. Вони хотіли наслідувати нас у боротьбі, але не мали ні наших сумнівів, ні розважливості. До того ж почався процес Атаманчука, Вербицького й товаришів, обвинувачених за вбивство куратора Собінського й засуджених, як відомо, безпідставно, на кару смерти, яку згодом, після відклику, замінили на довгі роки в'язниці. У зв'язку з недавніми переживаннями й актуальним процесом, симпатії до УВО зросли, і наші послідовники почали хилитися щораз більше до безпосередньої акції. З нагоди процесу гурток підготував, видав і розкинув перші летючки у гімназії. Проте, як довго можна було втримувати їхню увагу зустрічами й дискусіями, можна ще було сповільнювати за скорий хід подій, бодай до хвилини мінімального конспіративного вишколу. Але я незабаром отримав у Пласті інше призначення, — організатора пластових гуртків на Волині (грудень 1927), і мусів відійти від куреня. Місце зв'язкового перебрав І. Старосольський. Я з друзями стрінувся вже в акції безпосередньо, при подібній нагоді, яка змінила в попередньому році нормальний хід життя в гімназії: на іменини маршала Пілсудського мала бути літургійна відправа для цілої гімназії в наміренні диктатора (і подібно для інших наших шкіл). Але при цій новій життєвій пробі ми рішилися звільнити молодших колег від важких переживань богохульної молитви за того, хто символізував окупаційну систему, й одночасно хотіли звільнити цілу гімназію від небезпеки. Отже, 30–40 студентів удаваним нападом на учнів в поході до церкви «розігнали» молодших товаришів, при чому нижчі кляси нічого не знали про наш плян, але

¹⁰ Згідно із звичаєм, до нової команди завжди підготовляли курінного задалегідь, і новим курінним став згадуваний Володимир Сав'як, після нього Лампіка, а пізніше Петро Ракочий.

старші таки самі зчинили «паніку», що влегшило нам завдання й приспішило розбиття походу, на превелику радість наших «жертв», звільнених від упокорення. Мене тоді поліція арештувала, але яке то мале мало значення в порівнянні з тим, що ми звільнили сотні учнів від сорому «переходу попід ярмом», тим більше, що після виконання завдань під церквою св. Юра, студенти поділилися на гуртки й унеможливили впродовж години інші «свята» в усіх українських школах. Тим разом реакція української спільноти, висловлена у пресових органах, була позитивна, тоді як у попередньому році ніхто не турбувався трагедією молодих душ. В березні 1928 р. українська преса, висловлюючи «застереження» щодо самої форми демонстрації (інакше стаття була б сконфіскована), голосно вказала на непедагогічний підхід польських шкільних чинників до молоді, яку приневолювали кривити душею. То все таки були «діти Листопаду» з візією власної державности, яким наказувано забути своє і поклонятися поневолювачам, що ту державу — часто підступно і завжди із запереченням міжнародних зобов'язань — нищили. Молодь з потоптаними найблагороднішими поривами, з осміяними релігійними почуваннями (коли із св. Літургій роблено засіб богохульного ославлювання чужих диктаторів), не могла користуватися своїми «днями весни». На неї скоро наляг вантаж життя.

Проте, пересторога преси була й тоді даремна. Для мене особисто вступ до «моєї» гімназії, з якою і мій батько був пов'язаний, як педагог, повних 25 років, був з того часу заборонений, як для небажаного «бунтівника».

Тим часом набирав сили вже новий чинник — рух, який почав об'єднувати молодь уже для чисто політичних цілей: «Союз Української Націоналістичної Молоді» (СУНМ) з сильною студентською центральною «групою» у Львові та з клітинами в усіх середніх школах. Тоді існуючі гуртки вже втратили були своє значення, ініціативний гурток 51-ого куреня просто ввійшов у звено СУНМ в Академічній гімназії. Ще деякий час могли паралельно діяти Пласт і ті вже чисто конспіративні гуртки, які щораз більше радикалізувалися.

Пласт вправді ще довгий час приваблював своїм особливим стилем активності з таборами в горах, з мандрівками по верхів'ях, з багатолюдними «святами весни» серед природи, напр., під Львовом на «Сагарі», б. Брюхович. Це тоді старші пластуни організували дружинові марші з обтяженням, сполучені з передаванням мандрівних нагород переможцям. В листопадові дні відбувалися міжкурінні «окружні марші» до місцевостей, прославлених із часів облоги Львова. «Чорноморці», курінь, до якого

належав Роман Шухевич, підготовляли в часі Зелених Свят «естафети» по землю із Лисоні чи Маківки, яку в часі відправ на Личаківському чи Янівському цвинтарях висипували на стрілецькі могили. «Лісові Чорти» дбайливо вдержували культ крутянських героїв. Табори в горах чи над Дністром збирали щораз більше молоді. Мандрівні водні «рейди» по Поліссі мали велике значення для освідомлення нашого селянства з окраїн; всі ті багаті вияви захоплювали ще деякий час увагу молоді «романтикою простору та пригод». Пластові курені з Академічної гімназії мали при тому свою визначну роллю, як такі, що мали вже свою традицію й стояли найближче до центру. Але 26 вересня 1930 р. прийшла вже адміністративна заборона Пласту, і тоді вже ніхто не хотів ризикувати для самої заправи, для підготовки. Тоді патріотичній молоді залишилося тільки одне — підпілля, з усіми наслідками того, з радикалізацією настроїв та «ступенуванням температури» в гімназії, і, очевидно, з гартуванням сильних характерів. Щасливий був той, кому дано було такий шлях прожити без хитань. Серед тих умов часто сама молодь з гімназій боронилася перед накидуваними святими «смердючками», нищенням державних емблем чи портретів, що символізували чужу державу. Очевидно, були й жертви і трагедії. Але я думаю, що в майбутній поставі одиниць помагали не раз і переживання з гімназії, яка стала справжньою життєвою школою, накиненою обставинами та засліпленням окупанта, що нічого не навчився в часі власної неволі, забув крик душі власної зневоленої молоді, яка мусіла славити царя чи «кайзера».

В 1937 р. мав відбутися наш перший поматуральний з'їзд, заповіджений на матуральному табльо. Тоді я був у в'язниці, після концентраційного табору й важкого слідства та присуду, але й моїм колегам не хотілося зустрічатись у колишніх залах наших радощів і смутку. Підсумок праці виглядав цілком інакше, ніж ми його уявляли в часі здобування освіти в гімназії з гуманістичним спрямуванням і глибокими етичними засновками. Але я не думаю, що він був негативний з погляду інтересів спільноти. В двадцятиріччя матури в 1947 не було вже й того «моцарства», яке силу хотіло будувати на неправді. Тоді абсолювент Академічної гімназії, генерал Чупринка, в боротьбі з черговим ворогом, вказував справедливіші шляхи до визволення поневолених і до майбутнього їх співжиття. Чимало колег ішло в свою безрадісну діяспору, щоб нести в далекий світ нашу Правду. І без з'їздів та зустрічей здаємо всі свій звіт з діяльності в повній свідомості, що Академічна гімназія не зійшла із свого шляху й тому з нею пов'язані наші почування, хоч стільки було в ній неспокою й бо-

лю. А може, саме й тому, що в розпачі й болю не впали ми під тягарем переживань, а спільно продовжували шлях, визначений попередниками. І тепер радіємо, що зуміли хоч і на чужині відзначити сторіччя унікальної в світі школи, і в те сторіччя тепер виходить наша Ювілейна книга в нашому унікальному в світі екзильному університеті, за ректорства алюмна Академічної гімназії.

Писав у Сарселі, 3-6 квітня 1976 р.

III

ЕСЕЇ ТА НАРИСИ

ЧЕТВЕРТИЙ УНІВЕРСАЛ ІЗ ГЕОПОЛІТИЧНОГО, СОЦІОПСИХІЧНОГО Й ІСТОРИЧНО-ПОЛІТИЧНОГО АСПЕКТІВ

Дата 22-го січня — у своєму синтетичному схопленні, в підсумовуючій узагальненні — скриває в собі, зокрема в перспективі шести десятиліть, багато різких контрастів — яскравих протиставлень, а то й суперечностей і глибоких несподіванок, які межують із нерозгаданістю тайни — таємниці трагічного народу на перехресті шляхів. У передісторії цієї дати — вже після березневої революції — було стільки надій і сподівань, що й терпкого розчарування, стільки невдач, а то й катастроф, що й нежданих світлих тріумфів.

Коли ж після хресних доріг наших національних Голгоф блиснув День Воскресіння, тоді радість із неспокоєм, тривогою, а то й розпачю обнялися: це ж між несміливим Першим¹ і завершуючим Четвертим Універсалами минуло 7 дорогих місяців, а від початку революції до проголошення самостійності навіть понад десять. «Болюче змарнованими місяцями весни 1917 року»² — називає цей час у своєму вдумливому есеї про «малоросійство» Євген Маланюк.

І в наслідку в самий світлий мент проголошення Універсалу могутня і грізна ворожа армія стояла на кордонах України, й точно через тиждень після проклямації цього Універсалу сталася Крутянська трагедія, яка, вправді, рятувала національну честь, але дорогою ціною найкращих і без безпосереднього ефекту. Це дослівно, як передбачив безсмертний Тарас у пророчому тоні старозавітного Осії³:

¹) Дата I-го Універсалу — 23-го червня 1917 р.

²) Є. Маланюк: Малоросійство. Видання «Вісника» ООЧСУ. Нью-Йорк, 1959, 31 стор. Тут із стор. 28.

³) Цитати із Шевченкового «Кобзаря» за повним виданням творів Т. Шевченка під ред. П. Зайцева, — за 2 виданням у В-ві М. Денисюка, Чікаго, 1959-63. Тут: «Осії Глава XIV». (Подражаніє).

«Погибнеш, згинеш, Україно!
Не стане знаку на землі!
А ти пишалася колись
В добрі і розкоші!»

Це той Шевченко, якому ввижалося⁴, як

«Пишними рядами
виступають отамани,
сотники з панами,
і гетьмани, — всі в золоті».

А проте він знав уже тоді, що «не вернуться сподівані».

.
«не встануть гетьмани,
не покриють Україну
червоні жупани».

За 21 літ — збагачений гірким життєвим досвідом і терпінням — він подав у скупих рядках нового вірша, вже напередодні смерті, причину цієї безнадії:

«Бували війни й військовії свари:
Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Ногаї;
Було добра того чимало!
Минуло все, та не пропало, —
Остались шашелі: гризуть
Жеруть і тлять . . .»

В коментарі до цього місця Василь Сімович⁵ подає, що під шашелями треба розуміти маловірів та ренегатів, чи просто сучасних зрадників, які забули рідний закон. А для ілюстрації можна нагадати свідчення Є. Чикаленка про те, що в Києві, отже у столиці України, на пальцях рук можна було нарахувати напередодні Першої світової війни, отже напередодні Визвольних Змагань, українців, розговорною мовою яких було рідне слово. Щогірше, в тогочасного українства не було ні віри, ні хотіння, ані концепції визволення.

⁴) Короткі уривки із наступних поем (по черзі): «Гайдамаки» (том I, рядки 130-133). «До Основ'яненка», рядки: 32, 35-37; «Минули війни» (том IV, 1-6). «До Основ'яненка» писано 1839, «Гайдамаки» — 1841, а «Бували війни» — 1860.

⁵) «Народне видання» «Кобзаря» в Українськiм Видавництвi. Катеринослав-Кам'янець-Ляйпциг, 1921. Коментар на стор. 424.

Згадуваний Маланюк, говорячи про ті часи, сказав, що майбутній історик не зможе пояснити початкової нашої політики в часі Визвольних Змагань інакше, як «браком найелементарнішого національного інстинкту й паралічем політичної волі»⁶, послуговуючися при тому терпким визначенням малоросійства, яке Тарас пластично характеризував у неперевершений спосіб, говорячи про нікчемну поставу рідних пігмеїв — як вислужників чужої ідеї, — що, мовляв, «цар — наш Бог, і цар — надія, і нагодує, і огріє вдову й сиріт»⁷.

Постать царя хмарою заступила спогад про гетьманів. Що за геніяльна інтуїція в передбачуванні трагедії обкраденої України, збудженої у вогні.

А проте, не зважаючи на цей гнітючий духовий стан, це саме українські полки чи українські вояки в мішаних полках активно виступили вже в перший день Березневої революції (8) на вулицях чужої столиці багатомовної імперії, даючи перші сигнали до перебудови світу на нових основах правди і справедливості. Яка ж містика таємниці в підсвідомім бажанні змагати до прочутої істини і здійснювати безсмертні етичні вартості. Не зважаючи на те, що вістка про революцію в Петербурзі наспіла до Києва з кількадечним опізненням, уже 17-го березня, отже ледве в 9 днів після першого революційного зриву, — зформувалася Центральна Рада, як передпарламент пізнішої Республіки⁸. 31-го березня відбулося відкриття Першої української гімназії для хлопців і дівчат⁹, до якої протягом перших таких днів вписалося понад 100 кандидатів, і це в місті, в якому тільки кілька родин говорили по-українському! «Яка краса відродження країни» — співав про цей час надхненно О. Олесь. Цей розвиток недоподумання без глибокого одушевлення, без екстази!

А ось опис учасника подій, М. Шаповала¹⁰:

«Март 1917 р. Медовий місяць великої революції! Загомоніла Україна... Міста, містечка й села немов би ті вулики під час роєння бджіл. Всюди лунають кличі: „За Вільну Україну!“ Жовтоблакитний прапор залив усі пло-

⁶) С. Маланюк: Малоросійство, «Вісник ООЧСУ», Нью-Йорк, 1959 р.

⁷) «Осії Глава XIV», рядки 59-61.

⁸) ЕУ/І, стор. 500.

⁹) Проф. Д. Дорошенко: Історія України, 1917-23 рр. Том І. Доба Центральної Ради. Видання друге. Нью-Йорк, 1954. На стор. 41.

¹⁰) Шаповал у журналі «Січ», 1929, ч. 15. Цитоване за матеріялами, які з'явилися під наголовком «Фрагменти» в місячнику «Студентський Шлях», ч. 1-2 (33-34) за січень-лютий 1934 р. Зібрав р. п. (Роман Паладійчук). Цитата із стор. 24-25.

щі, усі вулиці, розмаяв на широких степах наддніпрянських, далеко відсунув на бік інтернаціональні кольори. Апотеозом пробудженої од многолітнього сну національної стихії українського народу була величня українська маніфестація в Києві в день 1 квітня. Сто тисячів українського люду залило вулиці нашої столиці аж по самі береги. Сотки жовтоблакитних прапорів і таблиць рухалися над цією масою люду. На таблицях, що їх несли перед собою відділи маніфестантів, красувалися написи: „Хай живе Вільна Україна!“, „Хай живе на Україні Козацтво!“, „Душу й тіло ми положим за свою свободу!“, „Вільна Україна в вільній Росії!“, „Автономія України!“, „Автономна Україна в федеративній Росії!“, всіх 300. Тільки в руках керівників, що вели відділи робітників, залізничників та студентства кількадесят таблиць із написом: „Хай живе Самостійна Україна!“.

Ми зумисне зацитували більший уривок, не пропускаючи «ніже титли, ні коми», бо він, як не можна краще, ілюструє сказане в перших реченнях експозиції: в рівній мірі несподіванку спонтанного відродження, якого ніхто не плянував, ані не підготовляв, що й болючої нерішености, коли вимога повної самостійности несміливо скривалася за ілюзією, за химерним привидом можливого життя в системі імперії, яка від століть Україну поневолювала й експлуатувала. Кажучи іншими словами, рішучий спротив проти морального зла, такий характеристичний для нашої духовости, виразно переважав над чіткою програмою власної спрецизованої національної мети. Або ще інакше: виразне відчуття поневолення людини здецидовано заважило над зрозумінням джерел цього поневолення, яке коренилося в недержавности народу, а виявилось у браку скристалізованих національних аспірацій. Початкове захоплення, ентузіазм, степенований до екстази, розблиснули, але й вичерпувалися, розряджувалися в десятках багатотисячних з'їздів без практичного наслідку. Це були слова, за якими не йшли діла.

Свідок і співтворець подій, О. Шульгин, характеризуючи у своїй зв'язкій студії тогочасний настрій, пише лаконічно для ЕУ¹¹: «В ці дні український національний рух мав більше романтичний, ніж реально-практичний характер». І тому це вижидання з рішеннями й повільне визрівання політичної думки, яку інші народи — поляки, чехи, балтійці чи фінляндці — мали вповні скристалізовану й тільки ждали на пригожий момент.

¹¹) ЕУ/І, стор. 5006.

І тому на військових з'їздах було по кілька тисяч делегатів (наприклад, на III-му, в листопаді 1917 року — 3.000)¹², які репрезентували мільйони вояків, алеж у вирішальну хвилину, для підтримки IV-го Універсалу, було ледве кілька тисяч жовніврів, у тому числі слабо озброєний та ще слабше вишколений студентський курінь. Проте найгіршою була нерішучість і брак вичуття ситуації в керівників, між ними й у президента Центральної Ради, отже насправді президента Держави, проф. Михайла Грушевського; він, за свідченням Д. Дорошенка, вже після проголошення самостійности, перебуваючи в Житомирі, коли Центральна Рада залишила Київ перед першою большевицькою навалюю, у статті «Українська самостійність і її історична необхідність» уважав потрібним доводити (цитую дослівно з першого тому «Історії Української Держави 1917-1923 рр.»), що, мовляв,

«проголошення (самостійности) було викликане потребою заключення миру, потребою ,більше рішучої політики в боротьбі з походом Великої Росії на Україну' й нарешті необхідністю ,повної свободи в упорядкуванні соціальних, економічних і фінансових справ України'. Але самостійність — це лише етап до федерації, і федералістична традиція надалі залишиться ,провідною ідеєю нашого національно-політичного життя' (Так!)»¹³.

Коментуючи цю заяву, Дорошенко пише:

«Трудно, здається, знайти в новій історії приклад, щоб провідники якогонебудь народу в такий спосіб оцінювали акт самостійности своєї країни».

Справді трудно, підтвердимо й ми сьогодні, чи вірніше: таки неможливо!

При тому треба пригадати, що це той самий Грушевський, який, не здригнувшись, продовжував, як передсідник, засідання Центральної Ради в моменті, коли дістав повідомлення, що його дім охоплений полум'ям, у якому гинуть безцінні скарби десяти-

¹²) I Український Військовий З'їзд — 18-25 травня 1917 — 700 делегатів від 900 000 вояків (Дорошенко, 79); II УВЗ'їзд — 18 червня — 2000 делегатів від 1 390 000 вояків (Там же, 89); III Всеукраїнський Військовий З'їзд відбувся 2-12. XI. 1917 р., число делегатів подане за О. Шульгином — ЕУ/І, стор. 506а.

¹³) Дорошенко, стор. 263.

тиліть його наукових розшуків, що мали стати підставою до завершення монументальних праць, які так і залишилися невикінченими. Це той самий Грушевський, який зумів при розв'язуванні Центральної Ради вояками німецької окупаційної влади безстрашно глянути у скеровані на нього цівки рушниць, не піднявши — зрештою єдиний — на наказ рук угору. Це було дивне перемішання героїства в почутті власної людської гідності і млявої нерішености, а то й повної резигнації в державницькому мисленні чи дії. До речі, прикладів героїства не бракувало саме в обороні акту 22-го січня, чи то при здавленні большевицького повстання в Києві серед неприхильно наставленого — здебільша зросійщеного — населення столиці куренем Січових Стрільців, чи при обороні Києва під Крутами, коли проти шести тисяч досвідчених вояків виступило 600 українських лицарів. Припізнення упадку Києва на декілька днів, зумовлене одчайдушністю та жертвовністю, вможливило — до речі — підписання Берестейського миру, від якого залежала військова допомога Осередніх Держав для України, що й дозволила відвоювати Київ та автоматично запевнити тривале значення для акту Самостійности.

Стає тим болючіше, що це героїство було змарноване описаним роздвоєнням душі, яке Маланюк драстично характеризує двостихом Франка¹⁴:

«І хоч душу манить часом волі приваб,
Але кров моя раб! Але мозок мій раб!»,

а це явище називає він іще в іншому місці «многовіковою хворобою», яку прийдеться довгі-довгі десятиліття ізживати»¹⁵. Проте глибша аналіза виявить куди складнішу генезу явища, що корениться не тільки в бездержавному житті століть поневолення, але вже в заранні української історії, конкретно в нашому геополітичному положенні свого часу найбільшої простірно імперії на Сході Європи — пригадаю для повного усвідомлення — із площею близько три мільйони квадратних кілометрів і ледве одним мільйоном населення на перехресті шляхів із Сходу на Захід, без оборонних границь і в постійній загрозі наїздів безчисленних кочівничих племен, які одчайдушно носилися карою та жахом по країні.

В таких умовах дуже рідкого заселення оборона країни менше залежала від центру, а більше від поодиноких районів, не від

¹⁴) Маланюк, стор. 28 (Двостих із поезії на «Ріках Вавилонських»).

¹⁵) Там же, стор. 10.

великого князя в Києві, а від удільних князів волостей та навіть від поодиноких людей, від одиниць, для яких іноді найпевнішою охороною життя була просто втеча в неозорий простір, у безлюддя, що безперечно вимагало великої ініціативи, відваги і второпности, але також повного довір'я до самого себе. Ці прикмети створили спеціальний тип людини із замилюванням до індивідуальної свободи, але без зрозуміння для підпорядкування себе спільноті.

Тому то й у цілій Державі скоро дійшло до своєрідної демократії — однієї із найстарших у той час в Європі, коли князь не був могутнім феодалним сувереном, спертим на підлеглих васалів, але координатором змагань військової дружини, прибічної ради й, навіть, волі цілого населення, яке могло князя довільно замінити іншим представником того самого роду. Триподіл влади між князем, радою і вічем у модерних часах розвинутої і упорядкованої демократії може видаватися привабливим, алеж у свій час такий устрій ставав прокльоном, бо не допускав ні до кристалізації центру, ані до твердої влади, якої вимагали умови твердого життя.

Один із видатніших сучасних істориків, о. А. Великий¹⁶, нарахує, що за сто літ (між 1146 і 1246 рр.) у Києві змінилося 47 князів, із яких 35 княжило менше одного року! Як при такій системі могла устатуватися Держава, тим більше, що це була доба сусідства з ордами в їх найбільшому динамізмі. Тому суздальський князь із московської півночі, з Володимира над Клязьмою, Андрій Боголюбський, здобувши в 1169 році Київ, зовсім не думав у ньому залишатися, хоч у принципі це було честно, визначеною першістю між рівними князями.

Звиклий до суворой дисципліни, яка стала для Московії законом і підставою її росту, він аж ніяк не хотів бути під постійною загрозою анархічних підданих, звиклих накидувати волю рідним князям. Вдоволившись знищенням Києва, він подався на свою Північ. Ридали тоді діти, насильно відлучувані — за драматичним свідченням літописця — від матерів, горіли церкви, й помилування не було нікому. Для гордої столиці переможний деспот залишив тільки свого намісника. Пишучи про ці події, Полонська-Василенко¹⁷ резюмує: «Такої зневаги та руйнації Київ іще не бачив». А, проте, це упокорення не спричинилося до зміни постави непокірливих степовиків . . .

¹⁶) Див. стаття: «Релігія і Церква — основні рушії української історії» у Збірнику: Релігія в житті українського народу. Записки НТШ т. 181. Інформація на стор. 5, у примітці 8.

¹⁷) ЕУ/І, стор. 422 а-б.

А втім, іноді саме та вдача, що так болуче вдаряла в існування княжої держави, ставала спасінням у пізніших умовах недержавности. «Дике Поле» було на протязі століть притулком для українських селян під польською окупацією, коли то «уходи» рятували їх від панської сваволі наїзників у загарбаних лятифундіях. Алеж уходники тільки утверджувалися у своїх звичаях свобідного життя без будь-якої зверхности, і в них тільки скріплювалися століттями формовані схильності. У висліді індивідуальна свобода ставала ідеалом, а намагання змінити засади неконтрольованого життя призводили до спротиву, в якому кривавилися вороги, але й свої, що бажали дійти до держави почерез лад і співдію громадян. Це й була трагедія Козаччини, коли самоволя славетного братства з Хортиці стала грізною для кримського ханату, турецького Царгороду чи польських магнатів, але й для власних гетьманів, які ніколи не могли передбачити химерних настроїв січовиків. Це є та апотеоза індивідуальної свободи, яка вправді на п'єдесталь виносить ідеал особистої гідности, але й жахається підпорядкування навіть заслуженим одиницям, із чого витворився звичай посипування голови сміттям, обраним кошовим, щоб вони були свідомі своєї залежности від громади. Ці й подібні констатації (я можу навести тільки найістотніше) призвели мене особисто до сумного висновку, зформульованого у виді трагічного парадоксу:

«В неволі ми опинилися тому, що надмірно любимо волю. В бажанні рівности і братерства ми боялися свого власного деспота й послабляли себе внутрішньою боротьбою так довго (не виявляючи одночасно досить активности назовні), аж запанували над нами чужинці»¹⁸.

Цей ідеал індивідуальної свободи затяжів поруч із малоросійством злощасно над нашими Визвольними Змаганнями, зменшуючи автоматично можливу силу війська, а то і спричинився до постання автономних волостей — «пашківських республік», які навіть нападами ослаблювали запілля регулярних військ, чи самобутніх анархістичних рухів отамана Нестора Махна з Гуляй-Поля. Його відділи іноді численно перевищували силу Діювої армії, і як це не дивно, але про Махна¹⁹ на Заході більше ві-

¹⁸) Думка висловлена в інавгураційній доповіді після габілітації в УВУ, 1949 р. Див. також: «Українська вдача й наш виховний ідеал» у збірній праці: «Педагогічні проблеми та дидактичні поради» у серії скриптів УВУ, ч. 34, Мюнхен, 1969. Місце на стор. 6-7.

¹⁹) Це виявилось виразно в часі відомих революційних настроїв у Франції у травні 1968 р., коли серед масово розповсюднюваної тоді анархістичної літератури поважне місце зайняли праці Махна.

домо, як про нашу визвольну боротьбу, а у французьких політичних колах він більше знаний, і напевно позитивніше оцінюваний, як Головний Отаман Симон Петлюра.

Але геополітичне положення відбилося на українській духовості ще й в інший спосіб, у цілій настанові українця до ближчого й дальшого оточення: в постійній загрозі життя, «на пограниччі життя і смерті» українець шукав споконвіку глибшого зміслу життя, й коли туземне життя віч-на-віч смерті ставало непевним та проблематичним, шукали ми істини у потойбічній, у трансценденції²⁰, находячи її відблиск у Божій всюдиприсутності, наявним віддзеркаленням якої була розкішна українська природа. Віра у промисел Божий ставала підставою твердих етичних залогень, коли одночасно багатство й чар природи, зв'язаної з доброю землею — із землею, як матір'ю — годувальницею й опікункою, були джерелом надхненного захоплення красою. Синтеза добра і краси, тобто етичних та естетичних вартостей так глибоко запала в душу українця, що вона рівноважила особисті нещастя чи вікову недолю спільноти. Це призвело українських історіософів до погляду, який з'ясовує нам о. А. Великий, що, мовляв, наш нарід шукав щастя не в політично-мілітарній могутності чи в економічних надбаннях, але в шуканні Правди й у здійснюванні добра в повній гармонії із цілою природою, з її естетичною величчю у багатстві барв, мелодій та аромату.

Тому ідеалові вповні відповідали великі творці, духові велетні нашої історії, які, як досконалий вияв нашої ментальности, ставали типовими представниками народної душі, маючи одночасно вирішний вплив на дальше формування нових генерацій. Так, наприклад, одна з найблискучіших характеристик²¹ нашого найбільшого мислителя — Григорія Сковороди — просто утотожнює його з цілим народом, підтверджуючи тільки тезу українського історіософа. Вона дає промовисту картину шукання гармонії в добрі й у красі, без бажання сили, могутности чи багатства. Ось дослівна цитата з доповіді Якими Яреми, для якого:

Український нарід, як «Сковорода, назверх злидар, без жадоби до земних дібр, прив'язаний у своїй покорі до життєвих злиднів та своєї ролі нижчого в театрі життя,

²⁰) Пор. мою статтю у цитованім вже Збірнику (З НТШ т. 181) н. т. «Релігійність українця з етнопсихологічного погляду», зокрема стор. 181 («нахил до трансценденції у хвилину загрози життя»), 183 («зв'язок із природою»). Стаття подає чимало бібліографічних вказівок до теми.

²¹) «Українська духовість в її культурно-духових виявах» у збірнику «Перший Український Педагогічний Конгрес, 1935». Львів, 1938. Див. стор. 44.

без вищих у своєму серці претенсій мати силу і значення у світі, відданий внутрішнім переживанням, ніж діяльності назовні, з думкою, спрямованою на ідеал моральної краси і щастя у світі вічності; естет і співак у своїх терпіннях, і при цьому суворий суддя, непримиренний ворог і вічний революціонер проти сил тієї поганої дійсності. Таким Скородою був український нарід довгі віки».

Слово «вічний революціонер» автоматично нагадує нам іншого українського генія — Івана Франка, автора цього поширеного революційного маршу, до якого знову ж ця характеристика повністю стосується — того Франка, що дав нам у своєму «Захарі Беркуті» прегарну утопію уявного життя у Правді і Красі, з героїзмом та самопосвятою, ба, навіть, із «жертвою цілоспалення» з любови до вільних співгромадян у вільних громадах, але без розуміння значення й сили координуючого центру. І в цьому є повний ключ до розуміння нашої душі, джерела душевної ніжності і благородності в щоденному житті, але й наших трагедій, як спільноти, як нації. Із знехтуванням реальної дійсності, ми занадто віддавалися оманним ілюзіям, щоб могли здійснювати дорогі нашому серцю ідеали, забуваючи, що в неможливому житті стрічаємо більше мерзеної ницости, ніж величної шляхетности.

Це Костомаров у своїх славетних «Книгах Буття», тавруючи нещадно наших історичних ворогів, їхній деспотизм, віроломство та кровожерність, наївно бажав собі не розвалу окупаційної імперії, але перенесення центру «федерації» вільних і рівних держав із Петербургу до Києва — матері руських городів. Згодом знов і знов повторювалася наївна віра в якусь історичну справедливість чи в оманливі гасла, якими щедро обдаровували нас сусіди, «присипляли нас лукаві» — щоб іще раз послужитися віщим словом Шевченка, щоб у вирішній час «збудити нас окраденими» з рідних ідей, із бажання творити своє життя по своїй волі. Тому ми піддавалися гаслам слов'янофільства, інтернаціонального братерства, спільноти православної віри, гуманности, всесильности розуму у службі «автоматичного прогресу», чи — щоб прийти вже до часу революції 1917-1918 років — «граблення награбленого», щоб принести якнайскоріше «мир хатинам» почерез війну «палатам». Яка трагедія шляхетної, але як дуже наївної віри безрадних Малахіїв на розпутті в геніяльній візії Миколи Куліша. Коли наші рафіновані і спритні сусіди йшли через гасло інтернаціоналізму до нашого духового обеззброєння й до поневолення України, ми у вірі в інтернаціоналізм самі клали свої шиї в чуже ярмо.

Тому теж український селянин наївно поспішав ділити — вправді пограбовану — алеж свою прадідну землю для себе самого, замість боронити українську державу, як спільне добро, як нерозривну власність суверенного народу. Потім цю землю у нього відібрали ті самі, які захочували його в огні революції землю собі привласнювати, тільки це коштувало нам мільйони жертв при т. зв. «розкуркулюванні», чи при націоналізації землі для життя у зненавиджених кожному українцеві комунах. І якщо б ми були втратили в часі Визвольних Змагань для законного розподілу земель у своїй державі 10% тих жертв, які ми понесли невільно в часі штучного голоду на молоком та медом текучій українській землі, то в Україні «була б сестра, і був би брат» — то була б правда на своїй землі, а так всі ми залишилися без нічого,²² зі спаленим від сорому обличчям, із криком розпачу в наших серцях...

При тому треба наголосити, що констатація не має бути проповіддю самоспалювання, бо кожна жертва є болюча, але не меншою істиною є те, що волю купується тільки терпінням та кров'ю, тому і найблагородніша віра залишиться мертвою, коли за нею не йдуть діла й повсякчасна готовість на їх здійснення.

Але все ж таки! Дата 22 січня, скриваючи тайни та несподіванки, що породжували розчарування й трагедії, не була даремною!

Черпаймо ж з неї віру й силу з перспективи шести десятиліть! — Це ж вона стала початком переродження в бурі й у вогні! І коли прологом були Крути, тоді фіналом — останнім актом і дороговказом — став Базар, із тією самою могутньою піснею розстрілюваних, яка заглушувала сальви скорострілів: «Ще не вмерла Україна», що її заїнтонував козак Щербак у відповідь на спокусу помилювання за зраду ідеалів. І цей фінал не пролунав незауважено, хоч спокус та заманювань не бракувало і згодом.

Цілі генерації з цього часу мали перед очима виписаний полум'яними літерами наказ: ніколи більше в нас не сміє бути подвійного патріотизму — малоросійства в різних відмінах, відповідно до того, під чією окупацією українські землі будь-коли були чи колинебудь мали б бути. Звідси виникає той жах цілої генерації, що виросла з революції, як її пересемник, щоб не спізнитися, не прогайнувати нагод, не повторити помилок попередників; Тому це гаряче бажання, щоб Друга світова війна почи-

²² Відомі слова із Шевченкової поезії: «Якось то, йдучи уночі».

налася не від стрілу сербського студента Принчіпа на Балканах, але від якогось аналогічного чину українця. Звідси вириває і нервозний поспіх із різними перенаголошеннями, переяскуваннями чи помилками, а то й промахами, але завжди диктований найкращими інтенціями;

Тому Україна після Визвольних Змагань вийшла переможеною, але духово нерозбитою. Ще таки в році одчайдушного Зимового походу з фінальним Базаром постає як духовий бастион на Центральних Землях України Українська Автокефальна Православна Церква, а після цього зринає могутній спалах літературно-наукового ренесансу, який згодом, викликавши протидію окупанта, був охрищений «розстріляним відродженням». Це наче міт Фенікса, який відроджується із згарищ та попелів. На Західних Землях постає загальна понадпартійна Українська Військова Організація, як безпосереднє продовження регулярної армії, як всенациональне добро, а по духовій лінії спротив кристалізується біля Високого Шкільництва — таємних високих шкіл у Львові чи в низці екзильних центрів, з Українським Вільним Університетом на чолі, як своєрідним «унікум» у цілому світі.²³

Коли радянофільство загрожує відродженням модерного малоросійства, то провід у революційній боротьбі падає на ідеологічні гурти — згодом організації українських націоналістів, які в поборюванні ворога щораз більше загострюють свою тактику й непримиренність, але виявляють також максимум зваженості й посвяти. Важливе, щоб прологом до нової війни не були Крути, а епілогом не залишився Базар. Тому не бракує ніколи палких сердець там, де тільки виявляється можливість захитання пануючого ладу: це й генеза подій у Карпатській Україні й тамошньої Січі, не зважаючи на те, що доля Срібної Землі вже задалегідь була перерішена в негативному для нас сенсі. Проте, ніщо не в силі було захитати віри генерації, яка, вправді, раз-у-раз розчаровувалася, але вперто йшла до мети, з Лесиною девізою «Проти надій сподіватися!» В'язниці наповнювалися знову активістами й то саме напередодні Другої світової війни, але після катастрофи Польщі українське підпілля без передишки ставило опір новому — грізнішому московсько-советському окупантові, який мав більший досвід у роздвоюванні душ маривом

²³) Це в одному таки році — 1921 — постали в Україні чи в екзилі такі Установи, як УАПЦ (на Східних і Центральних Землях в УССР), УВО й Таємні Високі Школи (під Польщею) та УВУ у Відні чи Празі в екзилі, саме тоді, як підписуваний в Ризі договір — своєрідне повторення злощасного Андрусєва — мав на віки припечатати долю України, статися останнім цвяхом до її домовини.

ілюзоричної держави. В цім постійнім поході вперед і вперед генеза військових з'єднань при німецькому Вермахті — «Ролянда» чи «Нахтігалю», які скерували свою зброю проти недавніх, сподіваних, але віроломних союзників, коли виявилось, що збройні формації мають служити не Україні, але ставати знаряддям для чужих цілей. Рівнобіжно до походу регулярних відділів, були спроби негайно творити власний уряд, опертий на півлегальних, а згодом нелегальних Похідних групах. Коли Акт 30-го червня перекреслювали арешти та млини смерти Авшвіцу, Саксенгаузена чи Равенсбрюку, тоді Українську Національну Раду в Києві нищили на місці таки фізично, і кривавими смолоскипами ставали на роздоріжжях світлі постаті Олени Теліги та Ольжи-ча-Кандиби.

Святкова доповідь або есей не дозволяють на основнішу аналізу поодиноких подій чи актів, але вже їх зіставлення вказує ясно на основну ідею —прямувати безстрашно до визначеної мети. Яка це послідовність у змаганнях, і яка соборність змагань та жертви, тим більше, що після відступу большевиків у дію включилися численні представники Східних та Центральних Земель. Хтось може критично дивитися на ту чи іншу постать, на ту чи іншу дату або факт, алеж ніхто не може сумніватися в чистоті намагань. Тому справді при згадці про них можна з гордістю піднести вгору серця. Тож у рівній мірі в історію України саме під тим аспектом увійдуть змагання УПА, як і створення дивізії «Галичина», перейменованої при першій можливості на Дивізію Української Національної Армії. В довгому ланцюзі тих фактів не можна забувати теж намагання створити координаційні центри — головно ж УГВР, чи міжнаціональні об'єднання АБН й Інтернаціонал Свободи. В тому самому дусі йшли пізніші намагання в екзилі відновити єдиний Державний Центр, який мав би об'єднати всіх і здобути автоматично належний престиж для екзильного Уряду.

Ці всі факти треба усвідомити, як прямий наслідок дати 22-го січня, і лише на тому тлі ми зможемо доцінити значення проголошеного Четвертого Універсалу, як дороговказу на довгу мету, як постійно зобов'язуючого акту. Але також на тому самому тлі зможемо тільки усвідомити актуальне положення й наші завдання, якщо не хочемо допустити до того, щоб дата залишилася на майбутнє лише спогадом; якщо надаремно не мають піти не тільки жертви самих Визвольних Змагань у вузькому значенні слова, але також і жертви багатьох тисяч переємників великої ідеї; якщо знову не має запанувати з такою рафінованістю заціплене нове малоросійство — подвійний патріотизм у виді

радянськості у привидах технічних досягнень на Рідних Землях, на яких, однак, під терором змовкає рідне слово, знецінюється традиція, рідний звичай і закон.

Одночасно у нас в екзилі замасковано, але послідовно вщеплюється зневіра й капітулянтство, мовляв, що може зробити еміграція, відірвана від Рідних Земель? Не даймо себе присипляти й не повторюймо давніх помилок! Еміграція може зробити багато й на це вказує не що інше, як винищення її вириванням із наших рядів найкращих, які постійно стояли на сторожі: Петлюра, Коновалець, Ребет, Бандера! Чому мала б стрінати їх смерть, коли б керовані ними рухи не були грізні, не мали значення... Не знецінюймо наших жертв, не знецінюймо наших власних починів. Не знецінюймо соборности — однонапрямености — зусиль усіх наших політичних, громадських і духових центрів. Це ж ніхто інший, а Край, чи вірніше найкращі із Краю взивають нас до активности, бо тільки від нашого голосу залежать життя й доля наших в'язнів, які кличуть до нас із тюрем, ізоляторів, психушок, із концтаборів, які терплять, але не каються! Ще не цілий рік²⁴ тому передістався до нас новий заклик у виді могутньої картини-гобелену, в якому Шабатура, парафразуючи поему Лесі Українки, кидає нам перед очі постать трагічної, але і грізної Кассандри, яка перестерігає: «Збудися, Троє, смерть іде на тебе». Кассандра цього гобелену, наче розіп'ята на хресті своїм стражданням, але з її одержимости впливає віра у Воскресіння після Голгофи.

Це те саме віщування, яке в інший спосіб висловила Ірина Стасів-Калинець із того самого табору ч. 3 понурої Мордовії:

«І розіпнуть тебе, і прокленуть,
І на іконах намалюють знову.
І ті жінки, що йшли з любов'ю,
На тебе знов молитися почнуть.
І наречуть онуків і синів
Твоїм ласкавим іменем, мій Друже.
І в спогадах далеких небайдужих
Тобі дарують кілька тихих слів!»²⁵

²⁴) Треба пам'ятати, що есей був писаний на 60-річчя, отже в січні 1978 р. «Не цілий рік тому» — в лютім 1977 р.

²⁵) Про Шабатуру і Стасів-Калинець на підставі знаменного альбому: «Нездоланий дух». Мистецтво і поезія українських жінок-політв'язнів в СРСР. Українське Видавництво «Смолооскип» ім. В. Симоненка, Балтімор-Чікаго-Торонто-Париж, 1977 р.

Скільки віри в тих словах з-поза колючих дротів, скільки пророчої одержимости! Але пророцтва самі не здійснюються. Вони вимагають послідовників. І тому тепер треба не тільки наших тихих слів, але консеквентних учинків, щоб полегшити долю тих, які караються в ім'я 22-го січня, щоб утримати його велику традицію *самостійности, суверенности й соборности*. Тож для здійснення заповітів треба й соборности нашої дії — однодушною постави всіх, без огляду на можливі різниці поглядів, але в ім'я 22-го січня, як однієї із найсвітліших дат української історії.

І саме це ми мусимо усвідомити у 60-річчя!

ПАТРІАРХ ІСПОВІДНИКІВ

(Ювілейна промова на концерті у Римі, 22 вересня 1979 р.,
в 40-ліття хіротонії Його Блаженства Патріярха Йосифа І)

Провидіння щедро наділило український народ ласками, поставивши його на грані двох світів, з виразним призначенням стати посередником між Заходом і Сходом, чи синтезою двох духовостей. Воно вивінувало його килимом незорого степу без межі, без краю — з багатством барвного й пахучого квіту та духм'яною аромом пристрасного зілля в молоком та медом текучій, соняшній країні.

Споконвіку відчули наші предки в цій кольоровій мозаїці природи та в м'якій ніжності урожайної землі всюдиприсутність Божу — відчули самого Бога, як несказанну красу та безконечне добро, що в своїй довершеній гармонії ставали для нас нашою Правдою і нашою дорогою до Справедливості!

Але дарувавши нам те духове багатство, яке стало підставою нашого світогляду на століття, Провидіння вивінувало нас ще й у інший спосіб, щоб не зледачили ми у добрі й у розкоші: одно із найглибших місць св. Письма каже: «Кого люблю, того караю». І Господь, поруч із радістю життя, дав нам і терпіння, яке ніколи не опускало нас. Коли багатства заманювали у соняшну країну хижі орди кочовиків, які століттями котилися лавінами смерті, руїни та жаху, тоді Отчизну треба було боронити від нападів та небезпек, що при рідкім населенні на розлогих просторах без природних границь не було легко. В таких умовах оборона ставалася привілеєм не тільки однієї верстви, але обов'язком кожного, і своєрідною фортецею ставав кожний хутір, загублений самотньо у безмежжі... Серед тривалої загрози — постійно між життям і смертю, в непевності завтрішнього дня, кожний ставив собі питання про змісл життя, чи про істотне у житті, про справжнє призначення людини.

Коли туземне, виставлене на небезпеку, було непевним, проблематичним, тоді очі зверталися у потойбічне, у вічне, що виро-

*Дереворит роботи Володимира Баляса
(1906 — 1980)*

стало *понад* людину, що вело її до розуміння трансценденції, — до піднесення понад одиничне, понад *особисте* у загальне, незнищенне.

Тому відчуття й розуміння *Божого* в Україні є давніше від поширення християнства, і в тому корениться те величне пророцтво Андрея Первозванного на Київських горах, — на досвітках християнства, — про постання города, що стане осередком віри на цілому Сході.

Його Благословення звершилося по століттях — *безкровно* і *без насилля* — в історичних актах Ольги та Володимира, а город славився своїми золотOVERXими банями — свідками побожності й багатства.

Алеж небезпеки не переривалися, і вони раз-у-раз різьбили обличчя української людини з її містичною впевненістю у перемогу світлого та святого. Ті небезпеки вимагали «*цілої*» людини, — повноцінної та ініціативної, і в той спосіб людина, змагаючи до самопіднесення, ставала у *центрі* світогляду з усіми добрими, але й лихими сторінками тої осередної позиції *одиниці*, яка вимагала для себе повних прав, рівних її обов'язкам у протиставленні ворогам. Так родилося в Україні почуття свободи, рівності й братерства, заки ще в Європі розвинулося розуміння демократії.

Високе розуміння гідності людини ставало підставою пошани другої одиниці, і послідовно джерелом толеранції, алеж воно зобов'язувало також до шукання правди, зокрема до шукання правдивого розуміння християнства у трагічний час *розбиття*. Коли інші народи кривавилися у релігійних війнах, ми шукали єдності у синтезі, яка врешті-решт могутньо прозвучала в Берестейській Унії, що в ній найповніше проявилось післанництво України як дороговказу до поєднання, до вселенськості на роздоріжжях століть і світів. Тому стільки любови у нас в обороні цього дороговказу, що — будучи післанництвом — стався великим зобов'язанням.

Алеж ті великі дари Провидіння скривали й небезпеки: шукання Правди постійно йшло в нас *перед* розумінням сили. Царство Боже хотіли ми здійснювати єдино словом, ентузіазмом, святим поривом, надхненням віри у добро. Та постава так виразно відбивається й сьогодні у Руденка на засланні, коли він з-поза колючих дротів посилає нам своє «Вірую»:

«Народе рідний, степова стихіє,
Безхитрисна, довірлива душе!

.....
Пишайся тим, що ти не завойовник,
В неволі ще нікого не тримав!»

Це тоді, коли нас оточували сусіди без тих високих етичних засад, що й призвело крок за кроком до стану, який зумовив неволю. Цінячи особисту свободу та її вияви, ми так боялися несправедливості власного царя-самодержця, — монарха чи провідника, — аж запанували над нами чужі деспоти.

Боронячи прав одиниць, громад, районів, чи волостей, дієцезій чи епархій, ми не зуміли створити свого власного сильного центру, що зміг би успішно протиставитися силою чужій небезпеці: з часів Боголюбського, що грабив і ганьбив київські церкви для задоволення своєї пихи, почерез руйнування Запоріжжя і знищення його так пильно зберіганих вольностей, через касування Унії в минулому столітті за царату, та аж до походу Муравйова, до штучно організованого голоду, до трагедії Української Автокефальної Православної Церкви і злощасного 1945-46 року з незаконним проголошенням перекреслення Берестейської Унії, — унікального дороговказу Вселенськості.

Уміймо ж відчуті в цих подіях і карах голос Божої мови й перестороги: читаймо в книзі життя у наш великий Ювілей велику науку, яка пливе із пониження й терпіння, із нашої Голгофи, якщо хочемо дійти до Воскресіння. Пройдім ще й ще шлях наших Ісповідників, які загинули, не зрадивши, і їх Первоієрарха, що 40 років стоїть у проводі Церкви-Страдальниці. Вслухаймося в Його Ювілей у крик розпачі трьох сотень тисяч вірних — катованих чи закатованих.

І серед них усіх — він — їх Первоієрарх, що, відкинувши за дна єдності із Апостольським Престолом пропозицію стати патріархом зрадників, стався терпінням і незламністю у вірності *Патріархом Ісповідників*, чого й досі не зуміли доцінити ті, для яких він добрим змагом змагався!

Алеж відомо, що в світі ніщо не пропадає, а — зокрема — не пропадає і не в'яне квітка мучеництва!

Чи ми самі зуміли те відчуті? І зокрема — чи ми розуміємо, як то Провидіння ставило перед нами виразні знаки, щоб не зійти із правильного шляху на бездоріжжя блуканини?

Це ж сьогодні 50-ліття Синоду Українських Владик у вічному місті під проводом великого митрополита Андрія, якого подивляв християнський світ, але якому у свій час не зуміли віддати належного рідні новітні волості-епархії, що більше берегли своїх партикулярних прав, ніж єдності Української Помісної Церкви із її правами, гарантованими у Бересті. Чи не за це прийшла кара у виді першого заливу наших земель у десятиріччя Синоду з виразно зарисованими цілями, але без свого завершення...

І саме тоді, як новий знак Ласки: 1939 рік — серед великої загрози і вселюдної тривоги — таємна хіротонія наступника вели-

кого митрополита — найдостойнішого Ювілята, з усіма символами майбутнього мучеництва — із жезлом-посохом попереднього Єпископа-Ісповідника, також Йосифа і також в'язня російських — тоді ще царських тюрем.

А як прийшла жажлива хвилина Правди й проби, впродовж довгих 18 літ Він стояв, як граніт, понад розбурхані хвилі, як символ змагання України до Вселенськості Церкви під Одним Проводом, але з виразним наголошенням багатства Соборної Церкви у різновидді Помісних Церков.

Перегортаючи сторінки історії, натрапляємо знову в найважчий час сумнівів чи зневіри на нову подію на тернистому шляху — для підбадьорення й підкріплення: 1959 рік — посвячення будинку Папської Колегії, Малої Семінарії, з якої вийдуть десятки провідних одиниць, — посвячення будинку завжди із думкою про доріст, який заступить тих, що загинули в тайзі та тундрах, на Колими чи Соловках, у Казахстані чи Мордовії. Завжди із думкою про Великого Неприсутнього, — про Провідника того Доросту, про Первоієрарха, якому у Його сімдесятиліття Великий Пій XII вислав свого листа-привітання, що до Адресата своєчасно не дійшов, але залишився одним із світліших документів у стосунках Апостольської Столиці із Українською Помісною Церквою.

І велика радість — звільнення Митрополита за нашими молитвами і стараннями найшляхетніших одиниць Вільного світу, — Його тріумфальний поворот із заслання, коли струмом розливалось дрижання у тілі кожного, а сльози радості заливали очі.

І що принесли тоді Йому *ми*, коли оплесками привітав недавнього В'язня цілий Ватиканський Собор у Петровім храмі, при Петровім гробі, — які науки витягнули *ми* із терпіння тисячів і з Його терпіння? Чи оточили ми всі Його теплом наших почувань, чи — навпаки — творили нові волості, березучи вольностей дієцезій, зв'язаних чужими законами і формами, які нас в нутрі ділили і різнили, — із перекресленням прав Берестейської Унії, — у час, який шумно названо екуменічним?! Хто ж повірить у слова та запевнення, коли дійсність перекреслює слова? Чи зуміли ми мужньо вказати на ту велику загрозу розбіжності слів і діл у святій справі? Чи безжурно залишали турботи тільки самому Главі Церкви?

А що зробили миряни? Чи справді один могутній рух, чи поділені і розсварені крайові волості і регіони?

Алеж Патріярх стояв, як гігант, не зважаючи на вік і переживання, вказував шлях, хоч був залишений у змаганні майже самотнім. Він — Патріярх мучеників і ісповідників, — Він, — Патріярх тіней армії безіменних і закатованих. Патріярх, що згодом — саме 10 років тому, дає нову візію у посвяченому Соборі Божої

Премудрости, що почерез простори й століття має містично сполучити Київську Софію із Софією у Римі. Одночасно Український Католицький Університет має об'єднати майбутній священничий доріст з всієї діаспори, що його брак ми так вірно оплакуємо. Але чи спромоглися вислати наші волості до університету при Патріаршому Соборі — Душе святий, — Душе істини — подай мужність сказати терпке слово Правди, щоб не мусіло говорити за нас каміння — бодай по 5-10 кандидатів, щоб вони під мужньою рукою виховувалися на зміну ісповідників, або таки самі сталися ісповідниками? Хто знає, чи містика місця у єдності із Основником не витворила б настрою того запалу, що переміг би ситу байдужість і полонив сотні дальших кандидатів?

Хто знає, чи однодушна оборона прав, урочисто запевнених перед століттями, не була б притягнула інших кандидатів до жонатого клеру, так світло записаного в історії українського народу, але насамперед таки в історії *Української Церкви*.

Сьогодні приміщення УКУ далеко не заповнені, сьогодні Патріархові і Мойсееві сповняється 40 літ блукання по пустині на шляху до обітованої землі, — до Рідної України. Чи ми сміємо допустити до того, щоб знову пролунав їдкий сміх Азазеля, — щоб Блаженніший Отець Йосиф, як Мойсей у геніяльній візії Франка усумнився серед рідних таки Авіронів і Датанів?

Чи ми сміємо дати причину, — весь Божий український нарід — Владики — присутні і (як боляче) неприсутні, а з ними священники й усі миряни — щоб усумнився наш Патріарх не тільки на порозі великого тисячоліття нашої слави та терпіння, але може й на порозі Обітованої землі наших Предків, яких святий прах зобов'язує до Єгошуї крику: «До походу!» — До дії!

Станьмо ж біля Нього всі, — спаяні, солідарні, обновлені вірою Ювілеїв, в яких вичувається голос Божої мови і Божої волі. Помісности Церкви не дадуть протести, чи бунти проти Апостольської Столиці, як символу єдності Церкви, за яку терпів Патріарх. Але помісність Церкви здійсниться автоматично однодушним висловом усіх Владик, за якими є велика сила терпіння сотень тисяч. Хто це може заперечити?!

Ми вміємо заздрити іншим за їхні успіхи, але не вміємо наслідувати їх в однодушній поставі, коли Церква в своїх членах стає в загрозі, — коли, напр., — (щоб бути конкретним) були спроби розбиття єдності польського єпископату для химери сподіваного відпруження. Чи не огортає нас стид на згадку того, що однодушна постава у слухний час зуміла відвернути загрозу. Хто сьогодні полякам бере за зле їхню однодушну поставу, коли з неї саме по століттях вийшов перший неіталійський намісник Хри-

стової Церкви, — перший папа слов'янин. Чому б, замість заздрити, не піти за промовистим прикладом?

Тому вступім у нашу новенну грядучих років перед нашим «мілленієм» тверді і рішені, із запалом, що пливе із крові ісповідників, із запалом, що є потрібний для здійснення завдань, які перед віками поставило перед нами Провидіння. Щоб ми зуміли новим ідеалізмом надхнути весь світ, але насамперед оновити Вселенську Церкву у загрозі зледачілого людства резигнації й мирного самозадоволення у світі, який забув, що Христос велів брати хрест, якщо хтось хоче бути його послідовником, коли сьогодні бажається вигод, розкоші, ореолу слави без крапель крові з тернового вінка.

Струснім пил байдужости, а насамперед проклін незгоди, яка й досі віддаляє нас від ідеалу Помісности Церкви народу, Призначення якого ми мусимо бути гідні, зокрема ж на порозі Тисячоліття; як гідними мусимо бути Людини, що Їй у її вечір багатого життя складаємо до стіп наші серця й наші думки, бажаючи, щоб Тисячоліття ми відзначили під Її проводом у повній єдності Ієрархії, духовенства та мирян всіх модерних волостей нашої діаспори у Помісній, загально визнаній і санкціонованій Українській Патріархальній Церкві.

В. Кубішович

1900 — 23 вересня — 1980

31 жовтня 1980 року влаштували Відділ Наукового Товариства ім. Шевченка у Німеччині та Ректорат Українського Вільного Університету святкову Академію у Авлі УВУ в Мюнхені для відзначення вісімдесятиліття проф. д-ра Володимира Кубішовича, довголітнього Ген. Секретаря НТШ та Голови НТШ у Європі, та його 40-ліття професури в УВУ. Академію організував д-р А. Фіголь, як Керівник Відділу, а шанувальне слово із характеристикою Ювілянта мав В. Янів, як Господар Дому.

Портрет роботи Омеляна Мазурика

ВОЛОДИМИРОВІ КУБІЙОВИЧУ 80

(Дослідник — організатор наукового життя — громадський діяч)
(Біографічний есей)

«Часи змінюються, і ми змінємося з ними» — каже здобута із досвіду мудрість, скрита в короткій латинській приповідці, — «ми», тобто людські спільноти, зокрема їхні погляди, переконання, звичаї. І так, за пам'яті нашої генерації доосновно змінився погляд на старість, а враз з тим на зв'язані з нею ювілеї на пошану заслужених одиниць. Колись були ювілеї чимось в роді звершення, чи мети з лавровими вінками й шанувальними словами, після яких Ювілят сходив у тінь, якщо не в забуття. Сьогодні пересунулися границі віку, а тим самим ніяких мет немає... Є тільки — може не так півметки, як радше — дозвольте на неологізм: тричвертьметки, якісь зупинки на дорозі. Відповідно до того менше лаврів і шанувальних пеанів, а більше завдань для Ювілята, — висловлених бажань, скерованих на його адресу, з яких щойно випливають побажання, щоб Ювілят їх виконав...

Ці міркування з окремою силою насуваються сьогодні у 80-ліття нашого Достойного Ювілята,¹ який так недавно — перед десяти роками — писав «Мені сімдесят»,² характеризуючи свою дорогу підсумками зробленого — із вимовним зіставленням своїх наукових праць (тільки важливіших) і їх було тоді майже стільки, скільки років життя. І за тих останніх десять пройдених років життя напевно виданих праць назбиралося до бібліографії більше, ніж 10, а білянс був би багато кращий, якщо б рахувати не твори, але суму сторінок, бо видані твори — це не були брошури, але товсті томи! — отже, темпо не послабло. Або картинно предста-

¹ В. Кубійович народився 23 вересня 1900 р. у Новому Санчі (на Західній Лемківщині).

² «Мені 70» — видання НТШ, Париж-Мюнхен 1970, стор. 135 + портрет Автора + 8 таблиць з ілюстраціями. Бібліографія наукових праць (тільки головніших) є на стор. 129-134; вона називає 68 позицій. 1943 р. Українське Видавництво Краків-Львів видало повнішу бібліографію. Вона мала 79 позицій, при чому треба пам'ятати, що з'явилася вона на 27 рр. скорше.

вив це на черговій зупинці 75-ліття присутній у цій залі Співробітник і Приятель Ювілята — ред. Іван Кошелівець — пригадкою улюблених мандрівок Володимира Кубійовича по горах.³ Згадуючи мандри з-перед 35 років по Альпах і свіжі по французькій Овернії, доповідач милувався: «Стежками вгору і вниз він не ходить, а наче літає, як птах», після чого ще й доповнює спогад, як він із Ювілятом раз збігали по зсувах дрібного каміння, як лошаки.⁴ І безпосередньо перед шанувальним словом впеннися він у 75-тилітка, що він «ще збіг би». Я не сумніваюся, — я цього певен, що подібного твердження ми не змогли б почути від нікого з наших статечних батьків, не говорячи про дідів.

До речі, мандрівки по горах дуже тісно в'язалися із початковими науковими працями Кубійовича, і без його мандрівницької пристраси не можна б увявити докладного простудювання пастушного життя на просторі, що за підрахунком самого Ювілята обняв фантастичну суму 50.000 кв. км,⁵ при чому денно промірював дослідник із скромним наплечником з найнеобхіднішими речами 30, іноді 40, а раз навіть 60 км., харчуючися, як опитувані ним ватаги-бачі й пастухи-верховинці, молоком, кулешою та сиром, ночуючи з пастухами по колибах, не пропускаючи ні одного салашу, ні одної стаї і не сходячи тижнями із полонин — серед спек чи злив, ураганів чи громовиць, безнадії мряк чи гірської мжички. Це — бодай покищо — на маргінесі самого досліджу, а радше для характеристики людини, для якої 80-ліття не є метою, і яка силу черпає із плянів на майбутнє, не вдоволяючися досягненням багатого та ворушкового минулого життя.

Якщо шукати серед різних типів «української людини», встановлених етнопсихологами, насамперед Я. Яремою та М. Шлем-

³ З нагоди 70-ліття В. Кубійовича, крім згаданої його автобіографії й автохарактеристики, з'явилася ще німецька стаття д-ра А. Фіголя в ч. 8-9 річника Товариства Сприяння Українській Науці — „Mitteilungen der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften — e.V.“, München 1972, S. 3-8: Wolodymyr Kubijowytch — zum 70. Geburtstag, із додатком: Bibliographie (Auswahl) — S. 8-10. На 75-ліття НТШ у Європі видало передрук статті І. Кошелівця з «Сучасности»: Володимирові Кубійовичеві 75. Мюнхен 1975, стор. 12, а з нагоди 80-ліття слово цього ж самого автора, читане на Ювілейному вечорі у Парижі (19 вересня). Крім слова брошура вмістила матеріали цього вечора (опис вечора; вступна промова проф. д-ра А. Жуковського, наукового секретаря НТШ у Європі; найважливіші привітання; знімки з вечора): До 80-ліття Володимира Кубійовича (1900-1980), Париж-Мюнхен, 1980, стор. 16. Журнал «Сучасність» вмістив в ч. за вересень 1980 (9/237) дві статті: Юрій Луцький: Кубійовичеві — 80 років (стор. 51-54) й Іван Тесля: В. Кубійович як географ (стор. 55-59).

⁴ Із брошури Кошелівця з нагоди 75-ліття, стор. 11-12.

⁵ З автобіографії у 70-ліття, стор 98, 97; «...це були не сотні, а тисячі кілометрів...», стор. 17.

кевичем, місця для Кубійовича, найкраще підходить «франківська людина» із автохарактеристикою у візії безрадінного Каменяря, прикутого до скали із громовим наказом у вухах, розбити її, не зважаючи на ніякі перепони. Тому дуже вірно каже Кошелівець у своїй статті у 75-ліття, що поетичне визначення «надхненної праці» для характеристики Кубійовича аж ніяк не підходить. Він радше впрягається у свою працю, без ентузіазму, але з затятою впертістю, якої вистачає рівномірно, коли треба, то й на десятки років.⁶ Чи це не іншими словами потвердження визначення «Каменяря» — не надхненого, але одержимого, приреченого для дії. «Франківський тип» — тип людини насправді «неукраїнський» у розумінні, що серед нашої спільноти він дуже рідкісний, але тим більше цінний. Для того типу людей — може це дивно звучати — не логос, не слово стоїть в началі, але рух, — уточнім, не рух для руху, не тичинівський ритмічний рух у танці під звуки космічних симфоній, але цілеспрямований рух, як дія, як завдання, як постійний шлях до мети, що вправді постійно віддаляється, але із запереченням законів перспективи, завдання ніколи не зменшується до пункту, але навпаки, розширюється, росте. Французький філософ Анрі Массіс, характеризуючи європейця у його протиставленні до колективістичного східного типу, каже, що «на Заході людина живе бажанням бути, — вона аж ніяк не хоче згубитися між предметами», отже людина мусить проявитися, а до цього є потрібна дія. І з цього погляду Кубійович є незаперечно європейцем з твердим рішучим бажанням мати своє індивідуальне обличчя, а не розплинутися серед тисяч таких самих, як він. Тому за шпрангерівським поділом людей за формами їх життя, Кубійович належить до категорії владної людини (мені видається, саме цей переклад найбільше зближеним до поняття *Machtmensch*), отже людини, що прямує до влади. Тому Кубійович, будучи «каменярем», скоро звільниться з ланца, що його приковує до скали.⁷ І вправді, він буде одним із тисяч поруч із ним, яких ні жар, ні холод не спинить, — який зноситиме з ними труд, і спрагу, й голод, але він буде першим із них, першим у завзятті, але й першим у вислідах. І на це вказує ціле його життя.

Як вступний терен дії, що має молодому Кубійовичеві уможливити самовияв, який не дасть йому загубитися у складній ситуації члена поневоленого народу в чужій державі, вибрав він науку, що все таки дозволяла в Польщі, — бодай у перші роки

⁶ Стор. 8-9.

⁷ Ланц — в розумінні ланцюг; ужито, щоб не віддалюватися від Франківського оригіналу «Каменярів»; подібно «скала», а не скеля.

міжвоєнної Речипосполитої, і зокрема поза тереном, заселеним українцями, сяк-так працювати, і навіть поступати вперед, без втрати свого національного обличчя, як цього найкращим доказом став саме Ювілят (що, зрештою, у Львові було б неможливе!) Як знаємо із спогадів самого Автора з нагоди сімдесятиліття, його вибір предмету студій був радше випадковий. В гімназії цікавився він історією, літературою, географією, але був теж добрим математиком (порядок зацікавлень подаю точно за автором).⁸ Вписуючи перші виклади, поклав головну увагу на історію, і тільки зустріч, прихильність і добра порада (а згодом і практична допомога) старшої, ввічливої і симпатичної колежанки перерішила напрям студій. Інша річ — раз рішившись, Кубійович дуже послідовно пішов вибраною лінією. Він пише про те сам:

«Моїм бажанням було всеціло віддатися студіям, швидко й добре їх закінчити, а згодом буде видно, як я зможу працювати для України. Треба додати, що я був у скрутних матеріальних умовах. Батько був важко хворий і на більшу допомогу з дому годі було сподіватися, а заробляти лекціями в Кракові було дуже трудно. Жив я більше, ніж скромно — часто недоїдав».⁹

Зачавши студії 1919 р., він закінчив їх докторатом у можливо найкоротшому часі — 1923 р. Фінансове становище в тому часі дещо покращало, бо молодий кандидат на доктора отримав зайняття гімназійного учителя, але ж це ускладнило йому саму підготовку до докторату: треба було одночасно готуватися до лекцій і відбути своїх обов'язкових 21 годин у тижні в школі, — одночасно не занедбати самих студій в університеті, і — врешті писати докторську працю. Три завдання, з яких кожне вистачало б, щоб час мати задовільно виповнений. Але поклик дії і бажання скоро дійти до мети, потроювали сили. «Мало мені часу залишалося до сну» — каже про ті часи Кубійович — «але в 22-23 роки життя можна багато зробити», кінчає він, а ми могли б додати — людині із вдачею каменяра на шляху поступу, оживленого хотінням бути першим між тисячами завдяки одержимості в праці.¹⁰

⁸ Про зацікавлення Кубійовича в гімназії див. стор. 11 автобіографії; про спрямування у студіях — стор. 14-15. Цитата — стор. 13-14.

⁹ Там таки, стор. 18-19. Наскільки Кубійович інтенсивно працював на семінарах, про те найкраще може свідчити подробиця, що на третьому році отримав він семінарійну працю, яку підготував настільки сумлінно, що професор визнав її зрілою до друку (з малими перерібками) як найкращу, отриману за 5 років ведення семінара. Вона й з'явилася друком,

Але ж студії перетворили людину: Кубійович щораз більше ставав географом не з практичних міркувань якнайкраще й найповніше виявитися, але із замилювання, тим більше, що збирання матеріалу до докторської тези так дуже в'язалося з його бажанням бути у природі:

«Я пізнав красу теренової праці — каже він: са-мітні мандрівки в гірському, часто тяжко доступному і незаселеному просторі (це були не сотні, а тисячі кілометрів), спостереження і розмови із селянами-верховинцями, знайомства з нашими священиками, управителями лісів, тощо, — і те все на чисто українській території. На підставі праці про Горгани я здобув у червні 1923 р. докторат». (стор. 17).

Це все незаперечно поглибило позитивні риси молодого амбітного вченого вже із скристалізованим теоретичним зацікавленням і з бажанням служити своєму народові.

Тут ще раз насувається питання вдачі: За місцем народження Кубійович лемко, і його біографи часто вивчають його наполегливість, впертість, послідовність у змаганні, навіть фізичну видержливість — при деякій фізичній квалості із схильністю до недуг — «твердістю» того прекрасного нашого племені, що, століттями врізане клином у чужі території, утримало віру, мову, звичай, традиції. Не ополячилося, не зісловакізувалося, не змадячилося! Треба було щойно виселення із земель, в які воно вросло, треба було розсіяння його серед чужого оточення після знущань і переслідувань Павликами й інших осель, щоб наступила справжня трагедія марива загибелі... В своїх спогадах уточнює Кубійович, що він «твердим лемком» не може себе уважати:¹⁰ його батько з Покуття, його мати полька, а в місті наро-

як перший випуск Інституту: *Izochrony południowej Polski*. Kraków 1923. 60 str. + 3 karty. „Prace Instytutu Geograficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego“, wydawane przez L. Sawickiego. Zeszyt 1. До речі, Кубійович мав уже два причинки із свого предмету, друковані скоріше: *Sprawozdanie z wycieczki Instytutu Geograficznego U. J. w góry Żywieckie*. „Sprawozdania naukowe Koła Geografów Śl. U. J.“. Kraków 1920. Str. 55-63, як теж: „Przyczynek do antropogeografii Gorganów. „Przegląd Geograficzny“, II, Warszawa 1920/21, str. 146-149. Перша праця мала добрі рецензії в німецькій фаховій літературі, а причинок про Горгани був вихідною точкою для пізнішої докторської праці.

¹⁰ Стор. 7; батько Ювілята — Михайло — походив із селянської родини з села Корнева, Городенського повіту, отже із Покуття. До гімназії ходив у Коломиї й у Стрию; довший час був приватним учителем, і щойно на 35 році життя вирішив стати державним службовцем, а польська адміні-

дин — Новому Санчі — жило тільки небагато лемків. А проте... Не зважаючи на всі ті подробиці, треба сказати, що Кубійович вправді не з крови, але під впливом «геніус ької» — з духа місця народження й оточення — таки твердим лемком є і таким він перейде в історію; тим більше, що до лемків так дуже він уподібнився: але ж, останні риси лемка він напевно здобув у тих зустрічах віч-на-віч з ними у своїх мандрах, в яких він цілу Лемківщину перейшов, ділячи з верховинцями не так хліб і сіль, але радше сир та кулешу, даючи їм за те цінний для них тютюн...

Так вибравши собі темою студій пастуше життя українських полонин, він між докторатом і габілітацією постійно поширював терен студій і постійно увіковічував своїми працями життя, яке сьогодні вже не воскресне, але яке століттями різьбило душі людей і є частиною історії. Коротко, до часу габілітації у 1928 р. мав він уже 4 друковані поважніші праці із своєї ділянки.¹¹ Вийшовши від дослідження пастушого життя в Карпатах, що належали до Польської держави (за вийнятком Татр), Кубійович поширив після габілітації терен дослідів на Словаччинну, Закарпаття, Мармарощину й Буковину; в бібліографії відзначено бл. 20 праць із того часу — українською, польською, чеською, словацькою та румунською мовами, так що в передмові до праці про пастуше життя на Підкарпатській Русі він зміг написати:

«Тепер, або в найближчому часі будуть належати Північні Карпати до найкраще досліджених гірських просторів у цілій Європі, якщо йдеться про географію пастушого життя» (стор. 100 — «Мені 70»).

Але дійсність була інша. Ювілят насамперед присвятив себе іншим завданням, а згодом війна знищила зібрані, але неопубліковані матеріяли (готові до опрацювання — із картами і світлинами) пастушого життя Словаччини, і намір автора написати

страція у Львові призначила йому практику у польській частині Галичини, — у Новому Санчі, де було тільки мало українців. Там пізнав він свою майбутню дружину, польського роду — Марію Добровольську, з якою одружився у 1899 р.

¹¹ 1. Rozmieszczenie kultur i ludności w Karpatach Wschodnich. Kraków 1924. 24 str. i 4 karty. „Krakowskie Odczyty Geograficzne“, Nr. 7. 2. Życie pasterskie w Beskidach Wschodnich. Kraków 1926. 138 + 2 str., 4 tabele i 12 str. ilustracji. „Prace Instytutu Geograficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego“. Zeszyt V. 3. Z antropogeografji Nowego Sącza. Kraków 1927. Str. 50 + 5 kart. „Prace Instytutu Geograficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, wydawane przez L. Sawickiego“. Zeszyt 8. 4. Życie pasterskie w Beskidach Magórkich. Kraków 1927. Str. 64 + 2 karty. „Prace Komisji Etnograficznej Polskiej Akademji Umiejętności“, Nr. 2.

синтетичну працю про пастуше життя *цілих* Північних Карпат на тлі порівняння з іншими гірськими країнами Європи, залишився нездійсненим і сьогодні нездійсненим для нікого... Але ж і досі стає в автора перед очима безліч картин із його самітних мандрівок із чаром ночей у залишених колибах, ловецьких хатинах, чи напів знищених землянках із часів першої Світової війни. Під час тих мандрівок довелося пізнати людей різних національностей і різних суспільних груп, зокрема напр. відносини Спішу, де українські лемки і польські гуралі перемішувалися із словаками та німцями, з додатками жидів, угорців та циган... Це був з чисто теоретично-наукового погляду найплідніший час життя Ювілята, — і не зважаючи на пропавші матеріали, те що залишилося, вистачило, щоб запевнити йому визнання в науковому світі. У висліді став він членом низки наукових установ: зокрема НТШ, Наукового Товариства ім. Шафарика в Братиславі, Словацького Музейного Товариства; Кубійович читав лекції у Братиславському університеті, брав участь у першому з'їзді слов'янських географів та етнографів у Празі, згодом і у IV в Болгарії, чи у Міжнародному географічному конгресі у Варшаві. Немаловажними були також його виступи перед німецьким науковим (фаховим) світом на запрошення Українського Наукового Інституту, що діяв під проводом всій українській громаді добре відомих професорів д-ра І. Мірчука та д-ра З. Кузелі. Кубійович здобув власне наукове обличчя і тривалу позицію.

І коли ми сьогодні відзначаємо 80-ліття життя Творчої Людини, — за почином НТШ та УВУ, то треба пригадати, що цей ювілей власне лучиться із другим: 50-літтям дійсного членства в НТШ,¹² що його проф. Кубійович — поруч із д-ром Смакулою — найдавнішим членом є.

Щоб належно зрозуміти, чому саме проф. Кубійович перервав цей успішний етап своєї праці, — звичайно, із думкою, що свої досліди пастушого життя він за деякий час продовжуватиме, треба згадати декілька подробиць з дитинства Ювілята, які, зрештою, характеризують ситуацію цілої його генерації на Західних окраїнах. У мішаній родині, він глибоко малою дитиною, як українець, відчув упокорення, якого зазнав від двоюрідних братів поляків, що його дразнили, мовляв, польський орел ви-

¹² Остання «Хроніка НТШ», видана за 1964-65 рр. (Торонто-Нью-Йорк-Сідней-Париж, 1966) подає на стор. 29 в списку членів Історично-Філософської Секції дату прийняття Ювілята до НТШ на 8. V. 1931, з тим, що він був насамперед членом Математично-Природописно-Лікарської Секції, а до Історично-Філософської перейшов на підставі відповідного голосування 22. XII. 1954 р. Д-р О. Смакула був прийнятий 1. XII. 1930 р. («Хроніка», стор. 35).

довбав очі українському левові. Тоді твердий лемко, не скорий до зворушення, скаржачися по-польськи своїй мамі-польці, заплакав. І як каже у спогадах, що тоді заплакала із ним і його мама! З віддалі трьох чвертей століття — малий Влодзьо мав тоді прибл. 4 роки — зокрема молодшому поколінню — може здаватися пережите неправдоподібним, — але я можу з власного досвіду цілком підтвердити прикладами сказане, тільки ж на це не дозволяє час. У школі дразнили хлопця товариші «гайдамакою», влаштовуючи під час перерв напади, від яких хлопчина хоронився у не надто запашній туалеті, поки коштом другого сніданку знайшов собі оборонця, старшого українця із села з дужими кулаками. Один із старших колег, син вищого службовця, запрягнувся вбити зненависного «русина». Але більше, ніж побі, боліли хлопчину образи, в яких вичувалося погорду, коли поширеним був вислів: «Rusin i świnia — to jedna rodzina». Це було послідовним продовженням загальної opinii, що русини — це «хлоп і поп», яке окреслення кожному мусіло увійти у підсвідоме. Але твердий лемко не капітулював: дещо підрісши, він вирізував на всіх шкільних лавках, чи вуглем випишував на стінах кирилицею «русин», що для поляків було якимсь незрозумілим заклинком, який вони читали «пицун». По десятках років скаже Кубійович, як один з передових лідерів модерного українства: з перспективи років він вдячний тому малокультурному польському довкіллю, що зробило з нього пицоня, тобто свідомого русина... («Мені 70» — стор. 10). Скільки таких пицонів було між нами, яким образа національних почувань ставала стимулом дії. І коли ми на початку дошукувалися джерела динамізму Ювілята в його особистій вдачі, чи у його лемківському довкіллі, то останні деталі вивершують картину. Вони також виявляють рішення Кубійовича, чому він забажав вибрати наукову кар'єру, не мавши початково особливих теоретичних зацікавлень. Наука мала бути тією зброєю, що змогла б довести, що українці нічим не нижчі від своїх сусідів, що вони можуть зайти далі, вище. І з найбільшою сатисфакцією згадує Ювілят, як він на першому році, зголосившись до кількочіному з початково незрозумілого для нього предмету — разом із старшим колегою із 4-го року, кол. легіоністом, отримав найвищу оцінку, а колега найнижчу. (стор. 15).

Тому хоч Кубійович при своїх досягненнях молодого доцента одного з кращих середньоевропейських університетів добре розумів, що вибраний шлях чистої теорії може завести його дуже далеко, він також знав, що українська наука вимагає від нього зовсім чого іншого: синтези, якої нам так дуже після знищення

MINISTER
WYKŁADŃ PUBLICZNYCH I OŚWIECENIA
PUBLICZNEGO

WARSZAWA,

DNIA 16 CZERWCA 1939 R.

Nr BP-11914/39

Pan

Dr WŁODZIMIERZ KUBIJOWICZ

w Krakowie

Na podstawie art.30 ustęp 11 ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich /Dz.U.R.P. nr 1 z r.1938 poz.6/, zgodnie z uchwałą Rady Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie z dnia 5-go maja 1939 r., cofam Panu udzielone mu prawo wykładowania na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w zakresie antropogeografii Europy Wschodniej.

MINISTER

джений наказ дії, і саме тут проявляється, наскільки констатація в експозиції була правильна, що Ювілят таки насамперед людина дії. На руїнах минулого він розуміє, що йому не час на наукову працю, але також не час на розгубленість і на суєтливє нарікання. І хоч сам не був «соціально шпрангерівським типом», очолює незабаром українську громадську централю, — Український Центральний Комітет (УЦК), на чолі якої залишиться майже шість років, вкладаючи в її організацію й розбудову всю свою енергію каменяра, що розбиває там скелю, де вона перед ним виростає, тобто виконуючи сумлінно ту працю, яка його зв'язує.¹⁵ З погляду наукового — шість втрачених для Ювілята, або майже втрачених років, але вони не втрачені для спільноти. Час не дозволяє аналізувати докладно цих бурхливих часів надій і розчарувань, тим більше, що не брак суперечностей у оцінці подій і самого Кубійовича, але ж остаточно треба сказати, що українські землі, які опинилися в кордонах т. зв. Генеральної Губернації — таки належали до територій України, найменше потерпілих в часі війни, і в тому таки не мала заслуга Українського Центрального Комітету. На тому терені ще таки відносно було найспокійніше, і найменше було взаємовинищування спільнот — української та польської, що жили поруч. Тут також відносно найбуїніше змогло розвинутися українське культурне життя, за допомогою, часто за ініціативою УЦК. Сам Кубійович перевидав тоді тільки другим накладом Географію України і видав разом із М. Кулицьким кілька важливих з погляду ситуації карт.¹⁶ Але ж він видатно ще спричинився тоді до утримання Українського Вільного Університету — на той час у Празі, призначеного власне німцями на ліквідацію. У найгірніший час прийшла — за вказівками і при допомозі Ювілята — повна реорганізація УВУ, на

¹⁵ Про роки 1939-45 пише сам Ювілят у часто згадуваних спогадах «Мені 70». Але ж окремо дав він і історію Українського Центрального Комітету, чи вірніше, перших років його праці («Українці в Генеральній Губернії 1939-41 рр.» Чикаго 1975. 664 стор. з портретом, таблицями і картами).

¹⁶ 2-е видання «Географії українських і сумежних земель» вийшло в «Українському Видавництві» 1943 р. (Краків-Львів). Воно було дещо змінене й доповнене в порівнянні з першим (520 стор.). Разом із М. Кулицьким опрацював Ювілят карти Лемківщини й Надсяння (1940), Холмщини і Підляшшя (1940) і, згодом, Адміністративну карту Галичини (1943), отже територій, які були влучені у склад Генеральної Губернії. Були також два видання Фізичної Карти Чорноморських країв (1940 року — у мірілі 1:1,500,000 і 1942 р. — у мірілі — 1:2,500,000). Всі карти вийшли в «Українському Видавництві».

Сам Кубійович опрацював ще для німецького підручника про Україну енциклопедичну синтетичну довідку: *Das geographische Bild und die Bevölkerung der Ukraine*. „Hadbuch der Ukraine“, Leipzig 1941, bei Otto Herrassowitz. Довідка автора на стор. 1-30.

чолі якого став знову Ректор-основник проф. О. Колесса. З фондів УЦК УВУ отримував тоді постійну дотацію, а Ювілей 80-ліття сьогоднішнього нашого Гостя є одночасно докладно 40-літтям дії Ювілята на пості професора УВУ. До його заслуг для УВУ прийду ще згодом, але вже тепер годиться відзначити, що сьогоднішнім нашим святом — улаштуваним спільно із НТШ — отже науковою Установою, найближчою Кубійовичеві — ми віддаємо йому в нашому домі шану, і це є честю для нас, що саме тут можемо його знову гостити, щоб сплатити довг вдячності, складаючи нашу прилюдну подяку.

На своєму пості Провідника УЦК, проф. Кубійович працював з тою ж самою наполегливістю, що й у часі своїх мандрівок у Карпатах. Це були постійні перегони із часом і боротьба з простором. Довший час він мав два помешкання у двох основних містах дії: Кракові й Львові. Після заломання німецького фронту, був постійно між Краковом, Берліном, Прагою, Братіславою, Віднем та Любеном. Тоді його мама казала до нього з турботою в голосі, що, мовляв, він живе у валізіці . . . Весь український політичний та культурний світ перейшов тоді через УЦК, і через канцелярію Кубійовича. Він був теж і при оснуванні I дивізії «Галичина», перемінені в першу Дивізію Української Національної Армії; її громадською надбудовою став Український Національний Комітет, очолений ген. П. Шандруком, що його першим заступником був Кубійович. Щойно напередодні капітуляції Німеччини уважав він за відповідне УЦК розв'язати, передаючи його майно для новоствореного Громадського комітету, якому це майно уможливило розвинути діяльність аж до хвилини нормалізації життя, тобто до того часу постановня Центрального Представництва Української Еміграції.¹⁷ В консолідаційних працях українського політичного життя Ювілят брав уже тільки обмежену участь, вважаючи, що його функція скінчилася з хвилиною розв'язання УЦК, що був громадською, неполітичною установою, і проф. Кубійович уважав необхідним власним прикладом пильнувати принципу. Все таки роля Ювілята у ті часи була домінуючою, яку можна лише накреслити побіжно, з наголошенням, як дуже виявилася на тому етапі динамічність людини, що не знала спокою, якщо треба було виконати обов'язок. Для короткого резюме ще раз можна для доповнення характеристики вказати, як дуже саме на пості керівника централі, що була своєрідним сурогатом уряду, ще більше змогла виявитися риса «влад-

¹⁷ Більше про праці УЦК в пізніші роки у працях Костя Паньківського: «Від держави до комітету» (Нью-Йорк-Торонто 1957) і «Роки німецької окупації» (Нью-Йорк-Торонто 1965).

ної людини», яка, не будучи з природи речі «соціальною типом» за визначенням Шпрангера, змогла у свою нову роль вжитися, зокрема завдяки своїй небуденній працездатності та внутрішньому неспокоєві.

І дія стала провідною ниткою у житті Кубійовича у час, коли «світ вдруге завалився» на наших очах впродовж коротких шести років. Це є початок третього періоду життя Ювілята — на еміграції, що є, щоб говорити «круглими», — тобто, що так скажу, «ювілейними» числами, його новим тридцятип'ятиліттям (1945-80). Часи були грізні, непевні, безперспективні. Насамперед треба пригадати, що десяткам тисяч українців грозила насильна репатріація, яка для тисячів означала тюрми та заслання. По містах, таборах і селах гуляли советські репатріаційні колони. Західні альянти допомагали у вишукуванні, а згодом видаванні т. зв. коляборантів. Перед іншими стояла проблема прожитку у зруйнованій і спустошеній чужій країні, без власних засобів до життя. Перед усіма була повна безнадійність. Дехто жив ілюзіями про нову війну, і скорі повернення на Рідні землі. Навіть з деяким усталізуванням життя у переселених таборах заіснував настрій з маразмом безділля, що переходило у ліниство.

Кубійовичеві також грозила видача, і він навіть був арештований і в слідстві перебув 6 тижнів — прибіл. через рік після закінчення воєнних дій. Не зважаючи на те, що видачі Ювілята рівною мірою вимагали совети, як і поляки, виправдання Кубійовича чужинцями було однозначним із визначенням його позитивної ролі в УЦК, як суспільно-громадській аполітичній установі, — без будь-якої політичної коляборації. Але не про те в цій хвилині йдеться. Кубійович рік до свого арешту і зараз після звільнення не дармував, і навіть до слідства попався тому, що не хотів, чи скажімо ясніше: не вмів жити без діла. Це не дозволило йому попасти в атмосферу загального отупіння, в якій опинилася ціла наша спільнота. Навпаки, він намагався струснути сумлінням земляків, щоб вони скоро вийшли зі стану байдужности чи із свого ілюзіонізму. Не даючи себе втягнути у політичні пляни, він зовсім присвятив себе відбудові українського наукового життя, і сам зачав збирати нові матеріяли до своїх давніх демографічних праць. Наполегливо працюючи над витворенням твердого ядра із виемігрувавших з Праги професорів УВУ, Ювілят вдруге вирішно спричинився до утримання нашої установи, даючи із засобів кол. Українського Видавництва у Кракові 10.000 марок, що на той час і за даних умов було поважною сумою, і стало вихідним пунктом до відновлення праці УВУ у Баварії. (див. у спогадах стор. 75). Рівночасно — згідно із своєю звичкою, мати

більше плянів, ніж їх нормально можна виконати, він упорядкував архів УЦК, і зачав його опрацьовувати.

В шанувальній промові у вісімдесятиліття Кубійовича у Парижі поставив ред. Кошелівець прибіл. перед двома місяцями питання, чи Кубійович боявся в часі допитів американською службою безпеки, і залишив питання без відповіді, — мовляв, він справляв враження безстрашної людини, хоч аж ніяк не виглядав героєм... Я — знаючи подібні ситуації з власного досвіду — можу з цілою рішучістю сказати, що Ювілят боявся, напевно дуже боявся, бо хто не боїться смерті, бажаючи жити для здійснення десятків плянів? Але саме ті пляни, і конкретні заходи до безпосереднього їх здійснення дозволяли Ювілятові перемагати страх, чи просто — на мить забувати про нього. А страх не є стидом, якщо ми вміємо перемагати його і зважитися на нові діла, не зважаючи на можливі небезпеки і загрози. Кубійович напевно своїми плянами перемагав свій страх до арешту, перемагав його в часі арешту, перемагав його і після виправдання і звільнення, — бож напевно доноси на нього йшли й далі, і далі збиралися матеріяли, далі висіла над головою загроза. Алеж із тодішніх плянів з одного боку постала з тисяч демографічних записів Етнографічна карта Південно-Західньої України (Галичини),¹⁸ — така важлива сьогодні, коли не вгавають домагання польських шовіністів з впертими вигуками «Львуф і Вільно». З другого боку, Кубійовичеві таки довелося видати на підставі упорядкованого архіву УЦК історію його перших років праці. Це все між іншими біжучими завданнями, які зв'язували свободу рухів. З цих завдань найважливішим було відновлення (1947 р.) НТШ, знищеного більшовиками зараз після першої окупації Галичини, якого — до речі — не дозволили відновити німці.¹⁰ У відновленому Товаристві 16 років виконував він функції Ген. Секретаря, а із розпорощуванням Товариства у діяспорі, і з організованим переїздом більшої групи «ентешівців» до Сарселю, стає головою легалізованого у Франції відділу, яким залишається і сьогодні. Алеж основна напрямна для Ювілята — це Енциклопедія Українознавства, із усіма її відмінами і перерібками: І так насамперед маємо тритомову українську підручникову Енциклопедію, коротко називану ЕУ/І, з якої згодом зродилася (основно

¹⁸ Карта вийшла у «Записках НТШ», як том 160, 1953 р. Про історію УЦК див. примітка 15.

¹⁰ Про відновлення Товариства у «Хроніці НТШ», ч. 75, складеній самим Ювілятом, як ініціатором віднови Товариства і першим Ген. Секретарем. Ця Хроніка подає також інформації про початкову діяльність відновленого Товариства (від 30. III. 1947 — 15. III. 1949). «Хроніку ч. 77» за час 9. IV. 1949 — 31. XII. 1953 склав В. Янів. Згодом видання «Хроніки» припинилося аж до перенесення Ген. Секретаріату до Канади, тобто до 1963 р.

перероблена й поширена) двотомова англomовна версія — т. зв. АЕУ/І. Про гаслову частину не буду говорити багато, бо навряд чи є хтось з присутніх, що про неї не знав би, — можу тільки сказати, що її — ЕУ/ІІ — досі вийшло 8 томів — до букви Т включно; залишаються ще до завершення 2 томи. Одночасно підготовляється вже англomовна версія — АЕУ/ІІ — запланована на 4 томи. Можна багато спорити, чи Енциклопедія — це науковий твір *par excellence*, чи ні, бо вона має радше давати підсумки вже дослідженого. Але якщо зважити, як багато ділянок українознавства чи поодиноких питань у них є неопрацьованих,

Частина членів Ред-колегії ЕУ
Зліва направо: Аркадій Жуковський, Василь Маркусь, Володимир
Кубійович, Софія Янів, Іван Кошелівець

— що поодинокі гасла вимагають насамперед дослідницького опрацювання, а щойно згодом енциклопедичного скороту, тоді на ЕУ доведеться глянути під іншим аспектом.²⁰ Це ще вимагатиме свого окремого опрацювання, скільки довідок і студій постало саме у той спосіб, — у зв'язку з працею для ЕУ. До цього ж, власне кажучи у стислому значенні, це є насправді перша укра-

²⁰ Для прикладу наведу, що особисто мав я написати для ЕУ/ІІ гасло про Студентську пресу, яке й було вміщене у 8-му томі. Воно мало ледве три колонки (на стор. 3083-84). Але щоб написати ту коротку довідку, довелося насамперед зібрати стільки матеріялу, що він вистачив на цілу студію, опубліковану майже рівночасно у місячнику «Визвольний Шлях» за грудень 1978 та за січень і лютий 1979. Після рецензій і доповнень з'являється вона вдруге в цьому ж томі моїх «Студій та матеріялів» на стор. 36-94.

їнська Енциклопедія, отже, вже сам уклад, а навіть само зібрання гасел, є працею науковою. Зрештою, за аналогіями можна б пригадати значення французьких «енциклопедистів» для культури народу, або й ширше — для культури взагалі, якщо зважити, що творили вони прототип.

Сьогодні без ЕУ не може обійтися ніяка бібліотека, ніякий семінар слов'янознавства. Сьогодні є також база до наступних видань, доповнень, справлень. Це — до речі — завдання для на-

В. Янів читає ювілейну доповідь. Направо Президія:
А. Фіголь, Преосв. Владика Платон, Ювілят, о. протопресс.
Палладій Дубицький.

ступного покоління. Але незаперечно, ЕУ — це пам'ятник тривкіший криці для Ювілята, але й для усіх його Співробітників, зокрема тих, які при нім стояли від самого початку. Їх дуже небагато, але вони уважали сьогодні всі своїм обов'язком бути з Ювілятом у цій залі.²¹ Звичайно, годі було б зібрати всіх співав-

²¹ Вечір на пошану Ювілята у Мюнхені організував керівник Відділу НТШ у Німеччині д-р А. Фіголь, що співдіяв з В. Кубійовичем ще з часів УЦК, а згодом як керівник видавництва «Молоде Життя» перейняв видання ЕУ (див. ЕУ/ІІ, стор. 1641), ставши за деякий час економічним референтом Відділу НТШ, а від IV-го т. ЕУ/ІІ входить у склад Редакційної Колегії. Софія Янів, яка на вечір приїхала з осідку Редакції в Сарселі, є постійним секретарем ЕУ (I і II), з 1947 р., і редактором чи співредактором кількох відділів. Ред. Іван Кошелівець, співдіючи із ЕУ/І, як автор поодиноких статей, увійшов у склад Редакційної Колегії ЕУ після смерті

торів із цілої діаспори, з усіх країн нашого поселення. Їх же сотні, розкинутих на мільйонах квадратних кілометрів. Це тільки вказує на ті труднощі, серед яких поставала ЕУ, яка є мозаїкою тисяч кольорових камінців, дошліфовуваних дуже малою горсткою аскетичної спільноти у Сарселі, до вкладення у цілість, що яснітиме в темну ніч нашого історичного будня, з якого ви-

Заля перед кінцевим «Многолітствієм»

Зліва: о. І. Гриньох, Г. Васькович (в 2-ім ряді), Софія Янів,
Б. Осадчук, Ю. Бойко, О. Сулима-Бойко, А. Мельник, п-і Мельник.

провадити його зможуть тільки каменярі з почуттям свого обов'язку і своєї історичної відповідальності, зокрема тисячі тих, які не бажали для себе слави і признання і яких мені хотілося б сьогодні зокрема сердечно привітати.

проф. М. Глобенка (1957 р.) і є зазначений у ЕУ/Ц, в т. IV-му (і в наступних), як літературний редактор. Автор цих рядків співдіяв з НТШ з часу відновлення на еміграції як секретар Філософічно-Педагогічної Комісії (1947-50), а згодом був насамперед членом Головного Відділу НТШ (1949-54), а з хвилини постанови відділу НТШ у Європі (в якому В. Кубійович був головою) його науковим секретарем, до часу вибору на Ректора УВУ (1952-68), з якого то часу є він заступником Голови, і на усіх тих постах постійно тісно співдіяв з Ювілятом, мавши нагоду пізнати його зацікавлення та стиль праці.

Кінчаю тим, чим я починав: свідомістю, що сьогоднішній ювілей інший від колишніх ювілеїв вісімдесятилітників, які відходили з активного життя. Кубійович з іншої породи: каменярі не відходять, — їх при житті тримає праця й пляни. Плянів у Кубійовича на десятиліття, але ми бажаємо скромнішого: сил для викінчення ЕУ/II і визначення шляхів для АЕУ/II, — для завершення того твору, що стане виправданням не тільки його особистого життя, але й для цілої нашої сучасної діаспори, що ми таки щось немаловажне для України зробили, — а може виправданням цілого покоління, що жило й творило у вийнятково важких умовах в одну з найтемніших діб нашої історії. Хай же ж сповняє нас вірою твір Каменяря й каменярів, що стояли з ним, приковані до свого завдання приреченістю служби. Сьогодні з висловом признання ми винні й нашу вдячність, а зокрема ще я, як господар Дому, дякую за те, що Ювілят зробив для УВУ, в якому він займе почесне місце поруч з найбільше для Установи заслуженими. Для нас це честь, що центральне відзначення 80-ліття випало у нас — спільними силами НТШ і УВУ.

IV

МАТЕРІЯЛИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ УСТАНОВ
У ДІЯСПОРІ

- A) З матеріалів УВУ
- Б) З матеріалів УХР

ДВА РОКИ ПРАЦІ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Nachstehend bringen wir zwei synthetische Berichte über die Tätigkeit der UFU in den Jahren 1978 und 1979, die in den ukrainischen Tageszeitungen «Svoboda» («Die Freiheit») bzw. «America» erschienen sind. Detaillierte und dokumentierte Jahresberichte in deutscher Sprache werden laufend in den «Mitteilungen» der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften (e. V. München) veröffentlicht (systematisch, angefangen mit der Nr. 6-7 — 1970). Nähere Angaben in der Bibliographie der Schriften des Verfassers.

Коли німецькі річні діяльностеві звіти УВУ з'являються правильно з 1970 р. в німецькомовних «Записках», офіційно Товариства Сприяння Українській Науці, подібні українські деталізовані згадки за академічні роки є міцнені в циклостилльному «Бюлетені УВУ» (в числах з датою 31 серпня даного року, тобто в останнім дні семестру). З огляду на характер «Бюлетеня» — «Неперіодичного органу Ректорату та Деканатів УВУ для внутрішнього зв'язку та інформації» — та на техніку появи офіціоз поширюється в малому накладі. Тому окремі підсумовуючі огляди праці — для ширшої інформації — є призначені для нашої періодичної преси. Їх підготовляється здебільша на Інавгураційні вечори УВУ — в часі Літніх семестрів, які стаються зустріччю студентів і курсантів із ширшими колами нашої громадськості у Німеччині. Нижче два такі синтетичні огляди за 1978 і 1979 рр., спеціально важливі для історії УВУ.

Синтетичний огляд діяльності УВУ за 1978 рік¹

Перші місяці кожного календарного року набирають в Українському Вільному Університеті спеціального характеру: це час підготовки детальних звітів — діяльностевих і рахункових — для німецьких міністерств (федеральних та краєвих — баварських), які признають

¹ В основному текст «огляду» був підготовлений на Інавгурацію, яка мала місце 21 липня 1978 р. Текст доповіді був наприкінці року доповнений новими даними і пересланий до Редакції «Свободи», при чому друк матеріялу дещо припізнився. Містимо матеріял за «підвалами» у «Свободі» за 13, 14, 15 та 16 червня 1979 р.

субсидії на діяльність. Ці звіти згодом постійно міщені в офіційному річнику Товариства Сприяння Українській Науці, і вони колись матимуть велике значення для історії українського наукового життя у діаспорі. Ці німецькомовні «Записки» («Mitteilungen»), яких досі вийшло 15 томів, доволі добре поширені серед німецького наукового світу, хоча мало доступні для української громадськості. Тим часом саме підготовка тих звітів це найкраща спонука до певного «іспиту сумління», який УВУ винен українській суспільності, що їй у першій мірі наша екзильна висока школа, до речі — найстарший екзильний діючий університет у світі, — завдячує своє існування. З природи речей, огляд праці не може йти у деталі, а має радше давати синтетичне охоплення.

Хоча звідомлення робиться кожного року, далеко рідше виступається із підсумком перед спільнотою, головню тому, що в ході року інформується суспільність через пресу про важливі імпрези й події. Але ж саме 1978 рік був одним із вирішних для долі УВУ, і з того приводу варто дати ширше наświetлення діяльності у певній замкненій структуральній цілості.

Річ у тому, що 28 червня 1978 р. баварський парламент схвалив доповнення до баварського високошкільного закону із 21-го грудня 1973 року, який має безпосереднє відношення до УВУ, і зі схваленням того доповнення УВУ увійшов у нову стадію своєї історії. Доповнення стверджує додатковою (4-ою) точкою у давнім 106 параграфі закону, що з хвилиною його управосильнення можуть продовжувати свою діяльність — в рамках дотеперішнього визнання — ті приватні університети, які

а) в хвилині управосильнення закону були державно визнані та б) в останнім році перед управосильненням закону були державою субсидійовані.²

Обидві передумови стосуються Українського Вільного Університету, що, зрештою, є виразно підкреслено також у коментарі до проекту доповнення. В цьому коментарі кажеється дослівно: «Точка 4 (106 параграф) уможливило продовжувати далі свою діяльність деяким недержавним високим школам відповідно до дотеперішнього визнання. Ця постановова робить зайвим (ново)визнання Українського Вільного Університету, вимагане (досі) на підставі 106 параграфу, точка 1, речення 1».³

У цей спосіб закінчився майже 5-річний стан провізорії в існуванні УВУ. Правда, ця провізорія взагалі не послабила нашої активності, а навіть навпаки, скріпила її, щоб в рішальний час не зменшити престижу установи із 55-літньою традицією.

² Дивись: Bayerischer Landtag — 8. Wahlperiode — Drucksache 8/8743. Gesetz zur Änderung des Bayerischen Hochschulgesetzes. S. 27, Punkt 87 — Art. 106, Abs. 4. Dated: 28. 06. 1978.

³ Bayerischer Landtag — 8. Wahlperiode — Drucksache 8/6645 vom 15. 11. 1977. VORBLATT — Entwurf eines Gesetzes zur Änderung des Bayerischen Hochschulgesetzes. S. 27, Punkt 85 zum Artikel 106 und S. 38, Nummer 85 zum Artikel 106.

Утримання академічних прав УВУ поруч із набуттям власного дому належить до найважливіших подій у цьому п'ятирічному періоді, при чому треба пам'ятати, що обидва факти стоять у тісному зв'язку, бо без власного будинку ми ніколи не були б добились окремого схвалюючого рішення парламенту, підтриманого в рівній мірі урядовою й опозиційною партіями — християнсько-соціальною (ЦСУ) й соціалістичною та ліберальною.

Але коли власниками дому ми стали завдяки далекозорій допомозі нашого князя Церкви — дарові Блаженнішого Патріярха Йосифа — тоді поновне визнання УВУ — це вислід зусиль цілого нашого колективу, насамперед сотні годин наполегливої праці адміністрації для зібрання належної документації, зокрема праці продекана проф. Г. Васюковича та гол. секретаря мігра В. Дідовича і це при загальнім підсумку праці останніх років треба наголосити. Великі заслуги при всіх контактах до урядів, зокрема при поширенні наших зв'язків на парламентарні кола, поклав наш німецький приятель, колишній куратор Дому Української Науки і наш почесний доктор Йоганнес Маврер, а правним дорадником, необхідним при складенні домов із нашими професорами та співробітниками був весь час тодішній декан Факультету права й суспільно-економічних наук проф. Г. Горн.

Якраз в цей час непевности й тривоги УВУ став, завдяки зразковій солідарності й жертвенності цілого професорського Збору, справжнім центром українознавчих студій і місцем щорічної плідної зустрічі наших українців — в більшій мірі, ніж це було до цього періоду. Найбільше вимовним фактом при тому є те, що при активній співдії наших трьох Делегатур із Франції, З'єднаних Штатів Америки та Канади під проводом голів: проф. О. Кульчицького, проф. В. Лева та проф. Я. Рудницького ми добились того, що в останні три роки третина доцентів приїздила з-поза океану, а взагалі приїздили вони до Мюнхену із шости різних країн (і напр. 1978 року на 50 активних доцентів ледве третина мешкала у Німеччині, а точно 20 (тобто 40 відсотків) приїхало з-поза океану; решта була з Франції, Англії та інших країн. Ставши центром для нашої професури, УВУ в рівній мірі притягав і студентів. Від часу, як провадиться статистика, (тобто в останнім десятилітті), студенти приїздили до нас з 15 різних країн, в тому числі із 5 заокеанських, при чому щораз більше маємо в УВУ чужинців, здебільша із еміграційних груп із суміжних країн (головно слов'ян). Завдяки співдії з Мічиганським університетом, патронованій Асоціацією Американсько-Українських Університетських Професорів, за початковою ініціативою тодішнього голови проф. д-ра М. Степаненка, реалізованою послідовно й жертвенно проф. д-ром І. Каменецьким, маємо сьогодні й англо-саксонську групу. В академічному році 1977/78 було 14 чужинців на загальну кількість студіюючих в УВУ 185 (7,6 відсотків), а саме: 6 американців англо-саксонського походження, 3 чехи, один німець, німка, француз, югослав, маляр.

Таким чином УВУ стає поволі не тільки місцем зустрічі для української молоді із різних країн поселення, але й духовим осередком ек-

Інавгурація викладів Літнього семестру — 21 липня 1978 р.
Соборний Архієрейський молебен в залі УВУ в наміренні успішності
викладів

Зліва направо: о. Палладій Дубицький, Владика Орест Іваняк, Владика
Плятон Корниляк, о. Михайло Іваняк

зильних груп із Східної Європи, осередком, що орієнтується на духову європейську спільноту із підкресленням ролі слов'янського світу й виразним зголошенням прав України на місце у духовій, а згодом мабуть і політичній Європі.

Притягнення студентів інших національностей — річ важлива. Але з погляду міжнародних зв'язків до скріплення престижу УВУ спричинилися насамперед наші наукові конференції, влаштовувані у співдії із різними науковими неукраїнськими установами, і щоб мати приблизну уяву, наскільки вони були поширені, можна подати цифри: за останніх 7 років було понад 80 вечорів із 250 доповідями, при чому охоплено 16 різних міст Німеччини, Франції, Австрії, Канади, Бельгії, Ліхтенштайну, а доповідачі належали до 13 націй, що вказує незаперечно на міжнародний характер і вимір цієї категорії діяльності. Ці факти і цифри незаперечно мали вплив на опінію про УВУ і на позитивне вирішення нашої справи законодатними чинниками Німеччини.

Для доповнення можна ще згадати, що у критичні роки 1973–78 вийшло у видавництві УВУ 50 томів та брошур за участю близько 60 різних авторів, в тому числі такі монументальні видання, як два альбоми репродукцій Г. Крука, 2-ий том історії України пок. декана Н. Полонської-Василенко, збірник на пошану довголітнього ректора

Інавгурація викладів Літнього семестру — 21 липня 1978 р.

Зліва направо: М. Лівчицький, В. Янів, Я. Рудницький, З. Соколюк, В. Лев; зліва за Левом — Г. Васькович і А. Мельник; за Соколюком — М. Степаненко

УВУ проф. І. Мірчука, англomовна праця кол. декана Факультету права й суспільно-економічних наук проф. Окіншевича про історію української козацької Держави. Започатковано важливі серії українських говорів, україніки в діаспорі, етології, чи передруків давно вичерпаних книжок, зокрема граматик української мови (із відповідним коментарем). Точна бібліографія видань є подавана щорічно у програмах викладів, які сьогодні виходять у трьох мовах — українською, німецькою та англійською.

Це все виразно вказує, наскільки при скріпленню позицій УВУ співдіяв цілий адміністративний штаб і цілий професорський Збір УВУ, що послідовно інформували прилюдну опінію — свою і чужу — про нашу рідну «Альма Матер».

Це загальне тло, яке ми у вирішній для УВУ хвилині були зобов'язані з'ясувати нашій молоді, що в повнім довір'ї прийшла студіювати в УВУ. Це загальне тло дає нам право стати також перед нашою суспільністю, що в меншій чи більшій мірі уможливила нам діяльність і завжди цікавилася положенням УВУ.

У місці осідку УВУ — у Мюнхені — для ширшої інформації служили щорічні інавгурації літнього семестру, — в З'єднаних Стейтах і Канаді інформовано громадськість у часі поїздок на різних зборах і

зустрічах. Таких поїздок у 1978 р. було дві, які в сумі охопили 12 місцевостей, при чому слухачів було біля 3500.

Для закріплення позицій УВУ, як законно акредитованої високої школи, нашим найповажнішим завданням залишається сплата довгу за дім, на яким безпосередньо після дотації Блаженнішого залишилося високопроцентоване зобов'язання у попереднього власника у сумі 250.000 німецьких марок, з яких ми в останнім академічному році (1977/78) сплатили 100.000 н. м. завдяки жертвенності двох німецьких меценатів із індустріально-банкових середовищ.⁴ До речі, обидва меценати й надалі стараються приєднати для УВУ інших прихильників. При сплаті 100.000 н. м. рятується кожнорічно 10.000 н. м. за відсотки. Іншими словами довгу залишилося ще 150.000 н. м., за який платиться 15.000 н. м. річно. Сплатення довгу мусить стати найпекучішим завданням цілої української спільноти не тільки тому, що це буде остаточним запевненням власности дому, але також тому, що в такий спосіб скріпиться науково-організаційну працю УВУ реальним заощадженням в сумі 25.000 н. м. річно. Це заощадження — це річно кошт двох-трьох томів праць із 30-35 аркушами друку. Коли УВУ є місцем постійної культурної зустрічі для української громади у Мюнхені, а іноді взагалі у Німеччині, то частина сплати довгу повинна, очевидно, впасти на українську громаду у Німеччині. Але ж ця громада замала чисельно і слаба фінансово, щоб від неї можна було очікувати повної суми. З допомогою повинна прийти українська громада Америки, Канади та Австралії. До речі, для меценатів і жертводавців передбачена пропам'ятна кам'яна таблиця, як вислів вдячності для всіх, хто виявив своє ставлення до УВУ не тільки словом, але й пожертвою. Але й осягнене зменшення довгу — це велике досягнення.

Третьою найважливішою подією року вважаю надання почесного докторату кол. прем'єр-міністрові Діфенбейкерові, який — як ніякий з державних мужів — виявив на міжнародному форумі свої симпатії до України та її змагань, а на терені Канади став одним із промоторів політики многокультурности, якої — на жаль — не продовжує його партія. Для української спільноти Канади став сам акт промоції у Саскатуні, у Саскачеванському університеті, у участю найвищих достойників провінції, міста та академічних кіл, правдивим джерелом обнови. Назовні відбилася промоція далеко більшим відгомоном, як ми цього надіялися, наслідком чого сам Діфенбейкер, як теж шеф опозиції й голова партії, яку раніше Діфенбейкер очолював, Кларк, піднесли факт надання докторату на терені парламенту в Оттаві, як виразне признание за мужню оборону прав людини. Обидві інтервенції

⁴ Инж. Отто Трост, який 1979 р. заініціював спеціальну конференцію почесних докторів УВУ для постійної допомоги, а крім цього подбав про доповідь автора «огляду» у Білефельдському Університеті про Східні граніци духової Європи; в дальшому старается організувати виставку картин та різьб українських мистців у Білефельді, Детмольді та Падерборні.

Другий меценат — дир. Й. Альфред Лігль, консул Монако на Баварію.

з'явилися в протоколах засідань канадського парламенту,⁵ а опісля й в нашій пресі. Звичайно, для нас надання докторату — це не тільки висловки вдячності, яку вважаю одною з підставових прикмет європейської культури (і української духовости), але це також справа поглиблення зв'язків УВУ із Саскачеванським університетом, в яким, зрештою, має постати спеціальний Центр ім. Діфенбейкера, в якому вже передбачена окрема українська зала; якраз у ній будуть збережені також всі документи урочистого свята промоції.

До речі, правовим актом певного поєднання повинна завершитися також наша співпраця із Центральним Мічігенським університетом, із яким 1978 року четвертий раз ми організували спільний курс сходознавства. Цей університет при промоції у Саскачеванському університеті був заступлений спеціальним делегатом. Подібно назріває також оформлення співдії із Штуттгартським університетом, з яким співпрацюємо 23 роки, з листопада 1955 р., і якого ректор є нашим почесним доктором. Але треба пам'ятати, що співдія із Саскачеванським університетом має ще окреме спеціальне значення, якщо зважити, що саме у Саскатуні маємо такі два сильні осередки, як інститути ім. Петра Могили і Слуги Божого Андрея, що гуртують по кількадесять питомців. Це спеціальне завдання для цілої Делегатури УВУ у Канаді, та для нового доктора УВУ, шкільного інспектора із Саскачеванської провінції п. Кіндрачука (докторат 1978 року). Коли доривочна співдія із різними університетами має велике значення для поширення зв'язків і для зросту престижу УВУ, то справжнє значення з погляду педагогічно-наукового впливає щойно із тривалого побратання (французи мають на це спеціальне окреслення «jumelage», яке можна б віддати нашим неологізмом «поблизнячення») із розробленим пляном співдії на роки. Таке «побратання» чи «поблизнячення» із Саскачеванським університетом мало б не тільки значення з погляду академічної співдії, але воно стало б вихідним пунктом для постійної допомоги з боку УВУ для інших наших інститутів, як природних бастионів — духових фортець, що протиставилися б передчасній денационалізації, і щойно з цього погляду можна доцінити значення нашого урочистого акту промоції у Саскатуні.

Коли промоція Діфенбейкера під аспектом науковим матиме своє значення щойно в майбутньому — почерез співдію із Саскачеванським науковим осередком, чи почерез співдію із науковим центром ім. Діфенбейкера, то у ділянці наших міжнародних наукових зв'язків на передове місце виходить симпозіум у Сорбонні (12. XI. 1977), організований Делегатурою у Франції під проводом проф. О. Кульчиць-

⁵ Canada — House of Commons Debates — Volume 121. Number 128 — 3rd Session, 30th Parliament. Wednesday, May 31, 1978. Page 5921, 5924.

Точна інформація про ці парламентарні наради з'явилася в українській пресі в «Гомоні України» з 14 червня та в «Батьківщині» (Торонто) із 30 червня 1978 р.

З огляду на велике значення відзначення Діфенбейкера друкуємо в дальшому в матеріялах опис свята (із Пресового Бюлетеня УВУ) та головне шанувальне слово — в оригіналі (по французьки).

кого та при активній співдії українських докторів, які вийшли з УВУ й промувалися у Сорбонні. Симпозіум був присвячений нашому І. Франкові, під президентією професора порівняльної літератури нової Сорбонни Кадо та мою, із вступним словом проф. Кадо та точно десятима доповідями, які дали матеріал до нового Збірника, що саме підготовляється⁶ і який має бути першим навітленням життя й творчості нашого другого духового велетня по-французьки і для французького читача (першим таким збірником для французів був том праць про Сквороду).

Немаловажним є той факт, що видання спільно фірмують департамент Сорбонни та Філософічний факультет УВУ із зазначенням, що симпозіум влаштовано у Сорбонні. Це діється вперше в історії українсько-французьких наукових взаємин, а сама Сорбонна належить до найстарших і найбільш престижних університетів світу.

При цій нагоді треба згадати ще, що в академічному році 1977/78 утривалено — бодай до певної міри — праці іншого академічного симпозіюму, присвяченого питанню екуменізму й підготовленого знову ж Делегатурою УВУ у Франції у співпраці із католицьким Університетом у Парижі. Бюлетень цього університету опублікував обширні резюме прочитаних шести доповідей.⁷ Ця публікація звернула увагу міжнародних католицьких кіл, згуртованих при відомій федерації «Unum Omnes» з погляду на саму актуальну проблему й зміст,⁸ як теж на учасників симпозіюму, бо предсідником був ректор університету монсеньйор Поль Цупар, а висліди дискусії підсумував Апостольський пронуцій у Багдаді, архієпископ і почесний доктор УВУ Жан Рюп, який назвав Україну вийнятковим тереном порозуміння двох віток християнства: Сходу й Заходу. За пляном ініціатора — проф. О. Кульчицького — цей симпозіум мав би бути вступом до ширше запланованої збірної студії, до якої як співавтори були б запрошені не тільки католицькі дослідники обидвох віровизнань та православні, але й євангелики, з яких один приймав уже активну участь у симпозіюмі.

Серед різних вечорів у співпраці з неукраїнськими науковими установами на окрему увагу заслуговують вечори із вченими сусідних народів. В минулому вже були три такі вечори: українсько-жидівський, українсько-польський та українсько-болгарський, але поширено цей сектор діяльності особливо у 1978 році. Насамперед треба згадати українсько-чеський вечір, улаштований у червні 1978 р., який мав окреме значення з кількох поглядів.

⁶ Збірник вміжчасі вийшов (в половині травня 1979 р.). L'UER de littérature générale et comparée de l'Université Sorbonne Nouvelle (Paris III) — La Faculté de Philosophie de l'Université Ukrainienne Libre (Munich, RFA). ACTES DE LA JOURNEE IVAN FRANKO (Sorbonne, le 12 novembre 1977). Paris-Munich 1979. Pages 141.

⁷ «NOUVELLES» de l'Institut Catholique de Paris — 1977-1978, № 4, Décembre 1977. Pages 38-53. (Symposium Oecuménique ukrainien).

⁸ Для підкреслення оцінки чужинців про працю УВУ містимо в дальшому передрук (в перекладі із французької мови) інформації із Бюлетеня «Unum Omnes».

Поперше, з огляду на традиційну дружбу, якій, зрештою, завдячує свій розвиток наш університет у першій фазі праці у Празі. Наче сплачуючи довг вдячності, в часі свого баварського періоду діяльності УВУ декілька разів був форумом відзначування різних чеських роковин: Масарика, Коменіюся, 4 чеських передових композиторів. Із чужинців в УВУ студіює найбільше число чехів.⁹

Один із найвидатніших докторів УВУ з-поміж чехів, д-р Антонін Кратохвіль, сьогодні віцепрезидент екзильного Пен-клубу — відзначив глибокий зміст цієї традиційної співдії у своїй доповіді, стверджуючи: «Сьогодні українці віддають нам з любов'ю все отримане в минулому. Саме сьогоднішній вечір є одним з численних доказів того. Ми, чехи, можемо сказати тільки: сердечно дякуємо Вам, дорогі слов'янські браття».¹⁰

Подруге, вечір був виявом завдань модерного університету: доповненням виступів дослідників була виставка трьох передових чеських графіків із їх синтетичною характеристикою з боку чеського фахівця.¹¹ Врешті вечір мав своє мистецьке обрамування, яке завдячуємо чеському концертмайстрові Д. Пандулі, якого дружина — письменниця й журналістка — сьогодні у нас студіює.

Якщо говорити про співдію із чехами, то треба назвати два виступи чеського екзильного професора із Австралії, д-ра Їржі Марвана, який зачав своє наукове турне по Європі й Америці від УВУ і закінчив в УВУ. Доброю українською мовою говорив він перший раз про спеціальне становище української мови у сім'ї слов'янських мов. Другий виступ був присвячений враженням із турне, в часі якого проф. Марван мав не раз нагоду зупинитися саме над питанням української лінгвістики.

Відбулося чотири українсько-польські зустрічі, а одна з них (авторський вечір передового польського поета авангардиста, есеїста, філософа, драматурга, літературного критика й літературознавця д-ра Т. Карповіча) мала свій дуже позитивний відгук не тільки в українській, але й польській пресі (відомий місячник «Культура» опублікував вступне слово автора цих рядків,¹² в яким були з'ясовані засади й передумови співпраці, до речі, необхідної для майбутнього обидвох народів!) Треба теж сказати, що професор слов'янознавства із Канзас Юніверсіті д-р Ядвіга Маврер читала одну лекцію про сучасну польську прозу на Літньому Семестрі, а ширшу громадськість інформувала вона в своїй вечірній доповіді про стан слов'янознавчих студій

⁹ Для зрозуміння атмосфери спільних вечорів співдії народів у рамках об'єднаної Європи даємо в «Студіях та матеріалах» деякі із «введень» до вечорів (див. стор. 228).

¹⁰ Drei tschechische Maler in der UFU: Antonin Kratochwil — Grußworte der Tschechen. «Mitteilungen», Nr. 15, 1978. S. 177-179.

¹¹ Jaroslav Dresler. Die Kleinkunst als Ausdrucksform. Ibidem, S. 179-180.

¹² Wołodymyr Janiw. O konieczności współpracy. KULTURA, Nr. 10/373, Październik 1978. (Przełożył Józef Łobodowski).

у Америці. Не можна також забувати про виступ одного із нових російських дисидентів-вихідців — поета Ігоря Померанцева, який жив в Україні, дружив із українськими літераторами й мистцями і перейнявся долею українського народу. Він виступив із своїми враженнями про становище художника в Україні на тлі цілого СРСР, говорячи свою розповідь доброю українською мовою.

Говорячи про міжнародні зв'язки УВУ, і зокрема про українсько-чеський вечір, не можна забути прізвиська нашого професора Йосифа Кратохвіля, справжнього ініціатора 23-літньої співпраці УВУ із Штуттгартським університетом, який нав'язав також контакти із чеськими графіками і музичними колами. У Штуттгарті й сусідньому місті Остфільдерн старанням обидвох університетів відбулося в 1977/78 роках шість вечорів, третина всіх наших цьогорічних міжнародних виступів. Один із цих вечорів дозволив мені у Мюнхенському міжнародному «Домі зустрічей» з'ясувати цілі та завдання екзильного університету на конкретнім прикладі УВУ.

Переклад тієї доповіді з'явився згодом у «Свободі»,¹³ як причинок до інформації про актуальні позиції УВУ. Інший виступ міжнародного характеру на терені Вільної Спільки Німецьких Письменників відкриває нові можливості. Я згадував, що доктор УВУ Антонін Кратохвіль є віцепрезидентом екзильного Пен-клубу, і саме цей Пен-клуб улаштував із Вільною Спількою Німецьких Письменників вечір та панель, присвячену проблемі завдань літератури з погляду оборони прав людини. Проблему мали насвітлити представники 12 різних екзильних груп, і це дало нам змогу з'ясувати положення українських письменників, як оборонців прав, гарантованих Гельсінкською угодою, зокрема я зміг вказати на долю Руденка, Тихого, Мариновича й Матусевича. У пізнішій переписці президент Спільки виявив зацікавлення до діяльності УВУ і забажав увійти з нами у тісний контакт, щоб організувати один із наступних літературно-мистецьких вечорів спільно із УВУ. Це доповнить наші малярські виставки, які збагачують наші міжнародні зустрічі й служать промоцванню дороги молодим мистцям, як це було у випадку Христини Ціммерманн-Курці чи інж. Миколи Романа.

Університет, який має формувати повну людину тільки тоді сповняє своє післанництво, коли змагає до гармонійного поєднання у людині інтелекту з його чуттєвим підложжям і доповнює фахове знання розумінням краси, бо щойно ця синтеза дає зрозуміння життя у його багатстві і різномірності, за відомою формулою Канта, що мовляв «Поняття (характеристичні для точної науки) без зображень є порожні», але також найкращі навіть «зображення без понять є сліпі».

Сполука інтелектуальних понять із мистецькими зображеннями найприродніше синтезується у краснім письменстві, зокрема у пое-

¹³ Мета й завдання екзильного університету у наші часи (на конкретнім прикладі УВУ). «Свобода», у числах з 9, 10, 11 та 12 травня 1978 р. Німецький оригінал доповіді з'явився у 17 і 19 числах «Етології».

зії. Тому для нас дуже принадна пропозиція саме Вільної Спілки Німецьких Письменників, бо на спільному вечорі могли б ми дати перегляд шукань у літературі наших письменників, чи то тих, які на рідних землях словом боряться за гідність людини, чи на чужині із вічною тугою за рідними землями пов'язуються із ними творчим словом, чи його переливом у пісню. Звичайно, при таких завданні УВУ автоматично стає знову ж призмою, що збирає письменників інших екзильних груп, щоб їх представити спочатку німецькому світові, а згодом поширити засяг дії на інші країни. Тому я дуже радію, що маємо нагоду відновити чи переорганізувати літературознавчий Інститут при УВУ у зв'язку із габілітацією (20. VII. 78) нашого доктора й довголітнього викладача, відомого письменника, теоретика літератури й літературного критика — Ігоря Качуровського, який захистив її із ділянки теорії літератури і став доцентом-суплентом УВУ. Вправді у нашому Зборі не бракувало істориків літератури, але ж вони були розкинені по цілому світі, а праця мусить бути координована із центру. Було б дуже почесним завданням, щоб саме той Інститут спричинився до поширення відомостей про наше письменство в чужому світі, як теж змагав до здійснення давнього пляну наукового серійного видання зібраних творів письменників, яких творчість розкинена й мало доступна, чи заборонена на рідних землях, — отже, насамперед писань репресованих чи екзильних творців пера.

Коли ми розглянули завдання літературознавчого Інституту у зв'язку із прямуванням до синтезу науки й мистецтва, то природним доповненням видається створення Інституту мистецтвознавства із спеціалізованим завданням не тільки продовжувати видавання серії альбомів із репродукціями творів наших малярів та різьбарів, але й мостити їм дороги через перекинення наших виставок до українських галерій за океаном. З цього погляду вважаю щасливим моментом, що саме власничка одної з відоміших українських галерій за океаном — д-р Ірина Шумська-Мороз завершила свої теоретичні студії в УВУ і може безпосередньо зайнятися з'ясуванням — дуже почесним і шляхетним — завданням. Це мощення доріг молодим мистцям служитиме також плеканню постійних контактів між континентами, що для утримання нашої єдності в діяспорі має першорядне значення. Тому завданню служить також публікування есеїв, читаних з нагоди відкриття виставок, звичайно, відповідно ілюстрованих; на жаль, саме кольорові репродукції дуже підвищують кошти видань, але й в даному випадку УВУ повинен би стрінутися із зрозумінням і підтримкою наших громадян-меценатів, при чому видання книжки це чи не найтривкіший слід «меценатства», коли на виданні є зазначене прізвище фундатора.¹⁴

¹⁴ Майже рівночасно із виданням тому «Студій та матеріалів» з'являється багато ілюстрованих есеїв про виставку Христини Куріци-Ціммерман, та подібний про В. Стрельнікова (у серії: Варія у виданнях УВУ, ч. 13 і 16).

Взагалі під час останніх років помітне в УВУ прямування до пєребудови, яка характеризується переминою катєдр із семінарами на інститути із поширеним складом членства й поглиблєними завданнями. І так Інститут антропологічної психології й етнології має свій власний кварталник, що в головній мірі містить вислїди праць спільних конференцій у Штуттґарті. Інститут (чи офіційально — осередок) дослїду української діаспори видав досі два поважні томи праць: про українсько-канадську прєсу (д-ра М. Боровика) та про українську гімназію в Чехії (Прага, Ржевніце, Модржани), за редакцією д-ра В. Маруняка. Зовсім окреме місце займає семінар дослїду українсько-польських стосунків, який під проводом прорєктора проф. Соколюка та профєсора-гостя І. Басараба підготєвив до друку низку праць.

Цінне у працях цього семінара є те, що за стараннями декана проф. Кордюка на прєлегєнтів запрошується також поляків, і в цей спосіб семінар продовжує намагання ректорату поживити співпрацю із сусідніми народами під моттом: через пізнання до розуміння, через розуміння до порозуміння й співпраці, при чому передумовою до успіху девізи мусить бути взаємна пошана, яка виростає на ґрунті конкретних фактів, а УВУ, як найстарший екзильний університет, має до цього природні дані, щоб у світі привикли поважати наші інтелектуальні надбанья, як уже шанують динаміку української еміґрації у нашому суспільно-економічному житті.

До речі, позицію УВУ в міжнародному світі найкраще відбивають інформації у світових довідниках, зокрема в анґломовному довіднику «World of Learning», де поміщені від шости років повні списки наших активних профєсорів; у німецькому світовому довідникові із німецько-анґлійським текстом («Internationales Universitshandbuch», «World Guide of Universities»); в урядовому баварському довіднику про установи у Баварії; у «Вадемєкум» німецьких навчальних та дослїдних установ; в інформаторі Східньо-європейського Інституту у Мюнхєні, присвяченому сходознавчим дослїдним центрам. На цій підставі вміщена про УВУ довідка в німецькій Енциклопєдії Брокґавза, до речі, єдина інформація про українську установу.

Новий статус УВУ дає змогу старатися про прийняття до постійної конференції німецьких ректорів, а також до світового об'єднання університетів, на світовому з'їзді якого ми, зрештою, були вже раз заступлені проф. д-ром Леонїдом Рудницьким. Щоправда, ми не робили спеціальних заходів про прийняття, бо за браком фінансових засобів, як також і кваліфікованих заступників, які могли б УВУ в потребі кожної хвилини репрезентувати, відпала практична можливість постійної співпраці, а ми не хотіли обмежуватися до самої тільки репрезентації.

Після цього ствердження переходимо до мінусових позицій загального підрахунку діяльності. Постійний брак фондів є найбільшою перешкодою у ширшій розгорненні діяльності і здійсненні плянів. Частково це пов'язане із загальною ситуацією еміґраційних груп

у Німеччині і погіршенням фінансової ситуації в останні роки у світі і також у Федеральній Німецькій Республіці. У висліді цих двох факторів урядові дотації від федерального і баварського урядів залишаються від десяти років на цьому самому рівні, тоді як ціни в цей час подвоїлися, а наша діяльність зросла чи не на 100 відсотків. Але, на жаль, також мало що вийшло із наших плянів, згідно з якими наші фундації у ЗСА й Канаді мали створити сталий мільйоновий фонд, не зважаючи на те, що ці фундації мають визнаний статус неприбуткових організацій із правом на податкові звільнення для жертводавців.

Через недоліки у мобілізації фондів УВУ і надалі не має запланованого річного бюджету, що базується на постійних принагідних збіркових акціях, які вимагають багато часу й труду, чим постійно відтягають керівництво УВУ від основних завдань. Тому завданням наших Делегатур і самих таки фундацій на найближчий час це знайти охочих людей, які могли б здинамізувати активність і зняти із Ректорату додаткову працю. Недолік лучиться тісно із іншим: чимало алюмінів УВУ, а то й професорів, виїхавши із Мюнхену втрачають зв'язок, а деякі навіть соромливо промовчують своє академічне походження, не зважаючи на те, що дипломам із УВУ нерідко завдячують вони не тільки академічні титули, але й свою позицію в нашій суспільності і навіть у чужих академічних середовищах. Цей факт подвійно болючий, бо він не тільки шкодить самому нашому університетові утечею якраз тих, що повинні з природи речі найбільше підтримувати УВУ, але й свідчить про нашу велику національну хибу: брак віри у власні сили, або може почуття меншевартости, коли чужі установи ставиться вище від своїх власних, не зважаючи на виборену важкою працею об'єктивну позицію у компетентній opinio. Підкреслення в різних «гу-іс-гу» та університетських довідниках своєї приналежності до єдиної університетської родини УВУ могло б тільки спричинитися до скріплення престижу УВУ, зокрема якщо взяти до уваги, що наші алюміні діють на основі наших таки дипломів, в яких 30 університетів. З цього погляду треба буде зробити докладне зіставлення не тільки докторів УВУ, але й місця їхнього теперішнього академічного zatrudнення. Це виявить справжню позицію УВУ в міжнародному світі. Цього до тепер не було зроблено.

Я не хотів би на цім закінчити висновки песимістичним дисонансом, тим більше, що є й справжні патріоти УВУ, які своїм титулом гордяться, і сьогодні чи не у кожному більшому місті нашої діаспори є алюміні, які, почуваячися членами, що так скажу, родинного гурту УВУ, готові активно допомагати при всіх наших ділових поїздках, жертвуючи свій час, гроші, енергію чи професійні і родинні обов'язки.

До цього спричинюється та тепла атмосфера, яку ми намагаємося створити в часі наших семестрів чи курсів, де наголос кладеться на товарикисть і дружбу. З того погляду таку важливу ролю відіграють і наші зустрічі із громадянством, як напр., інавгурація літнього семестру, яка зграладила 1978 року не тільки рекордове число при-

сутніх, але на якій могли ми привітати найвидатніших достойників нашого церковного, політичного та суспільно-громадського життя. Молебень перед інавгураційною академією служили соборно в екуменічному дусі обидва Владики — Архієпископ Орест та Владика-Екзарх у Німеччині єпископ Платон. Цю атмосферу тепла й родинного настрою поглиблює ще «день Володимирів» в УВУ (яких є 5 в керівних органах УВУ і в професорському Зборі). Можна ще згадати традиційні гостини, влаштовувані новими докторами зараз після промоції, а також спільні недільні екскурсії в альпійські околиці.

Також серед жертводавців стрічаються іноді люди, які зворушують, як ось наприклад 84-літній жертводавець, який на склоні свого життя жертвував для УВУ 1,000 дол. із зібраних працею своїх рук дрібних ощадностей. У листі до УВУ він написав: «Перед відходом з цього світу хочу висловити скромним датком пошану і признання за труди й працю». А в підсумку листа: «Уважаю, що як нам — учасникам Визвольних Змагань 1917-21 років — не судилося вибороти збройно і закріпити самостійної держави, то цей обов'язок перебрали наукові інституції, а ми повинні фінансово їх підтримати». Скільки змісту у цих словах, скільки любови великого патріота! І коли у нас часто дискутується чергу завдань, вносячи непотрібно зайву ієрархію поодиноких установ (яку зможе об'єктивно дати тільки історія), тоді жертводавець дуже розумно розв'язує питання, жертвуючи однакову суму і на УВУ і на Гарвардську фундацію. Тисячу подібних жертводавців — і доля УВУ була б на десятиліття розв'язана, а наш престиж — УВУ і української спільноти — серед чужинців ще більше зріс би.

Варто додати, що згаданий жертводавець, який просив не подавати його прізвища, прочитавши в пресі вістку про потвердження УВУ в його правах, негайно прислав других 1.000 дол., добачуючи зовсім вірно у факті рішення баварського парламенту велике признання за довершену працю серед найважчих умов.

Візмім інші приклади. Для утримання тягlosti наших Літніх курсів, які не дають дипломів, але знання, від двох років співпрацює наш місцевий Владика Преосв. Апост. Екзарх Кир Платон, даючи поважні дотації на стипендії для незаможних студентів, і доповнюючи в цей спосіб активну підтримку УВУ, яку дає Комісія Допомоги Українському Студентству (центральна з Франції і з терену Великої Британії). А крім цього, пані з Об'єднання Українських Жінок, улаштувавши закінчення шкільного року мюнхенської суботньої школи, віддали прибутки з буфету на оплату коштів нашої традиційної річної прогульки в альпійські околиці для учасників Високошкільного Курсу Українознавства у свідомості, що ніщо краще не сполучує нас у спільноту як спільні переживання, які іноді залишаються в спогаді на ціле життя.

На перший погляд — це, може, й дрібні факти, але вони зворушують, як вияв загальної солідарности, яка додає сил перемагати найважчі ситуації, що впливають із злости ворожих, чужих сил чи із

дивної байдужості своїх малодухів, що не вагаються користати із отриманих від УВУ привілеїв, але легковажать свої основні обов'язки вдячності й признання.

Цей факт ставить перед нами ще один аспект праці УВУ — досліджувати українську ментальність, повну внутрішніх суперечностей, яка робить нас спільнотою, здібною на найбільшу посвяту, але й одночасно схильною до незрозумілого самозаперечення, що нищить надбання, добуті дорогою ціною десятиліть, спільнотою Ісповідників і малоросійських маловірів. А проте, віра в добро й в перемогу добра залишається провідною ниткою в житті нашого народу й його найблагородніших одиниць, і вона тим сильніша, чим доля лютіша, як я це виявив приблизно рік тому, коли аналізував матеріали від незламних жінок із Мордовії.¹⁵ А це в хвилині, коли я робив нотатки до мого інавгураційного звіту, я знову знайшов potwierдження цієї істини у короткій поезії М. Руденка, якої аналіза могла б зайняти цілу доповідь, настільки вона змістовна й впливає з цілої нашої духовости. Залишаючи цю аналізу до викладів чи семінарів, хочу на цьому місці процитувати кілька строф, як матеріал до пригадування, але одночасно, як дороговказ, яким шляхом має йти кожний український патріот і яке велике є завдання кожної української наукової установи, щоб не загубити ніже титли ні коми із слів, що вилилися із глибин людини, яка сьогодні стає перед світом, як символ боротьби за права одиниці, про що однак і досі — за нашою недоругістю — мало хто знає. А слова палають, — несім же ж їх як святе полум'я нашої віри і нашої правди: правди народу, що не перестав вірити в перемогу добра серед темряви та зла:

Народе рідний, степова стихія,
Безхитрісна, довірлива душа!
Чому тебе, святого гречкосія,
Так часто Божа ласка полиша?

Погасла Січ, як вогнище в негоду,
І не воскресла в полум'ї новім.
Понад усе шануючи свободу,
Ти опинився в рабстві віковім.

Та є твоєї долі власний човник,
Що напрямку ніколи не ламав:
Пишайся тим, що ти не завойовник —
В неволі ще нікого не тримав.

Землі чужої не топтавши зроду,
Свою стеріг із косами в руках.
Пишайся тим, мій праведний народе,
Бо ти найвищий подвиг у віках!

¹⁵ Доповідь про «Нездоланий дух української жінки» (з прозірками) була читана в УВУ 5 серпня 1977 р. (Бюлетень УВУ, ч. 2 (34) за 31 серпня 1977, стор. 31, точка 17). Інформація вгорі подана на «Інавгурації» 21. VII. 1978 р.

І той зло дав, хто вилив більше крови
Чи напустив на душі туману —
Твоя могутність у твоїй любові
До колосків на рідному лану.

Нові століття в тебе є по праву:
Ти світ навчиш і сіяти й косить,
Бо та любов тобі дарує славу,
Яка живих і мертвих воскресить.

І людство, переймаючи науку,
Збагне, чому в тернах твоє чоло:
Ти є Месія, котрий терпить муку
За гріх сусідський, за криваве зло.

(Мюнхен, 16-19. VII. 1978)

Слово на інавгурації літнього семестру УВУ
(29 липня 1979 р.)¹

В Українському Вільному Університеті відбуваються традиційно в часі Літнього семестру урочисті Інавгурації, започатковані св. Літургіями в церквах обидвох конфесій. В б. р. св. Літургії служили Високопреосв. Владика у сослуженні численного духовенства. Після св. Літургій запросив ЙЕ Владика Платон всіх вірних до зустрічі в парафіяльній домівці при катедральному храмі св. Покрови й св. Андрія Первозванного. Після привітання Владика-Господаря був огляд діяльності, якого текст нижче.

Український Вільний Університет — установа НАУКОВА, — і її основним завданням є навчання та дослід. З цього погляду УВУ — загальнонаціональне добро, він повинен бути моделлю майбутнього університету — чи вірніше: університетів на Рідних Землях, в Україні. Тобто — це установа понадконфесійна, понадтериторіяльна, понадпартійна, навіть ширше: ми Установа понадідеологічна, і тому ми служимо усім громадянам, а при Університеті є місце для всіх; з цього погляду ми в нашій діяспорі установа просто унікальна, і це наша гордість, але й наше завдання: утримати УВУ в цьому вигляді — як чинника, об'єднуючого усіх. Все ж таки є одна передумова: при накреслених засадах треба наголосити, що УВУ — УСТАНОВА НАЦІОНАЛЬНА, яка стоїть твердо на засадах повної суверенності й беззастережної служби для Батьківщини; тому місце в нас для українців різних переконань, але тільки для тих, які беззастережно визнають основні принципи, які нас всіх мають об'єднувати у наших зма-

¹ «Слово» — друкване в щоденнику «Америка», за 1 вересня 1979 р.

ганнях за найвищі права народу, — звичайно, з пошануванням всіх прав людини, зокрема її гідности.

Бувши з усіх поглядів установою громадською, ми радіємо сьогоднішнім днем, який є для нас справжнім святом. Я думаю, що не було в нашому громадському житті ніякого загального почину, ба навіть ніякого свята, національних роковин, а то й імпрези загального значення, на яких УВУ не був би тим чи іншим способом репрезентований, і зокрема я особисто старався бути завжди з Громадою і для Громади. Тому для нас є великою сатисфакцією та джерелом щирої радости, коли в цьому році ініціатива до нашого щорічного інавгураційного Свята вийшла з-поза нас.

Це зн., ми щорічно традиційно просили Ієрархію чи Духовенство наших Церков відслужити св. Літургії в наміренні праць УВУ взагалі, і в біжучому семестрі зокрема, натомість цього року традиційну зустріч із Громадянством з нагоди інавгурації перейняла на себе з власної ініціативи Апостольська Екзархія, а Сенат дбав тільки, щоб релігійні відправи відбулися в екуменічному дусі, тобто щоб серед відправ не бракувало *двоголосу*, що кінчається *спільним акордом*, у цій гостинній залі при катедральному храмі Святопокровської церкви, посвяченій одночасно св. Андрієві, що символізує для нас народження віри в Україні, далеко перед ТИСЯЧОЛІТТЯМ, що його оце збираємося незабаром відзначати.

Запрошення Його Ексцеленції Владики-Господаря нашого сьогоднішнього свята — це для нас велика честь і велике признання, — признання за ту нашу службу для Громади, коли нас ніколи не бракувало серед нашої спільноти у всіх хвилинах радости та смутку. Тому я сердечно дякую Владиці Платонові за його увагу до нашої праці, за уможливлення зустрічі з Громадою, а Його Високопреосвященству Орестові дякую за ласкаву присутність, що має вартість засвідчення єдності у нашому змаганні до об'єднання в любові, бо за єдністю в любові колись прийде — за Божою Премудрістю — й об'єднання у вірі. Без любові — без взаємного довір'я, без толеранції, без бажання спільного шукання доріг до єдиної мети, всі наші зусилля будуть безуспішні. Нам треба насамперед відчутти сердечне тепло, об'єднуюче єдинокровних сестер та братів, яке є початком всякого діалогу, — справжньої передумови зговорення. Я з глибини серця бажаю, щоб наше сьогоднішнє свято стало саме кроком вперед у цьому змислі, тим більше, що воно вкладається в рамки загальних святкувань 20-річчя Ювілею Екзархії. А Ювілеї завжди є приводом до глибшої застанови над минулим і конкретизацією плянів на майбутнє. Я думаю, що це саме з нашого терену повинна вийти велика ідея *єкуменічного* відзначення недалекого 1000-річчя християнської України, — тим більше, що саме на терені УВУ того роду конференція не натраплятиме на будьякі труднощі, як на це вказує сам склад нашої професорської колегії, а сьогоднішній день зустрічі з громадянством обидвох конфесій, — після св. Літургій в двох церквах — стає наче благословен-

ням Ідеї, зокрема після загальної спільної молитви за трапезою, яка об'єднує нас, як стародавня агапе у спільній любові.

Я й хочу саме під цим кутом дати певний синтетичний нарис наших змагань у академічному році, який нашим семестром зближається до кінця. А втім ми звикли, що інавгурація це наш звіт. Загально можна сказати, що ми у біжучому році утримали всі види нашої діяльності — може найважче було утримати найважливішу з погляду університету ділянку, тобто аудиторне навчання, бо ж без навчання НЕМА університету. Проте в рівній мірі певне старіння еміграції, а далі денационалізаційні процеси, як і погіршення фінансової ситуації (нагадую, не тільки загальне здорожіння життя, але й катастрофальну втрату вартости долляра!!!) призводять до зниження числа студентів. Тим часом утримання аудиторного навчання на бажаному рівні вимагає відповідної кількості професорів і годин, не зважаючи на кількість студентів. З цього випливає факт, що кількість професорів у відношенні до студентів зависока, що знову дуже обтяжує фінансово. Але гляньмо на цю справу з іншого боку: ми кожного року в Мюнхені збираємо в рівній мірі студентів, що й професорів із різних місць поселення: За останні роки в УВУ були студенти з 15 різних країн нашої діаспори. Прошу уявити, яке це велике завдання для інтеграції нашої діаспори, тим більше, що студенти — майбутні магістри чи доктори — належатимуть до провідної верстви, вирішальної для духового обличчя спільноти. Одночасно така зустріч це не тільки питання інтеграції, але й взаємного запліднення, а то й певної інспірації, а вслід за тим і скріплення віри, чи навіть певного ентузіазму, що родиться із атмосфери спільноти, із відчуття спільноти. Збирання студентів із цілої діаспори стає для УВУ навіть певною місією, — місією *екзильного* університету.

Число професорів досягне в 6. р. понад 40 викладачів, тобто буде — як і минулими роками — найбільшим нагромадженням українців у світі. При тому характерно, що в загальному вони приїздить із 7 різних країн; в минулих роках з-поза океану приїздила до нас прибл. третина викладачів, а цього року буде їх навіть дещо більше, ніж 50%. Колись мали ми в історії університетів мандрівних студентів, які йшли з університетського осередку до іншого осередку, щоб —пізнаючи різних професорів, різні системи, а то й різну атмосферу середовища — збагачувати не тільки своє реальне знання, але й свій життєвий досвід. Сьогодні в УВУ ми цей процес обернули: в нас тепер студент впродовж двох місяців має низку професорів, часто навіть одного фаху, але з різних університетських середовищ, отже з іншим підходом до проблем, з різним наświetлюванням фактів. Не треба підкреслювати, наскільки плідна з наукового погляду така конфронтація. Але нагромадження професорів дає різні інші можливості: наукових конференцій — чи науково-педагогічних, бо шкода просто марнувати енергію приїзду й коштів: Отже — виходячи з досвіду, ми тепер кинули гасло модифікації тієї зустрічі різних фахових сил і будемо його реалізувати: так постає плян наукових конференцій — саме в менті, коли є найбільше скупчення професорів: по змозі конфе-

ренцій тематичних, заздалегідь підготовлених, збагачених окремими педагогічними сесіями для обміну думками щодо метод навчання, підручників тощо. Ми є тепер, напр., свідками широкої пресової дискусії на тему одного підручника (хрестоматії), затвердженого й порученого Шкільною Радою (!), який викликав великий спротив. Чи такі факти не вимагають глибшої застанови, як саме дійти до підручників, яких апробата не викликала б такого протиставлення думок і опіній! Тематичні конференції — при нагоді навчального семестру — це перехід, чи, вірніше, комбінація навчання й досліду, коли з одного боку змагається до методологічного підвищення рівня викладів, з другого боку дається в скороченім підсумку висліди власних праць. Тематичні конференції — це, автоматично, підстава тематичних збірників, а тематичні суцільні збірники — це вже може бути й значний крок вперед з погляду наукового, коли проблема отримує насвітлення різних поглядів. Тут є саме можливість також заздалегідь підготувитися до згадуваного ТИСЯЧОЛІТТЯ, а якщо в нас є професори обидвох конфесій, то автоматично така конференція самозрозуміло має екуменічний характер, без великого розголосу, без будьяких контроверсій. Для прикладу можна вказати, що в нас тепер Колеги православного віровизнання творять біля 30% загалу, — що в деякій мірі відповідає співвідношенню у цілій діяспорі. Однак, для повної конфронтації думки, дуже добре можна ще спеціально покликати фахівців з-поза УВУ, і ще більше удоступнити ідею спільної конференції екуменічного характеру на терені УВУ, — зробити її сприятливою, без подразнювання почувань, без викликування будьяких сумнівів.

Звичайно, вже й тепер, з нагоди приїзду професорів, в іншому вигляді реалізується ідея наукової конференції — коли ми впродовж року правильно улаштуємо вечірні виклади, що є звичайно полем зустрічі УВУ з громадянством. Ці виклади є зокрема *інтенсивні* в часі літніх місяців — просто автоматично тоді професори, приїздячи до нас, використовують можливість зустрічі з мюнхенською громадою. Іноді бувають три вечірні виклади у тиждень. Певна перебудова цього почину може мати тільки позитивні наслідки, — зрештою, при ідеї «тематичности» конференцій, що змагає до однорідного Збірника, можна й вечірні лекції «наставити» у тому напрямі. Ритм доповідей був у цьому році нормальний. Треба додати, що низка додаткових доповідей відбулася ще в часі поїздок до ЗДА й Канади. Саме ці доповіді мають величезне значення для зустрічей з Громадою, коли вона безпосередньо інформована періодично про те, що діється в УВУ. І тому саме доповіді не обмежені до Мюнхену. Але й у Мюнхені наша спільнота дуже стежить за доповідями, бо здебільша, вона знає, що вони внесуть щось свіже й живе. Вправді, числа тут мало важливі, зрештою вони будуть подані у статистичних підсумовуючих звітах, однак можна сказати, що число того роду доповідей досягло до 30.

Доповіді становлять перехід до іншої форми зайнять, які в останніх роках вибилися на передове місце і найбільш спричинилися до зросту престижу УВУ, тобто до наших міжнародніх зустрічей, які були вирішальні для міжнародної дименсії нашої активності. Як

Іншим виразним доказом здобутих позицій — це запрошення до участі у кварталнику Міжнародної Асоціації Університетських Ректорів. Цей розкішно видаваний кварталник вміщає від деякого часу інформації про поодинокі університети, і в останньому числі є двосторінкова інформація про УВУ (так є подані всі інформації, щоб не було жалів до Редакції) із двома знімками. В інформації подані дві важливі деталі: потвердження визнання УВУ рішенням баварського парламенту та ведення УВУ в університетських довідниках — в тому числі у найважливішому — англomовному (в цьому останньому від 7 років).

З цим загальним інформативним нарисом виступаю перед ширшим громадянством, з яким ми усе співдіяли, і якому ми цю інформацію винні. Звичайно, не входжу в подробиці, щоб не розбивати настрою дружньої зустрічі. Але ж ми зможемо гідно відсвяткувати наше близьке 60-річчя, якщо будемо мати опору й зрозуміння суспільности. Покищо, наша активність є поважно спинювана дуже важким фінансовим станом. Справді, ми маємо репрезентативний будинок, який завдячуємо Великому Меценатові, Його Блаженству нашому Патріярхові, проте кожний рік доводиться кінчати недобором, який можуть в останній хвилині покривати тільки чужі меценати, але не можемо сподіватися тяглости допомоги. Незаперечно, 60-річчя скитального життя наукової установи стає доброю основою для загальної підтримки власної спільности. Ми віримо також, що нас вповні підтримає наша преса. Але це справа окремої підготовки.

Я хочу закінчити моїх кілька слів повідомленням про радісний факт. Наш студент — чи не наймолодший поміж студентами — Роман Василин із Льос Анджелес у Каліфорнії дарує для УВУ з нагоди інавгурації портрет нашого Найбільшого Добродія, — портрет Патріярха Йосифа I³ — дереворит відомого нашого мистця маляра Володимира Баляса. Цей портрет буде на вічну пам'ятку урочисто приміщений на почесному місці в УВУ, як для інших меценатів-жертводавців будуть призначені також відповідні місця в УВУ. Це буде ще й скріпленням нашого зв'язку із громадськістю — і його живим доказом, як доказом є і численна присутність сьогодні, якою ми щиро зворушені. Ця виявлена солідарність може тільки посилити нашу активність, — бо із виявленої солідарности родиться той ентузіазм, що стається підставою успіху, — так дуже потрібного до поширення доброго імені України, що на її службу УВУ себе всеціло поставив.

³ Репродукцію дарованого портрету містимо на стор. 177 в есеї н. т. «Патріярх Ісповідників».

МІЖНАРОДНІ ЗУСТРІЧІ ЗРОЗУМІННЯ Й ЗЛАГОДИ

Шляхом зустрічей до кращого пізнання себе; шляхом пізнання до взаємного зрозуміння, яке стає підставою злагоди, як передумови співдії для щасливішого майбуття в мирі та справедливості.

В загальних звідомленнях із діяльності УВУ відзначено спеціальне значення міжнародних зустрічей, серед яких окреме місце займають українсько-чеські, українсько-польські, українсько-єврейські чи українсько-болгарські вечори, улаштовувані під наведеним вгорі моттом. Для зрозуміння атмосфери цих вечорів друкуємо нижче кілька впровідних слів (завжди в мові, в якій вони були читані) до цих зустрічей «зрозуміння й злагоди».

INTERNATIONALE FREUNDSCHAFTSBEGEGNUNGEN DER UFU

Durch Begegnungen zum besseren Kennenlernen.
Durch das Kennenlernen zum gegenseitigen Verständnis, das das gute Einvernehmen bedingt und eine enge Zusammenarbeit für die glücklichere Zukunft in Frieden und Gerechtigkeit bewirkt.

Wir bringen nachfolgend einige Eröffnungsansprachen zu den internationalen Freundschaftsbegegnungen der UFU mit den führenden Intellektuellen verschiedener Exilgemeinschaften, um die Ziele und die besondere Atmosphäre der gemeinsamen Veranstaltungen zu wiedergeben, die stets unter dem oben angeführten Motto durchgeführt wurden. Bislang konnte die UFU die Vertreter der bulgarischen, jüdischen, polnischen und tschechischen Wissenschaft und Kunst begrüßen. Die Ansprachen werden in den Sprachen veröffentlicht, in denen sie vorgetragen wurden.

GEDENKANSPRACHE ZUM 35. TODESTAG
VON THOMAS GARRIGUE MASARYK

(Einleitungswort zu einem Vortragsabend an der Universität Stuttgart)¹

Die nunmehr fast alljährlich stattfindenden Vortragsabende der Ukrainischen Freien Universität (UFU) an der Universität Stuttgart gehören zur besten Tradition der beiden wissenschaftlichen Einrichtungen, besonders wenn man bedenkt, daß sie immer im Geiste der europäischen Gemeinschaft durchgeführt werden und Wissenschaftler verschiedener Völker Ost-, West- und Mitteleuropas versammeln. Unserer heutigen Veranstaltung kommt jedoch eine ganz besondere Bedeutung zu. Unsere Zusammenkünfte hat nämlich ein tschechischer Kollege — der unlängst bei uns zum ordentlichen Professor für Tierpsychologie und Tiersoziologie beförderte Dr. Josef Kratochvil — angeregt und in vorbildlicher Weise organisiert. Nun feierten die Exiltschechen vor einiger Zeit den 120. Geburtstag² des Erneuerers der tschechischen Selbständigkeit und ersten Präsidenten ihrer Freien Republik, des weltberühmten Philosophen und Gelehrten Thomas G. Masaryk. Der Senat der UFU wollte seinerseits die Gelegenheit nicht verpassen und den großen tschechischen Patrioten aus einem ganz besonderen Grund ehren. Zwar ist die eigentliche Jubiläumszeit schon vorbei, aber gerade in diesem Jahr, am 14. September, kehrt zum 35. Mal der Todestag des bedeutenden Staatsmannes und schöpferischen Denkers wieder,³ und wir haben uns mit dem Vorstand der Gesellschaft für tschechoslovakische Kunst und Wissenschaft in Stuttgart geeinigt, der großen Gestalt der modernen Slavenwelt gemeinsam zu gedenken.

Dieser Beschluß hat seine gute Rechtfertigung — und auch einen tieferen Sinn: Bereits 1925 erschien zum 75. Geburtstag des damaligen Präsidenten Masaryk ein Sammelband wissenschaftlicher Beiträge der UFU, die damals in Prag, also auf tschechischem Boden wirkte.³ Fünf Jahre danach folgte ein ähnlicher zweiter Sammelband, zum 80. Geburtstag; beide Veröffentlichungen mit fast 700 Druckseiten und 25 Beiträgen bilden bestimmt eine Leistung, wenn man bedenkt, daß sie von einer Gruppe von Exilgelehrten herausgegeben wurden. Sollte nun der Uneingeweihte nach dem für ihn nicht ganz verständlichen Grund solch einer besonderen Widmung suchen, so findet er unter dem entsprechenden Stichwort in der Enzyklopädie der Ukrainekunde bei der Aufzählung verschied-

¹ Der Vortragsabend wurde von der UFU — gemeinsam mit der Universität Stuttgart und der Gesellschaft für tschechoslovakische Kunst und Wissenschaft — am 7. Dezember 1972 durchgeführt. Ein anderer Vortragsabend (an der Universität Erlangen-Nürnberg, am 11. Mai 1973) wurde ebenfalls dem Andenken des großen Gelehrten und Staatsmannes gewidmet und mit derselben Gedenkrede eingeleitet; neben der UFU unterzeichneten die Einladungen als Mitveranstalter das Botanische Institut der Universität Erlangen-Nürnberg, der Verband Deutscher Biologen, das Pädagogische Institut der Stadt Nürnberg und die Gesellschaft für tschechoslovakische Kunst und Wissenschaft.

² Thomas Garrigue Masaryk, geb. am 7. März 1850, gest. am 14. September 1937.

³ *Naukovyj Juvilejnyj Zbirnyk Ukrajinskoho Universytetu v Prazi, prysvujačenyj Panovi Prezydentovi Česko-slovenskoj Respubliky prof. Dr. T. G. Masarykovi dlja ũšanuvannja 75tych rokovyn joho narodžennja. Častyna 1, Praha 1925, S. 436. Č. 2, Praha 1930, S. 265.*

dener Verdienste Masaryks zu Gunsten der Ukrainer auch eine knappe Feststellung: „Masaryk bezeugte ein großes Verständnis für die kulturellen Belange der ukrainischen Emigration und dank seiner persönlichen Unterstützung wurden in Prag die Ukrainische Freie Universität und in Podjebrady die Ukrainische Wirtschaftsakademie gegründet, die sich in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen in der Tschechei betätigen konnten.“ Tatsächlich wurde die UFU zunächst 1921 in Wien gegründet, in der Hauptstadt der alten Donaumonarchie also, zu der auch ein Teil der ukrainischen Gebiete bis zum Kriegsende gehörte. Somit schien tatsächlich Wien die besten Möglichkeiten für das Gedeihen des kühnen Unternehmens zu bieten, da gerade Wien ein idealer Zufluchtsort für die ukrainische Emigration war, wo die ukrainischen Politiker und Intellektuellen die zahlreichsten und besten Beziehungen pflegten. Es hat sich jedoch bald erwiesen, daß die damaligen österreichischen politischen Kreise kein Verständnis für die sich bietende Gelegenheit besaßen, die alte Hauptstadt der ehemaligen Monarchie in ein geistiges Zentrum des Donaupraumes zu verwandeln; es mangelte im übrigen auch an materiellen Mitteln, und die erste Reflexhandlung der Behörden der frierenden und hungernden Stadt war, sich aller möglichen Mittel zu bedienen, um die lästigen Emigrantengruppen loszuwerden. Es war also in Wien kein Platz für die UFU vorhanden. Gerade in jener Krise reichte Masaryk, als erster Präsident des neugegründeten slavischen Staates, den ukrainischen Emigranten seine hilfsbereite Hand, und die UFU wurde noch im selben Jahr nach Prag verlegt, wo sie sich bis zum Zusammenbruch des tschechischen Staatsgebildes der alleseitigen Hilfe des Brudervolkes erfreute. Und wann immer der Universität im Trubel der politischen Ereignisse, insbesondere unter dem Einfluß der Außenmächte, ein Unheil drohte, wurde sie durch das persönliche Eingreifen des weitsichtigen Staatsmannes gerettet. Das „goldene Prag“ — „Zlata Praha“ — erwarb sich bald den wohlverdienten Namen eines „ukrainischen Exil-Athens“. Das Merkwürdigste ist dabei jedoch die Tatsache, daß Masaryk persönlich, in rein politischer Hinsicht, kein Anhänger des ukrainischen selbständigen Staates war; im Gegenteil: Er sah die beste Lösung der ukrainischen Frage in einem gemeinsamen Staatsgebilde mit den Russen, allerdings in einem neuen, demokratischen und föderalistischen Rußland. Er verstand es jedoch, und zwar in vorbildlicher Weise, zwischen den eigenen politischen Überzeugungen und dem Recht auf eigene Überzeugung anderer zu unterscheiden, eine äußerst seltene Tugend, die nur auf Grund der ganzen Weltanschauung Masaryks zu verstehen ist.

Mindestens zwei bedeutende ukrainische Gelehrte widmeten den Haupttrichtlinien der Philosophie Masaryks ihre Aufmerksamkeit. Einer davon war mein erlauchter Vorgänger auf dem Posten des Rektors der UFU, Prof. Dr. Iwan Mirtschuk, der am 7. März 1925, also an Masaryks Geburtstag, damals noch als junger Dozent, eine Rede hielt.⁴ In jenem Festvortrag umriß er die Grundlinien

⁴ *Filosofični osnovy svitohljadu Masaryka* (Die philosophischen Grundlagen der Weltanschauung von Masaryk). Vortrag, gehalten in der UFU am 7. März 1925 zum 75. Geburtstag von T. G. M., veröffentlicht in der unter 3 genannten Festschrift, Bd. 2, 1930, S. 1—11. Der zweite der angedeuteten Autoren, der Masaryk eine Studie gewidmet hat, war Jakym Jarema, Professor des Ukrainischen Pädagogischen Instituts in Prag. Er verfaßte (in ukrainischer Sprache) eine Studie, die „Grundaspekte der Philosophie Masaryks“,

des philosophischen Gedankengutes von Masaryk. Dabei ist zu betonen, daß Mirtschuk zwei Jahre darauf auf einem slavischen Philosophenkongreß in Warschau⁵ in seinem Grundriß der slavischen Philosophie fast die gleichen Grundzüge und Hauptprobleme hervorgehoben hat, die er zunächst bei Masaryk festgestellt hatte. Es wäre heute eine unlösbare Frage, ob gerade jenes Studium der Ideenwelt Masaryks für Mirtschuk zu einer Inspiration für seine künftige geistreiche Synthese über die slavische Philosophie geworden ist, aber die parallellaufenden Feststellungen Mirtschuks erlauben es, in Masaryk einen Repräsentanten des slavischen Denkens schlechthin zu erblicken, der das Wesentliche des Slaventums verkörpert, wie dies übrigens früher der Ukrainer Skovoroda im 18. und der Russe Tolstoj im 19. Jahrhundert ebenfalls getan haben. Alle drei Persönlichkeiten weisen gemeinsame Züge auf. Mirtschuks Feststellungen sind um so aufschlußreicher, als sie später in beiden Richtungen ihre Bestätigung bei anderen Forschern finden sollten: über die slavische Philosophie beim Tschechen Josef Trvdý,⁶ über Masaryk bei dem namhaften französischen Slavisten André Mazon. Nach Meinung von Mirtschuk und Trvdý fehlt den Slaven der Sinn für die reine Theorie, für die weltfremde Spekulation, vor allem der analysierende Sinn der Franzosen bzw. der ordnende der Deutschen; es fehlt ihnen der gewaltige Schwung des abstrakten Denkens, welcher große Systeme schafft und erläutert. Die slavische Philosophie ist eine echte Lebensphilosophie, mit einer beständigen Suche nach der Wahrheit, die sich in ein ethisches Prinzip umwandeln soll. „Wahrheitssucher“ wurden Skovoroda und Tolstoj genannt, — ein Wahrheits-sucher war auch Masaryk, mit einem tiefen Sinn für das Religiöse. Die Suche verpflichtet jedoch zur Verwirklichung der gefundenen bzw. der vorgeahnten Wahrheit. Bei den Slaven wird die Lebensphilosophie meistens zum Lebensziel, zur Verpflichtung. Soviel über die Philosophien.

Über Masaryk sollte fast 15 Jahre später der seinerzeit führende französische Slavist André Mazon fast das gleiche in Paris sagen, was Mirtschuk so treffend in Prag und in Warschau vorausgesagt hatte. „N'allons pas distinguer dans son activité philosophique et politique“ — wagen wir es nicht, zwischen seiner Philosophie und politischer Tätigkeit zu unterscheiden — mahnt Mazon, der sofort hinzufügt: „In seinen Augen würde diese Unterscheidung lediglich eine Heuchelei bedeuten. Das Leben ist für ihn komplex und unzerstückelt, das Leben hat eine einzige Herkunft. Seine Lehre ermutigt zur Tat!“

Und ein Gefährte und Freund Masaryks, der tschechische bevollmächtigte Minister in Paris, Stephen Osusky, drückt am selben Abend dasselbe aus wie Mazon, mit den Worten des französischen Dichters und Denkers Alfred de Vigny: „Was ist eigentlich ein großes Leben? Der Gedanke des Jugendalters, durch eine reife Persönlichkeit verwirklicht.“

Nun ist es vielleicht doch angebracht, einen Gedanken von Masaryk selbst anzuführen, der dieselbe Richtung einschlägt: „Sollte ich einmal aussagen, was

die 1925 in Prag erschienen ist (im Auftrag des Ukrainischen Zentralkomitees in der Tschechoslowakischen Republik). S. 78.

⁵ Der Vortrag erschien in der polnischen philosophischen Quartalschrift „Przegląd filozoficzny“, Bd. 30, Heft 2—3, 1927 („O słowiańskiej filozofji“).

⁶ Trvdý, Josef: Filosofie u Slovanu. In: „Slované, kulturní obraz slovanského světa“. Č. 3, Praha 1929.

der eigentliche Triumph meines Lebens war, so würde ich keinesfalls die Tatsache erwähnen, daß ich Präsident geworden bin und daß mir eine so große Ehre wie auch eine so schwere Last auferlegt worden ist. Meine größte persönliche Genugtuung ist dagegen, wenn ich es so ausdrücken darf, tiefer: Sie besteht in der Tatsache, daß ich, selbst auf dem Posten des Staatspräsidenten, nichts wesentliches von all dem leugnen mußte, woran ich je fest geglaubt habe, noch als armer Student, oder auch später, als Erzieher der Jugend, als unbequemer Kritiker oder als politischer Reformator. Ich entdeckte in dieser Tatsache ein Zeugnis dafür, daß ich — ausgestattet mit meiner heutigen Macht — keine neuen ethischen Gesetze festgestellt habe — keine andere Haltung in bezug auf meinen Nächsten, auf mein Land, auf die Welt — als dieselben Gesetze, die ich schon früher anerkannt hatte. Ich darf wohl behaupten, daß ich es erlebt habe, wie das Leben in mir meinen Glauben bestätigt und entwickelt hat, und zwar in einer Weise, daß ich nichts in meinem Glauben an die Menschheit und an die Demokratie zu ändern brauchte, in meiner Suche nach der Wahrheit, in meiner Ehrfurcht vor den höchsten Geboten — den religiösen und den ethischen, in meiner Nächstenliebe. Ich darf dies dank meiner eigenen Erfahrung behaupten, die ich noch heute tagtäglich auf meinem Posten erwerbe: es gibt keine andere Moral, keine andere Ethik für die Staaten, für die Völker und für ihre Repräsentanten und Staatsmänner, als die der Einzelpersonen (die für den Durchschnittsmenschen geltende)...

Man könnte dieser persönlichen Aussage nur noch die Behauptung von Osuský hinzufügen, der daran erinnerte, daß Masaryks beständiges Motto das Gebot des Meisters Jan Hus gewesen ist: „Suche die Wahrheit, sage die Wahrheit aus, beschütze die Wahrheit bis in den Tod!“

Erst diese Maximen erlauben uns, die edle Haltung Masaryks zu verstehen und zu schätzen, auch sein Handeln zu Gunsten der UFU. Aber diese Haltung, sowie die aus der Haltung entfaltete Handlung, verpflichten. Deshalb ehren wir den großen Staatsmann und Denker heute ebenso, wie wir es vor 47 bzw. 42 Jahren getan haben.

Masaryk starb 1937; er hat also weder den Zusammenbruch seines Staatsgebildes noch die spätere Tragödie seines Volkes nach dem „tschechischen Frühling“ erlebt, der in der ganzen Welt so große Hoffnungen erweckt hat. Diese Hoffnungen des Frühlings hat auch Masaryks Sohn Jan nicht mehr erlebt; als Außenminister seiner Heimat stürzte er nach dem kommunistischen Staatsstreich aus dem Fenster in den Tod. Aber die Ideen und Prinzipien von Vater und Sohn leben in uns weiter, es lebt der Glaube an die Zukunft, an einen neuen Frühling für alle Völker in einem geeinten Europa. Doch Masaryks Lehre ist, daß der Glaube und die Lehre allein nicht genügen. Nur derjenige, der den Mut besitzt, sich für den Glauben einzusetzen, ist würdig, große Vorbilder zu ehren. In diesem Sinne haben wir uns auch heute zusammengefunden um unsere Häupter im Dienste der Menschheit vor unserem Wohltäter zu beugen. Wir tun es aus Dankbarkeit, aber noch mehr aus Verpflichtung.

DAS TSCHECHISCHE KOMPONISTEN-VIERGESTIRN ALS VERPFLICHTUNG FÜR SLAVEN UND EUROPÄER

(Jubiläumsgedenkrede, gehalten in Erlangen am 15. März 1974)

Vor einigen Wochen konnte man im „Blickpunkt“ des Zweiten Deutschen Fernsehen einen einstündigen Film verfolgen, der die Problematik des Emigrantentums in der Bundesrepublik darstellte. Es handelte sich dabei um die Gegenüberstellung der neuen — chilenischen — und der alten Emigration aus der Nachkriegszeit. Bei einer großen Objektivität der Darstellung wurde bei den Chilenen das politische — sogar das revolutionär-auführerische — Moment unterstrichen, bei den alten Emigrantengruppen mit Recht auf ihre kulturellen Leistungen hingewiesen. Unter einem guten Dutzend verschiedener Volksgruppen, die seit Kriegsende die Gastfreundschaft der Bundesrepublik genießen, wurden die Leistungen der Tschechen, der Ukrainer und der Ungarn vorgestellt: eine ergreifende Feier der Tschechen zu Ehren derer, die ihr Leben der Wahrung der Menschenwürde geopfert haben, — ferner ein ungarisches Gymnasium, und schließlich die Ukrainische Freie Universität, die den heutigen Abend in Zusammenarbeit mit anderen wissenschaftlichen Einrichtungen vorbereitet hat, — den dreißigsten in den letzten zwei Jahren. Zufälle kommen im Leben nur äußerst selten vor, und es ist auch kein Zufall, daß eben diese Aktivität freundlich aufgenommen und interpretiert wurde. Es handelt sich wohl um die aktivsten, die dynamischsten Gruppen. Die Anerkennung bedeutet jedoch zugleich eine Verpflichtung: Die Aktivisten sind immer für die *G e s a m t h e i t* verantwortlich, — für die Richtlinien, für das Ideal. Es wäre überaus kurzsichtig, sich durch die trostlose Lage der Vertriebenen und Verfolgten, der Entwurzelten und Enterbten, im Haß zu verfangen, unfruchtbare Ressentiments zu hegen. Im Gegenteil, wir versuchen aufgrund unserer bitteren Erfahrungen ein neues Lebensideal einer glücklicheren und gerechteren Zukunft zu schaffen, wozu das gegenseitige Verständnis der verantwortungsvollen Vertreter der einzelnen Nationalgruppen entscheidend beitragen sollte. Unter solchen Gesichtspunkten sind unsere Abende an anderen Universitäten der Bundesrepublik, Österreichs, Frankreichs und Belgiens, in Kürze auch Liechtensteins entstanden, und wir freuen uns sehr, daß wir mit bescheidenen Mitteln, durch die enge Mitarbeit mit verschiedenen anderen Exilgruppen, zur Verwirklichung des großen Ideals eines geeinten geistigen Europas beitragen können. Unsere Abende verdanken wir zunächst der engen Zusammenarbeit unserer Universität — ich möchte es besonders betonen: der ältesten Exiluniversität der Welt — mit einem tschechischen Kollegen, dem Herrn Professor Kratochvil, der zugleich an unserer und an der Stuttgarter Universität doziert. Es ist wiederum kein Zufall, daß wir uns zusammengefunden haben. Bevor unsere Universität, die UFU, in Bayern nach dem Kriegsende ihre Tätigkeit wiederaufgenommen hat, wirkte sie ein Vierteljahrhundert in der tschechischen Hauptstadt Prag, wo sie sich der allseitigen Unterstützung der Regierung des slavischen Brudervolkes erfreute. Damit haben die Tschechen bewiesen, daß ihr Slavophilentum kein leeres Wort ist.

Die Dankbarkeit gehört bestimmt zu den höchsten Tugenden des Menschen, und wir möchten uns auch den Tschechen gegenüber nicht undankbar erweisen, zumal uns das Schicksal gemeinsam hart getroffen hat. Bei den verschiedenen wissenschaftlichen Zyklen, die wir zusammen planen und durchführen, gedenken wir auch der großen und verdienten Männer der tschechischen Geistesgeschichte: so haben wir je zwei Komensky- und Masaryk-Abende — hier in Erlangen, sowie an der Universität Stuttgart — veranstaltet, wobei es uns eine ganz besondere Freude war, der Persönlichkeit Masaryks zu gedenken, da eben er persönlich sich als Gründer und erster Präsident der erneuerten tschechischen Republik für die Unterstützung der UFU eingesetzt hat.

Heute tun wir einen weiteren Schritt auf diesem Wege, und es ist für uns von höchster Bedeutung, daß — neben der Tschechoslowakischen Gesellschaft zur Förderung der nationalen Wissenschaft und Kunst — auch zwei angesehene wissenschaftliche Institutionen des Gastlandes als Mitveranstalter wirken: der Verband Deutscher Biologen und das Pädagogische Institut der Stadt Nürnberg, mit denen wir uns in den gastfreundlichen Räumen des Botanischen Instituts der hiesigen Universität Erlangen-Nürnberg zum zweiten Mal begegnen. Es ist ohne Zweifel ein Zeichen der Bereitschaft zur internationalen Zusammenarbeit, wenn sich die Vertreter aus Ost-, Mittel- und Westeuropa in gemeinsamen Geiste zur Pflege der gemeinsamen Gesinnung auf dem Gebiet der geisteswissenschaftlichen Forschung treffen. Der heutige Abend erscheint mir besonders wichtig. Heute wollen wir vier tschechische Komponisten ehren, die merkwürdigerweise gerade in diesem Jahr ihre Jubiläen haben. Zunächst hatten wir vorgesehen, nur des ältesten zu gedenken Bedřich Smetana, wegen seines zweifachen Jubiläums: des 150. Geburts- und des 90. Todestages. Bei genauerer Überlegung haben wir festgestellt, wie oft sich die Endziffer „4“ bei den Lebensdaten anderer tschechischer Komponisten wiederholt: so ist das 150. Geburtsjahr Smetanas zugleich das 120. Geburtsjahr von Leoš Janáček sowie das 100. von Josef Suk, und das 90. Todesjahr Smetanas ist auch das 70. Todesjahr von Antonín Dvořák.¹ Ohne uns in die pythagoreische Mystik der Zahlen zu verlieren, fühlen wir uns trotzdem durch diesen einzigartigen Zusammenklang befangen, und da er uns nachdenklich stimmt, suchen wir nach anderen gemeinsamen Zügen im Leben und Wirken des großen Viergestirns der tschechischen Tonkunst, das in der dunkelsten Zeit der tschechischen Geschichte hell aufgeleuchtet hat: Alle vier sind nämlich im 19. Jahrhundert, also in der Zeit der tschechischen Staatslosigkeit geboren, alle standen im Dienste des heißgeliebten Vaterlandes, für alle war ihr Wirken ein Mittel, für die Tschechen und ihre Kunst Ansehen in der gesamten Welt zu erlangen. Alle waren dem Volk sehr zugetan und alle schöpften mit vollen Händen ihre musikalische Eingebung aus der heimischen Folklore.

Allerdings ist Smetana, als der älteste von ihnen, zugleich der bedeutendste; er wird als Begründer der tschechischen nationalen Schule in der Musik schlechthin gewürdigt, und als solcher ist er in die Geschichte eingegangen. Sehr begabt, gab er schon als Dreijähriger sein erstes Konzert, mit 8 Jahren schuf er seine erste Komposition, in der bereits die Leitmotive eines tschechischen Nationaltanzes erklingen. Diese folkloristischen Leitmotive werden Smetana bis ins hohe Alter begleiten, wie z. B. in „Hubička“; hier erkennen wir die Weise aus einem Volkswiegenlied; in

¹ Bedřich Smetana (1824—1884), Antonín Dvořák (1841—1904) Leoš Janáček (1854—1928), Josef Suk (1874—1935).

„Vltava“ (Moldau) den aus Volksliedern bekannten und beliebten Gesang der Lerchen. Aber zugleich begeisterte sich Smetana für die Frühjahrsrevolution von 1848 in Österreich und schuf entzückende Jugendwerke: „Freiheitslied“ und „Festouvertüre“. Auch in seinen symphonischen Dichtungen und Opern bearbeitete er immer wieder nationale Themen. Seine Volksnähe und demokratische Gesinnung offenbarten sich am deutlichsten in der weltbekannten Oper „Prodaná nevěsta“ (Die verkaufte Braut), die sich durch unverfälschte Lebensfreude und kraftstrotzende, lustige Lebendigkeit auszeichnet, die den Kritikern das Urteil suggerierten, daß das Werk Smetanas reinste tschechische Musik verkörpere. Seine musikalische Synthese schuf Smetana — bereits taub — an seinem Lebensabend. Sie hieß „Ma vlast“ (Mein Vaterland) und besteht aus sechs musikalischen Dichtungen, in denen tschechische Flüsse und Berge, Burgen und Kriegslager, Haine und Wälder mit Bäumen und Büschen zu ewigem Leben auferstehen.

Smetana war als Schöpfer jahrzehntelang tonangebend, und dieselbe Richtung schlug sein um 17 Jahre jüngerer Nachfolger Antonin Dvořák ein, obwohl er sich schöpferisch anderen Gebieten zuwandte: Während Smetana Opern und Lieder in den Vordergrund stellte, widmete sich Dvořák vorwiegend der Orchester- und Kammermusik. Aber die Liebe für die Folklore ist auch bei ihm unverkennbar: Er komponierte unter anderem zwei Serien slavischer Tänze, sowie slavische Rapsodien, in denen auch ukrainische Motive erklingen, — ein zusätzlicher Grund für uns, ihn zu würdigen. Wie Smetana patriotisch gesinnt, komponierte auch er eine patriotische „Hymne“ und eine seiner Ouvertüren trägt den gleichen Namen — wie bezeichnend das klingt — wie der große Symphoniering von Smetana: Ma vlast (Mein Vaterland). In seinen Opern bringt auch er Motive aus dem Landleben, und seine Märchenoper, „Die Wassernixe“ ist auf Volksmotiven aufgebaut.

Dasselbe kann man von Janaček behaupten, der die Sprache der Ungebildeten genauer studierte und eine eigene Melodik aus der Sprache der Umgebung — der Bauern, der Handwerker, der Arbeiter — herauszufinden bemüht war. Aus den täglichen Grußworten, wie „Dobry večer“, „Dobry den“ oder „jak se mate“ („Guten Abend“, „Guten Tag“ oder „Wie geht es euch“) entwickelte er ganze Kompositionen. Man spürt auch hier die gemeinsame demokratische Gesinnung. Auch er schuf eine Serie von Bearbeitungen tschechischer Volkslieder und zu seinen stärksten und originellsten Werken gehört die Bauernoper „Jenufa“.

Der vierte und jüngste dieses musikalischen tschechischen Gestirns ist der vor genau hundert Jahren geborene Josef Suk, Schüler und Schwiegersohn Dvořáks, der u. a. eine ergreifende Symphonie zum Gedenken an seinen Meister, Schwiegervater und Freund, sowie an seine fast gleichzeitig mit ihrem Vater allzu früh verstorbene Gattin Ottilie schuf, eine Symphonie, die nach dem Todesengel „Asrael“ benannt wurde. So, wie er das große Erbe übernommen hat, war er auch bemüht, dasselbe zu überliefern, und sein Enkel, ein berühmter Geiger, trägt wesentlich dazu bei, daß Name und Werk seines bedeutenden Großvaters fortleben. Suk glaubte, daß der schöpferische Geist von der Umgebung genährt wird, in welcher der Künstler aufwächst. Deshalb hat er immer den Weg nach seinem Heimatdorf gesucht und ihn auch stets gefunden, und diese Treue wurde auch von seinen Landsleuten hoch geschätzt. Der letzte dieser vier Großen hat seinen eigenen Stil entwickelt; ihm gelang auch der Durchbruch vom Traditionellen zur Moderne, aber immer im Anschluß an die romantische Prager Überlieferung. Damit geht Suk zwar an die Grenzen der Atonalität, weist jedoch auch warmblütige und hin-

reißende Lyrik auf. Übrigens wird von seinen Kritikern unterstrichen, daß bei ihm der Lyriker den Dramatiker immer in den Schatten stellt.

Nun ist aber der Lyrismus und die Melodik die Stärke aller vier Komponisten. Gerade im melodienreichen Werk des jungen Suk erblicken die Kenner den wahren Geist seines Meisters Dvořak, von dem man behauptet, daß ihm seine pikanten Rhythmen und die Melodik der Volksmusik einen Platz im Pantheon der tschechischen Tonkunst sicherten. Suks melodischer Reichtum brachte ihm große Beliebtheit, auch außerhalb seines Vaterlandes. Dieser Lyrismus ist eng mit der Landschaft verbunden. Eine kurze Fachcharakteristik des Werkes von Suk beginnt mit der Aufzeichnung der Umgebung, in der er geboren wurde. Sein Biograph beschreibt begeistert das reizvolle, romantische Moldautal mit dem kleinen Geburtsort des Komponisten, Křečovice, zu dem er immer zurückgekehrt und wo er auch begraben ist. Dasselbe gilt der Landschaft des Heimatdorfes von Smetana — Lytomyšl. Es wird von dem berühmten tschechischen Schriftsteller historischer Romane Alois Jirášek so malerisch dargestellt, daß jeder, der dieses Buch über die Geschichte eines Philosophiestudenten liest, die ganze Umgebung des kleinen Bedřich vor Augen sieht. Und diese Landschaft wird nach Jahren in den Melodien der tschechischen Haine und Gebüsche erklingen, die alle das Wesen des Vaterlandes bilden.

Die durch die bedrückende politische Lage des Volkes bedingte Lebenseinstellung der tschechischen Tonkünstler, die sich in ihrem Schaffen und Wirken so deutlich offenbart, muß alle anderen, denen ein ähnliches Schicksal zuteil wurde, und die deshalb auf ähnliche Weise auf Schicksalsschläge und Erlebnisse reagieren, zutiefst bewegen. So sind z. B. die Ukrainer mit den Tschechen nicht nur durch die heiße Heimatliebe und den Patriotismus verbunden, sondern auch durch den künstlerischen Ausdruck ihrer Gefühle. Der tschechische Lyrismus in den Werken des „Viergestirns“, das Melodische, der romantische Hauch, die Volksverbundenheit und der Sinn für die Folklore sind auch den ukrainischen Komponisten sehr nahe. Diese musische Verwandtschaft verleiht auch unserem heutigen Abend eine besondere Atmosphäre. Als bester Beweis dafür könnte man den Namen von Mykola Lysenko anführen (1842—1912), der in der ukrainischen Musikgeschichte etwa die Rolle von Smetana spielte, als Gründer der ukrainischen nationalen Musikschule. Es ist sehr bedeutsam, daß Lysenko, der Ukrainer, ähnlich wie Dvořak, der Tscheche, zwei Serien von Volksliedern bearbeitet hat. Darüber hinaus sind seine rituellen Weihnachts- bzw. Frühjahrslieder und Hochzeitgesänge bekannt. Während beim Tschechen Dvořak ukrainische Melodien vorkommen, schuf Lysenko, in entgegengesetzter Richtung, eine Kantate für Chor und Orchester zur bekannten Dichtung des genialen ukrainischen Dichters Taras Ševčenko über den tschechischen Nationalhelden Ivan Hus. Mit anderen Worten: Wir entdecken sehr viel gemeinsames in der gesamten musikalischen Einstellung, aber auch sehr viel gegenseitiges Verständnis bei den Vertretern der beiden Völker, und das bereits vor einem Jahrhundert — eine Tatsache, die für die heutige Generation ein teures Erbe bedeuten sollte.

Ein weiteres wichtiges Detail darf nicht übersehen werden: Sowohl Smetana, als auch Lysenko sind nicht nur wegen ihrer musikalischen Betätigung, sondern auch wegen ihres ständigen Wirkens in ihren nationalen kulturellen Gesellschaften bekannt, was für ihre der politischen Selbständigkeit beraubten Volksgemeinschaften von einmaliger Bedeutung war. Lysenko wurde aufgrund dieser Aktivität im zaristischen Rußland sogar verfolgt und verhaftet.

Wenn wir aus Anlaß der Jubiläen der vier tschechischen Komponisten einen aufschlußreichen Vergleich zu Lysenko aufzeigen konnten, so wäre es noch angebracht, darauf hinzuweisen, daß Lysenko ein Bindeglied zur polnischen Musik bildet, da sich bei ihm der Einfluß des um 32 Jahre älteren Komponisten Frédéric Chopin bemerkbar macht.

Das Schaffen Chopins wird von der Fachkritik folgendermaßen beurteilt (ich zitiere das Gesamturteil wörtlich, weil es zu unseren eben ausgesprochenen Betrachtungen und Feststellungen auf merkwürdige Weise paßt): Es heißt, „das Schaffen von Chopin sei die hervorragendste Errungenschaft der polnischen musikalischen Kultur und zugleich einer der Höhepunkte der Weltmusik. Vom Geiste des polnischen Volkslieds erfüllt, hat die Kunst Chopins dank seinem hohen inhaltlichen und künstlerischen Niveau wie auch dank den Neuerungstendenzen bei den Ausdrucksmitteln — in der Melodik, Rhythmik und Harmonie — eine Epoche in der Entwicklung der Musik in der Welt geschaffen. Der melodische Reichtum des Komponisten beruht auf den Elementen der Volksmusik auch anderer Slaven, darunter der Ukrainer. Eine breite Spannweite der blendendsten emotionellen Bilder — von der zartesten Lyrik bis zu pathetischen Höhenflügen — verleihen dieser Kunst ausdrucksvolle Züge einer leidenschaftlichen Romantik. Der Komponist empfand sehr schmerzlich die Unterdrückung seines Volkes und viele seiner Werke, insbesondere diejenigen aus der Pariser Zeit, widmete er der heldenhaften Vergangenheit und dem nationalen Befreiungskampf Polens.“ Diese synthetische Darstellung erinnert nochmals an das gemeinsame Schicksal der drei erwähnten Völker und hat sich auf das Schaffen ihrer größten Söhne auf ähnliche Weise ausgewirkt.

Das gleiche Schicksal beflügelt sie auch heute, nach einem Jahrhundert. In unseren Vogängern erblicken wir ein Vorbild für uns. Enterbt und entwurzelt, finden wir im Schaffen — in der Wissenschaft und in der Kunst — unsere Kraft und unsere Hoffnung. Die Verflechtung der Motive in der Kunst — die ukrainischen Melodien im Schaffen Chopins oder Dvořaks, die tschechische heldenhafte Vergangenheit in den Werken von Ševčenko und Lysenko — ist uns eine Verpflichtung. Heute gedenken wir mit den Tschechen der Komponisten des Brudervolkes, wie gestern die Tschechen mit uns des ukrainischen Philosophen Skovoroda gedachten. Über den Haß und die Ressentiments hinaus wollen wir hier, auf deutschem Boden, gemeinsam in die Zukunft schreiten. Wir danken allen, die für uns Verständnis gezeigt haben, und insbesondere denen, die mit uns für diese Zukunft zu arbeiten gewillt sind.²

² Es gab noch andere Abende, die dem Andenken der tschechischen Komponisten galten: Am 15. Mai 1974 in Stuttgart (in Zusammenarbeit mit der Universität Stuttgart und der Gesellschaft für Tschechoslowakische Wissenschaft und Kunst); am 22. Mai 1974 (in Zusammenarbeit mit der erwähnten tschechoslowakischen Gesellschaft und dem Haus der Begegnung in München — in den Räumen dieses Hauses); am 15. Juni 1974 in Vaduz, Liechtenstein, unter der Schirmherrschaft des regierenden Fürsten Franz Josef II.

Die Veranstaltung am 22. Mai in München hatte eine musikalische Umrahmung. Nach der einleitenden Jubiläumsgedenkrede des Verfassers sprach Dr. Alfons Ott, Direktor der städtischen Bibliothek in München, über das Werk von A. Dvořak und B. Smetana. Prof. Dr. Josef Kratochvíl hielt einen Vortrag über die „Psychologische Wirkung der Musik von Smetana und anderer slavischen Komponisten auf die Exulanten“. Musikalische Darbietungen: Koval-Trio (Halyna Koval, Klavier; Fritz Sonnleitner, Violine; Heinrich Klug, Violoncello). Sie spielten Smetanas Klaviertrio G-moll, Op. 15 und Dvořaks Dumky-Trio E-moll, Op. 90.

Universität Stuttgart
Ukrainische Freie Universität München
Freie Gesellschaft zur Förderung der Freundschaft mit den
Völkern der Tschechoslowakei - Verband Baden-Württemberg

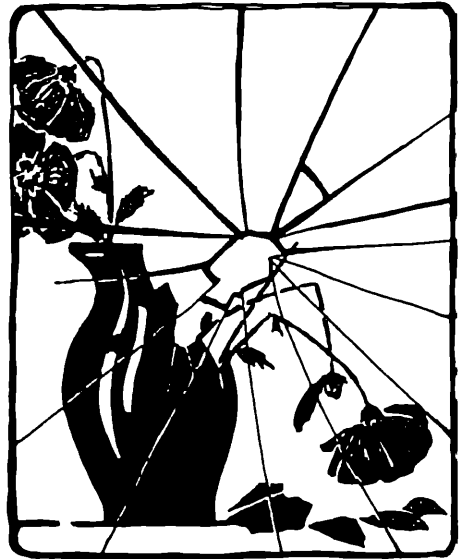
Slawische Künstler stellen aus

Bilderausstellung zum 150jährigen Jubiläum der Universität Stuttgart
(Es waren die Universitäten, die immer ein große Verantwortung
für die Esthetik und Kunst vorgebracht haben)

Mit Werken von:

František Bláha – Zdeněk Budínský –
Xenie Budínska – Marcel Čada –
Zdeněk Dašek – Jana Holubova –
Luděk Holub – Hugo Kratoška –
Hrihorij Kruk – Jaromir Malena –
Halyna Mazepa – Natalie Podlahová-
Túmova – Ladislav Schovanec –
Jaroslav Svozilík – Běla Vernerová –
Magdalena Zabachowicz –

von 15. bis 26. Oktober 1979
täglich von 17 bis 19 Uhr (Mo-Fr)
im Kollegiengebäude II
Konferenzraum vor den
Tiefenhörsälen

KATALOG

Schutzgebühr: Erwachsene DM 5,- Studenten DM 3,-

Innentext wurde wegen verspäteter Einlieferung der Unterlagen nur vervielfältigt

„SLAWISCHE KÜNSTLER STELLEN AUS“

15.—26. Oktober 1979

Eröffnungswort zur Ausstellung an der Universität Stuttgart

Ich darf bei der Eröffnung der heutigen Ausstellung slawischer Künstler aus mehreren Gründen unserer besonderen Freude und Genugtuung Ausdruck verleihen. Zunächst bieten wir damit einen bescheidenen Beitrag zu den allgemeinen Festlichkeiten, die aus Anlaß des 150. Jubiläums der Stuttgarter Universität veranstaltet werden, mit der wir besonders eng verbunden sind, und es muß doch für uns eine Befriedigung sein, wenn gerade in diesem Moment wir unsere Freundschaft bekunden können. Es ist zugleich ein Zeichen unserer Dankbarkeit für die langjährige, bewährte Gastfreundschaft. Es ist gewissermaßen eine Krönung unserer Zusammenarbeit, insbesondere wenn man bedenkt, daß wir in einem Jahr einen anderen Gedenktag begehen werden: den unseres 25-jährigen Mitwirkens. Es ist schon ein Stück Geschichte, und zwar nicht nur der beiden Universitäten: Diese langjährige, enge und reiche Zusammenarbeit auf kulturellem Gebiet gehört bereits zur Geschichte der ukrainisch-deutschen Beziehungen, und bildet somit einen Grundstein der Freundschaft der Völker. Ich hoffe, daß wir eben in dieser Richtung der Völkerfreundschaft unsere Veranstaltungen im nächsten Jahr vorbereiten werden, zumal die Stuttgarter Universität dank unserer gemeinsamen Bemühungen zu einem Begegnungsort der wissenschaftlichen Vertreter verschiedener Völker aus Ost-, Mittel- und Westeuropa geworden ist, was übrigens auch für den heutigen Abend gilt, wenn man bedenkt, daß heute auch Tschechen und Slowaken als Mitveranstalter fungieren.

Somit brachten wir unseren Baustein zur europäischen Integration. Dabei möchte ich daran erinnern, daß wir — vor fast genau 5 Monaten¹ — im Rahmen der Jubiläumsabende der Stuttgarter Universität ein europäisches Symposium durchgeführt haben, welches ein gutes Echo gefunden hat, — so daß wir im Juli nochmals gemeinsam, unter dem Ehrenvorsitz eines prominenten Gastes: seiner Durchlaucht des regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein, unsere Aufmerksamkeit der europäischen Problematik gewidmet haben,² und in einem Monat findet eine weitere — die dritte — Verlängerung unserer Europaveranstaltungen statt, worauf wir uns ganz besonders freuen; es wird für die UFU die siebente in der Reihe sein — nach Bielefeld, Salzburg und zwei in München, kommen die

¹ Am 17. Mai 1979 mit einer Eröffnungsansprache des Prorektors der Universität Stuttgart, Prof. Dr. Ing. W. Weidlich.

² Am 13. Juli 1979; der regierende Fürst Franz-Josef II hat als Ehrenvorsitzender den Abend mit einer kurzen Ansprache eröffnet.

drei Abende in Stuttgart.³ Es ist auch unsere besondere Aufgabe: Die Exilwissenschaftler aus den jenseits des eisernen Vorhangs gelegenen Ländern müssen unsere Präsenz in Europa dokumentieren und im Gewissen der edelsten Europäer wachrufen, daß es im europäischen Parlament bisher noch leere Plätze gibt, die uns gehören müßten. Und wir freuen uns sehr, daß unsere Europaabende gerade mit dem Jubiläum einer verdienstvollen Universität zusammenfallen, ja sogar einen wesentlichen und nicht zu unterschätzenden Teil des Jubiläumsprogramms ausfüllen.

Nun bringt unser heutiger Abend bestimmt eine Bereicherung unseres Beitrags: wenn wir uns vorher auf wissenschaftliche Sessionen, Konferenzen und Symposien konzentrierten, die hier in Stuttgart bald die Zahl von drei Dutzend (mit hundert Vorträgen) erreichen werden, veranstalten wir heute die erste gemeinsame Kunstausstellung und deuten somit auf eine der Grundaufgaben der Universitäten hin. Diese sollten zwar in erster Linie der Lehre und der Forschung dienen, darüber hinaus sind sie jedoch verpflichtet, einen vollwertigen Menschen auszubilden. So strebt auch die Ukrainische Freie Universität in ihrem Wirken nach einer sinnvollen Synthese von Wissenschaft und Kunst als einer sicheren Grundlage echter Kultur jeder Gemeinschaft. Aus pädagogischer Sicht ist dieses Bemühen von einer einmaligen Bedeutung für die harmonische Bildung vielseitiger, ausgeglichener Persönlichkeiten. Diese Ausgeglichenheit muß sich insbesondere in einer Synthese der guten Tradition und des Fortschritts offenbaren, einer Synthese, die sich einerseits der sklerotischen Erstarrung: der bloßen Nachahmung entgegenzusetzen muß, die so bezeichnend für den sog. Sozialrealismus der Ostblockstaaten ist, sich aber auch mit dem Unsinn des unfruchtbaren Experimentierens im Westen auseinanderzusetzen verpflichtet ist, der allen Regeln der gesunden Ästhetik, ja dem gesunden Menschenverstand spottet.

Zu diesem Ausgleich sind meiner Meinung nach gerade die Exilkünstler besonders berufen, die einerseits gewillt sind, die eigene Tradition der reichen und mannigfaltigen künstlerischen Errungenschaften ihrer Heimatländer fortzusetzen, und sich zum anderen der erstickenden Leere der inhaltslosen, gleichgeschalteten Menschen energisch widersetzen müssen, die jetzt im Osten gezüchtet werden; zudem wollen sie bei der Übernahme der westlichen Strömungen ein gewisses Maß einhalten, um doch der Heimat verständlich zu bleiben, für die sie leben und schaffen. So haben wir uns entschlossen, einen Ausschnitt aus dem Schaffen der slawischen Exilkünstler vorzustellen.

Das Vorhaben war vorerst sehr bescheiden, zumal wir keine passenden Räume zur Verfügung hatten. Zunächst wurde an die Ausstellung der Plastiken des ukrainischen Bildhauers Gregor Kruk gedacht, in welchem deutsche Fachkritiker mit Recht den Ausdruck der ukrainischen, in der Scholle fest verwurzelten Geistigkeit sehen. In seinen aus der Erde emporgeschossenen Gestalten mit verschwommenen Gesichtern spürt man zugleich einen Hauch der modernen Abstraktion, die jedoch durch die Festgebundenheit an die Erde den Sinn der Echtheit nicht verloren hat.

Mit dem Essen kommt jedoch der Appetit, vor allem wenn man bedenkt, daß der Abend eine weitere Aufgabe zu erfüllen hat, wie es unsere anderen

³ Genauer über die Europaabende in dem „Europajahr“ siehe S. 266 und folgende dieser Veröffentlichung.

СЛОВО З НАГОДИ АВТОРСЬКОГО ВЕЧОРА ТИМОТЕУША
КАРПОВІЧА В УВУ

На закінчення Літнього семестру УВУ мав місце в середу 30 серпня 1978 р. авторський вечір передового польського поета Т. Карповіча. Нижче містимо Впровідне Слово, в яким з'ясовано ціль і значення подібних вечорів для української і польської спільноти. Після вступу схарактеризував силуетку Гостя проф. д-р Богдан Осадчук, а потім виступив сам Автор, вияснивши засади, що ними керується у своїй творчості і відчитавши низку своїх лірик з різних епох своєї творчості.

Один із творів Поета («Студія тиші дерева») переклав В. Лесич («Сучасність» за листопад 1975) і він був на вечорі відчитаний. Присутні сердечно вітали й прощали Гостя, долучуючись до побажань Ректора.

Рідко коли радість при відкритті академічного вечора буває більша, ніж сьогодні. Річ у тому, що найшляхетнішим завданням Університету вважаю відповідальну місію служити *правді*, з наголошенням *справедливості* для кращого майбутнього людства. І тому завданням мають служити наші вечори дружби між народами, — чи то раніше вже заприязненими, чи то — навпаки — роз'єднаними минулим. Український Вільний Університет має низку таких вечорів за собою. Перед трьома місяцями відбулася в університетській авлі УВУ імпресіонуюча українсько-чеська зустріч при нагоді відкриття виставки трьох сучасних чеських графіків. Вечір мав мистецьке обрамування — один концертмайстер і композитор відіграв твори чеського композитора (у супроводі ізраїльського вихідця з Баку). Промовив організатор вечора, як теж один із найдавніших наших докторів — сьогодні віцепрезидент емігрантського Пен-Клубу. Введення у проблематику виставки дав один із редакторів і співробітників радіомовлень. Всі вони були чехи, а впровідне слово мав я, як господар. Атмосфера вечора була така тепла, що всі співтворці залишаються у дружніх інтелектуальних контактах, і один із найцінніших дарунків, які я будьколи отримав, була мені присвячена скрипкова композиція концертмайстра — Пандулі і латинський вірш його дружини (на мое сімдесятиліття).

Звичайно, УВУ, який 25 літ діяв завдяки далекозорій політиці Президента-основника Т. Масарика у Празі — зобов'язаний до почуття вдячності, і чеські вечори в УВУ — їх було декілька — належать до традиції. Ми мали крім цього українсько-болгарський чи українсько-

жидівський вечори, але ми гостили тут також із спеціальним теплом польського професора-філософа із Оттави — Войцеховського, чи вже таки в цьому році — інж. Козловського, і у нас мала свої виклади, присвячені польській сучасній прозі, професорка полоністики Ядвіґа Маврер із Канзас Юніверсіті із З'єдинених Держав. Це підтверджує, що ми радо гостимо представників польської культури й духовости, бо було б трагічно, якщо б неправдою була римська максима, що мовляв, історія має бути учителькою життя, якщо б ми пам'ятали тільки зло, не бачачи всього того, що нас лучить і що має служити кращому майбутньому, на фоні духової Європи, що має вести до великої візії прийдешнього господарсько-політичного Європейського об'єднання. Хто роз'ятрює рани, сіє зло! Це не значить, що вже все є добре, і що можна вдолжитися сучасним станом, але було б злочином, якщо б будову наших оновлених держав зачинали від того, чим кінчилися змагання останньої — якже злощасної — війни: Кров'ю, сльозами, терпінням переселенців, взаємообвинуваченнями чи ресантиментами. Було б злочином, якщо б ми старалися використати майбутній хаос при зміні ладу на європейському сході до удару ножем у спину того, що у даний час буде слабшим. Тоді історична НЕМЕЗІС помстилася б на нас, як помстилася стільки разів за Андрусів чи Риґу, але теж за викликані ними ресантименти, що виходили вправді із згаданих сумних, історичних фактів політичної короткозорости, але що морозять неблаганністю помсти досьогодні кров у жилах. Можливі несправедливості можемо вирівнювати єдино у спільній розмові, а не у війні! як вільні з вільними, як рівні з рівними — на підставі угод наших суверенних урядів, чи легального вислову народів. До цього часу — якщо хочемо дійти до цілі — мусимо себе взаємно підпомагати, у затяжній боротьбі за нашу свободу, — без задніх думок, без хитрости, без лукавства, з пошануванням існуючих усталених державних територій. Ідеал ще далекий від дійсности, — далекий від загального визнання, — від популярности, і не одному із нас доведеться на собі самому перенести гіркий полин розчарування чи закидів від найближчих. Але ж чи маємо цього лякатися? Адже ж історія напевно запише на крицевих таблицях шляхетні пориви. Хто ж, як не інтелектуалісти мають насамперед мостити шлях Добру — великому Воскресінню людського Духа, до якого йдеться хресною дорогою власних жертв і розчарувань, але з великою візією щастя майбутніх поколінь. Для тієї цілі в Українському Вільному Університеті двері кожному Гостеві, що поділяє думки ці, широко відкриті, і кожному дано висловити в нас свobodно свої погляди й переконання, під умовою, що ніхто не вражатиме інших необачним словом.

Я думаю, що інтелектуалісти не тільки тому мають те покликання, що на них повинна лежати найбільша відповідальність за майбутнє народу. Польський Вещ бажав собі влади над душами, — наш Пророк уважав царем в'язня, назнаменованого «штемпом», випаленим знаком на шкірі. Один годувався із вічною тугою стухлим хлібом вигнання, терплячи за мільйони; другому заборонено було писати й малювати

за те, що він над усе полюбив волю і гідність людини. Але ж саме через терпіння інтелектуалісти найбільше розуміють ближні душі і вміють мати взаємну ПОШАНУ. Взаємна пошана може зродитися тільки із взаємного пізнання, коли йдеться до джерел, до самих глибин духовости. Я хотів би, щоб Український Вільний Університет стався і для найкращих поляків святиною взаємопізнання з українцями, — для взаємопорозуміння, для взаємопошанування, для взаємодії вибранців. На цьому шляху саме сьогодні один милевий камінь при дорозі. Ми маємо шану вітати серед нас одного із чоловіх репрезентантів сучасної польської духовости: поета-модерніста, драматурга, есеїста, філософа, критика й літературознавця, вченого дослідника та педагога. Хто ж краще, як саме Тимотеуш Карповіч може нам дати пізнати сучасні тенденції польського покоління, яке виростало із ганьбою і прокляттям під'яремности, щоб бажати світлого майбутнього — насамперед вірно й самозрозуміло своїм землякам, але, одночасно, й усім людям доброї волі, що змагають до справедливої власної мети, бо правда є неподільна, і тільки тоді здійсниться Царство Боже на землі, як буде достатня скількість людей із розумінням неподільности правди, із бажанням добра сусідові, із охотою допомогти йому, а не стояти осторонь бездільно. Але ж до цього треба довір'я, виплеканого десятиліттями. Плекаймо його від сьогодні!

Карповіча, як поета, представить нам і визначить його місце у сучасній польській літературі наш кол. Осадчук, а я хочу лише найсердечніше привітати Дорогого Гостя, — тим сердечніше, що нас обидвох лучать узли спільної туги за красою, висловлюваною плеканим словом, відбиттям найглибших тайн наших душ. Я свідомий, що сьогодні треба привернути університетам традиційне місце в універсумі, — у світі, коли матерія тріюмфує над духом, коли модерна цивілізація технократією вбиває пориви і прибиває почуття. Сьогодні треба привернути рівновагу вартостей — духових і матеріяльних, таку характеристичну для правдивого гуманізму, і тому я дуже радий, що ми біжучий Літній семестер, що ми сіру працю кінчаємо тим поетичним визвучком, який доповнює критичний ум творчою інтуїцією, яка дозволяє віддихнути ширше, легше, свобідніше. Я щасливий, що ми до цього знайшли репрезентанта рівної міри, що Карповіч, один із перших в рядах своєї генерації.

Наша радість лучиться однак із відтінем меланхолії — кол. Карповіч за кілька тижнів покидає Німеччину і його авторський вечір буде чи не останнім його виступом у Європі. Звичайно, ми раді, що саме нам припадає та честь прощати його прилюдно в імені європейських приятелів і бажати йому всього найкращого на новому посту професора польоністики в Іллінойському університеті, — в центрі американської Польонії, на становищі керівника докторського студіум майбутніх польоністів. Ми йому бажаємо, щоб він зумів прищепити своїм новим вихованкам ті шляхетні ідеали, які ми тут з'ясували. Можливо, що колись — при відвідинах Чікаго — зможу йому відповісти на його вечір у Мюнхені подібним вечером у його Інституті. Покищо хочу йому на тривалий спогад його гостини і його виступу у нас

дарувати одно із наших найцінніших видань: дво-томовий альбом із репродукціями різьб нашого відомого мюнхенського маестра Григора Крука, саме для підкреслення нероздільности прямиувань до краси і до правди, як гармонійної єдности науки і мистецтва.

Я дуже радий, що наш вечір знайшов гарний відзвук у запрошених, які — не зважаючи на робочий день — відгукнулися на наш апель. Це знак, що ідеали, яким хочемо служити, не чужі вже низці керівних людей обидвох спільнот. Звичайно, я сердечно вітаю моїх земляків, які знову відгукнулися і виявили і цим разом вірність для починів УВУ, але я насамперед вітаю представників польської колонії у Мюнхені, які до нас сьогодні прийшли. Я думаю, що колись вони зроблять нам честь і прийдуть на вечір, на якому зможемо ми в аналогічній формі зарепрезентувати вирізок нашої духовости у сучасних творчих виявах, — або краще: що колись ми спільно влаштуємо вечір українсько-польської творчости в екзилі — у призмі наших творчих сил, які живуть у Мюнхені, чи до Мюнхену зможуть легко прийти. Сподіваюся, що це буде дальший крок на тому шляху, якого ми вправді сьогодні не започатковуємо, але у переконливий спосіб пляново продовжуємо!

Хай же ж наш традиційний академічний привіт стосується в рівній мірі самого нашого вечора і його повного успіху, що й нашого Достойного Гостя перед його дорогою у нове невідоме майбутнє, що й взагалі: наших ІДЕЙ, яким хочемо служити й себе жертвувати, промощуючи сьогодні ще тільки плаї чи стежки, щоб — згодом — вийти на биті дороги і, врешті, широкі шляхи в МАЙБУТТЯ!

Ut felix, faustum, fortunatumque sit!

Хай буде щасливий, блаженний та багатий!¹

¹ Це впровідне слово стрінулося з добрим відгомонам в українській та польській пресі: Його текст з'явився в «Українській Думці» (Лондон), в числі за 19. X. 1978 та у «Християнському Голосі» (Мюнхен) за 5. XI. 1978, (під заголовком: «Для дружби між народами»), а польський переклад Ю. Лободовського в місячнику «Культура», ч. 10/373 за жовтень 1978.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ У МЮНХЕНІ

(6-7 жовтня 1980 р. в приміщеннях Українського Вільного
Університету)¹

UKRAINISCH-POLNISCHE WISSENSCHAFTLICHE KONFERENZ IN DEN UFU-RÄUMEN IN MÜNCHEN^{1a}

Не підлягає сумнівові, що майбутній лад на європейському Сході залежатиме від порозуміння й тісної співдії поневолених народів, а зокрема близьких сусідів. Звичайно, така співдія не є легкою до здійснення, якщо зважити століття минулого із різними конфліктами, які залишили глибокі ресантименти, що їх важко забути, зокрема якщо їх постійно даліше заогнює ворожа пропаганда за давно випробуваною засадою «діли й наказуй» („divide et impera”). Проте над проблемою не можуть пройти до денного порядку одиниці із критичним підходом, відповідальні не тільки за долю власних народів, але й за тривалий мир у світі, заснований на справедливості. При тому головна відповідальність падає на церковні й наукові кола, — перші мають стояти на сторожі етичних підстав співвідношення між народами, — другі безпристрасно проаналізувати минуле для накреслення візії майбутнього. При тому не слід зачинати від роз’ятрювання давніх ран, але насамперед від створення відповідної атмосфери: від взаємного пізнання для взаємної пошани. Тільки при взаємнім поважанні є можлива зустріч рівних із рівними для майбутнього діалогу вільних із вільними, для лицарської співдії у змаганні із спільним ворогом, що не тільки перекреслює міжнародні права, але й топче людську гідність.

Український Вільний Університет від десятиліття працює над зближенням із сусідами. З природи речі, найтісніші зв’язки лучили нас із чехами, яким УВУ завдячує своє існування у перших двох десятиліттях: відбулися десятки спільних наукових вечорів — зокрема у

¹ Інформація на підставі Пресового Бюлетеня УВУ ч. 1 (53), стор 3-5, редактованого В. Яневом. Примітки — зладжені до цього книжкового видання, для повнішої документації.

^{1a} Die deutsche Fassung der Information über die Konferenz erschien in der 17 Nummer der „Mitteilungen“ der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der ukrainischen Wissenschaften e.V. (1980) auf den Seiten 371-377. Die Fotokopie der Titelseite der Einladung (viersprachig) auf Seite 252 dieser Veröffentlichung.

В. Янів відкриває українсько-польську Конференцію. За президіальним столом голова Підготовчої Комісії З. Соколюк.

співдії із німецьким університетом у Штуттґарті,² і на них віддано пошану великим постатям української та чеської історії, — на них розглянено теж українсько-чеські стосунки в минулому, зокрема на науковому та літературному полі. Але ж справжнє слов'янофільство чехів добре відоме, як і їх щирий демократизм. Подібно було із підготовою українсько-болгарського³ вечора в УВУ. Не бракувало також

² Співдія із Штуттґартським Університетом триває від 1955 р. Перша спільна конференція відбулася 29 і 30 листопада, за ініціативою тодішнього доцента УВУ д-ра Йосифа Кратохвіля (чеха), що мав одночасно виклади в Штуттґарті (у той час ще у Високій Технічній Школі, щойно згодом розбудованій в університет). 20-ліття співдії відзначено урочисто, м. ін. наданням почесного докторату УВУ Ректорові Штуттґартського Університету, проф. д-ру інж. К.-Г. Гункенові. Матеріали свята із ближчими даними про співдію Університетів у кварталнику УВУ: *Ethologie (Arbeiten aus dem Institut für Psychologie, Anthropologie und Ethologie)*, Vol. 3, 1975, S. 160-170). В матеріалах вміщено м. ін. Шанувальне слово Ректора УВУ та відповідь-подяку Відзначеного проф. Гункена, — із високою оцінкою заслуг УВУ. 25-ліття співдії збираються Ректорати відзначити (в хвилині редагування цього Збірника) окремим вечором, присвяченим великому слов'янофільові й Мислителіві, Президентові ЧСР, Томасові Г. Масарикові, якому УВУ завдячував існування в першій двадцятиліттю своєї діяльності. До речі, Масарикові вже раніше були присвячені вечори, і в цьому томі друкується, як окремий матеріал, впровідне слово (стор. 227-231), яким відзначено заслуги великого Чеха для української культури.

³ 15 липня 1975 р. — вечір підготовлений спільно із Болгарським Академічним Товариством ім. д-ра Петра Верона, який мав місце в УВУ, з відкриттям Ректора УВУ; словом Голови Болгарського Т-ва, д-ра Крісто Огнянофа; із інформацією проф. УВУ д-ра Я. Гурського про українсько-болгарські стосунки в екзилі та із доповіддю проф. д-ра Джорджія Ельдара (болгарського архимандрита із Риму) про Архиепископа Петра Мацевича та його дипломатичну місію у гетьмана Б. Хмельницького.

українсько-жидівської зустрічі.⁴ Консеквентно, УВУ започакував зустрічі із польськими вченими, зачинаючи від доповіді проф. д-ра Єжого Войцеховського, професора філософії Оттавського Університету, що 18 липня 1975 р. говорив про польську й українську національні групи у Канаді, — про їхню актуальну співдію та вигляди на майбутнє. Вже цей виклад викликав дуже живе зацікавлення, і за ним слідували частіші гостини польських вчених в УВУ. До найбільше голосних належав авторський вечір польського поета-авангардиста, філософа й есеїста, літературного критика та історика літератури — Тимотеуша Карповіча,⁵ живо привитаний відомим польським місячником із Парижу — «Культурою».

Проте це були тільки одиничні спроби, — без широкого засягу. Щойно наукова Конференція у Мак Мастер Університеті у Гамільтоні в Канаді притягнула більшу скількість учасників і вона була настільки успішна, що з цього часу (1977 р.) підтримувано контакт. І від ініціаторів цієї конференції вийшла ідея, використати нагоду советологічного Конгресу у Гарміш Партенкірхен,⁶ щоб скликати другу конференцію, — цим разом в Українському Вільному Університеті, який міг дати до розпорядимости відповідні приміщення та відповідний апарат до технічної підготовки.

Для здійснення цілі покликано окремий Комітет під проводом Проректора — проф. д-ра З. Соколюка. До Комітету увійшли Декан Факультету права й суспільно-економічних наук проф. д-р Б. Кордук, проф. д-р Б. Осадчук, проф. д-р Б. Левицький та секретар УВУ мр В. Дідович, а з польського боку ред. Єжи Іранек-Осмецькі, який, до речі, вклав у підготовку найбільше зусиль та часу.

Почин стрінувся з далеко ширшим відгомоном, як перша спроба. Якщо зважити, що поодинокими Сесіями керувало по трьох українців

⁴ 16 травня 1975 р.: Доповідь д-ра Йосифа Ліхтена, професора юдаїстичних наук в американському католицькому коледжі в Римі і члена католицько-жидівської екуменічної Комісії. Доповідь на тему: «Українсько-жидівські стосунки в історичному аспекті та перспективи на майбутнє». Стараннями Доповідача згодом з'явилися деякі матеріали до теми співвідношення обидвох народів у «Записках Товариства Сприяння Українській Науці» — «Mitteilungen» der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften, Nr. 13 (München 1976), S. 59-77: P. Fedenko, München: «Arnold D. Margolin und die ukrainische nationale Wiedergeburt»; A. D. Margolin: «What Is Wrong in the Present Widely Spread Popular Interpretation of Marxism?»; J. L. Lichten, Rom: «Arnold Margolin — His Life and Work». Матеріали з'явилися з нагоди двадцятиліття смерті А. Д. Марголіна (1877-1956).

Вже після українсько-польської конференції мала місце доповідь д-ра Ізраїля Клейнера н. т. «Сучасний стан єврейсько-української співпраці — у сторіччя народження Володимира Жаботинського» (14. XI. 1980), а німецька версія з'явилася у 17 ч. «Mitteilungen» (1980), S. 229-240: «Die jüdisch-ukrainischen Beziehungen (Zum 100. Geburtstag von V. Zobotynskyj)».

На вечорі зродилася ідея спільної українсько-єврейської конференції, до якої вже зроблено деякі вступні підготовні праці.

⁵ 30 серпня 1978 р. (пор. стор. 242-245 цього Збірника).

⁶ «Zweiter Weltkongress für Sowjet- und Osteuropastudien», Garmisch-Partenkirchen, 30. IX. - 4. X. 1980.

і поляків і що було в сумі разом 18 прочитаних доповідей, що крім цього була програмове вступне слово, то активно проявилось на Конференції 23 учасників (двох було одночасно і керівниками Сесій і доповідачами), і це є найкраща ілюстрація зацікавлення з боку науковців та інтелектуалістів двох народів, але ще треба зважити, що через викладову залю за час 5 сесій пройшло бл. 100 осіб (конференційні дні були робочими і мало хто міг бути весь час присутній на залі, на якій все таки можна було стало нарахувати до 60 учасників, — зокрема в часі відкриття й підсумовуючого панелю). Якщо зважити, що відкривав Конференцію в характері господаря Ректор УВУ, а одну доповідь мав німецький професор із Майнцу, то прочі доповіді читали 10 поляків і 7 українців. Активні учасники походили із 12 різних міст 6 країн (Сполучених Штейтів, Канади, Англії, Франції, Швеції і Федеральної Німеччини — в тому числі двох із Зах. Берліна). Тематично 10 доповідей стосувалося сучасної історії, шість (в тому числі три експозе в часі панелю) — політології і біжучих справ, по одному було із ділянки літератури, соціології й економії (невідчитана проф. Бандери).

Між доповідачами домінували професори університетів (по 6 із Півн. Америки та з Європи), що підкреслювало її науковий характер, якого зрештою не можна відмовити деяким дуже глибоким виступам передових журналістів та письменників.

При порівнянні Мак Мастерської та Мюнхенської Конференцій учасники обидвох підкреслюють, що перша була ще більше стримана, коли в часі другої було намагання заторкувати також більш драстичні моменти із останніх часів. Тому в Мюнхені переважала історична проблематика, коли в Мак Мастер літературна, а з історії радше порушвано питання давніших часів.

В Мюнхені було чимало представників молодшого покоління, до недавня ще безпосередньо зв'язаного із краєм (д-р В. Малинович із Києва, делегат закордонного представництва Української Гельсінської групи, який привітав Конференцію від ген. П. Григоренка; з польського боку: Я. Свенціцький із Швеції, член Контактної групи Польського Демократичного Опозиційного Руху, та закордонний представник любельського періодичного видання «Спотканя» — П. Єглінський, який актуально перебуває в Парижі. Звичайно, присутність представників руху спротиву в обидвох країнах спричинилася до затуалізування порушеної проблематики, алеж треба сказати, що та актуалізація прозвучала також в інших доповідях, як напр. в інформації про публікації демократичної опозиції в Польщі, чи при характеристиці польської сучасної літератури із мотивами українсько-польських відносин.

Значення конференції піднесли телеграми від св. Отця та від Глави Української Католицької Церкви Блаженнішого Кард. Йосифа Сліпого, які щиро вітали спроби знайти спільну мову, щоб із помилок минулого навчитися будувати краще майбутнє — згідно із Божим законом і наказами справедливості. Подібні думки висловив в довшім листі із Благословінням для нарад кард. Владислав Рубін. Обширний

Учасники Конференції в часі відкриття

Перший ряд зліва: *С. Гранек-Осмецькі* (головний організатор з польського боку), *М. Демкович-Добрянський*, *Я. Падох*, *А. Фіголь*. Другий ряд: *В. Віршиа*, *П. Потічний* (організатор Конференції у Мак Мастер Юніверсіті), *Х. Пеленська* (і зі схиленою головою *Я. Пеленський*), *Я. Маковецький*. Третій ряд: *Р. Шавловський*, *В. Желенський*, *Ірина Падох*. Зліва під стіною: *Д. Штогрин*.

вітальний лист надіслав також відомий польський філософ Лешек Колаковський. На закінчення нарад, які тривали повних два дні, виповнені вщерть, відбулася товариська зустріч, що уможливила ще в більш безпосередній, вільній атмосфері обмінятися думками. В часі неофіційних чи півофіційних зустрічей та розмов підкреслено доцільність продовжувати ініціативу, а насамперед змагати до спростування всіх тих фальшів, які й досі розсвіається про недавнє минуле, а які не сприяють атмосфері співдії. Вільним залишилося питання, чи вже тепер надійшов час, щоб перейти від наукової аналізи до конкретних політичних розмов; а втім до перерішування саме тих питань присутні вважали себе мало компетентними, як представники науки. Їх завданням є радше промощувати шляхи для майбутньої дії. З цього погляду напевно зроблено поважний крок вперед. Цього доказом є м. ін. поступ від часу Мак Мастерської конференції, а також тон конференції, який рідко тільки віддалювався від академічного, а й тоді був тактовно злагіднюваний предсідниками сесій.

Конференція вимагала б ще свого завершення у постаті відповідного видання, але це справа не легка, зокрема тому що — як звичайно буває, не всі доповіді стояли на однаковому високому рівені, а якщо видання має прислужитися справі, тоді кожне слово мусить бути передумане. Треба надіятися, що до удосконалення доповідей чимало спричинилася дискусія, що в тактовний і стриманий спосіб виявляла деякі надоліки, чи переяскування.

В доповненні до загальної інформації подаємо докладну програму Конференції із тими змінами, які прийшлося внести при її виконанні, та деякі документи (завжди за пресовим Бюлетеном УВУ).

Конференція знайшла добрий відгук у пресі.⁷

⁷ В пресовому архіві УВУ маємо наступні вирізки із української преси про загальні висліди Конференції (хронологічно): На підставі інформації

Програма Українсько-польської конференції у Мюнхені

Крім загальних інформацій про Українсько-польську Конференцію подаємо на сторінках 252-256 програму, як вона була підготовлена перед Конференцією, а саме: для повної документації титульну сторінку, а потім її українську частину (програма була видрукована у чотирьох мовах: крім української — у польській, німецькій та англійській). З огляду на те, що Збірник має чимало матеріалів у німецькій мові, вміщуємо також факсиміле німецького тексту, рахуючися з тим, що польський текст буде у польських виданнях.

Програма передбачала, крім відкриття (яке мало визначити завдання та загальні рамці Конференції) та крім панелю, 16 доповідей, але двох доповідачів (д-р Павел Кожец та д-р Дмитро Зленко із Бонні) не приїхали і текстів не надіслали; два дальші доповідачі (проф. д-р Володимир Бандера і проф. д-р Александер Матейко) вправді не приїхали, але тексти надіслали. Дуже обширний текст проф. Бандери не був читаний, але є у актах Конференції для дальшого використання, а доповідь проф. Матейка із деякими скороченнями відчитав ред. Єжи Іранек-Осмецькі. Таким чином із передбачених доповідей прочитано 13 на Конференції, але крім них було ще 5 дальших:

1. Вігольд Вірша, письменник із Зах. Берліна:

Джерела деспотизму росіян

2. ред. Костянтин Зеленко, Лондон:

Українсько-польські стосунки в сучасному та перспективи на майбутнє.

З дальші (коротші) експозе були, власне, в рамках плянованої панелю, і їх мали представники молодшого покоління, які недавно приїхали з України чи з Польщі:

(Продовження тексту диви стор. 257)

із Пресового Бюлетеня УВУ: 1) Америка, 28. X.; 2) Життя і Слово (Лондон, циклостил) ч. 8 за жовтень, 3) Свобода за 14. XI., 4) Українське Слово (Буенос Айрес) за 16. XI., 5) Гомін України за 19. XI., 6) Наш Клич за 20. XI., 7) Українська Думка за 15. 1. 1981. Крім цього були оригінальні статті: 8) М. Стиранка: «Підбудова для майбутнього співжиття» в Українським Слові (Париж) за 26. X., 9) І. Гвань: «Треба порозумітися і співпрацювати» у Християнським Голосі за 2. XI., 10) О. Зеленецький: «Велике завдання істориків» у Християнському Голосі за 7. XII. 1980 і 11) І. Гвань: «Зустріч польських та українських учених у Мюнхені» у Сучасності, в числі за лютий 1981. 12) Вступне слово В. Янева було в Українським Слові (Париж) за 9. XI. (скорочене, з великими коректорськими помилками) та 13) Українська Думка за 11. і за 18. XII. (дещо скорочене). Вістки у польській пресі: 14) Kultura за listopad 1980, 15) Mamert Miż: «Na marginesie dialogu» w Tydzień Polski (Londyn) за 13. XII. 1980. 16) Gazeta Niedzielną (Londyn) за 25. 1. 1981. 17) Zagajenie W. Janiwa (w tłumaczeniu J. Łobodowskiego) w «Zeszytach historycznych» (Nr. 55, str. 161-168). В німецькій пресі чи в німецьких інформаціях: 18) Züricher Zeitung vom 15. X. 1980 «Der Papst zur polnisch-ukrainischen Zusammenarbeit» — Segen für Münchner Historikertreffen. 19) Kommunikation mit einigen dokumentarischen Fotokopien in der 17 Nummer der «Mitteilungen» der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der ukrainischen Wissenschaften e.V. (1980, S. 371-377, W. J.).

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
UKRAINSKI WOLNY UNIWERSYTET
UKRAINISCHE FREIE UNIVERSITÄT
UKRAINIAN FREE UNIVERSITY

Pienzenauerstraße 15, 8000 München 80
Telefon 98 69 28, 98 03 72

**Українсько-польська наукова
конференція**
Ukraino-Polska konferencja naukowa
**Ukrainisch-Polnische Wissenschaftliche
Konferenz**
Ukrainian-Polish Scientific Conference

6-7 жовтня 1980
6-7 października 1980
6-7. Oktober 1980

Мюнхен
Monachium

München
Munich

Фотокопія наголовної сторінки програми Конференції

ПРОГРАМА

Понеділок, 6 жовтня, 1980. Перша сесія Конференції

Голова: проф. д-р Зимовій Соколюк, УВУ Мюнхен

9.30 — 11.15 Відкриття Конференції

Проф. д-р Володимир Янів, Ректор УВУ

Проф. д-р Готтгольд Роде, Унів. Майнц

Головні основи і проблеми польської політики
супроти національних меншин в 1918—1939 рр.

Відчитання привітів і побажань

11.15 — 11.40 Проф. д-р Ярослав Пеленський, Унів. у Айова, ЗСА
Росія, Польща і Україна — сучасний стан
і перспективи на майбутнє

11.40 — 12.05 Проф. д-р Ришард Шавловський, Унів. Ванкувер
і Польський Унів. у Лондоні
Білятеральність, Мультилітеральність та перспективи
дальшої інтеграції

12.05 — 12.30 Запити

12.30 — 12.55 Проф. Юзеф Левандовський, Унів. Уппсала
Українське питання як проблема в існуванні
польської держави в 1918—1939 рр.

12.55 — 13.10 Запити

13.10 — 14.30 Обід

Понеділок, 6 жовтня. Друга сесія Конференції

Голова: проф. Юзеф Левандовський, Унів. Уппсала

14.30 — 14.55 Проф. д-р Віктор Сукенницький, Унів. Станфорд
Москва і Україна після програної Німеччиною
війни в 1918 р.

14.55 — 15.10 Запити

15.10 — 15.35 Д-р Павел Кожец
Польсько-українські взаємини в 1918—1923 рр.
на підставі архівів у Ке д'Орсе

15.35 — 15.50 Запити

15.50 — 16.15 Д-р Дмитро Зленко, Унів. Бонн
Польсько-угорський кордон 1938 до 15 березня
1939 р.

16.15 — 16.30 Запити

16.30 — 17.00 Перерва

17.00 — 17.25 Проф. д-р Здзіслав Сталь, Польський Унів. у Лондоні
Східня політика Пілсудського

17.25 — 17.40 Запити

ЙЕМ. Владислав Рубін, префект свящ. Конгрегації для Східніх Церков, повідомляючи в листі з 27 вересня 1980 р. ред. Є. Іранека-Осмецького, що передав інформації про конференцію Органам Апост. Столиці, закінчив листа Благословінням, що його фотокопію подаємо нижче:

Z mej strony składałam najlepsze życzenia, aby ta interesująca Konferencja, której przygotowanie wymaga wiele ofiarnego trudu, przyczyniła się do wzajemnego zbliżenia narodu polskiego i ukraińskiego tak by wyrosło stąd wspólne dobro.

Polecam z ufnością te sprawy miłosierdziu Bożemu i Niepokalanej Matce Kościoła, a ofiarnej współpracy polsko-ukraińskiej z wersetu błogosławie

+ Władysław Karol Rubeż

Ширшим листом вітав Конференцію польський філософ Лешек Колаковскі, — текст листа є в документації Конференції, призначеній до публікації.

Телеграми переслали ще д-р Ванда Пілсудська із Лондону та проф. д-р Богдан Лаврук із Монтреалю. Привітального листа надіслав д-р г. к. УВУ інж. Отто Трост, що активно допомагає Ректоратові в його наукових та мистецьких починах. Коли привітання від голови Закард. Представництва Української Гельсінської групи ген. Петра Григоренка висловив уповноважений д-р В. Малинкович особисто, тоді Товариство Сприяння Українській Гельсінській Групі у Мюнхені надіслало письмовий привіт за підписом в. о. голови І. Ів'ятя та секретаря М. Березюка.

Делегатура УВУ у США надіслала за підписом Директора проф. д-ра В. Лева та Секретаря д-ра В. Вергуна побажання, що його текст подаємо нижче:

«З великою пошаною та признанням вітаємо провід і членів Українсько-польської наукової конференції, що відбувається в мурах нашої Альма Матер в Мюнхені. Численні доповіді й різноманітна тематика, спрямована на вияснення й обговорення політичних і культурних проблем та взаємин двох сусідніх народів центральної Європи говорить про справи зближення цих двох народів і змагання до щораз кращих порозумінь і також плянів на, може недалеко, майбутне. Бажаємо якнайкращих успіхів у Ваших нарадах і постановках».

ВІДКРИТТЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ 6-7 ЖОВТНЯ 1980 Р. В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Відкриваю сьогоднішню конференцію, як господар цього Дому, з виїнятковою радістю, і не без почуття певної сатисфакції. Моя радість впливає із самого значення Конференції в її історичнім аспекті, відбитім у вимовний спосіб у надісланих привітах; повністю зможемо доцінити це значення, правдоподібно, щойно після довшого часу, якщо почин знайде своє зрозуміння в обидвох спільнотах, що їх еманациєю є Високошановні Учасники Конференції, — зокрема ініціатори, доповідачі та керівники поодиноких сесій, що їх з цього місця найсердечніше вітаю, не бажаючі нікого особливо вирізнявати, бож опинилися ми тут, як колеги між собою. І на нас спадає відповідальність, щоб наш сьогоднішній почин знайшов своє продовження та поглиблення.

Знову ж моя сатисфакція впливає з факту, що у цій Конференції здійснюються справжні завдання Українського Вільного Університету (УВУ), що вимагало, до речі, десятиліть наполегливої праці, щоб ми здобули відповідний престиж та питому вагу. Якщо зважити, що українська наука не мала змоги свobodно розвиватися не тільки в царській чи — згодом — советській Росії, але й у далеко сприятливіших умовах конституційної Австро-угорської монархії, ані пізніше в міжвоєнну добу у західних областях на Рідних Землях, то ролю УВУ (якому за три місяці сповнитися 60 років існування серед виїнятково важких обставин екзильного життя у трьох різних державах) можна визначити, як справді унікальну; при тому йдеться не тільки про вільний дослід, без цензури й фальшування, стосованих у тоталітарних режимах, — без спотворювання правди, послідовно проведеного по сьогоднішній день у системі держав Східнього бльоку, — йдеться насамперед про створення духового центру, що рік-у-рік збирає молодь та професуру з 15 країн нашої діаспори чотирьох континентів. Вистане нагадати, що ми кожного року гостимо в цих таки мурах у навчально-педагогічних цілях чотири до п'ять десятків найкращих українців із цілого вільного світу і що насьогодні наші алюмни знайшли завдяки тому відповідальні місця й завдання у чужих університетах, і то не тільки українці, але й поляки, чехи, угорці, євреї та ін.

Проте, це було б марнування Богом даних талантів, якщо б ми засклеплювалися у тому єдиному завданні. Життя в чужих середовищах зобов'язує, і ми від низки років постійно влаштуємо наукові сесії й конференції, що їх кількість наближається до сотні, у співдії із понад сорока — як досі — різними неукраїнськими науковими установами Німеччини, Франції, З'єдинених Держав, Австрії, Бельгії із притягненням сотень доповідачів 15 різних національностей. Іноді доводиться проводити дослівно піонерську роботу, коли напр. ми видали перші книжки французькою мовою про такі видатні постаті, як Скворода чи Франко. Алеж на науковій інформації аж ніяк не може обмежуватися наша роля при здобуванні терену серед наукових кіл для зрозуміння тими колами значення нашої Батьківщини чи її важкої долі. Нашими науковими зв'язками ми бажали дати кон-

кредитний вклад у розвиток величної ідеї духової єдності Європи, як далекого прицілу кращого ладу у світі, що запевнив би мир та став би підставою розвитку споріднених народів на базі спільної традиції та спільних культурних залогень. Зокрема «європейський рік» — рік перших загальних виборів до європейського парламенту — був для нас доброю нагодою для підкреслення на низці імпрез нашої презентації у колі європейської спільноти, яка й досі не здобулася на жест, щоб запевнити народам східної та центральної Європи місця бодай спостерігачів на тому форумі, що мало б статися запоруюкою нової ери людства.

На тому тлі слов'янський світ мусить відіграти окрему роль, не зважаючи на те, чи поодинокі народи жили зі собою у згоді, чи — навпаки — мали свої історичні порахунки, з яких залишилися ресантименти. Тому серед наших зустрічей та спільних вечорів присвятили ми окрему увагу науковим конференціям із нашими сусідами. З природи речі, найтісніші зв'язки лучили нас із братнім чеським народом, якому УВУ завдячував своє існування впродовж двадцяти років вільної Чехословаччини. Коли інші слов'янські народи «слов'янофільство» використовували для своїх егоїстичних цілей, щоб «всі слов'янські ріки» — як говорилося — злилися в одному імперіялістичному морі, де панував би один закон, один звичай, а навіть одна «загальнопонятна» мова, Чеська відроджена Держава вказувала прикладом, як треба виявляти приязнь. Тому на спільних окремих вечорах з вдячністю згадувано такі постаті, як Коменського, Масарика, сузір'я чотирьох чеських композиторів, тощо і, оце, наше 60-річчя зачемо від відзначення 130 роковин народин Масарика, спільно із Інститутом слов'янських студій в Парижі, який розвиток також завдячував саме тому великому Мислителеві, що був найбільшим досі меценатом УВУ.¹ Другий вечір плянується у співдії із Штуттгартським університетом, що з ним спільні вечори улаштуємо точно від 25 років, і саме та співдія — це найбагатший причинок до українсько-чеських стосунків в екзилі, якщо зважити, що вечори підготвляє наш професор чех, проф. д-р Й. Крадохвіль.

Серед тих вечорів — м. ін. також українсько-болгарських чи українсько-єврейських — були вже нераз дружні зустрічі із низкою польських однодумців, започатковані пам'ятним вечором проф. Єжого Войцеховського (18 липня 1975 р.), а виступ відомого польського поета-авангардиста, есеїста, літературного критика й історика літератури, філософа Тимотеуша Карповіча стрінувся з дуже добрим відзвуком у передовому польському місячнику «Культурі», що вмістив моє привітання, як — зрештою — чимало місця відводив, і надалі присвячує, статтям українських публіцистів та науковців, що — до речі — видатно спричинилося й до підготовки та проведення сьогоднішньої Конференції.

¹ Цей вечір відбувся 12 і 13 грудня 1980 р. Див. «Mitteilungen» ч. 17, стор. 378-382.

При нагоді годиться згадати, що наша теперішня Конференція є логічним продовженням І. українсько-польської зустрічі в Мак Мастер Юніверситі у Гамільтоні (в Канаді) — 1977 р., — тим більше, що ми тут маємо шану вітати у нас ініціатора й організатора тієї Конференції, проф. д-ра П. Потічного, що провадитиме також нашою однією Сесією; також низка теперішніх Прелегентів виступала вже тоді на першій Конференції.

Не думаю, що наше завдання легке, — що воно є популярне; навпаки, я певний, що і наш теперішній почин стрінеться — і то рівною мірою в обидвох сторін — із застереженнями, недовір'ям та критикою. Але ж саме завданням і обов'язком духових еліт є мати відвагу зважитися на непопулярні посунення, які знайдуть своє виправдання щойно в далекому майбутньому, бо якщо не буде одиниць, які переймають ризик непопулярності, то історія ніколи не стане учительською життя для народів, але перейде над ними до порядку денного, пере-креслюючи наші аспірації, чи спихаючи нас під колеса, як це стільки разів діялося в минулому.

Не є завданням духових еліт творити історичні факти, — в розумінні політичних домовлень чи конкретних пактів, — це не лежить в компетенції дослідників, і ми не можемо претендувати на те, щоб ми мали в якийнебудь спосіб заступити політичні проводи, чи йти понад голови політичних чинників, і я особисто рішуче застерігся перед декількома днями (30 вересня) у Вашингтоні, в інтерв'ю для «Голосу Америки», проти інтерпретації нашої Конференції, як акту певного довершеного порозуміння. Не менше, ми маємо далеко глибоше завдання: створити відповідну атмосферу для дії наших політичних центрів чи угруповань. Як багато ворожнечі чи ресантиментів виходить із незнання чи незрозуміння: Спільні наукові конференції, а згодом публікації їх матеріалів мають уможливити взаємне зрозуміння, яке є передумовою зближення, а вслід за тим, може, і конкретного порозуміння. Тому головним моттом кожної подібної конференції мусить бути стриманість, дискретність, виrozumіння, які уможливають діалог. І тому не можемо наших розмов зачинати від кошмару минулого, але від величної візії майбутнього, що впливає, зрештою, із глибини справжньої особистої культури одиниць, яка складається на культуру середовища чи середовищ. Саме таку атмосферу дружнього діалогу запевняє академічний форум, і я надіюся, що наступну конференцію улаштуємо із Польським Університетом на Обчизне (ПУНО). Як же ж багато накоїла в минулому фальшива розцінка українського потенціалу, умістовлена у помилковій концепції спільноти, зіпхненої свого часу окупантами до одностороннього суспільства, згідливо окреслюваного відомим визначенням спільноти «хлопа та попа». Науковий діалог на найвищому рівні може запевнити навпаки взаємну пошану, що впливатиме із пізнання духових цінностей. Тільки такий діалог зумовлює розмову рівних з рівними.

Як же ж приємно відзначити, що сьогодні має бути мова про відродження «української школи в польській літературі», що колись — в добу романтизму — так видатно спричинилася до злагіднення ре-

сантиментів і протиставилася «спаленню мостів». Це ж любов прозвучала тоді у поетичних візіях польських патріотів, яка на хвилину заступила ненависть і злопам'ятність. І чи послідовно не варто було б проаналізувати вплив на зріст українських революційних настроїв у Міжвоєнній Польщі такі польських «в'єщів», коли молодих українських патріотів оберігала від відхилення від поставлених собі цілей м. ін. постать Кордіяна, що все своє життя мав у пам'яті хвилину вагання в моменті небезпеки, яку згодом мусів змивати героїзмом постійної зважености на жертву.

І моя радість з того приводу, що наша перша загальніша конференція в Домі Української Науки у Мюнхені прийняла відразу такі поважні розміри: звичайно точні статистичні дані належать до звіту після Конференції, а не до її прологу, але все ж уже тепер можна назвати передбачених 21 активних учасників — доповідачів і керівників Сесій, коли поруч із вступним впровадженням є плянованих 15 доповідей і додатковий панель на важливу тему із участю 5 осіб. І коли і керівництво Сесій і доповіді рівномірно поділено між дослідників обидвох наших народів, то це мені видається обіцяючим вступом до дальшої співдії і вирозумілої гармонії у пляхах. Або інша потішаюча картина, коли тут вітаю між активними учасниками Гостей із семи різних країн діаспори, які активно діють у семи різних університетах, в тому числі 5 професорів чи професорів-гостей УВУ та 2 ПУНО (ці останні виступають на індивідуальній базі). «Поле бою» аргументами дослідників більше обіцяюче, ніж кривавий змаг скорострілів та гармат...

Надіюся, що саме ті факти дозволять у майбутньому прийти і до поглибленої аналізи навіть драстичніших моментів нашої історії, а що це є можливе, то хай цього найкращим прикладом стане таки Тарас Шевченко, якого реалістичні описи в «Гайдамаках» можуть досьогодні хвилювати, але проте Шевченко, вчуваючися геніяльною інтуїцією в настрої доби і малюючи по-мистецьки душевний настрої головних постатей, зумів їх палко боронити перед однобокими закидами московських істориків, що, мовляв, Гайдамаки — «разбойники та вори», але одночасно глибоко відчув необхідність зближення та співдії з поляками у надхненних зверненнях до Броніслава Залеського. Картаючи гостро минуле, коли-то «поникли голови козачі», які одна по одній падали під топором ката, Шевченко закликає друга із спільного заслання в Орську мрячної підуральської півночі:

«Подай же руку Козакові
І серце чистее подай!
І знову іменем Христовим
Ми оновим наш тихий рай!».

І тому так багато змогла зробити для справжньої оцінки Шевченка в очах поляків книга Єжего Єнджеєвіча «Noce ukraińskie albo rodowód geniusza», книга писана з любов'ю, що впливала зі зрозуміння на-верстуввань історії.

А наявним знаком на нашій Конференції саме такого підходу до справи уважаю присутність Владислава Желенського (що провадитиме одною Сесією), як кол. головного прокурора у голосному Варшавському процесі Бандери і тов., коли з другого боку я був у тому ж часі одним із головних обвинувачених членів Краєвої Екзекутиви у Львівському процесі Бандери і тов. Не думаю, щоб він чи я мали собі щось в сумлінні закинути, коли дія одиниць випливала із цілої ситуації, з наверствувань. І не думаю, що наша нинішня присутність є випадкова. Це радше голос роздуми та розважливости, з яких випливає пересторога і вказівка на майбутнє. Півстоліття минає від названих процесів, і ще напевно чимало часу мине до хвилини зговорення політичних середовищ. Але ж хвилину розмов політиків такі нам — інтелектуалістам треба вже готувати, щоб уникнути ситуацій, з яких випливала погорда чи ненависть, — бо час ніколи не стоїть, і було б трагедією, коли б ми у вирішній час будь-яких перемін на Сході мали зачинати нову історію тим, чим вона кінчалася в трагічні роки війни чи після війни — тут тільки повторю слова, сказані до Карповіча на його Вечорі в УВУ: — щоб ми мали нову історію зачинати «кров'ю, сльозами, терпінням нових переселенців, взаємобвинуваченнями, ресантиментами... Було б злочином, якщо б ми старалися використати майбутній хаос при зміні ладу на європейському сході до удару ножем у спину того, що у даний час буде слабшим. Тоді історична Немезіс пімстилася б на нас, — думаю, що цим разом уже безповоротно. Можливі несправедливості можемо вирішувати єдино у спільній розмові, а не у війні, як вільні із вільними, як рівні з рівними — на підставі угод наших суверенних урядів, чи легального вислову народів. До того часу, — якщо хочемо дійти до цілі — мусимо собі взаємно допомагати в боротьбі за нашу свободу, без задніх думок, без хитрости, без лукавства, — з пошануванням існуючих усталених державних територій у їхніх границях».

Ці слова видаються мені особливо важливими сьгодні, коли у Східній Європі такі щось діється і коли здобутки героїства польського робітника можуть бути знищені нещадною інтервенцією з-зовні. Вправді ця примара мусить бути пересторогою і дороговказом і для нашої конференції, але хочу наголосити, що наша конференція була подумана й ми її зачинали підготовляти далеко до часу, ніж у Польщі пройшла хвиля страйків, що промовисто свідчили про незламне бажання жити своїм власним життям, відповідаючим духовості народу, диктованим гідністю людини.

Якщо польські робітники замінили портрети Леніна потретом першого слов'янського Папи, тоді цей Папа не вагався молитвою підтримати далеких, — а так близьких його серцю — земляків, — в очікуванні й тривозі. І тоді Іван Павло II прилюдно висловив пересторогу, що *кожний* нарід має право на самовизначення, і що це є вислів міжнароднього порядку, що вимагає пошанування цього права. Ці слова сказав він з підкресленням, що він сам є поляком, але й з додатком, що пересторогу дає незалежно від того, що так тісно співчуває із земляками, бо кожний моральний закон має мати не

одиничне значення *ad nationem*, але загальне визнання — *ad nationes*, і не тільки польська нація, але взагалі ніяка інша нація не сміє стати жертвою агресії чи насилля. Тому пересторога стосується пошанування прав кожного народу — прав, які є органічно зв'язані з правами людини. Це в скороченні слова одного з найбільших Сучасників!

Прихід польського Папи виснив у своїх пророцтвах Словацький тоді, як ніхто ще не міг мріяти про таке вивищення польського народу. Сьогодні цей Папа дає нам пересторогу напередодні Конференції, плянованої далеко перед Його історичним виступом. Він напевно і сьогодні є з нами думкою та молитвами, як про це виразно свідчить Його надісланий привіт-благословення. І подібний привіт-благословення надсилає й український Патріарх, Блаженніший о. Йосиф, благословляючи «іменем Христовим» учасників і шляхетні почини людей із чистим серцем у пошукуванні правди. І прокляти мусів би лягти на кожнім, хто у вирішній час не послухав би тих голосів, які і для нас уже тепер є заохотою продовжувати шлях.

Колись у темну ніч неволі кріпили поневолені слов'янські народи їхні загальні конгреси, які перейшли, як милеві камені, до історії. Я думаю, що і з нашого — напевно ще скромного — почину повинна вийти ініціатива до нового великого слов'янського наукового Конгресу, якого завданням було б скріпити нашу солідарність. Але відповідальність за такий конгрес мусимо перейняти таки ми, бо початок зроблений. І тому на закінчення почувають до обов'язку подякувати всім тим, хто спричинився до успіху, — насамперед ціловому Підготовному Комітетові, що працював під проводом проректора проф. д-ра З. Соколюка, а цілком окремо Редакторів Є. Іранкові-Осмецкому, що репрезентував у Комітеті польських однодумців, бо без нього наряд чи можна б говорити про успішне завершення підготовки. Мені приємно теж відзначити, що на Конференцію приїде (з малим запізненням) ред. Є. Гедройць, що серед польської спільноти належав до гурта піонерів польсько-українського порозуміння, і то в час, коли ідея була дуже непопулярна.

Щож до думки про великий слов'янський Конгрес діаспори, то хочу закінчити словами, які Єнджеєвіч взяв за мотто до своєї книги про Тараса, — хочу закінчити цитатою із Виспянського:

„Wielkości! komu nazwę twą przydano,
ten tęgich sił odżywia w sobie moce
i dusza trwa, wielekroć powołana,
świecąca w długie narodowe noce!“

Ночі наші — довгі і темні, але саме тому ми зобов'язані залишити прийдешнім смолоскипи для роз'яснення їхньої темряви перед ясним світанком, — світла на шляху спільних змагань за *нашу* свободу в новому ладі тривалого миру для справжньої величі нових сил, що відродять людство, знесилене добробутом і комфортом, які зв'язують модерну людину лінивою вигодою і низьким бажанням егоїстичної

насолоди. Відповідальність велика, але ж тим почесніше завдання, вирішене для того, як запишеться наше покоління на сторінках історії, — покоління, що йому призначено терпіти, щоб почерез трагедії та терпіння дійти до Правди, чи пригадати Правду заповітів Христа, що були заповідями наших Предків почерез століття і мусять ними залишитися повік. Тільки тоді зможе «тривати й наша душа»!

Бажаю Конференції — згідно із академічною традицією, — щоб була «щасливою, багатою та успішною», як це кажесть у латинській формулі, що нею зачинаються всі університетські грамоти та дипломи!

Alle internationalen Begegnungen, die die Ukrainische Freie Universität in Zusammenarbeit mit verschiedenen nichtukrainischen wissenschaftlichen Einrichtungen vorbereitet und durchgeführt bzw. an denen sie durch ihre Vertreter teilgenommen hat, standen im Zeichen der europäischen geistigen Einheit. So diente z.B. der Abend zum Gedenken an den 500. Geburtstag von Nikolaus Kopernikus als Anlaß zur Aufzeichnung des Vermächtnisses des großen Europäers für unsere Zeit.¹ Verständlicherweise widmete das Rektorat der UFU eine ganz besondere Aufmerksamkeit den Belangen der europäischen Einheit im „Europajahr“, d.h. im Jahr der ersten allgemeinen und unmittelbaren Wahlen zum gemeinsamen Parlament, wobei die Frage der Ostgrenze des geistigen Europas deutlich hervorgehoben wurde.² Einer der diesbezüglichen Vorträge wurde an einem Europaabend gehalten, der zusammen mit der Universität Stuttgart durchgeführt wurde, die insgesamt drei Europaabende veranstaltete (stets in Zusammenarbeit mit der UFU).³

¹ Die Veranstaltung fand am 5. Juli 1973 in Stuttgart statt (in Zusammenarbeit mit der Universität Stuttgart, dem Verband Deutscher Biologen und der Gesellschaft für Tschechoslowakische Wissenschaft und Kunst, im Rahmen des Seminars über „Orientierung der Organismen in Zeit und Raum“). Außer dem Einleitungswort des Verfassers unter dem Motto „Kopernikus als Symbol und Vermächtnis für unsere Zeit“, hielt der Professor der University of Tennessee at Chattanooga Dr. Dr. h.c. K. Hujer einen Vortrag über „Kopernikus-Orientierung in Zeit und Raum“. Doz. Dr. J. Marek aus Stuttgart gab einen weiteren Vortrag zum Thema des Seminars und Prof. Dr. J. Kratochvil gab eine „Zusammenfassung der Ergebnisse des Seminars“. Nachstehend bringen wir den Text des Einleitungswortes.

² Diese Frage behandelte der Verfasser des Bandes viermal: Am 19. Oktober 1978 in Bielefeld, auf Einladung der Universitätsgesellschaft und des Gildehauses (in den Räumen der Universität); am 6. März 1979 im „Auditorium academicum“ der Salzburger Volkshochschule (unter dem Vorsitz vom Prof. Dr. Dr. h. c. Sepp Domandl; am 9. Mai 1979 im Hause der Begegnung (München) und am 17. Mai 1979 an der Stuttgarter Universität (in einer gemeinsamen Veranstaltung). Die Problematik wurde unter den geistesgeschichtlichen, soziopsychologischen und geopolitischen Aspekten vorgestellt — nur am Rande unter dem geschichtlichen, und wird deshalb in diesem Band nicht berücksichtigt. Dagegen wird die kurze Stellungnahme an der gemeinsamen Kundgebung des Hauses der Begegnung, als Ausdruck eines gemeinsamen Bekenntnisses der Ost- und Mitteleuropäischen Völker zu Europa, nachstehend wiedergegeben.

³ Der erste dieser Abende (mit dem unter 2 genannten Vortrag über die Ostgrenze des geistigen Europa) fand am 17. Mai 1979 statt, und wurde durch den Prorektor der Universität Stuttgart, Prof. Dr. Ing. W. Weidlich eingeleitet. Prof. Dr. J. Kratochvil sprach über die Aufgaben der europäischen Universitäten und der Oberbürgermeister der Stadt Ostfildern, Gerhard Koch, über die Aufgaben der Gemeinden für Europa.

Der zweite Abend fand am 13. Juli 1979 — unter dem Ehrenvorsitz S. D. des regierenden Fürsten Franz Josef II. von und zu Liechtenstein statt, der auch die Session eröffnete. Die Einleitung zu diesem Abend, der auf den Sinn der Veranstaltungen hindeutete, bringen wir nachstehend. Der bereits unter 1) erwähnte Professor aus Chattanooga (Vereinigte Staaten) sprach über „Europa und Europäer von Blickpunkt der Amerikaner“; weitere Beiträge: Studiendirektor Dr. Volker Merz (Stuttgart): „Integrationsaspekte der europäi-

Nachstehend bringen wir drei kurze Beiträge, die die gestellten Aufgaben auf dem Gebiete der europäischen Integration vorstellen.

Рік 1979 був роком перших загальних та безпосередніх виборів до Європейського парламенту; з природи речі, українські наукові установи присвятили з цього приводу чимало уваги європейській проблематиці, зокрема приналежності України до духової Європи. УВУ сам організував в тому році наукові сесії (м. ін. три у співдії із Штуггартським Університетом і у його приміщеннях) і приймав участь через свого репрезентанта у сесіях інших Інституцій: в Білефельді, Зальцбурзі та Мюнхені (двічі). Деякі матеріали із цих конференцій даємо нижче — в мові, в якій вони були читані, тим більше, що Збірник матеріалів повинен бути доступний також німецькому науковому світові, на терені якого виступи відбувалися.

schen Jugend“; Prof. Dušan Pandula: „Aspekte der europäischen Musik“ und Prof. Dr. Josef Kratochvil: „Pfandfindererziehung — ein Bindeglied zwischen Europa und anderen Kontinenten“.

Der dritte Abend an der Universität Stuttgart fand am 18. November 1979 statt und galt der Problematik der Rechts- und wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät, und zwar: Dr. iur. Susane Bechstein, zweite Vorsitzende der Freien Gesellschaft zur Förderung der Freundschaft mit den Völkern der Tschechoslowakei gab die Einleitung zur Problematik; der Dekan der Fakultät der UFU, Prof. Dr. Bohdan Kordiuk beleuchtete die Frage der Ostgrenze Europas vom Standpunkt der Wirtschaft und Ökonomie; UFU-Prorektor, Prof. Dr. Zenowij Sokoluk verglich die europäischen Verwaltungen zwischen West und Ost, und Prof. Dr. J. Kratochvil beschäftigte sich mit der Frage der soziologischen und psychologischen Bedeutung der Menschenrechte.

KOPERNIKUS ALS SYMBOL UND VERMÄCHTNIS FÜR UNSERE ZEIT

(Einleitungswort zum Jubiläumsabend an der Universität Stuttgart —
5. Juli 1973)

Bei Eröffnen unseres heutigen Vortragsabends möchte ich als Rektor der Ukrainischen Freien Universität, meiner ganz besonderen Freude Ausdruck geben. Zunächst, weil wir als Exiluniversität eine passende und würdige Gelegenheit haben, an einer Jubiläumsfeier zum Gedenken an einen der hervorragendsten Geister der menschlichen Geschichte teilzunehmen — wenn auch in bescheidener Form, so doch auf eine angemessene und äußerst signifikative Weise. Wir sind uns übrigens dessen vollkommen bewußt, daß viele weit größere und gewichtigere wissenschaftliche Einrichtungen diesem Jubiläum keine besondere Aufmerksamkeit schenken werden. Unser besonderes Interesse läßt sich leicht erklären: Manches können darüber die Mitveranstalter sagen: Es wirken ja zwei deutsche wissenschaftliche Einrichtungen, eine tschechoslowakische Gesellschaft und eine Ukrainische Universität mit. Auf diese Weise wird unser Abend zu einem kleinen internationalen Symposium. In derselben Richtung geht die Zusammensetzung der Vortragenden, und wir freuen uns außerordentlich, auf unserem Abend einen namhaften amerikanischen Fachmann tschechischer Herkunft: Dr. Dr. h. c. Karel Hujer, Professor für Astronomie und Physik an der Tennessee Universität in Chattanooga, zwei Exiltschechen, sowie deutsche Kollegen begrüßen zu dürfen. Damit haben sich wieder einmal Vertreter aus Ost-, Mittel und Westeuropa zu einem friedlichen Gedankenaustausch zusammengefunden — ein Ziel, das die Ukrainische Freie Universität hier, auf dem gastfreundlichen Boden der Stuttgarter Universität, seit 18 Jahren anstrebt.

Der heutige Abend ist unsere 13. gemeinsame Veranstaltung, wobei allein in den letzten 12 Monaten 5 Vorlesungszyklen durchgeführt worden sind. Drei Abende befaßten sich mit dem Raum-Zeit-Problem und immer sind — erfreulicherweise — diese Veranstaltungen in dieselbe Zielrichtung gegangen und waren der Pflege des europäischen Geistes gewidmet. Heute haben wir — mit der Kopernikus-Jubiläums-Veranstaltung eine gewisse Krönung der Raum-Zeit-Vortragsreihe erreicht, aber es scheint mir, daß unser heutiger Abend zugleich auch die Krönung des Hauptanliegens — der Völkerverständigung — darstellt, — die Krönung des Anliegens, dem auch unsere früheren Comenius-, Masaryk- und Skovoroda-Abende dienten. Deshalb möchte ich Kopernikus, der unser herkömmliches Weltbild total umgestaltet hat, unter einem ganz besonderen Blickpunkt vorstellen.

Mit Kopernikus verbindet sich nämlich bei mir immer die bekannte Aussage über die Herkunft von Homer:

Hepta poleis diaridzusin peri ridzan Homerou, was heißt: Sieben griechische Städte streiten sich um die Ehre, die Geburtsstadt Homers zu sein, und zwar — ich werde sie in griechischer Sprache mit der hexametrischen Betonung zitieren:

Smirna-Rhodos-Kolophon,
Salamis-Ios-Argos-Athenai.

Ähnlich wird über die Herkunft von Kopernikus gestritten. Aber wie bekannt, streiten nicht Städte, sondern Völker miteinander, und zwar Deutsche und Polen, und man könnte diese Behauptung mit Dutzenden von wissenschaftlichen und pseudowissenschaftlichen Werken belegen. Dabei möchte ich kein Wort darüber verlieren, daß es eine selbstverständliche und vornehme Aufgabe der Wissenschaft wäre, aufgrund der festgestellten Tatsachen die Frage zu klären, wem die Ehre gebührt. Die Frage müßte jedoch sine ira et studio in Angriff genommen werden, aber wir sind eben immer noch von der erforderlichen wissenschaftlichen Objektivität weit entfernt, und wie sehr wir voreingenommen sind, das können die enzyklopädischen Angaben bezeugen, die je nach den nationalen, ja in den letzten Jahrzehnten sogar nach ideologischen Richtlinien abgestimmt sind. Ich möchte darüber keinen gesonderten Vortrag halten, aber kurze Hinweise sind lehrreich. So erwähnt kurz der Große Herder aus dem Jahre 1957, daß Kopernikus, von einer deutschen Familie aus Frankenstein in Schlesien stammend, in Thorn geboren wurde, wobei man bei der Schilderung seiner Ausbildung italienische Städte nennt, aber die polnische Stadt Krakau außer Acht läßt. Im Gegensatz dazu finden wir im J. 1970 erschienenen Brockhaus-Lexikon die genaue Angabe, daß Kopernikus zunächst ab 1491 in Krakau Humanistik, Mathematik und Astronomie zu studieren begonnen hat und erst später in Bologna, Padua und Ferrara seine Studien fortsetzte. Über seine Herkunft sind die Angaben jedoch gleichlautend, wir finden sogar einen längeren Absatz, und zwar: „Die väterliche stammt aus dem Neißer Bistumsland in Schlesien — so daß seine deutsche Herkunft als erwiesen angesehen werden kann, zumal er sich schriftlich nur der deutschen oder lateinischen Sprache bediente . . .“

Ganz anders stellt sich diese Frage in der bolschewistischen — ukrainisch verfaßten — Enzyklopädie, in der wir wörtlich lesen können, daß Kopernikus ein großer polnischer Astronom war, wobei noch einmal ausdrücklich bei seiner Geburtsstadt unterstrichen wird, daß Thorn sich in Polen befindet, daß er bei seinem Onkel Watzelrode ausgebildet wurde, wobei noch einmal behauptet wird, daß die Diözese des Onkels polnische Gebiete beiderseits der Weichsel umfaßt.

Die Zeit der Studien in Krakau ist genau angegeben (1491-94), und es wird besonders betont, daß er in den Jahren 1516-21 als Verwalter der Kapitulgüter gegen den Kreuzritterorden gekämpft hat, um die Selbständigkeit des Bistums von Ermland zu erhalten. Dagegen ist kein Wort darüber zu erfahren, daß Kopernikus in den Jahren 1522-29 als Deputierter bei den preußischen Landtagen das Domkapitel vertrat (nach Angabe der Brockhaus-Enzyklopädie).

Aufgrund dieser — zwar kurzen, aber sehr plastischen Zusammenstellung neigt man dazu, an der Objektivität der Forschung zu zweifeln, aber eben diese kennzeichnende Ungewißheit über die Herkunft von Kopernikus und der — aus dieser Ungewißheit entstandene — Streit über die Herkunft von Kopernikus scheinen darauf hinzuweisen, was in Kopernikus vorder- und was hintergründig war: Über seine Volkszugehörigkeit muß man erst raten, aber er ist für uns alle — für die

ganze Menschheit — ein großer Gelehrter und Entdecker geblieben, der meistens in einer Sprache geschrieben hat, die für die damalige Welt die meistverständliche war. Er wollte allgemein verstanden werden, und somit wollte er auch der Allgemeinheit dienen.

Und in diesem Sinne ist er gerade für internationales Symposium zu einem Sinnbild und zu einem Vermächtnis geworden. An unserem Abend müssen wir in Kopernikus eine Persönlichkeit erblicken, die uns eint, nicht teilt, die zur Verständigung, nicht zum Haß mahnt.

Man könnte mit demselben Recht auch andere Namen nennen — seinen Zeitgenossen Veit Stoß, den die Polen Wit Stworz nennen, und der sowohl in Krakau als auch in Nürnberg zu Hause war, und dessen Meisterwerke uns bis auf den heutigen Tag mit leidenschaftlicher Bewegtheit und Verinnerlichung der Gestalten auf das Tiefste rühren. Wer sind sie — diese Persönlichkeiten, diese Intellektuellen — Gelehrten, Forscher, Meister — die Krakau mit Nürnberg bzw. Bamberg, oder auch Krakau mit Padua, Ferrara, Bologna und Frauenburg in Ermland verbinden? Deutsche, Polen oder vielmehr Vorläufer des geistigen Europas, die uns alle verpflichten und insbesondere diejenigen, die sich auf fremdem Boden eines Gastlandes der Freiheits und Vaterlandsliebe wegen — zusammengefunden haben und sich der Möglichkeit erfreuen, sich untereinander zu begegnen, sich zu beeinflussen und Pläne für eine bessere und — insbesondere — gerechtere Zukunft zu entwerfen.

Möge auch unser heutiger Abend ein Schritt nach vorne bedeuten — möge auch er unseren Glauben an die Zweckmäßigkeit und Gerechtigkeit unseres Vorhabens stärken. Möge auch das große Ideal der europäischen Einheit der nationalen Vielheiten zu einem neuen heliozentrischen Blickpunkt unserer Bestrebungen werden.

BEKENNTNIS ZU EUROPA — „WIR GEHÖREN AUCH ZU EUROPA“

(Veranstaltung des „Hauses der Begegnung“)

Unter den vielen Bekenntnissen zu Europa, die wir heute auf gemeinsamer Festkundgebung im Namen unserer zehn Mittel- und Osteuropäischer Völker öffentlich ablegen, steht mir eine besondere Aufgabe zu, als dem Vertreter jenes Landes, dessen ethnographische Ostgrenze sich schlechthin mit der des geistigen Europa deckt, worauf ethymologisch bereits der Name Ukraina — am Rande der Welt hinweist. Wenn man als Hauptmerkmal der abendländischen Kultur die individualistische Weltanschauung mit einem betonten Selbstbewußtsein und dynamischem Drang zur Selbstbehauptung nahezu übereinstimmend annimmt und ihr die kollektivistische Lebensweise des Ostens mit einer Neigung zur Passivität gegenüberstellt, so gibt es in der ukrainischen Wissenschaft und Publizistik kaum auseinandergehende Meinungen über die Zugehörigkeit unseres Landes zum Okzident. Individualistische Charakterzüge offenbarten sich in der Ukraine seit jeher, und zwar sowohl in den ältesten Sitten und Bräuchen als auch in der Konzeption Gottes, im Familienleben, das sich um das eigene Heim scharte, in der Sozialordnung mit deutlicher Neigung zur Beseitigung der Ständeunterschiede, im politischen Ideal einer Demokratie, die in ihrer Urform bereits im frühen Ständestaat zum Vorschein gekommen ist, — dies alles in einem krassen Gegensatz zum östlichen Nachbarland mit der bekannten Alleinherrschaft von Andrej Bogoljubskij aus dem 12. Jahrhundert — über Iwan den Schrecklichen bis zu Stalins Personenkult oder Brežnev. Diese Unterschiede hat bereits der erste ukrainische Ethnopsychologe Kostomarov — ein hervorragender Historiker und Ethnologe — vor 120 Jahren hervorgehoben. Denselben Gedanken sollte fast 80 Jahre darauf der auf Münchner Boden wohlbekannt und sehr geschätzte ukrainische Kulturhistoriker Prof. Mirschuk aufgreifen, der sich als überzeugter Fürsprecher der westlichen Orientation der Ukrainer einen Namen gemacht hat. Er unterstreicht, daß bei den Ukrainern das eigene „Ich“ als ein konstitutives Prinzip aufzufassen ist, da ihr philosophisches Denken, der Begriff der Moral, das Schaffen der Rechtsnormen in der Individualität wurzeln, die eine Einschränkung immer schmerzhaft empfindet, sogar dann, wenn sie im Interesse der Gesamtheit auferlegt wird. Der Heidelberger Professor und führende Slavist der letzten Jahrzehnte, Dmytro Čyževskij, betont bei seinen Landsleuten die Anerkennung jeder Persönlichkeit als eines besonderen Wertes an sich. Und der amtierende Dekan der Philosophischen Fakultät der UFU, der Psychologe Kultschytkyj, hat den berühmtesten ukrainischen Denker Skovoroda aus Anlaß seines 250. Geburtsjubiläums als einen Vorläufer des europäischen Personalismus bezeichnet.

Diese Einzelheiten dürften wohl verständlich machen, wie sehr das ukrainische Exil an der Entwicklung des paneuropäischen Gedankens interessiert ist, — und auf diesem Wege bedeutet der heutige Abend bestimmt einen Schritt vor-

Programm

Eröffnungssprache Dr. h. c. Johannes Maurer
Vortrag PROF. DR. GEORG STADTMÜLLER

Ansprachen

Für die Tschechen Kamil Bena
Für die Slowaken Dr. Ivan Fiala
Für die Balten Dr. Olgred Aule
Für die Bulgaren Dr. Christo Ognjanoff
Für die Kroaten Milan Ilinić
Für die Polen Dr. Ludwig Frenzl
Für die Rumänen George Cioranescu
Für die Serben Slobodan Stanković
Für die Ukrainer Prof. Dr. Wolodymyr Janiw
Für die Ungarn Anton Radnóczy

Mitteleuropa vor vierzig Jahren —
Mitteleuropa heute . . .

Motto: **Wir gehören auch**

zu Europa

Haus der Begegnung e. V. lädt Sie
und Ihre Freunde anlässlich der
dramatischsten Ereignisse in Europa
vor vierzig Jahren und der diesjährigen
Europawahl zu einer

GEDENKKUNDGEBUNG

am Freitag, 9. März 1979, 19.30 Uhr
im Künstlerhaus am Lenkplatz 8, ein

Eintritt frei!

Faksimile der Einladung

Manifest _____
Bekennntnis zu Europa

wärts. Deshalb möchte ich den hochverehrten Anwesenden versichern, wie wohlwollend der Senat der UFU dem Vorhaben des Hauses der Begegnung gegenübersteht, da wir seit mehreren Jahren dieselbe Richtung eingeschlagen haben, indem wir — in Zusammenarbeit mit etwa 40 nichtukrainischen wissenschaftlichen Einrichtungen — über 80 internationale Abendveranstaltungen eben in diesem europäischen Geist durchgeführt haben, darunter auch verschiedene Freundschaftsabende mit Vertretern der Nachbarländer (Tschechen, Polen, wie auch Bulgaren und Juden) — der beste Ausdruck unseres Bekenntnisses zur neuen Ordnung im geeinten Europa der gleichberechtigten Völker in Freiheit und Gerechtigkeit.

Ich danke für ihre freundliche Aufmerksamkeit und wünsche dem Vorhaben einen vollen Erfolg.

HOMMAGE DE L'UNIVERSITÉ UKRAINIENNE LIBRE (L'U.U.L.)
AUX DEUX ÉMINENTS HOMMES POLITIQUES CANADIENS

(Promotion à la dignité de Docteur h.c. de l'U.U.L.)

LES MÉRITES DU TRÈS HONORABLE ANCIEN
PREMIER MINISTRE DU CANADA ET CHANCELLIER
DE L'UNIVERSITÉ DE SASKATCHEVAN
JOHN G. DIEFFENBAKER

(„Laudatio“ prononcée pendant la promotion, le 19 Mai 1978, à „Convocation Hall“ de l'Université de Saskatchewan à Saskatoon).¹

Votre Excellence, Monsieur le Gouverneur McIntosh,
Votre Magnificence, Monsieur le Recteur Dr. Begg,
Honorable Représentant du Gouvernement de Saskatchewan, Monsieur Rolfex,
Monsieur le Maire Wright,
Monsieur le Sénateur Professeur Yuzyk,
Votre Excellence, Monseigneur Révérendissime Roborecky,
Très Révérend Père Mitrophor Sawchuk,
Monsieur le Président du Comité des Ukrainiens au Canada, Dr. Radchuk,
Bien Chers Collègues,
Mesdames, Mesdemoiselles, Messieurs,
et tous particulièrement vous, très honorable Monsieur le Premier Ministre et
Chancelier!

Profondément émus par l'importance du moment et d'une rare signification de l'acte à accomplir, les représentants du Sénat académique de l'Université Ukrainienne Libre et moi-même en tant que Recteur, nous allons promouvoir à la dignité de docteur h.c. de notre Faculté de Droit, d'Économie et des Sciences sociales une personnalité exceptionnelle, devenue le symbole des tendances les plus nobles de notre époque et de l'humanité. Le très honorable John George Diefenbaker a vraiment, dès sa jeunesse, prôné par son propre exemple — par

¹ Le texte original du „laudatio“ n'était jusqu'à maintenant jamais publié; la traduction ukrainienne, parue dans le Bulletin de l'U.U.L. destiné à la presse (daté du 21 Mai 1978), fut reprise par maintes périodiques ukrainiens. En même temps parut un compte rendu concernant la promotion à l'Université de Saskatchewan dont nous présentons le texte ci-après (p. 281-285).

Оригінал шанувального слова в часі промоції був у французькій мові, і тут подаємо його повний текст. Український переклад був висланий своєчасно до українських періодиків і він появився (хронологічно) в таких часописах: 1. «Український Голос» — 7. VI., 2. «Свобода» — 15. VI., 3. «Новий Шлях» — 17. VI., 4. «Вільний Світ» — 19. VI., 5. «Наша Мета» — 24. VI. і 6. «Християнський Голос» — 16. VII. 1978. В цьому Збірнику є опис по-українському самої промоції (на стор. 281-285).

toute sa vie — les hauts principes de la justice indivisible, de la liberté des peuples et de leur souveraineté, de l'égalité des individus, fondée sur le respect des droits de l'homme, de la fraternité enracinée dans les commandements de Dieu.

En tant que représentants d'une université en exil — de la plus ancienne université des exilés dans le monde — exerçant son activité depuis près de soixante années déjà, nous sommes très sensibles aux vertus précitées, lesquelles forment les bases authentiques de notre civilisation et du progrès de l'humanité.

L'exil en tant qu'un triste fait ou bien en tant qu'un mal maudit surdimensionnel de tous les temps et un problème mondial, résulte toujours de la violence de la part d'une certaine puissance — totalitaire ou impérialiste —, laquelle dédaigne les droits aux individus d'une couche de la propre population ou bien des peuples entiers asservis. Si un groupe des exilés a une possibilité d'établir grâce à l'idéalisme et au dévouement total de son élite intellectuelle sa propre université hors les frontières de la patrie, celle-ci devient le sanctuaire, un haut-lieu d'une résistance morale et spirituelle, avec une noble mission de se dresser instantanément et instamment contre toutes les formes d'oppression, d'où qu'elle vienne.

Започатковує акт промоції президент Саскачеванського Університету Р. В. Берґ; біля нього: посадник міста Саскатуну Клиф Райт, міністер суспільної опіки Герман Ролфис, провінційний губернатор Й. Е. Ірвін МакІнтош, ректор УВУ В. Янів і відзначуваний Джон Джордж Діфенбейкер.

Elle est obligée de servir les idéaux sublimes de l'indépendance de sa propre nation, mais aussi de toutes les nations asservies, aspirant à l'égalité dans un ordre nouveau dans le monde entier, à vivre dans une paix juste et une prospérité continue. Elle doit, en plus, rompre des lances pour la liberté de conscience dans tous les domaines de la vie spirituelle de chaque individu, ainsi que pour la liberté de son activité dans l'égalité et la fraternité réciproques.

On remarque ainsi la conformité d'attitude de très honorable M. Diefenbaker et des buts et tâches d'une Université en exil. Dans cette conformité consiste la vraie signification de notre distinction d'après le proverbe des anciens romains: *similis simili gaudet*.

On reconnaît la noblesse du comportement déjà dans l'activité du jeune avocat, qui cherchait non pas les lauriers et l'enrichissement, mais la vérité, toute

la vérité, et qui aidait les malheureux et humiliés sans rémunération ni récompense, ce qui lui valut le surnom de *honest John*, caractéristique d'un homme: honnête, probe et honorable, et c'est cela qui lui valut ensuite prestige et autorité. De son attitude généreuse profitaient, entre autres, nos compatriotes ukrainiens immigrés récemment au Canada, sans connaissance de la langue ni des coutumes de leur nouvelle patrie. Ils lui sont restés reconnaissants et fidèles jusqu'à nos jours. Parce que la gratitude — profonde et sincère — reste toujours une des principales vertus de notre peuple.

C'est la raison pour laquelle les Ukrainiens n'oublieront jamais l'intervention historique du premier ministre du Canada à l'Assemblée générale de l'Organisation des Nations Unies en 1960, quand le très honorable M. Diefenbaker a élevé courageusement sa voix pour défendre les nations asservies, dont l'Ukraine, en demandant pour elles le droit à l'autodétermination et la souveraineté, garanti par la constitution. Cette année marque d'ailleurs le point culminant de sa carrière politique avec son projet audacieux, mais peu populaire parmi ses concitoyens, de „bill of rights“, comme commencement de la transformation du Canada en un pays pouvant servir comme modèle d'un État moderne, multi-

В. Янів читає шанувальне слово («лявдацію»). За ним президент місцевого університету Р. В. Бейр, посадник Клиф Райт, представник провінційного уряду Саскачевану, міністер Г. Ролфис, провінційний губернатор Й. Е. Ірвін МкІнтош і сам відзначуваний.

national, mais avec une constitution garantissant à chaque groupe la possibilité de conserver sa propre identité et de développer sa culture nationale sur la base des moeurs et coutumes traditionnelles. La vision grandiose d'un avenir heureux et harmonieux a obligé même les adversaires du projet de suivre les traces de l'illustre initiateur. Ces deux actes mériteraient comme distinction le prix Nobel de la paix, mais, hélas, on récompense aujourd'hui plutôt des opportunistes du marchandage et du compromis que les personnalités qui n'hésitent pas à assumer des risques et mettre en jeu leur propre carrière au nom de la vérité et de la justice. Il faut justement dans cette lâche attitude chercher les racines d'injustice et l'esclavage qui divisent le monde en deux hémisphères dans ce siècle qui se vante vainement d'être le siècle du progrès, tout en restant un siècle du snobisme,

ного алюмна й керівника будовою спеціального студійного центру,² в яким буде приміщена бібліотека та архівний матеріал Відзначеного і в яким м. ін. одна із кімнат буде зберігати українські музейні збірки. Якщо додати, що у святі брав участь ще й уповноважений делегат Центрального Мічигенського Університету (з яким УВУ тісно співдіє вже від 5 років), то це тільки підкреслює важливість хвилини, що поєднала три університети — трьох різних народів, що діють у трьох державах; Мічигенський Університет репрезентував проф. д-р М. Сте-

Під кінець бенкету Дж. Дж. Діфенбейкер відслонює дароване погруддя. Перший зліва скульптор Л. Молодожанин, біля нього проф. З. Погорецький (голова саскачеванського відділу КУКУ), в глибині В. Янів, на право: д-р С. Воробець, кол. губернатор Саскачеванської провінції.

паненко, що привіз також привітального листа від президента університету, проф. Абеля.

Акт промоції (в конвокаційній залі університету) зачався молитвою, яку відспівав український молодіжний хор «Весна»; після того склали привіти: Президент університету проф. д-р В. Белл, посадник Саскатуну Ц. Врайт, представник уряду Саскачеванської провінції Ролфис та Губернатор Саскачевану Ц. Ірвайн МакІнтош. Коротку характеристику заслуг Діфенбейкера подали представники УВУ: про-ректор проф. д-р З. Соколюк (по-українському й по-німецькому) та проф. д-р П. Гой (акредитований також в Нью-Йоркському Сіті Коледж) англійською мовою. Шанувальне слово виголосив ректор проф.

² Фотографія макети цього центру на стор. 284.

д-р В. Янів (по-французькому), а після нього прочитав латинський текст диплому голова Канадської делегації УВУ проф. д-р Я. Рудницький, який вложив теж тогу УВУ із спеціальною накидкою. Вручення диплому ректором УВУ та подання руки всіх представників УВУ новому Почесному Докторові завершили сам офіційний акт. Після того промовив ще проф. д-р М. Степаненко від третього співдіючого у святі Університету. На закінчення відспівано український та канадський гимни.

Свято відбулося дуже достойно в присутності близько 150 осіб, здебільша репрезентантів різних установ, при чому добре була заступлена також українська громада Саскатуну із Преосв. Владикою Андрієм Роборецьким на чолі. Численно з'явилися також доктори і професори УВУ з терену Канади, які виступили у своїх тогах. Не зважаючи на скількість привітів і промов, промоція тривала тільки 50 хвилин, що вказувало на справну підготовку й викликало численні позитивні коментарі присутніх, в тому числі й місцевих журналістів чи фахових операторів із телевізії.

Після короткого відпруження в часі прийняття («коктейлу»), на якому була добра нагода до взаємного ознайомлення офіційних Делегатів із місцевим Громадянством, зачався — знову таки в приміщеннях Університету — бенкет (за присутністю бл. 300 осіб), що ним керував п. В. Подолук. Вступну молитву прочитав ЙЕ Владика А. Роборецький, що поблагословив також подані страви; кінцеву молитву подяки сказав місцевий о. протопресвітер Г. Удод — д-р УВУ, парох православної громади. З видатних гостей треба ще назвати саскачеванського віцепрем'єра Р. Романова (перешкодженого в час промоції), кол. міністра і поч. д-ра УВУ І. Яремка, голову КУК д-ра УВУ С. Радчука, спеціально заслуженого для саскачеванської української православної громади о. протопресвітера д-ра Савчука, Голову НТШ у ЗДА проф. д-ра УВУ Я. Падоха, що приїхав спеціально із Нью-Йорку із привітом від найстаршого українського наукового Товариства, яке відзначатиме незабаром тридцятиліття своєї діяльності на терені ЗДА й Канади, і багато інших. Мистецьку частину програми вповнили виступи бандуристів та хору «Весна», як теж місцевого балетного ансамблю «Свшан». Всі виступи стрінулися із теплим признанням гостей, зокрема чужинців.

Гостей привітав Голова окремого Комітету, запрошений до цієї функції Ректоратом УВУ, Сенатор проф. д-р П. Юзик, а заслуги нового Доктора докладно змалював на бенкеті д-р С. Воробець, кол. губернатор Саскачевану (перший губернатор провінції українського роду в Канаді). Після промови голова Саскачеванського відділу КУК, проф. д-р З. Погорецький, передав Діфенбейкерові його погруддя, вирізьблене у бронзі відомим майстром д-ром г. к. Л. Молодожанином для української кімнати в новому Центрі при Саскачеванському університеті, присвяченому Дж. Діфенбейкерові; передача погруддя відбулася в присутності самого мистця, який приїхав із Вінніпегу.

Завершенням бенкету (і цілої врочистости) була блискуча й водночас тепла промова відзначеного, який вказав на джерела свого відно-

12. Канадська делегація на промоцію з Відзначеним: адв. І. Бардин, д-р В. Болюбаш, адв. Ю. Данилів, дружина канад. амбасадора І. Галстед, мгр О. Винницький, мін. Кафік і його дружина, д-р І. Шумська-Мороз, д-р С. Радчук, д-р Я. Келебай.
13. Під час кінцевого „Gaudeamus igitur“
Я. Келебай, п-і Кафік, Н. Кафік, п-і Галстед, П. Потічний, в другому ряді: А. Мельник, о. Гриньох, Г. Фухс.

Авдієнції у св. Отця

14. В. Янів складає побажання Папі Іванові Павлові II від українських мирян в часі авдієнції для „Унум Омнес“ (28. X. 1978). В глибині делегат з Аргентини.
15. Представники українських наукових установ на „короткій зустрічі“ із св. Отцем у Кастель Гандольфо
Б. Лончина, М. Лабунька, П. Зелений, В. Янів представляє св. Отцеві членів делегації.

Під час літнього семестру 1978

16. Засідання поширеного Сенату УВУ (20. VII. 1978)
Сидять (зліва): В. Дідович, В. Лев, Я. Рудницький, Я. Гурський, О. Горн, М. Степаненко, В. Янів, М. Гоцій, І. Каменецький; Стоять: З. Соколюк, Г. Васькович, Б. Кордюк.
17. Святочна інавгурація семестру (21. VII. 1978)
В. Лев читає інавгураційну наукову доповідь; за президіяльним столом: В. Янів, З. Соколюк, Я. Рудницький.
18. Частина аудиторії в часі інавгурації: Т. Леонтій, А. Лівницький, Владика Орест, Владика Платон, о. протопр. Палладій Дубицький. В другому ряді: Б. Левицький, М. Богатюк, М. Степаненко, Г. Васькович, Я. Гурський.

1

2

3

4

5

6

7

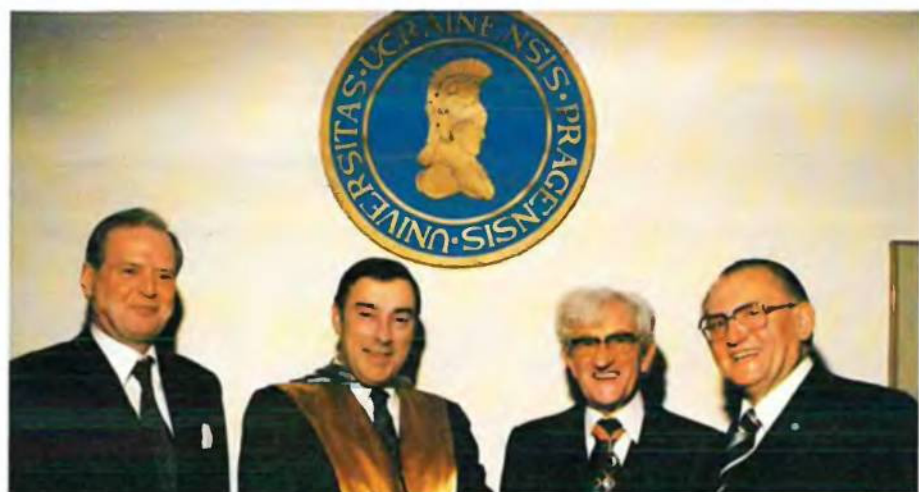
8

9

10

11

12

13

16

17

18

ТРЕТЯ «ЄВРОПЕЙСЬКА ЗУСТРІЧ» У МЮНХЕНІ²

Під моттом «Чи Європа без християнства» відбулася в Мюнхені 28-30 жовтня 1977 р. третя «Європейська зустріч» сильної й активної Міжнародної Федерації Католицьких Чоловіків «Унум Омнес», що об'єднує близько 30 національних Асоціацій. Конференція мала підкреслити «відповідальність християн при побудові Європи». На її значення вказував вже сам вибір приміщення: засідання й конференції відбувалися в Баварській Католицькій Академії. Одну із св. Літургій служив Мюнхенський Архієпископ, кардинал Йосиф Рацінгер у сполучі з дуже змістовним уведенням до медитації про постійне духове самоствердження людини у сьогоднішній добі умасовлення й загроз з боку цивілізації, яка родить пересадну віру у всемогутність людського розуму. Центральною Службою Божою була Архидієцезійська св. Літургія в нашому обряді, яку служив Владика Платон Корниляк у сослуженні о. канцлера Ст. Дмитришина та о. проф. д-ра Ів. Гриньоха з діяконуванням о. крилошанина П. Когута, що приїхав на Конференцію зі своєї обителі в Маквіллері. Співав церковний хор під керуванням д-ра М. Філя з мистецьким відспіванням «Вірую» — маестром Ю. Тимченком, який полонив вірних у рівній мірі голосом і молитовною експресією. У церкві було біля 400 вірних, з яких більше половини приступила до св. Причастя.

Слідкувати за ходом відправи уможливили богослужбні тексти у німецькій, французькій, англійській та італійській мовах та пояснення о. д-ра Л. Вальдміллера. Владика Платон сказав привітання із відзначенням завдань «Зустрічі» у сучасній ситуації. За однозгідним ствердженням присутніх, відправа залишила глибоке враження.

¹ Український Християнський Рух належить з 1962 р. до Міжнародної Федерації Католицьких Чоловіків «Унум Омнес», а завдяки активності у цій важливим світовим об'єднанні делегат Руху є з 1967 р. постійно обраний до Проводу (початково званого Радою, останньо переіменованої на Екзекутивне Бюро). Нижче звіт про працю Делегата на поодиноких Засіданнях у 1977, 1978 (двічі) та 1978 роках; в доповненні до звіту у 1978 р. німецький текст матеріалу для Комісії, присвяченої положенню Церкви у Східній Європі, підготовленого В. Яневом, який поруч із Делегатом Австрії керував працями Комісії. Текст був влучений до офіційльних актів зустрічі. Врешті, замість звітності про працю із Засідання «Бюро» у 1980 р. (30. IX. — 3. X. у Вашингтоні) є французька інформація про різні аспекти діяльності УХР за 1979/80; інформація була згодом вміщена за прізвищем автора у офіційній Бюлетені «Унум Омнес», за яким її друкуємо в цьому Збірнику.

² Інформація за «Християнським Голосом» з 13. IX. 1977 р., підписана автором.

На значення Конференції вказував також добір прелегентів (двох баварських міністрів та колишній довголітній президент, тепер почесний президент «Унум Омнес» проф. д-р Г. Ролле з Католицького Інституту у Парижі). Програма була добре укладена, а участь делегатів у всіх працях була жива й здисциплінована.

Зустріч мала і для українців дуже велике значення. Середовище «Унум Омнес» завжди чимало уваги присвячувало долі переслідуваної Церкви, і цим разом це питання становило одну із тем для «спільнот праці», при чому німецькомовну групу одної спільноти очолив голова Української делегації (спільно з керівником австрійської делегації), який підготував відповідний документ до дискусії (гл. стор. 299-304), а згодом реферував про висліди нарад на пленумі. Факт, що зустріч відбувалася у Мюнхені, дав змогу підібрати доволі сильно делегацію (9 членів), при чому о. крилошанин Павло Когут приїхав з Франції, а інж. Омелян Коваль з Бельгії. Таким чином українці були заступлені в усіх «спільнотах праці», яких було три. Голова делегації проф. д-р Володимир Янів брав участь у засіданнях Ради. Він мав змогу говорити з усіма чільними гостями Конференції, при чому можна було усні інформації доповнити ще й відповідною літературою (в чужих мовах). Великою несподіванкою для делегації була, підготовлена австрійською католицькою робітничою молоддю, інформація про долю Валентина Мороза з проханням про молитви в його наміренні й старання про звільнення. В. Янів, складаючи інформацію про працю спільноти праці, мав змогу скласти відповідну подяку за цей вияв солідарности. Члени української делегації виступали також у дискусіях, якщо треба було спростовувати невірні чи недостатні інформації (а в одному випадку тенденційне наświetлення ролі «св. Росії», без згадання ролі України). Всі виступи зустрічалися з виявами симпатії, а делегацію радо вітали (разом з другою екзильною делегацією — поляків) у двох інавгураційних промовах.

Зустріч, якої відкриття було ввечері 28 жовтня, зграла бл. 120 зголошених учасників, при чому, з природи речі, найчисленнішою делегацією була німецька. Найкраще підготовленою делегацією була австрійська. Українська делегація мала зголошених 14 делегатів, але деякі непередбачені причини дали змогу прийняти участь тільки 9 учасникам, але й так ми були третьою щодо чисельности делегацією. Досить численні делегації мали ще італійці та французи, потім швайцарці; по трьох було поляків та бельгійців. З американців був лише Президент Нігавс, який і відкрив зустріч святковою промовою, вітаючи присутніх. Від господарів вітав Конгрес на інавгураційній Сесії міністер праці й суспільного ладу д-р Ф. Піркль, що є одночасно головою «Спільноти католицьких чоловіків Німеччини». Він теж — після заключних звітів — підбив підсумки праці цілої зустрічі у доповіді, яка заслуговує на те, щоб її принести в цілості. Інавгураційну доповідь про «Політичні й культурні сили при конструкції Європи» читав баварський міністер освіти й віровизнань, проф. д-р Г. Маер, що є одночасно Президентом «Центрального Комітету німецьких католиків» (отже, найвищого координуючого центру мирян у Німеччи-

ні). Він дав вихідні позиції для нарад «спільнот праці». Треба ще згадати, що през. Нігавс перед своєю інавгураційною промовою прочитав спеціальне вітання від Апостольської Столиці, підписане в імені Папи Павла VI, секретарем стану Кардиналом Війо. Інавгурація мала своє мистецьке обрамування: мюнхенський духовий барокковий октет відіграв два концерти двох компоністів (Клярка й Вівальді) із 17-18 століть.

Коли міністер Маер говорив про вартості людини в широкій площині, проф. Ролле у своїй доповіді наголосив основний момент, без якого нема вартостей, чи радше, без якого вартості не можуть розвинути: «Права людини в Європі у з'ясуванні християн». На жаль, у своїм підході зробив він одну помилку, ідентифікуючи Східню Європу з Росією, що стрінулося з дуже живою реакцією української делегації, яка в дискусії (О. Коваль, о. І. Гриньох, В. Янів) вказала, що саме правильне розуміння прав людини є настільки питоме для України, що воно може навіть служити до визначення границь Європи, і з цього погляду саме Україна є останнім, найбільше на Схід висуненим бастионом Європи, коли в Росії маємо до діла з постійним нехтуванням прав людини.

Після двох перших доповідей працювали комісії («спільноти праці»), яких було 3 і які були поділені на німецькомовну та франкомовну групи:

1. Можливості впливання католицьких чоловіків («Унум Омнес») на формацію об'єднаної Європи (від українців працювали: проф. Г. Васюкович та дир. М. Рудко у німецькій групі, о. П. Когут і інж. О. Коваль у французькій).

2. Католицькі чоловіки і Церква у Східній Європі (проф. В. Янів як співорганізатор та референт німецької групи, та мгр М. Трухан, а о. проф. І. Гриньох у французькій групі).

3. Криза підставових вартостей в Європі (проф. д-р А. Фіголь у німецькій, мгр М. Антохій у французькій групах).

Висліди праць груп у виді коротких з'ясувань основних проблем та рекомендацій були представлені на кінцевому пленарному засіданні.

У рівній мірі значення «Унум Омнес» у системі католицьких організацій, що й можливості праці для українців в її лоні, які виявлялися так виразно на останній зустрічі, заслуговують, щоб сказати в доповненні до загальної характеристики ще декілька слів про праці самої Ради, що й про Конференцію, щоб дати точніший погляд на способи праці у міжнародному форумі.

Засідання Ради

Для заощадження коштів переїздів воно було сполучене із «Зустріччю», але у висліді майже не було членів Ради з-поза Європи; заступлених було 8 країн: Австрія, Америка, Італія, Німеччина, Польща, Україна, Франція, Швейцарія, а крім того присутніми були Ген. Секретар (грек — д-р Інглессіс) та церковний «асистент» (дорадник, монс. Жеро). Обширний звіт із діяльності склав президент Фред Ні-

гавс (американець), який, маючи сам поважні фінансові засоби, зміг відвідати низку країн т. зв. третього світу, — Азії та Океанії, і скрізь мав зустрічі із католицькою ієрархією та проводами мирянських організацій, щоб підготувати ґрунт для закладення асоціацій, що могли б стати членами «Унум Омнес». Свій звіт ілюстрував висвітленням прозорок із подорожі. В сумлінно підготовленім звіті скарбника було виразно відзначене, наскільки точно українська делегація постійно вив'язувалася зі своїх зобов'язань.

Потім прийшли звіти поодиноких країн за 1977 рік з узянням т. зв. спільної акції, біля якої мала концентруватися праця. Увага мала бути спрямована на долю Церкви поза залізною заслоною, як теж на питання основних прав людини. Звітували всі країни. В. Янів вказав у вступі на труднощі праці, які випливають із великого розпорощення нашої спільноти, — зокрема при браку відповідних фондів на необхідні поїздки, які тільки частково можна було заступити обіжниками. Натомість велику допомогу виявила преса. При рефераті можна було покликатися (з пропозиціями фотокопій) на факт, що звіт з минулорічної конференції Ради появився у 4-ох органах: («Америка», «Християнський Голос», «Українське Слово» та «Наша Мета»), а в трьох органах були вже навіть вказані напрямні праці актуальної зустрічі. При розпорощенні треба дуже щадити сили, і тому українські миряни старалися не дублювати діяльності, але УХР співдіяв з нашими культурними чи науковими установами, зокрема низка інформацій про переслідування Церкви в Україні була прочитана в рамках наукових конференцій УВУ (Шарльруа, Монс, Намюр у Бельгії). Одну екуменічну конференцію можна було підготувати спільно з Католицьким Інститутом у Парижі, а питання «прав людини» у зв'язку із питанням основних вартостей та формацій особовости можна було порушити на спільних конференціях УВУ із Штуттгартським університетом.

Після заслухання звітів рішено продовжувати й на наступний рік студії над питанням «прав людини», головню у зв'язку із Београдською Конференцією.

Засідання Ради визначило ще цілу низку дат: Пленарної Асамблеї (яка має відбутися у Римі в жовтні 1978 року), як теж наступного засідання Ради, що буде у квітні в Цюріху для підготовки програм Асамблеї (Загальних Зборів).

Другий день нарад був присвячений продискутуванню проекту зміни статуту, який став предметом живого обміну думками всіх присутніх, при чому й український делегат вніс декілька істотних коректив та доповнень.

KATHOLISCHE MÄNNER (UNUM OMNES) UND DIE KIRCHE IN OSTEUROPA¹

In Ergänzung der Diskussionsunterlage, die die österreichischen Freunde unserem Arbeitskreis vorgeschlagen haben, möchte ich die heikle Frage der Mitverantwortung der freien Welt an der augenblicklichen Lage im Osten aufwerfen. Leider muß ich bei meinen Ausführungen auf die normalerweise sehr erwünschten Nuancierungen aus Zeitgründen verzichten, so daß meine Erwägungen noch auffallender erscheinen mögen, was ich allerdings vermeiden wollte. Nun kennzeichnet sich die Lage — um den Kern des Sachverhaltes zu treffen — durch die totale Mißachtung jeglicher Menschenrechte, die in der Vergewaltigung der Gewissensfreiheit gipfelt und zur blutigen Verfolgung der Kirche führt. Dieser Sachverhalt ist weitgehend bekannt, wird aber meistens aus opportunistischen Gründen, wegen der ersehnten, obwohl illusorischen, Entspannung verschwiegen bzw. durch Massenmedien bewußt als unbedeutend dargestellt und in das Unterbewußtsein der manipulierten Öffentlichkeit zurückgedrängt, mit seltenen Ausnahmen, wie nach dem ungarischen Aufstand, nach dem 17. Juni und nach der Errichtung der Mauer der Schande sowie während des Prager Frühlings usw. In der Regel dauert jedoch die Ernüchterung nur kurze Zeit, nach der das traurige Spiel der Einschläferung von neuem beginnt. Dabei lassen wir uns gefallen, daß die westlichen Staaten, die den Entwicklungsländern Souveränität gewährt haben und zu ihrem Fortschritt weiterhin entscheidend beitragen, als „imperialistische Mächte“ angeprangert werden, wobei die Negerfrage und die sog. Ausbeutung der Arbeiterklasse hochgespielt wird — jener Arbeiterklasse, deren Lebensstandard die Lebensbedingungen der „privilegierten“ Genossen aus dem Osten um ein Vielfaches übersteigt. Das ist freilich „keine Einnischung“ in die inneren Angelegenheiten, obwohl diese raffinierte Methode zur Zersetzung von Gesell-

¹ „Internationale Vereinigung der Katholischen Männer 'Unum Omnes'“ hat das „Dritte europäische Treffen“ vorbereitet und es in München in der Zeit vom 28. bis 30. Oktober 1977 mit vollem Erfolg durchgeführt. Ein Bericht, der in der ukrainischen Exilpresse unmittelbar nach dem Treffen erschienen ist, wird in diesem Band — im Abschnitt mit Beiträgen zur Geschichte der „Ukrainischen Christlichen Bewegung“ (Mitglied der „Unum Omnes-Vereinigung“ seit 1962) wiedergegeben (S. 295-298). An dem Treffen waren neben den Plenarsitzungen mit Vorträgen drei Arbeitskreise für Sonderfragen tätig, die viel Aufmerksamkeit dem allgemeinen Gedankenaustausch schenkten. Einer der Arbeitskreise beschäftigte sich mit der Aufgabe der katholischen Männer im Hinblick auf die Lage der Kirche in Osteuropa, insb. auf die Kirchenverfolgungen in der Sowjetunion. Man behandelte die Frage in zwei Sprachgruppen: in der deutschen und der französischen. Die deutsche Sprachgruppe stand unter der Leitung von Dr. J. Farnleitner (Österreich) und W. Janiw, der auch eine Einleitung zur Diskussion vorbereitet hat. Diese Einleitung, die in einer Vervielfältigungstechnik in die Dokumentation des Treffens aufgenommen worden war, wird in diesem Sammelband der Beiträge des Verfassers im Druck veröffentlicht.

schaften und Staaten führt. Eine Einmischung in die inneren Angelegenheiten ist dagegen, sogar nach der feierlichen und bindenden Unterschrift des Helsinki-Vertrages, jegliches Erheben der Stimme zugunsten der Verfolgten und Unterdrückten, die sich seit Jahrzehnten in der Verbannung oder in Konzentrationslagern befinden, lediglich wegen ihrer Gesinnung oder ihrer Schriften. Ja, es werden sogar diejenigen verfolgt, die laut zu fordern wagen, daß in der Sowjetunion die Helsinki-Verpflichtungen eingehalten werden sollen.

Leider ist auch die katholische Welt an dieser Sachlage nicht ohne Schuld, obwohl gerade die Katholiken unter dem atheistischen Regime am härtesten getroffen wurden. Um das Ausmaß der Verfolgungen zu veranschaulichen, möchte ich eine Zeuenaussage des russischen orthodoxen Dissidenten, Lewitin Krassnow anführen, dem es vor etwa 3 Jahren gelang, nach dem Westen auszureisen; er behauptet, daß die zwangsweise durchgeführte Eingliederung der ukrainischen, mit Rom unierten Kirche die Verfolgung von etwa 300 000 Gläubigen, d.h. fast 10% der gesamten katholischen Bevölkerung der Ukraine, mit sich brachte. Es sei bemerkt, daß Krassnow kaum zu den Freunden der ukrainischen Freiheitsbestrebungen zu rechnen ist, im Gegenteil, er ist ein Verfechter des traditionellen russischen Imperiums, der sich aber für die Rechte der Einzelnen einsetzt. Um so glaubwürdiger müssen seine Feststellungen erscheinen. Es ist noch daran zu erinnern, daß alle ukrainischen unierten Bischöfe (10) während der „Wiedervereinigung“, d.h. zwangsweisen Eingliederung der unierten Kirche in die Orthodoxie, verhaftet und gefoltert wurden; sieben von ihnen fanden im Gefängnis den Märtyrertod. Dem Primas dieser Kirche, Metropolit-Erzbischof von Lwiv (Lemberg), Josef Slipyj wurde die Haftstrafe einige Male verlängert, weil er der Versuchung widerstand, die ihm angebotene Würde eines orthodoxen Patriarchen des Imperiums um den Preis der Lossagung vom Hl. Stuhl zu übernehmen. So haben die Hierarchie, die Priester und das Volk Gottes aus eigener innerer Überzeugung und Kraft ein Exempel geschaffen, aber wer weiß heute etwas darüber?

Das zweite Vatikanische Konzil hat etwa zwanzig Jahre später in der pastoralen Konstitution „*Gaudium et spes*“ sehr rigorose Vorschriften erlassen: Nach der Feststellung, daß im Bewußtsein der Menschheit immer mehr Grundsätze der Naturrechte wach und anerkannt werden, brandmarkt es alle gegen diese Grundsätze gerichteten Handlungen als Verbrechen und fordert die Christen auf, sich diesen Handlungen aktiv zu widersetzen, wobei „der blinde Gehorsam“ diejenigen nicht rechtfertigt, die sich den Befehlen fügen, solche Handlungen auszuführen (79,2). Zu solchen frevlerischen Handlungen werden Taten gerechnet, die auf die Vernichtung eines Volkes bzw. einer Nation oder auch ethnischer Gruppen hinielen. Anschließend wird noch die Standhaftigkeit derer hervorgehoben, die sich mutig und offen solchen Befehlen widersetzen.

Leider kann man diese Worte nicht ohne eine gewisse Verbitterung lesen, wenn man bedenkt, daß diese Aufforderung unserer eigenen Haltung nicht entspricht. So erhebt sich bei unseren katholischen internationalen Kongressen nur selten und leider immer seltener eine Stimme der Solidarität mit den Märtyrern und Bekennern. In manchen Kreisen macht sich sogar derjenige unbeliebt und ist unerwünscht, der es ab und zu wagt, an unsere Pflichten zu erinnern, selbst wenn er sich auf nüchterne Tatsachen beschränkt. Es gibt freilich auch billige Aufschlüsse solcher Enthaltensamkeit unter dem Vorwand, man wolle der Entspannung dienen bzw. man wolle den Kirchen hinter dem Eisernen Vorhang nicht schaden,

man solle sich von politischen Akzenten zurückhalten. Ich möchte ein sehr krasses Beispiel anführen, bei dem sich seinerzeit der kirchliche Assistent einer angesehenen Zentrale von Intellektuellen während eines Kongresses laut von einer bündigen Information über die Lage der ukrainischen Kirche distanzierte, die am Eingang der Kirche vor Beginn eines Pontifikalamtes unseres Exarchen in Frankreich verteilt wurde; ich muß ausdrücklich betonen, daß die Information, die übrigens nicht von seiten unserer Delegation, sondern von den Geistlichen, die die Messe mitzelebrierten, vorbereitet worden war, sehr sachlich und ohne jegliche politischen Akzente verfaßt war. Diese Distanzierung wurde vom Altar aus in Form eines Verweises ausgesprochen, ohne den Versuch zu unternehmen, unsere Delegation zu befragen. Auf demselben Kongreß wurden wir alle aufgefordert, für den Frieden in Vietnam zu beten, aber niemand hat daran gedacht, der Verfolgten Kirche zu gedenken und der Mutigen, die sich um der Menschenwürde willen opferten. Um das Bild abzurunden ist es wohl am Platze hinzuzufügen, daß bei demselben Kongreß alle Teilnehmer seitens der Organisatoren, zu einer Veranstaltung mit Liedern und Tänzen eines Ensembles der Sowjetarmee eingeladen wurden. Ich möchte gerne wissen, wem der Vorwurf der „Politisierung“ gestellt werden könnte? Freilich, es war meine letzte Teilnahme an einem Kongreß dieser Katholischen Internationalen Bewegung. Aber ich muß bekennen, daß ich seit dieser Zeit auch persönlich den Mut verloren habe, öffentlich aufzutreten, wenn ich nicht ausdrücklich dazu aufgefordert werde.

Selbstverständlich darf man die einzelnen Beispiele nicht verallgemeinern und ich bin verpflichtet, ebenfalls zu bekennen und die Tatsache auch entsprechend zu würdigen, daß wir nirgendwo so viel Verständnis und aufrichtiges Entgegenkommen gefunden haben, wie in unserem Kreise der Föderation der Männer. Ich bin auch verpflichtet, den Verdienst unserer österreichischen Freunde zu unterstreichen, die sich dermaßen eingesetzt haben, daß nun die Frage der möglichen Hilfe für die verfolgte Kirche, als ein Hauptthema des heutigen Zusammentreffens diskutiert werden kann. Aber die Diskussion wird ohne Erfolg bleiben, wenn wir die Frage nicht mit ganzer Offenheit behandeln. Nur unter diesem Aspekt möchte ich noch ein Beispiel anführen, das wir am schmerzhaftesten empfinden (ich bitte um Entschuldigung, wenn ich als Beispiel eine Geschichte unseres eigenen Landes bringe, aber mir scheint, daß sie am deutlichsten darstellt, worum es sich handelt, übrigens darf man solche Beispiele als „pars pro toto“ betrachten).

Am tiefsten traf die ukrainischen Unierten die Erklärung des neuen moskowitzischen Patriarchen Pimen, die er sich bei seiner feierlichen Installation in Zagorsk (1971) abzulegen berufen fühlte. Er erklärte mit unmißverständlicher Deutlichkeit, daß die unierte Kirche in der Sowjetunion nicht mehr existiere und nicht existieren dürfe. Bei dieser Erklärung, die mit der 25. Jährung der Vernichtung der unierten Kirche zusammenfiel, war auch der offizielle Delegierte des Vatikans — Kardinal Willebrands — zugegen. Er hat diese Erklärung schweigend zur Kenntnis genommen, er hat die Kirche nicht verlassen, er hat auch nach seiner Rückkehr nach Rom gegen die Erklärung keine Stellungnahme abgegeben. Angesichts solch trauriger Vorkommnisse müssen jene 300 000 von Lewitin erwähnten unierten Gläubigen, die in den Jahren nach 1945 wegen ihres Glaubens deportiert wurden, sich heute die bange Frage stellen, wofür sie sich

geopfert haben, und der Märtyrertod von 7 Bischöfen müßte doch wie eine offene Wunde schmerzen.

Umso seltsamer und befremdender muß daher die angeführte Stelle der Pastoralen Konstitution „Gaudium et spes“ erscheinen, die es den Gläubigen als Pflicht befiehlt, sich einem Regime entgegenzustellen, das gegen die universalen Prinzipien der Menschenrechte handelt.

Ist es nicht gewagt, von denjenigen persönlichen Mut zu fordern, die dafür mit Freiheit und Leben, ja mit der Zerstörung ihrer Familien bezahlen müssen, während diejenigen, die sie dazu auffordern, in aller Freiheit des Handelns schweigen oder sogar diejenigen als lästige Friedensstörer bezichtigen oder verspotten, die ihr Gewissen aufzurütteln versuchen. Aber es ist unsere heilige Pflicht, nicht aufzuhören, an die Leiden der Mitbrüder zu erinnern, denn wo sollen sie — wo sollen die Abertausende nicht nur die Kraft zum verlangten Widerstand, ja sogar für ihren Glauben schöpfen, wenn die Quelle versiegt.

Nichts liegt uns ferner, als aus diesem Grunde zu verzweifeln, wenn auch der Mangel an Verständnis und Solidarität schmerzen muß. Aber er muß auch eine Aufforderung sein, unsere Anstrengungen zu verdoppeln, insbesondere in einer Zeit, in der Anzeichen bemerkt werden, die eine Wende andeuten. So hat große Hoffnungen die Aufforderung des Vertreters des Vatikans auf der Belgrader Konferenz, Monseigneur Silvestrini, am 7. 10. 1977 erweckt, die Verfolgungen der Katholiken des östlichen Ritus hinter dem Eisernen Vorhang einzustellen. Er hatte die Verfolgungen als äußerst ernsthafte „offene Wunde“ bezeichnet. Diese Tatsache muß auch eine Ermutigung für uns in unserer Arbeitsgruppe sein. Wir müssen mit allen Mitteln diejenigen Kräfte unterstützen, die sich für unsere Angelegenheiten einsetzen, um beschleunigt eine entscheidende Wende herbeizuführen. Dazu scheint mir eben unser jetziges Zusammentreffen besonders geeignet, da es uns folgerichtig und auf vorbildliche Weise die Problematik in ihren strukturellen Beziehungen vor Augen führt, was für die Argumentation von besonderer Wichtigkeit ist. Wir haben schon betont, daß die Kirchenverfolgungen der Mißachtung der Menschenrechte entspringen und diese Mißachtung wurzelt in der augenblicklichen Krise der Grundwerte. So müssen wir die Probleme gleichzeitig erörtern, wie dies auch vorgeplant war.

Die Rückkehr zu den herkömmlichen und bewährten Werten bedeutet gleichzeitig einen entscheidenden Schritt in Richtung Solidarität im Ringen um die Wiederherstellung der Gerechtigkeit und Ordnung in dieser Welt und die Solidarität ist auch eine Gewähr für den Erfolg. Zu diesen Grundwerten gehört auch der Grundsatz, daß die Ziele (wie groß sie auch sein mögen) die unwürdigen Mittel nicht heiligen können (wie etwa das Streben zur Entspannung den Verzicht auf die Hilfe für die Verfolgten nicht rechtfertigen kann). Auch darf ein Teil der Kirche nicht unter dem Vorwand geopfert werden, daß man damit auf anderen Gebieten der Kirche hilft. Als Glieder des corporis mystici sind wir alle gleich und dürfen gleiche Behandlung erwarten, es geht ja doch um das Heil der Seelen. Und wenn wir im Zentrum des Ringens um die Werte, den Kampf um die Menschenrechte voranstellen, ist bereits ein großer Schritt getan. Ich habe vor einigen Tagen sehr kluge Worte eines evangelischen kirchlichen Würdenträgers gehört, der meinte, die Menschenrechte seien Gottesrechte. Deshalb dürfen auch unsere Worte nicht bloße Beteuerungen — ohne Taten — bleiben.

Nach der Aufzeichnung des Ausgangspunktes gehe ich nun zu den Vorschlägen über, was zu tun ist.

1. Selbstverständlich steht im Vordergrund unserer Vorschläge das Gebet, das uns alle weltweit vereinigen soll, mit dem wir — am besten am selben Tag und synchron zur selben Stunde — allen Verfolgten und ihren Angehörigen unsere Solidarität bezeugen wollen, um sie mit dem Gebet zu stärken. Dieses Gebet der Solidarität sollten wir mit einem Gebet zum Heiligen Geist verbinden, damit er uns die Kraft verleiht, den Mut zu fassen, in aller Offenheit unser tiefes Bekenntnis zu dieser Solidarität abzulegen, ob dies der heutigen Welt gefällt oder nicht.
2. Ich bin tief davon überzeugt, daß zwar viele aus reinem Opportunismus und der eigenen Ruhe wegen, den bequemen Weg des Verzichts und Nachlassens betreten haben, daß es aber auch nicht wenige gibt, die die ersteren aus Unkenntnis der Sachlage und der Tatsachen in ihrem Drängen auf die sog. Entspannung unterstützen. Es erschienen früher verschiedene Sammelwerke, die über die Sachlage in den einzelnen Ländern detailliert informierten; man müßte die unterbrochene Arbeit mit neuen Kräften wiederaufnehmen, — und zwar wäre es wünschenswert, daß verschiedene Initiativen auf einen gemeinsamen Nenner gebracht werden oder daß zumindest die Arbeit koordiniert wird, vor allem in bezug auf Publikationen und deren Vertrieb.
3. Als Ausgangspunkt sowohl für die Koordinierung der Bemühungen, als auch für die Vorbereitung der Veröffentlichungen müßte eine Konferenz einberufen werden mit wissenschaftlich fundierten Beiträgen über die augenblickliche Lage in den einzelnen Ländern. Die Initiative sollte nach Möglichkeit „UNUM OMNES“ ergreifen, um aber einen weltweiten Widerhall zu erreichen, müßte auch die Mitarbeit anderer Zentralverbände der OIC gesichert werden. Gleichzeitig mit der wissenschaftlichen Konferenz müßten auch Fachkommissionen einberufen werden, die sowohl die Finanzierung der Projekte, als auch den Vertrieb der erschienenen Publikationen (und auch die unentbehrliche „Publicity“) vorbereiten müßten. Solange eine so breit angelegte Konferenz noch zu früh erscheint, könnte zunächst eine beschränkte Konferenz mit den Vertretern der unmittelbar betroffenen Völker durchgeführt werden.
4. Die gut dokumentierten Veröffentlichungen sind in verschiedenen Welt-sprachen an die gesamte Hierarchie mit einem eigens hierfür vorbereiteten Memorandum zuzustellen.
5. Bevor das grundlegende dokumentarische Sammelwerk erscheint, das eine längere Vorbereitungszeit und großen Kostenaufwand erfordert, müßte zunächst eine nicht zu kurze Broschüre vorangehen, die zum Studium an alle nationalen Verbände verschickt werden soll (zunächst von „Unum Omnes“, aber auch von anderen Mitgliedern der OIC) die zugleich aufgefordert werden sollten, die Broschüre massenweise zu verbreiten, erst unter den eigenen Mitgliedern, dann aber auch in breiten christlichen Kreisen, durch die auch die gesamte Öffentlichkeit angesprochen werden sollte.
6. Ein gut ausgebautes Dokumentationszentrum ist anzustreben bzw. ein Koordinationszentrum bereits wirkender Dokumentationsstellen, das alle Nach-

ропністю, але зокрема мужністю для покращання співжиття народів у світі у справедливості для наближення царства Божого на Землі. Фотографія у кольоровій вкладці (ч. 14).

З'їзд відзначився цим разом настроєвістю і сердечністю, і всі делегати були під враженням безпосередньости нового Христового Намісника, що намагався виявити багато зрозуміння й уваги для кожного.

Після З'їзду проф. Янів склав поклін і звіт Блаженнішому Патріярхові Йосифові, відзначаючи також увагу українського Апост. Екзарха кир Платона для УХРуху, що постійно уможливило участь Делегата у працях «Унум Омнес», покриваючи кошти дороги.

НАРАДИ СВІТОВОЇ ФЕДЕРАЦІЇ КАТОЛИЦЬКИХ ЧОЛОВІКІВ У МАДРІДІ

*(Закріплення українських позицій на міжнародному
християнському форумі)*

В днях 25-28 жовтня 1979 р. відбулося в Мадриді чергове засідання Ради «Унум Омнес» — Міжнародної Федерації Католицьких Чоловіків. На засіданні були вперше заступлені у поважній кількості різні континенти: Делегат Сполучених Держав репрезентував Північну Америку, а Південну заступала Аргентинська Делегація. Вперше був присутній на засіданні Ради представник «чорного континенту» (із Замбії). З європейських країн були заступлені: Австрія (теперішній Президент Федерації — Йоганнес Фарнляйтнер), Бельгія, Велика Британія (віцепрезидент — натуралізований індієць Сеневіратне), Іспанія, Італія, Мальта, Німеччина, Португалія, Україна та Швейцарія. Як відомо із раніших пресових інформацій, остання Асамблея при зміні статуту внесла важливе рішення, що у Раді має бути заповнене постійне місце для представника Східних Церков, вибираючи на першого члена проф. д-ра В. Янева (1978 р.), який вже й раніше був покликаний чи обраний до Ради безперервно із 1967 р. Тому, що в б. р. представник Польщі був перешкоджений, В. Янів був одночасно єдиним представником переслідуваних Церков, до яких «Унум Омнес» ставиться завжди із великою увагою. До речі, від року 1967 ціла «екіпа» Ради змінилася, за винятком В. Янева та генерального секретаря д-ра О. Інглессіса (грека-католика, постійно замешканого в Римі), що — зрештою — було відповідно відзначене (і що автоматично спричинилося до збільшення питомої ваги «сеньйорів»). Також дуже позитивно відзначено, що УХР кожнорічно дуже сумлінно вкладає вкладку, що завдячується братній допомозі Союзу Українців-католиків Америки «Провидіння», бо сам УХР — у зв'язку із послабленням українських колоній на європейському терені — свого постійного бюджету не має. Постійно в нарадах приймало участь 20 делегатів, чи їх заступників (Делегат Португалії приїхав із двома радниками; з природи речі численніше були заступлені іспанці, як господарі зустрічі).

Перший день нарад був присвячений — поза формальними справами (ствердження присутностей і «кворум», прийняття порядку нарад, апробування звіту, інформації про стан фінансових надходжень) — звітуванню поодиноких Делегацій про працю національних асоціацій, при чому покладено спеціальний наголос, щоб звітували в б. р. всі заступлені в Раді країни.

Звіт українського Делегата був так побудований, що він насамперед вказав на специфічні умови праці в екзилі із автоматичним роз-

порошенням членства, — а потім по черзі наголосив ті питання, які були передбачені, як предмет студій на рік 1978/79, чи які мали стати темою нарад, як спеціально актуальні. При накресленні труднощі праці у діяспорі, яка впливає із малочисельности поодиноких гуртків у розкинутих місцевостях, В. Янів підкреслив ролі української християнської преси, як природного лучника. Саме у тій пресі можна порушити питання, які є призначені для студій на даний рік. Стан католицької преси у діяспорі викликав спеціальне зацікавлення присутніх, зокрема тому, що в дискусії над звітом підкреслив ген. секретар, що завдяки поширенню інформації про «Унум Омнес» українська спільнота змогла дізнатися про подробиці не тільки у Європі, але й у Австралії, Аргентині, Бразилії, Сполучених Штатах, Канаді.

Склалося так, що одною із дуже наголошених тем у сучасному католицькому житті є питання родини, як підстави суспільности, — родини, яка сьогодні загрожена. Між іншим на Засідання була підготовлена дуже докладна документація (голоси різних форумів, на яких питання було дискутоване), тим більше, що на центральну тему майбутнього Синоду (загального) світового Єпископату передбачено саме питання скріплення спаяности родини. До цього Синоду мають підготувати матеріал національні єпископські конференції, і засідання доручило національним асоціаціям тісну співдію із тими єпископськими центрами. З українського боку можна було до питання докинути, що семінар соціопсихологічних дослідів при УВУ свого часу дуже основно розглядав питання традиційної української родини на підставі аналізу літературних творів українських письменників. М. ін. три студії самого українського делегата були вже опубліковані, і тепер варто б ще зібрати інші аналізи учасників семінара, зокрема дві знамениті аналізи пок. ред. мгра Олега Штуля-Ждановича. Ці матеріали можуть бути предметом дискусії саме на нарадах нашого синоду. Звичайно, до видання текстів всіх матеріалів у окремому томі-збірнику була б потрібна поважніша сума грошей, але ж відгомін такої публікації і її документарна вартість про українську родину на тлі нашої духовности мали б для нас реальну вартість у міжнародних зв'язках.

Одною із проблем 1979 р. був т. зв. рік дитини, але тут можна було звітувати, що тією справою *не потребували* спеціально займатися наші християнські осередки, бо чимало уваги присвятили питанню наші загальні громадські організації, зокрема жіночі, парафіяльні школи тощо. Натомість треба у нас скріпити аналізу важливих пастирських документів, зокрема папських виступів, — насамперед енцикліки «Редемптор гомініс», у якій стільки місця відведено проблемі людської гідности, так дуже знецінюваної у тоталітарних режимах . . .

Окремою точкою нарад була можливість скликання «регіональних нарад», — на базі територіального сусідства (напр., південноамериканських) чи на підставі мовної спільноти (країни німецькомовні — Німеччина, Австрія, Швейцарія). Тут насувається одна ще можли-

вість: спільна нарада — чи з'їзд представників екзилних груп народів переслідуваної Церкви. На місце такої зустрічі просто ідеально надається Мюнхен, і цю нагоду треба обов'язково використати, тим більше, що тут була б підтримка не тільки нашого Екзархату, але й німецької Єпископської конференції.

Засідання рішило розбудувати дотеперішній неперіодичний Бюлетень на кварталний із систематичною інформацією про релігійну ситуацію у поодиноких країнах. Це рішення треба привітати, бо в Бюлетені було б місце для об'єктивної інформації про стан Церкви в Україні, а також можна б наголосити питання єдності української Помісної Церкви у екзилі. В. Янів в поворотній дорозі із Мадриду відбув засідання з Делегатурою УВУ у Франції, яка вже в минулому чимало уваги присвятила саме релігійній проблематиці (симпозіум спільно із Католицьким Інститутом у Парижі — і в його приміщеннях); на цьому засіданні порушено питання постійної інформації для Бюлетеня «Unum omnes», а також можливості продовжувати «єкуменічний діалог»: коли сьогодні на Заході насамперед розглядається проблему зближення Католицької Церкви із Протестантськими, тоді з природи речі нашим завданням було б актуалізувати питання наближення до УАПЦ. Це зокрема дуже на часі в ході підготовки до Тисячоліття Християнської України, що було також наголошене у звіті із діяльності УХР: Тисячоліття повинно бути відзначене *спільно!*

Наступне річне засідання Ради «Унум Омнес» (1980 р.) має відбутися у Вашингтоні (правдоподібно 4-5 жовтня), і до нього мали б ми змогу спеціально старанно підготуватися в зв'язку із тим, що у Вашингтоні є Філія УКУ, в приміщеннях якої можна б відбути одну із нарад, чи запросити Делегатів на св. Літургію (при узглядненні можливості єкуменічного молебня, спільного із православним Духовенством). Це тим більше, що українська делегація бажає внести певні пропозиції поширення програми нарад річних зустрічей Ради, щоб вони не обмежувалися до адміністративних справ, але мали також багатшу, як досі, змістовно-медитативну частину. Наступні Загальні Збори «Унум Омнес» передбачені на 1981 р. — у Фатімі.

Треба ще сказати, що Делегатів прийняв на окремій аудієнції місцевий Архієпископ-Кардинал, який запевнив, що «Унум Омнес» може рахувати на його повну підтримку. Зокрема радів він широко закресленими плямами впливання мирян на цілість громадського життя своїх країн, навіть із політичним заангажуванням для внесення духа толеранції й християнської етики у політичне життя.

Еспанська Асоціація, як господар, запросила учасників на спільну вечерю в однім із характеристичних для Мадриду льокалів, і саме ця зустріч чимало спричинилася до індивідуальних контактів, тим більше, що наради були ведені доволі інтенсивно і мало тільки залишалось часу на розмови, в яких можна було поглибити проблеми, порушені в офіційних нарадах.

Ще більше до взаємного зближення спричинилася спільна екскурсія до пам'яткових місць Іспанії: історичного Ескоріялю, який за задумом основника — Філіпа II — мав мати величну святиню, як палату Божу, а біля неї «стайню» для імператора. Церква справді монументальна, хоч і в певному змислі строга, достосована до дещо «казармових» величезних бльоків палати. Дальшим етапом кінцевої прогулянки була «долина каїдів» — тобто долина поляглих у великій горожанській війні, яких заслуги сьогодні забувається, але які врятували Іспанію перед червоним тоталітаризмом, який ще й перед приходом до влади визначився жорстоким переслідуванням Церкви, жертвою якого впали помордовані сотні священників. Мавзолей монументальних розмірів, але вбудований в імпозантний масив суворой Гвадаррами одночасно справляє враження стриманости, певной скромности у сірих диких скель.

Спільних кілька годин ще більше зблизили учасників, які роз'їздилися збагачені різними плянами, із бажанням спричинитися до розбудови організації, що щораз більше набирає значення в міжнародних колах католицького світського Апостольства.

Звичайно, перебування у Мадриді годилося використати ще й у інший спосіб: до зустрічі із малою, але дуже ідейною українською колонією.

Як оплату річної вкладки від довгих років запевняє «Провидіння», так знову ж кошти дороги перейняв і цим разом ЙЕ Апостольський Екзарх у Німеччині, Владика Платон Корниляк, який виявив багато зрозуміння для утримування міжнародних зв'язків. Було б дуже бажаним, щоб інші Владики спричинилися в інший спосіб до утривалення української позиції на цьому важливому міжнародному терені: одноразовим датком на потреби цієї міжнародної Централі; їхній жест з одного боку міг би статися прикладом для інших національних єпископських Конференцій, але автоматично скріпив би значення української присутности у міжнародному світі виявом зрозуміння для спільної акції, скерованої на добро цілої Церкви.

Знову ж архів УХР і надалі збиратиме пильно всі інформації української преси із звідомленнями про нашу «презенцію» в житті Вселенської Церкви. Переслані матеріали до Секретаріату «Унум Омнес» краще ніж слова і звіти говорять про українську організацію мирянського життя у діаспорі: український католицький щоденник і десяток тижневиків викликали справжнє, насамперед, здивування, а згодом признання для впертої праці нашого загалу, а зокрема високо була оцінена постава неконфесійної (загальногромадської) преси, яка виявила чимало зрозуміння для зусиль українського мирянського середовища. Зайвий раз можна було переконатися, як то тільки збірним зусиллям цілої спільноти можна дійти до зміни наставлення чужого світу до нас, як народу. Але ж це повинно тільки скріпити наші зусилля, щоб не вдовольватися малим.

QUELQUES REMARQUES CONCERNANT L'ACTIVITÉ DU MOUVEMENT CHRÉTIEN UKRAINIEN¹

Dans l'état actuel d'une certaine confusion au sein de l'Église contemporaine, causée par une *fausse conception* du rôle de l'homme moderne avec une omnipotence présumée (et désirée) de ses facultés, s'accroît l'importance de l'apostolat laïc; avant tout, une collaboration étroite et approfondie des associations nationales s'impose sur le plan international, une collaboration assurant des suggestions utiles réciproques et stimulant l'activité. En appréciant la tâche importante qui est celle d'Unum Omnes, nous tenons beaucoup à informer notre communauté des problèmes de la FIHC, en commençant par les rapports concernant nos assises annuelles et en accentuant les questions proposées pour l'étude commune de l'année à l'aide d'une documentation soigneusement préparée et diffusée par notre Secrétaire Général M. le Docteur Inglessis et commentée dans des articles appropriés. Au cours des années de notre collaboration avec Unum Omnes (à partir de 1962), nous avons établi d'excellents contacts avec la presse ukrainienne dans la diaspora et, avant tout, avec nos périodiques catholiques et notamment avec un quotidien de Philadelphie et une douzaine d'hebdomadaires paraissant en Europe, en Amérique du Nord et du Sud, ainsi qu'en Australie. Ainsi, la communauté ukrainienne est largement informée de l'activité de l'Unum Omnes. Grâce aux relations avec notre presse, nous pouvons concentrer notre activité sur quelques projets majeurs d'intérêt général, vu la dispersion de nos membres qui ne permet qu'une activité *très limitée* de nos organisations *locales*, peu nombreuses et sans ressources financières suffisantes.

En tant qu'une communauté biconfessionnelle — catholique de rite oriental, unie avec le Saint-Siège, et orthodoxe, — nous consacrons beaucoup d'attention aux manifestations oecuméniques, en collaboration avec nos institutions scientifiques qui travaillent en relations étroites avec des institutions soeurs non ukrai-

¹ Rapport présenté à la réunion du Comité Exécutif de la „Fédération Internationale des Hommes Catholiques 'Unum Omnes'”, tenue à Washington (30. IX. — 3. X. 1980), publié dans le Bulletin de la Fédération Doc. CE et BD (1980) Nr. 25 (Compte-rendu du No 4 de l'ordre du jour: échanges d'informations sur les activités des Associations nationales) — pages 35-40 avec un résumé anglais (p. 40).

Засідання «Екзекутивного Комітету» Унум Омнес відбулося 1980 р. у Вашингтоні, в днях 30. IX. — 3. X. Про активність УХР звітував В. Янів і текст його інформації (у французькій мові) даємо нижче, — на підставі документу опублікованого у Бюлетені Федерації. В склад української Делегації входили теж священники й миряни, які живуть на терені Вашингтону (о. Тарас Лончина; о. Йосиф Денищук, ЧНІ; проф. д-р Юрій Старосольський та Олександр Дrajнiвський), як теж дружина автора — Софія Янів (як документ в Бюлетені, ч. 15-РЕВ. 1). Українська інформація про наради появилася м. ін. у щоденнику «Свобода» за 28. X., у тижневику «Нова Зоря» за 16. XI. та в «Християнськiм Голосі» за 23. XI. 1980 р.

niennes. Par exemple, l'Université Ukrainienne Libre (U.U.L.) de Munich entretient des relations suivies avec les Instituts catholiques de Paris et de Lille. Le premier a publié cette année, dans un numéro spécial de son bulletin trimestriel „Nouvelles de l'Institut Catholique de Paris“ (No. 4, Paris 1979/80), les textes des conférences de la semaine oecuménique, qui s'est tenue en juin 1977 sous la présidence du recteur de l'Institut, Mgr Paul Poupard, évêque auxiliaire de Paris, accompagnés des conclusions de Mgr Jean Rupp, archevêque, alors prononce apostolique à Bagdad. Le recueil mentionné parut en décembre 1979 sous le titre „Ukraine -- témoignage d'oecuménisme oriental“; les conférenciers étaient des Français catholiques et protestants, et des Ukrainiens catholiques et orthodoxes.

La semaine eut un prolongement cette année, notamment en janvier, pendant la semaine des prières pour l'unité de l'Église, à l'Institut Catholique de Paris, et en mai, à l'Institut Catholique de Lille, avec la conférence du chanoine Prévost, professeur de l'Institut de Lille, docteur en théologie et ès lettres, lauréat de l'Académie, qui choisit pour thème le problème du rôle du patriarcat pour l'oecuménisme oriental („le Patriarcat — l'instrument d'oecuménisme oriental“). Les débats étaient dirigés par Mgr Jean Rupp, nommé entre temps Délégué Apostolique auprès des Nations Unies à Genève. À Lille, il a enrichi la soirée par sa contribution individuelle, concernant le rôle du grand métropolite ukrainien André Szeptyckyj (1865-1944), précurseur de l'oecuménisme contemporain. La soirée à l'Institut de Lille était présidée par Mgr Adrien Gand, évêque de Lille et M. le Recteur Michel Falise. Le même thème fut présenté sous une autre forme à l'Université Ukrainienne Libre de Munich (en février); une famille ukraino-allemande: un catholique de rite oriental et une luthérienne, a préparé une exposition d'art religieux (peintures, icônes, applications, sculptures, vitraux) sous la devise — „Une contribution au dialogue oecuménique“. J'ai fait moi-même une introduction, en commentant les influences mutuelles de l'art religieux oriental et occidental et en soulignant la mission des familles mixtes dans le dialogue des confessions et dans les relations des peuples.

Bien entendu, la publication de textes des conférences avec la reproduction des oeuvres exposées est envisagée; elle est en fait en préparation.

Nous nous proposons d'élargir nos efforts dans ce domaine, et notamment à l'occasion du jubilé de notre Mouvement chrétien ukrainien (fondé 1955), en collaboration avec l'Université Ukrainienne Libre lors de son soixantième anniversaire (fondée 1921), et nous tenons à inviter des savants originaires des pays de l'Est européen, actifs dans des mouvements analogues. L'Université Ukrainienne Libre, qui se trouve à Munich, en Bavière, est un lieu tout spécialement propice à ce projet, Munich étant une ville de rencontre des diverses confessions et des représentants de divers groupes nationaux.

Cette conférence pourrait être un beau prélude au millénaire du christianisme en Ukraine (baptisée par Volodymyr de Kiev en 988). Plusieurs rencontres préparatoires ont déjà eu lieu, avec la participation des représentants des Sociétés scientifiques ukrainiennes, notamment à Philadelphie, aux États Unis, et, dernièrement, en Europe, à Rome (20 juillet), où se sont réunis les délégués de cinq principales institutions scientifiques. Les participants soulignaient à l'unanimité que la réussite de cette entreprise dépend en premier lieu des efforts *communs*, des savants catholiques aussi bien que des orthodoxes. À l'occasion de cette réunion, après avoir adressé à Sa Béatitudo Joseph Cardinal Slipyj une lettre, soulignant

l'importance de cette date historique pour tout l'Orient européen et encourageant la communauté ukrainienne à préparer soigneusement le millénaire, le Saint-Père a tenu à recevoir les représentants des laïcs ukrainiens.

A l'occasion de cette rencontre, nous avons soumis au Pape un mémorandum concernant les problèmes les plus urgents de notre Église en détresse en Ukraine, dans lequel nous demandions la participation aux travaux du Synode episcopal ukrainien des responsables du laïcat ukrainien.

Les matériaux de la rencontre ont été soumis, à l'inspiration du Saint-Père lui-même, à l'attention du cardinal Rubin, devenu entre-temps Préfet de la Congrégation de l'Église Orientale.

Vu la situation tragique de notre Église, néantie sur le sol natal et condamnée à une survie pénible dans la clandestinité, le sort de cette *Église unie à Rome* dépend de l'activité de l'Église dans la diaspora, de ses métropoles (notamment aux Etats Unis et au Canada), évêchés et exarchats, dirigés par une vingtaine d'évêques. Son activité est déterminée par l'unité organique sous une direction ferme et stable, et dans cette direction travaille l'apostolat ukrainien pour qu'elle obtienne un statut d'une Église synodale, répondant aux traditions patriarcales des Églises orientales. Quant à la situation de l'Église sur le sol natal, nous avons préparé des traductions anglaises et françaises d'un mémorandum allemand d'une personnalité qui est la plus compétente dans ce domaine et qui, par ses souffrances durant 18 ans d'emprisonnement et des travaux forcés dans le GULAG (à cause de sa fidélité à l'unité et à son refus ferme et réitéré de rompre les liens avec le Saint-Siège), est devenu un vrai Patriarche des Témoins. Sa Béatitudo Joseph Cardinal Slipyj a en effet rédigé une lettre émouvante aux participants du congrès „Kirche in Not“ (l'Église en détresse), qui se tient annuellement à Koenigstein, près de Francfort. Je tiens à la disposition des intéressés les textes en question (en trois versions — française, allemande et anglaise).

Suivant une tradition instituée depuis 1955 — il y a 25 ans déjà — nous organisons chaque année, le jour de la Toussaint, une minute de prières synchronisées dans toute la diaspora à l'intention du renouveau de l'Église persécutée, laquelle sera cette année suivie avec un zèle tout particulier, étant donné que c'est exactement le cinquantième anniversaire de la liquidation de l'Église Orthodoxe Ukrainienne Autocephale et le 35ème anniversaire des persécutions entamées contre l'Église Catholique Ukrainienne du rite oriental, unie au Saint-Siège. La prière, toujours oecuménique, unissant depuis son commencement les orthodoxes et les catholiques, sera cette année consacrée à l'intention d'une digne célébration commune du millénaire. Les persécutions qui touchent cruellement toutes les deux branches de notre Église, les communes souffrances des centaines de milliers des fidèles nous imposent l'obligation d'une activité renforcée et solidaire.

Nous invitons nos confrères de tous les pays et confessions à s'unir avec nous dans la prière à 8 (20) heures — l'heure de l'Europe centrale et à 15 heures, l'heure de New York et de Washington.

V

БІБЛІОГРАФІЧНІ МАТЕРІЯЛИ

БІБЛІОГРАФІЯ НАУКОВИХ ПИСАНЬ І ІНФОРМАЦІЙ АВТОРА

1970 — 1983

Бібліографія наукових писань В. Янева до 1970 р. вміщена в 1-му томі «Студій та матеріалів до новішої історії України», виданим в серії «Монографії УВУ».¹ Приступаючи в 13 р. до видання 2-го тому «Студій», автор підготував продовження бібліографії за 1970-83 рр., дотримуючися в основному прийнятої попередньо схеми — за поодинокими ділянками дослідів² із виділенням в них вужчих тематичних груп. Проте, видалося доцільним в дечому поширити схему; річ у тому, що доповнення бібліографії охоплює час ректорату автора, в якому йому доводилося виступати з різними впровідними чи заключними словами до наукових конференцій УВУ, які вказували на тематику сесій чи вечорів, доповнюючи автоматично зв'язки звіти й підкреслюючи значення зустрічей. Подібне значення мали пресові інформації,³ які з'являлися після імпрез УВУ. Коли звіти із діяльності — чи синтетичні огляди діяльності — мають основне значення для історії, тоді введення у проблематику й пресові інформації мають радше допоміжний характер, — проте вони істотні для зрозуміння цілого планування й для атмосфери; відповідно їх треба було виділити в окремі підгрупи загального розділу «Історія» (III), при чому «пресові інформації» призначено кінцеве місце у цілому розділі. До розділу «Історія» додано ще окрему підгрупу «Мемуарів», яких раніше серед писань автора не було. На тій самій зв'язок спогадового матеріалу із історією окремо не треба вказувати.

Розбудовуючи на посту ректора діяльність УВУ на нові ділянки, В. Янів автоматично мусів присвятити їм більше уваги, і тому у бібліографії до загальної схеми доданий новий розділ, присвячений (IV) Культурі із двома підгрупами: А філософічно-етичною та Б мистецько-естетичною.

Пресова інформація була здебільша без підпису, що в бібліографії відзначено зіркою(*) після порядкового числа позиції, яке дається з практичних оглядів для влегшення при вишукуванні титулу й місця появи при можливих цитатах. Інколи підпис був заступлений ініціалами, що відзначено двома зірками(**).⁴

¹ «Студії» вийшли як «Монографії» ч. 16, датовані р. 1970. Бібліографії присвячені сторінки 327-339.

² Психологія, Соціологія, Історія, Бібліографія, Наукова популяризація.

³ Пресові інформації з'являлися найчастіше у Пресових Бюлетенях УВУ, які виходили за редакцією В. Янева, і їх у сумі було за рр. 1968-1983 66 чисел.

⁴ Найчастіше уживаний ініціал: В. Я., рідше В. М. Я., дуже рідко Я. або (-р-в).

З технічних оглядів в бібліографії при поодиноких позиціях не повторяється повних титулів тих книжкових видань чи періодиків, які приходять частіше. Нижче таблиця скорочень, за абеткою, при чому при скороченні подане число видання чи дата появи періодика (з еwent. зазначенням сторінки при книжковім виданні). Як і в першій частині бібліографії, при появі матеріялу у більшій скількості органів, є вказане на це й у бібліографії, що має своє значення при характеристиці ставлення нашої преси до діяльності УВУ. При тому треба однак зазначити, що не всі числа (зокрема періодиків) до пресового архіву УВУ дійшли, і тому в тому переліку трапляються прогалини. А втім, взагалі в пресовій інформації не названо всіх статей чи причинків, а тільки важливіші.

Таблиця скорочень:

а. українські періодики:

Ам. — щоденник «Америка», Філадельфія
Бюл. УВУ — «Бюлетень УВУ», циклостильне, неперіодичне видання Ректорату й Деканатів для внутрішнього зв'язку та інформації, Мюнхен.
Визв. Шл. — місячник «Визвольний Шлях», Лондон
В. Св. — тижневик «Вільний Світ», Вінніпег, видання для ЗДА
Гом. Укр. — тижневик «Гомін України», Торонто
ЕУ — загально уживане скорочення для «Енциклопедії Українознавства»
Нар. Воля — тижневик «Народня Воля», Скрантон
Н. Кл. — тижневик «Наш Клич», Буенос Айрес
Н. Мета — тижневик «Наша Мета», Торонто
Н. Зор. — тижневик «Нова Зоря», Чікаго
Н. Шлях. — тижневик «Новий Шлях», Торонто (раніш: Вінніпег)
Прес. Бюл. — циклостильний «Пресовий Бюлетень УВУ», Мюнхен
Пост. — тижневик «Поступ», Вінніпег
Св. — щоденник «Свобода», Джерзі Сіті
У. Дум. — тижневик «Українська Думка», Лондон
У. Гол. — тижневик «Український Голос», Вінніпег
У. Сл. Арг. — тижневик «Українське Слово», Буенос Айрес (Аргентина)
У. Сл. Пар. — тижневик «Українське Слово», Париж
У. Вісті — тижневик «Українські Вісті» — Едмонтон
Хр. Гол. — тижневик «Християнський Голос», Мюнхен
Ц. і Ж. — тижневик «Церква і Життя», Мельборн
Шл. Пер. — тижневик «Шлях Перемоги», Мюнхен

б. Німецькі матеріяли були найчастіше друквані у річнику «Товариства Сприяння Українській Науці» та в «Етології»:

Mitt. — Mitteilungen der Arbeits- und Förderungsgemeinschaft der Ukrainischen Wissenschaften e.V., München

З 1982 р. під зміненою назвою:

Jahrb. — Jahrbuch der Ukrainekunde

Ethol. — „Ethologie“, — Arbeiten aus dem Institut für Psychologie, Anthropologie und Ethologie (der UFU), München—Stuttgart.

Посилання на матеріяли, вміщені у тому томі «Студій та матеріялів до нової української історії» подаються у скороченій формі: «Студії та матеріяли» т. II., а німецькі тексти: „Studien und Beiträge“, В. II.

I. ПСИХОЛОГІЯ⁵

В. ЕТНОПСИХОЛОГІЯ

б. Етнопсихологія українця

Систематизація етнопсихологічних поглядів двох українських дослідників:

1. До систематизації поглядів Івана Мірчука на українську людину.

Збірник на пошану І. Мірчука — Науковий Збірник УВУ т. VIII. Мюнхен-Нью-Йорк-Париж-Вінніпег 1974. Стор. 149—194, і німецьке резюме на стор. 288—291.

2. Етнопсихологічні аспекти в творах Миколи Шлемкевича. «Богословія» т. 43. Рим 1979. Стор. 85—119.

3. Ukrainisches Bildungsideal aus ethnopsychologischer Sicht.

Ethol., 1976, Nr. 5, S. 263—268.

4. „Les facettes seigneuriales“ („Panški žarty“) d'Ivan Franko à la lumière de l'ethnopsychologie.

Actes de la journée d'Ivan Franko (Sorbonne, le 12 novembre 1977). L'UER de la littérature générale et comparée de l'Université Sorbonne Nouvelle (Paris III) et la Faculté de Philosophie de l'Université Ukrainienne Libre (Munich, RFA). Paris-Munich 1977. P. 59—69.

5. Етнопсихологічний аспект в «Панських жартах» І. Франка. Українська версія доповіді на конференції у Паризькій Сорбоні — 12. XI. 1977 — пор. вище поз. 4.

а. Визв. Шл. за IX. 1978, стор. 1042—1051.

б. Св. за 21, 22, 23 та 26. IX. 1978.

Г. ІНШІ СТАТТІ З ДІЛЯНКИ ПСИХОЛОГІЇ

6. «Психологія».

Гасло в ЕУ/2. Стор. 2410—2413.

⁵ Розділ «Психологія» мав у бібліографічному зіставленні із 1970 р. наступні підгрупи: А. Психологія в'язня. Б. Етнопсихологія; а. Проблема психологічних підстав Окциденталізму. б. Етнопсихологія українця. В. Звідомлення про міжнародні психологічні конгреси. Г. Інші статті з ділянки психології. В продовженні бібліографії за 1970-83 рр. узглядені тільки ті підгрупи, до яких були нові позиції (отже підгрупи: Бб та Г).

II. СОЦІОЛОГІЯ⁶

Дальша студія до проблеми життя української родини у двох версіях:

7. Ідеал української родини в «Лісовій пісні» Лесі Українки та в «Тінях забутих предків» М. Коцюбинського.

Експозе студії на спільній конференції УВУ й Департаменту порівняльної літератури в Сорбоні. Ам. 13, 14, 15, 16 та 20. VII. 1982.

8. Французький оригінал доповіді друкується у Збірнику конференції в Сорбоні (23 і 24 квітня 1982): *Le problème de la famille à travers le*

„Chant de la forêt“ de L. Oukrainka et les „Ombres des ancêtres oubliés“ de M. Kotsioubynskuj. (в друку).

9. Соціологічний аспект творчості Ігоря Калинця в його «Поезіях з України».

Альманах Українського Національного Союзу — річник 63. В-во «Свобода». Джерзі Ситі 1979. Стор. 113—128.

10. Соціальна Наука Церкви в світлі пасторальної конституції *„Gaudium et spes“.*

Наукові Записки УВУ ч. 11—12. Мюнхен 1983. Стор. 198—237.

III. ІСТОРІЯ⁷

А. ЗВІТИ Й ОГЛЯДИ З ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВ ТА УСТАНОВ⁸

Насамперед приходять 12 річних звітів із діяльності УВУ за поодинокі календарні роки, які були міщені в річнику «Торавиства Сприяння»:

11. Tätigkeitsbericht der Ukrainischen Freien Universität (UFU) für das Jahr 1970.

Mitt., Nr. 8—9, 1972, S. 83—90.

12. Tätigkeitsbericht der UFU für das Jahr 1971.

Mitt., Nr. 8—9, 1972, S. 91—103.

13. Tätigkeitsbericht der UFU für die Jahre 1972 und 1973.

Mitt., Nr. 10—11, 1974, S. 81—94.

14. Bericht des Rektors der UFU für das Jahr 1974.

Mitt., Nr. 12, 1975, S. 108—121.

⁶ Розділ «Соціологія» не мав в попередньому зіставленні ніяких підгруп.

⁷ Як відомо із вступних зауважень, у схемі розділу «Історія» (III) наступили найістотніші модифікації; тому подаємо тут для орієнтації зіставлення підгруп із попередньої схеми і теперішньої.

А. Звіти й інформації з діяльності товариств та установ

Б. Матеріали з діяльності товариств та установ

В. Біографії та біографічні довідки

Г. Синтетичні та критичні студії й праці

А. Звіти й огляди з діяльності товариств та установ

Б. Матеріали з діяльності товариств та установ

В. Біографії та біографічні довідки; некрологи

Г. Мемуари

Г. Синтетичні та критичні студії й праці

Д. Пресова інформація

⁸ Звіти здебільша ограничені до конкретних фактів і статистичних зіставлень, з короткими вияснювальними коментарями. Огляди стоять між

15. Bericht des Rektors der UFU für das Jahr 1975.

Mitt., Nr. 13, 1976, S. 116—137.

16. Bericht (...) für das Jahr 1976.

Mitt., Nr. 14, 1977, S. 171—197.

17. Bericht (...) f. d. J. 1977.

Mitt., Nr. 15, 1978, S. 186—202.

18. Bericht (...) f. d. J. 1978.

Mitt., Nr. 16, 1979, S. 225—249.

19. Bericht (...) f. d. J. 1979.

Mitt., Nr. 17, 1980, S. 343—361.

20. Bericht (...) f. d. J. 1980.

Mitt., Nr. 18, 1981, S. 240—262.

21. Bericht (...) f. d. J. 1981.

Jahrb., 1982, S. 230—248.

22. Bericht (...) f. d. J. 1982.

Jahrb., 1983, (im Druck).

Паралельно із німецькими звітами із діяльності УВУ було 14 українських (циклостильних) звітів.⁹

23. Звіт з діяльності УВУ за час 18. VIII. 1970 до 27. VIII. 1971.

Бюл. УВУ ч. 5 (20) з 27. VIII. 1971, стор. 3—44.

24. Річний звіт із діяльності УВУ за час 27. VIII. 1971 до 31. VIII. 1972.

Бюл. УВУ ч. 6 (26) з 31. VIII. 1972, стор. 3—46.

25. Річний звіт із діяльності УВУ за час від 1. IX. 1972 — 31. VIII. 1973.

Бюл. УВУ ч. 2 (28) з 31. VIII. 1973, стор. 3—50.

26. Річний звіт (...) за час від 1. IX. 1973 — 31. VIII. 1974.

Бюл. УВУ ч. 1 (29) з 31. VIII. 1974, стор. 3—60.

27. Річний звіт (...) за час від 1. IX. 1974 — 31. VIII. 1975.

Бюл. УВУ ч. 1 (30) з 18. XII. 1975, стор. 3—59.

28. Річний звіт (.....) 1. IX. 1975 — 31. VIII. 1976.

Бюл. УВУ ч. 3 (32) з 31. VIII. 1976, стор. 3—50.

29. Річний звіт (.....) 1. IX. 1976 — 31. VIII. 1977.

Бюл. УВУ ч. 2 (34) з 31. VIII. 1977, стор. 3—47.

30. Річний звіт (.....) 1. IX. 1977 — 31. VIII. 1978.

Бюл. УВУ ч. 1 (35) з 31. VIII. 1978, стор. 3—42.

звітами та пресовою інформацією; вони охоплюють здебільша довший час, не обмежуються до хронікального зіставлення дат і фактів, а дають певне синтетичне охоплення. Для історії першоджерелом є завжди звіти, але огляди дають для них важливе доповнення. Огляди часом стосуються також поодиноких подій, але коли вони мали більше значення. Пресова інформація йде більше в деталі, а також вона з причини речі писана більше популярно.

⁹ Німецькі звіти були призначені для німецьких міністерств; українські насамперед для членів Професорської Колегії УВУ. Зміст звітів не був тожотожний, якщо йде про оформлення. Насамперед, звіти охоплювали різний період часу: німецькі стосувалися календарного року, українські академічного. З огляду на техніку — циклостиль — українські могли бути обширніші. Вони ширше наголошували те, що могло цікавити українського читача, зокрема безпосередньо зацікавленого діяльністю УВУ. Тому з історичного погляду звіти доповнюють себе. Академічний рік викристалізувався з нормалізацією літніх семестрів в УВУ, тобто акад. рік кінчиться з останнім днем літнього семестру (31 серпня), а новий починається зараз із наступним днем (1 вересня). Український звіт був в основному підготовлений на Професорську Раду (яка останньо постійно відбувалася в часі літнього семестру), а доповнений точними статистичними даними був міщений у Бюлетені, який принципово виходив з датою 31 серпня (тобто в ост. дні семестру), а тільки винятково спізнювався (див. позиції 27 і 34).

31. Річний звіт (...) 1. IX. 1978 — 31. VIII. 1979.

Бюл. УВУ ч. 1 (36) з 31. VIII. 1979, стор. 3—49.

32. Річний звіт із діяльності УВУ за академічний рік 1979/80.

Бюл. УВУ ч. 1 (37) з 31. VIII. 1980, стор. 3—23.

33. Річний звіт із діяльності УВУ за акад. рік 1980/81.

Бюл. УВУ ч. 1 (38) з 31. VIII. 1981, стор. 3—65.

34. Річний звіт із діяльності УВУ за акад. рік 1981/82.

Бюл. УВУ ч. 1 (39) з 15. IV. 1983, стор. 3—51.

Крім річних (деталізованих) звітів було ще декілька загальних оглядів діяльності УВУ (в українській та німецькій мовах):

35. Kurzgefasste Geschichte der Ukrainischen Freien Universität.

Mitt., Nr. 10—11, 1974, S. 66—76.

35a. Ethol., 1975, Nr. 2, S. 79—89. *und als Sonderdruck:*

35b. Ukrainische Freie Universität (kurzgefasste Geschichte und dokumentarische Ergänzungen).

In der UFU-Reihe: Varia, Nr. 6, 1976, S. 62.

(Als dokumentarische Ergänzungen: Berichte für die Jahre 1972—74 (s. Nr. 13 und 14), Zusammenstellung der gehaltenen Vorträge, Bibliographie der UFU-Veröffentlichungen, Zusammenfassendes Schlußwort der Skovoroda-Veranstaltung in Innsbruck, mit Photomontage von 10 Einladungen zu den Skovorodaveranstaltungen (1973).

36. Ziele und Aufgaben einer Exiluniversität (Vortrag im „Haus der Begegnung“ e.V. München, am 31. III. 1978).

Ethol., Nr. 17, 1978/79, S. 355—359 und Nr. 19, S. 486—496.

36a. — українська версія доповіді в «Домі зустрічей»: Мета й завдання екзильного університету у наші часи.

Св. за 7, 10, 11 та 12. V. 1978.

37. Український Вільний Університет.

Гасло в ЕУ/2, стор. 3418—21.

38. Im Dienste der Wissenschaft und Lehre (Aus Anlaß des 60jährigen Bestehens der UFU).

Mitt., Nr. 18, 1981, S. 266—281 (mit 6 Photos).

Загальні огляди діяльності були також у зв'язку із Ювілеєм 20-річчя «Товариства Сприяння Українській Науці» («Дому Української Науки»):

39. 20 літ на службі української культури у співдії із чужими науковими колами (До повстання й дії Дому Української Науки в Мюнхені, як об'єднання УВУ, НТШ і УТГІ, 1962—82 pp.).

Св. 19, 20, 23, 24, і 26. XI. 1982.

і німецька версія:

39a. 20 Jahre im Dienste der ukrainischen Kultur im Zusammenwirken mit wissenschaftlichen Kreisen anderer Völker (Zur Entstehung und Tätigkeit des „Hauses der ukrainischen Wissenschaften“ in München).

Jahrb. 1982, S. 251—263.

40. Двадцять років служіння європейській спільноті. (Впродівне слово до ювілейної академії в залі Баварської Академії Наук — 3. XII. 1982). Українська версія.

Ам. з 13 і 14. I. 1983.

*Шість оглядів, присвячених важливішим міжнародним конференціям.*¹⁰

41*. Ukrainisch-polnische wissenschaftliche Konferenz in München.

Mitt., Nr. 17, 1980, S. 371—377 (mit Faksimile der Einladung und der Seiten mit Programm in deutscher Sprache).

42*. Українсько-польська конференція (6—7. X. 1980 в приміщеннях УВУ).

а. Ам., 28. X. 1980.

б. Св., 14. XI. 1980.

в. У. Сл. Арг., 16. XI. 1980.

г. Гом. Укр., 19. XI. 1980.

д. Н. Кл., 20. XI. 1980.

е. У. Дум., 15. I. 1981.

е. «Студії та матеріяли», т. II., (стор. 246—258, із аднотаціями, факсиміле запрошення, фотографіями, текстами привітів, факсиміле програмки в українській та німецькій мовах).

43*. Internationale Masaryk Konferenz in Paris.

Mitt., Nr. 17, 1980, S. 378—382 (mit Faksimile des Programms).

44*. УВУ zorganizував спільно із Сорбонським славістичним Інститутом міжнародну Масариківську конференцію в Парижі.

а. Св., 10. I. 1981.

б. Ам., 21. I. 1981.

в. В. Св., 9. II. 1981.

г. У. Дум., 19. II. 1981 (з підписом).

45. До підготовки відзначення 70-річчя смерті Лесі Українки (Українсько-французька конференція у Сорбоні на тлі зв'язків УВУ із Французькими науковими колами).

Св., 13, 14 і 15. VII. 1982.

46*. Поклін творцям розстріляного відродження (Спільна конференція УВУ з Національним Інститутом Східних Мов і Цивілізацій у Парижі, 25—26. XI. 1982). Ам., з 30. XII. 1982.¹¹

При кінці підгрупи «оглядів» даємо ще шість матеріялів, які стосуються різних — часово обмежених — періодів діяльності (хронологічно):

47*. Дев'ять місяців поживленої праці (із ректорського звіту про діяльність УВУ у Мюнхені). Н. Шлях, 6. IX. 1969.¹²

48*. Український Вільний Університет 1969 р.

а. Гом. Укр., 21. і 28. III. 1970¹²

б. Хр. Гол., 29. III. 1970.

49*. Праця УВУ в минулій каденції.

Укр. Життя (Чикаго), 11. XI. 1973.

50*. Загальний підсумок діяльності УВУ в 1976/77 рр.

В. Св., 21. XI. 1977.

51. Рік праці УВУ (синтетичний огляд).

Св. з 13, 14, 15 і 16. VI. 1979.

51а. під титулом: Синтетичний огляд діяльності УВУ за 1978 р. II т. «Студій та матеріялів», стор. 205—220 (із знімками).

52. Слово на інавгурації Літнього семестру УВУ (29. VII. 1979).

а. Ам. з 1. IX. 1979.

б. «Студії та матеріяли» (II т.), стор. 220—226.

¹⁰ В принципі огляди присвячені радше загальному зіставленню фактів із довшого проміжку часу. В даному випадку подані описи конференцій до цієї підгрупи з огляду на їх спеціальну важливість і на ширше опрацювання, яке відбігає від нормальної пресової інформації.

¹¹ При друку того огляду при верстці щоденника не припилювано коректи і тому трапилися дуже прикрі переставлення, які утруднюють зрозуміння статті. Тому при бібліографічній згадці треба звернути увагу на першоджерело тексту, — Прес. Бюлетень УВУ, ч. 1 (65) з 15. XII. 1982, стор. 2-7.

¹² Додаткові огляди, пропущені в попередньому зіставленні (у томі I.), — але доволі важливі в зв'язку із їх вичерпністю.

Б. МАТЕРІЯЛИ З ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВ ТА УСТАНОВ¹³

Виступи від наукового світу (слова, привіти) з нагоди різних Ювілеїв Блаженнішого Патріярха:

53. Слово В. Янева в Римі, з нагоди посвячення св. Софії, на бенкеті 29. IX. 1969 (переклад із французького оригіналу).
а. Усл. Пар., 26. X. 1969.
б. Хр. Гол., 26. X. 1969.

54. Поклін Наукового світу Блаженнішому Патріярхові у Його подвійний Ювілей¹⁴ (2. X. 1977).
а. Вісті з Риму (Укр. Прес. Бюро) ч. 15—17, 15. XI. 1977.
б. У. Сл. Пар., 30. X. 1977.
в. Н. Кл., 30. X. 1977.
г. У. Сл. Арг., 13. X. 1977.

55. Патріярх Ісповідників (Ювілейна промова на концерті у Римі, 22. IX. 1979, у 40-річчя хіротонії).
а. Ам., 20. X. 1979.
б. Н. Мета, 23. X. 1979.
в. Хр. Гол., 28. X. 1979.
г. Пост., 18. XI. 1979.
г. Визв. Шл., січень 1980.
д. Патріярхат, січень 1980.
е. «Студії та матеріяли», т. II., стор. 176—182.

56. Привітання Його Блаженства від Українського Наукового світу з приводу відзначування 90-річчя з дня народження (бенкет у Римі, 18. II. 1982).
а. Хр. Гол., 28. III. 1982.
б. У. Сл. Пар., 4. IV. (скорочено)
в. Пост., 4. IV. 1982.
г. У. Дум., 18. IV. 1982.
г. Інформ. Листок Крайового Т-ва за Патр. Устрій Укр. Кат. Церкви в

Німеччині, за липень 1982, ч. 7., стор. 1315.

57. Слово ведучого бенкетом В. Янева у 20-річчя звільнення Його Блаженства, Глави Помісної Укр. Кат. Церкви (Рим, 8. II. 1983).
а. У. Вісті, 30. III. 1983.
б. Патріярхат, квітень 1983.
в. Ам., 15. IV. 1983.
г. Ц. і Ж., 15. V. 1983.

Шанувальні слова при промоціях почесних докторів УВУ:

58. Laudatio auf Msgr. Jean Rupp (anlässlich der Verleihung der Ehrendoktorwürde — 19. II. 1974).
Mitt., Nr. 12, 1975, S. 65—69.

59. Hommage de l'Université Ukrainienne Libre au Docteur h. c. Pierre Pascal (18. I. 1975).
Mitt., Nr. 12, 1975, S. 79—81.

60. Ut felix, faustum fortunatumque sit! Laudatio auf S. M. Rektor Prof. Dr. Ing. K.-H. Hunkcn (27. X. 1975).
Ethol., Nr. 3, 1975, S. 160—165.

61. Einleitungswort zur Ehrendoktorpromotion von Prof. Dr. Erwin Koschmieder (6. XI. 1975).
Mitt., Nr. 13, 1976, S. 93—96.

62. Ehrensенator und Ehrendoktor Albrecht Leo Merz zum Gedächtnis^{14a}.
Ethol., Nr. 9, 1977, S. 418—424.

62a. Почесний доктор УВУ про завдання модерної школи (впродвидне слово до вечора в університеті у Штуттгарті, присвяченого А. Мерцові).
У. Дум., 8. IX. 1977.

¹³ «Матеріяли» — це впродвидні чи підсумовуючі «слова» автора з різних нагод на вечорах чи академіях УВУ, чи з рамені УВУ.

¹⁴ «Подвійний Ювілей» — 85-річчя народження та 60-річчя священства.

^{14a} Слово, присвячене поч. д-рові УВУ А. Л. Мерцові, було виголошене на спеціальному вечері у десятиліття смерті, влаштованому спільно Університетом у Штуттгарті й УВУ. «Українська Думка» вмістила переклад цього слова з огляду на актуальність ідей, що їх мав Мерц щодо модерного виховання.

63. Les mérites du très honorable a. Premier Ministre du Canada et Chancelier de l'Université de Saskatchewan John G. Diefenbaker („Laudatio“ prononcée pendant la promotion, le 19 mai 1978).

„Studien und Beiträge“, B. II., S. 277—280.

63а. Слово з нагоди надання почесного докторату УВУ Дост. Дж. Діфенбейкерові — переклад із французького оригіналу (див. 63).

а. У. Гол., 7. VI. 1978.

б. Св., 16. VI. 1978.

в. Н. Шлях, 17. VI. 1978.

г. В. Св., 19. VI. 1978.

г. Н. Мета, 24. VI. 1978.

д. Хр. Гол., 16. VII. 1978.

64. Festrede zur Verleihung der Ehrendoktorwürde an den kanadischen Förderminister Norman A. Cafik (16. II. 1979).

а. Mitt., Nr. 16, 1979, S. 194—199.

б. „Studien und Beiträge“, B. II, 286—291.

64а. Шанувальне слово ректора при надаванні почесного докторату Канад. федер. Міністрові Норманові А. Кафікові (переклад із німецького оригіналу — див. 64).

а. Хр. Гол., 15. IV. і 18. VII. 1979.

б. Н. Мета, 19. V. 1979.

65. Einleitungswort zur Ehrendoktorpromotion von Prof. Dr. Georg Stadtmüller (8. VI. 1979).

Mitt., Nr. 16, 1979, S. 208—213.

66. Festrede zur Verleihung der Ehrendoktorwürde an den kanadischen Senator Paul Yuzyk (5. III. 1982).

Jahrb., 1982, S. 213—216.

Впродні слова до «Європейських вечорів»:

67. Die Europaabende der Ukrainischen Freien Universität.

„Studien und Beiträge“, II. B. S. 266—276.

а. Kopernikus als Symbol und Vermächtnis für unsere Zeit. Einleitungswort zum Jubi-

läumsabend an der Universität Stuttgart, 5. VII. 1973.

S. 268—270.

б. Bekenntnis zu Europa. Veranstaltung des „Hauses der Begegnung“, 9. III. 1979.

S. 271—273.

с. Einführungswort zum zweiten Europatreffen an der Stuttgarter Universität — 13. VII. 1979.

S. 274—276, auch in Eth., Nr. 23, 1980, S. 135—137.

68. Европа і ми (завдання інтелектуалістів у духовім об'єднанні Європи — слово на другому європейському вечорі у Штуттгартському Університеті).

а. Ам., 18. VIII. 1979.

б. Хр. Гол., 9. IX. 1979.

69. Einleitungswort zum 4. Europaabend an der Universität Stuttgart (16. XII. 1981).

Ethol., Nr. 33, 1982, S. 534—537.

70. Auf dem Weg zur europäischen geistigen Einheit (Einleitungswort zum 5. Europaabend an der Universität Stuttgart, 2. V. 1982).

Eth., Nr. 35, 1982, S. 651—656.

71. Ein geeintes Europa als Garant des Friedens (Einleitung zum 6. Europaabend an der Universität Stuttgart, 25. I. 1983).

Eth., Nr. 38, 1983, S. 749—750 und Nr. 39, 1983.

До підстав зрозуміння й співдії.

Українсько-чеські зустрічі

72. Einführung zum Komensky-Abend an der Friedrich-Alexander-Universität zu Erlangen-Nürnberg (4. II. 1972).

Mitt., Nr. 8—9, 1972, S. 109—110.

73. Gedenkansprache zum 35. Todestag von Thomas Garrigue Masaryk (Einleitung zu einem Vortragsabend an der Universität Stuttgart, 7. XII. 1972).

„Studien und Beiträge“, B. II., S. 228—231.

74. Зобов'язання історичних дат. Впродне слово до вечора в

університеті у Штуттгарті для відзначення Тисячеріччя Празької Єпархії.

Гом. Укр., 26. V. 1973.

75. Das Tschechische Komponisten-Viergestirn als Verpflichtung für Slaven und Europäer. (Jubiläumsgedenkrede, gehalten am 15. III. 1974 an der Universität zu Erlangen).

„Studien und Beiträge“, B. II, S. 232—236.

76. „Slavische Künstler stellen aus“, (Eröffnungswort zur Ausstellung an der Universität Stuttgart, 15. X. 1979).

„Studien und Beiträge“, B. II, S. 237—241.

77. Слово на відкритті українсько-чеської конференції (УВУ, 30—31. VIII. 1982).

а. Ам., 18. VIII. 1982.

б. У. Дум., 16. IX. 1982.

Українсько-польські зустрічі:

78. Слово з нагоди авторського вечора Тимотеуша Карповіча в УВУ (30. VIII. 1978).

У. Дум., 19. X. 1978.

78а. Те саме слово, але під зміненим наголовком: «Для дружби між народами».

а. Хр. Гол., 5. XI. 1978.

б. «Студії та Матеріяли», т. II, стор. 242—245.

Польський переклад поз. 78:

79. „O konieczności współpracy“.

(Przełożył Józef Łobodowski). Kultura, Nr. 10(373), październik 1978, str. 117—120.

80. Відкриття українсько-польської конференції в Мюнхені (вступне слово ректора, 6. X. 1980).

а. У. Дум., 11 і 18. XII. 1980.

б. Студії та Матеріяли, т. II., стор. 259—265.

Польський переклад поз. 80:

81. Ukraińsko-polska konferencja naukowa, 6—7. X. 1980. Przemówienie na otwarciu Konferencji. (Przełożył z

ukraińskiego Józef Łobodowski).

Zeszytu historyczne, Zeszyt 55. Paryż 1981. Str. 161—167.

Вповідні слова з різних нагод (Хронологічно):

82. Український Вільний Університет.

Шл. Пер., Різдва 1969.¹²

83. Українська Церква і наша наука на скитальщині. (Слово до Владики Плятона).¹²

Хр. Гол., 21—28. XII. 1969.

84. «За єдність чистих серцем» — Новорічне привітання від УВУ для Владики Володимира.

а. У. Сл. Пар., 1. II. 1970.

б. Н. Мета, 21. III. 1970.

85. Слово ректора до учасників ВЛКУ (7. VIII. 1972).

Гом. Укр., 16. IX. 1972.

86. Вповідне слово (з нагоди появи нового видання УВУ — «Етології»).

Ethol., Nr. 1, 1974, S. 3—4.

87. Слово з нагоди посвячення Собору Покрови Пресв. Богородиці і св. Апост. Андрея у Мюнхені — 7. X. 1976.

Хр. Гол., 7. XI. 1976.

88. У 70-ліття Й. Маврера (привітання із рівночасною інформацією про свято в Домі зустрічей у Мюнхені — 31. III. 1977).

У. Сл. Пар., 12. VI. 1977.

88а. Те саме під іншим наголовком: «Пошанували Приятеля» — привіт і опис.

Хр. Гол., 12. VI. 1977.

89. Він з Родини Пулюїв (шанувальне слово на ювілейнім вечорі 80-річчя інж. О. Пулюя в УВУ) в ред. оформленні та із знімками.

Хр. Гол., 12 і 19. VII. 1981.

90. Слово до Гостя (процання кард. Й. Рацінгера після відвідин українського катедрального собо-

ру у Мюнхені, — перед виїздом до Риму — 7. I. 1982).
Хр. Гол., 7. II. 1982.
Ам., 23. II. 1982.

91. Назустріч Великому Тисячоріччю (Слово на трапезі в Хра-

мовий Празник, 17. X. 1982).

а. Хр. Гол., 14. XI. 1982 (скороч.)

б. повний текст: Інформац. Листок Крайового Товариства за Патріархальний устрій Помісної Укр. Кат. Церкви в ч. 9, за січень 1983, стор. 12—16. (циклостиль).

В. БІОГРАФІЇ ТА БІОГРАФІЧНІ ДОВІДКИ; НЕКРОЛОГИ (хронологічно)

92. Пам'яті Наталії Полонської-Василенко. (Слово над могилою).

а. Св., 21. VI. 1973.

б. Шл. Пер., 24. VI. 1973.

93. Останній привіт великому вченому (слово над відкритою могилою св. п. Юрія Панейка).

а. Св., 1. IX. 1973.

б. Н. Мета, 29. IX. 1973.

в. Гом. Укр., 29. IX. 1973 (скороч.).

94. На прощання (Слово при домовині св. п. Василя Плюща).

Св., 1. XII. 1976.

95. У десятиліття смерті великого Патріота та Виховника (Г. Ващенко).

а. Крилаті за травень 1977.

б. Шл. Пер., 15. V. 1977.

96. Вислови співчуття (кондоленційний лист з приводу смерти Олега Штуля-Ждановича).

У. Сл. Пар., 27. XI. 1977.

97. Людина глибокого інтелекту (кондоленційний лист з приводу смерти С. Ленкавського).

Шл. Пер., 5. II. 1978.

98. Der große Slavophile T. G. Masaryk (Einleitung zur Jubiläumsveranstaltung an der Universität Stuttgart am 8. V. 1981).

Ethol., Nr. 32, 1981/82, S. 471—478.¹⁵

99. In memoriam: Mychajlo Hocij.

Mitt., Nr. 18, 1981, S. 313—315.

Г. МЕМУАРИ

100. Зустріч з полк. Євгеном Коновальцем на тлі настроїв доби. Збірник: Євген Коновалець та його доба. Мюнхен 1974, стор. 426—465.

100а. «Студії та матеріали», том II, стор. 97—134.

101. Життя молоді Української Академічної Гімназії в перші роки польської окупації.

Збірник: Ювілейна книга Укр. Акад. Гімназії у Львові. Філядельфія-Мюнхен 1978, стор. 259—280.

101а. «Студії та Матеріали», том II, стор. 135—158.

102. Суспільна функція Лісових Чортів у міжвоєнну добу (1922—1932).

(в друку в збірнику Лісових Чортів).

103. Таборування і «Сокіл» у вихованні нового типу українця з відзначенням ролі Івана Чмоли. (Як вище, поз. 103).

104. Зустрічі з Олегом Штулем.

(В друку у Збірнику: Український Париж О. Штулеві).

¹⁵ Слово про Масарика вміщено у тій підгрупі (а не в матеріалах Ювілейних вечорів), бо воно має більше індивідуалізований характер, і тому є причинком для зрозуміння особовости, зокрема у його відношенні до УВУ та до української проблеми.

Г. СИНТЕТИЧНІ ТА КРИТИЧНІ СТУДІЇ Й ПРАЦІ

Чотири матеріяли до життя й творчости Блаженнішого Патріярха:

105. Вчений-Богослов.
У. Сл., 12. VII. 1970.

106. Екуменічна дія Блаженнішого Первоіерарха (Слово на Академії в Мюнхені, 16. II. 1975).
У. Сл., 16, 23 і 30. III. 1975.

Поширена версія з доданими аднотаціями для німецького видання (у 85-річчя життя й 60-річчя священства):

107. Der ökumenische Gedanke im Leben und Wirken des Märtyrer-Patriarchen.
Mitt., Nr. 14, 1977, S. 7—25. und

107a. „Studien und Beiträge“, В. II., S. 5—23.

108. Патріярхові Ісповідників у творче 90-річчя (Слово на академіях 7. II. у Мюнхені та 21. XI. 1982 у Парижі).
а. Визв. Шл., ч. 5/1982, за травень, стор. 566—574.
б. Патріярхат за травень 1982, стор. 16—24.

Два нові матеріяли до історії студентства:

109. «Студентська Преса».
Гасло в ЕУ/2, стор. 3083—3084.

і використання зібраних матеріялів до студії:

110. Українська Студентська Преса (Історично-бібліографічний нарис).
В. Шл., ч. 12 (369) за 1978, 2 (371) та 3 (372) за 1979, стор. 1407—1421, 199—210 і 303—317.

Дещо справлена версія з доданням 16 факсиміле наголовних сторінок важливіших студентських органів.

110а. «Студії та матеріяли», т. II, стор. 36—94.

Два синтетичні есеї:

111. Четвертий Універсал із геополітичного, соціопсихологічного й історично-політичного аспектів.
В. Шл., ч. 1 (370) за 1979, стор. 32—43.

111а. «Студії та матеріяли», т. II, стор. 161—175.

112. Володимирові Кубійовичу 80 (Біографічний есей).
«Студії та матеріяли», т. II, стор. 184—202.

Д. ПРЕСОВА ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ УСТАНОВ І ТОВАРИСТВ

а. Український Вільний Університет¹⁶

Інформації про Ювілей УВУ:¹⁷

113. УВУ на порозі Золотого Ювілею (спільно з Н. Полонською-Василенко).
«Овид», Чікаґо, січень-березень 1971, стор. 5—13.

114. УВУ на порозі Золотого Ювілею.
Гом. Укр., в Літературному додатку за травень 1971.

115*. Започаткування Золотого Ювілею УВУ у Мюнхені.

¹⁶ Бібліографія пресових інформацій далеко не вичерпана. Подано тільки в а ж л и в і ш і інформації. В пресі були вони міщені на підставі Пресового Бюлетеня УВУ, при чому іноді були змінювані заголовки.

¹⁷ Ідеться про Ювілей 50-ліття (1971/72) та 60-ліття (1981/82).

- а. Св., 27. VII. 1971.
 б. Н. Мета, 28. VII. 1971.
 в. Ам., 25. VIII. 1971.
 г. У. Сл., Пар. 12. IX. 1971.
- 116*. 50-ліття УВУ в Парижі (16. VI. 1972).
 а. У. Сл. Пар., 9. VII. 1972.
 б. Св., 14. VII. 1972.
 в. Н. Мета, 15. VII. 1972.
 г. Гом. Укр., 22. VII. 1972.
 ґ. Ам., 8. VIII. 1972.
117. Підсумок Золотого Ювілею.
 а. Св., 4. VI. 1972.
 б. Ам., 14. VI. 1972.
 в. Гом. Укр., 24. VI. 1972.
 г. Н. Мета, 24. VI. 1972.
 ґ. Нар. Воля, 25. VI. 1972.
 д. Н. Кл., 6. VII. 1972.
 е. У. Сл. Арг., 9. VII. 1972.
- 118*. Закінчення Золотого Ювілею УВУ (вмурування пропам'ятної таблиці у Відні — 12. VIII. 1973).
 а. Нар. Воля, 13. IX. 1973.
 б. Хр. Гол., 23. IX. 1973.
 в. Н. Мета, 6. X. 1973.
 г. Гом. Укр., 6. X. 1973 (в літер. додатку).
 ґ. Н. Кл., 25. X. 1973 (скороч.).
- 119*. Початок Ювілейного Року 60-ліття УВУ (16. I. 1981).
 а. Ам., 14. I. 1981.
 б. У. Дум., 3. III. і (!) 25. VI.
 в. Св., 7. III. 1981.
 г. Хр. Гол., 12. IV. 1981.
- 120*. Велика мистецька виставка УВУ в Білефельді у 60-ліття УВУ. (Твори 19 мистців у великій залі Німецького Банку).
 В. Св., 13. IV. 1981.
- 121*. Відбулося святочне засідання Кураторії й Наукової Ради «Дому Української Науки» з нагоди 60-річчя УВУ.
 Ам., 16. VII. 1981.
- Інформації про уділені почесні докторати та відзначення.*¹⁸
- 122*. УВУ відзначив Ювілей Верховного Архієпископа (вручення Наук. Записок УВУ ч. 9—10, Рим, 29. V. 1969).¹²
 а. Св., 14. VI. 1969 (скорочено).
 б. Хр. Гол., 22. VI. 1969.
 в. Ам., 15. VII. 1969.
- 123*. Почесний докторат УВУ для Верховного Архієпископа.
 а. Св., 12. IX. 1969.
 б. Н. Мета, 20. IX. 1969.
 в. Пост., 21. IX. 1969.
 г. У. Сл. Арг., 28. IX. 1969.
 д. Хр. Гол., 28. IX. 1969.
- 124*. УВУ відзначив почесним докторатом Ген. Консуля Г. Дюрмаера.
 а. Ам., 19. XII. 1973.
 б. Н. Шлях, 5—12. I. 1974.
 в. Гом. Укр., 9. II. 1974.
- 125*. Почесний докторат УВУ для проф. С. Шаха.
 а. Ам., 26. II. 1974.
 б. Св., 14. III. 1974.
 в. Гом. Укр., 30. III. 1974.
- 126*. Почесний докторат УВУ для високого французького церковного Достойника¹⁰ (за його харитативну й наукову діяльність в користь української культури) — 19. II. 1974.
 а. Св., 2. III. 1974.
 б. Ам., 12. III. 1974.
 в. Шл. П., 17. III. 1974.
 г. У. Сл. Арг., 28. IV. 1974.
 ґ. Н. Мета, 20. VII. 1974.
- 127*. Дж. Діфенбекер — поч. доктор УВУ (19. V. 1978).
 а. Св., 7. VI. 1978.
 б. Н. Шлях, 10. VI. 1978.
 в. Н. Мета, 10. VI. 1978.
 г. Хр. Гол., 25. VI. 1978.
 ґ. Шл. Пер., 2. VII. 1978.
 д. У. Дум., 6. VII. 1978.
 е. «Студії та Матеріяли», т. II., стор. 281—285 (із знімками).
- 128*. Відзначення проф. Г. Штадтмюллера (двох мініст. радників і

¹⁸ Інформації про надавання почесних докторатів в'яжуться із шанувальними словами, які подані вище (диви позиції 58-66 бібліографії).

¹⁰ Архієпископ Ж. Рюпп.

трьох міністр. урядовців в УВУ).
а. Ам., 3. VII. 1979.
б. У. Сл. Пар., 8. VII. 1979.
в. Хр. Гол., 8. VII. 1979.
г. Гом. Укр., 22. VIII. 1979.

Інформації про Сковородинські вечори УВУ.²⁰

129*. УВУ у 250-ліття Г. Сковороди (18. I. 1973 у Слявіст. Інституті у Парижі).
а. Гом. Укр., 3. III. 1973.
б. Н. Шлях, 3. III. 1973.
в. Н. Мета, 10 і 17. III. 1973.
г. У. Сл. Арг., 11. III. 1973.

130*. Католицький Університет у Парижі відзначає 250-ліття Сковороди.
а. Св., 22. III. 1973.
б. Н. Мета, 14. IV. 1973.

131*. Архієпископ Жан Рюпп про Григорія Савича Сковороду.
а. У. Сл. Арг., 8. IV. 1973.
б. У. Сл. Пар., 15. IV. 1973.
в. У. Дум., 19. IV. 1973.
г. Гом. Укр., 21. IV. 1973.
д. Ам., 11. V. 1973.
е. У. Гол., 23. V. 1973.

132*. Сковородинські вечори УВУ відбулися в університетах у Штуттгарті і Ліль.
а. Св., 25. V. 1973.
б. Н. Шлях, 26. V. 1973.

133*. Сковородинський вечір УВУ у Віденському Університеті (15. VI. 1973).
а. Шл. Пер., 7. VII. 1973.
б. Ам., 17. VII. 1973.
в. Н. Шлях, 11. VIII. 1973 (скороч.).

134. Сковородинський ювілей у Європі.
а. У. Сл. Пар., 11. і 18. III. 1973.
б. Н. Шлях, 24. і 31. III. 1973.
в. Гом. Укр., 7. IV. 1973 (у літерат. додатку).

Різні спільні виступи УВУ з неукраїнськими науковими установами.

135*. Успішний виступ професорів УВУ в німецькому університеті в Штуттгарті (10. XII. 1968).¹²
а. Шл. Пер., 29. XII. 1968.
б. У. Сл. Пар., 5. I. 1969.
в. У. Сл. Арг., 7. I. 1969.
г. Ам., 8. I. 1969.
д. Нар. Воля, 9. I. 1969.

136*. УВУ поглиблює зв'язки з німецькими науковими колами.
У. Сл. Пар., 29. III. 1970.

137*. УВУ влаштував в німецькому університеті виставку видань (в Мюнхені).
а. Св., 21. IV. 1972.
б. Н. Шлях, 22. і 29. VII. 1972.

138*. Наукова конференція в Ерлангенському університеті (28. X. 1972).
а. Н. Шлях, 25. XI. 1972.
б. Нар. Воля, 7. XII. 1972.
в. Н. Мета, 9. XII. 1972.
г. Шл. Пер., 10. XII. 1972.

139*. Професори УВУ доповідали в Штуттгартському університеті (7. XII. 1972).
а. Св., 23. XII. 1972.
б. У. Гол., 23. V. 1973.

140*. Виступ УВУ в німецькому університеті в Штуттгарті (9. II. 1973).
а. Н. Шлях, 3. III. 1973.
б. Св., 16. III. 1973.

141*. Вечір УВУ в Ерлангенському ботанічному Інституті (11. V. 1973).
а. У. Гол., 6. VI. 1973.
б. Гом. Укр., 16. VI. 1973.
в. У. Сл. Пар., 17. VI. 1973 (скороч.).

²⁰ УВУ відзначив Ювілей 250-ліття народин Г. Сковороди у співдії з неукраїнськими університетами й інститутами. Разом відбулося 13 вечорів. Про деякі з них давав інформації і В. Янів, здебільша за посередництвом Пресового Бюлетеня УВУ. Пресові інформації про Сковородинські вечори лучаться із впровідними словами до вечорів (див. поз. 199-202).

142*. УВУ в своїх міжнародних зв'язках (інформація за місяць лютий 1977).
Н. Мета, 19. III. 1977.

143*. «Український День» в Паризькій Сорбоні (Конференція, присвячена І. Франкові).
а. В. Св., 12. XII. 1977.
б. Ам., 24. I. 1978.
в. Хр. Гол., 19. III. 1978.

144*. Зустріч із творчістю Батьківщини (Виставка картин із України в УВУ, 15. VI.—7. VII. 1979).
а. Ам., 13. VII. 1979.
б. Н. Мета, 21. VII. 1979.
в. У. Дум., 26. VII. 1979.
г. Шл. Пер., 29. VII. 1979.
г. Хр. Гол., 5./12. VIII. 1979.
д. Н. Шлях, 18. VIII. 1979.
е. У. Гол., 22. VIII. 1979.
е. У. Сл. Пар., 26. VIII. 1979. (скор.).
ж. Св., 13. IX. 1979.

145*. Ліхтенштайнський князь Франц-Йосиф II. відкрив 2-ий «європейський вечір УВУ» в Штуттгартському Університеті (за участю представників 5 народів) — 13. VII. 1979.

а. Св., 31. VII. 1979.
б. Н. Мета, 18. IX. 1979.

і скорочено:

в. У. Сл. Пар., 22. VII. 1979.
г. Ам., 14. VIII. 1979.

146*. Християнська література й марксизм-ленінізм (Конгрес Вільної Спільки Німецьких Авторів, 13. VI. 1980).
Ам., 11. VII. 1980.

147*. Професори УВУ у співпраці з неукраїнськими університетами.
Ам., 9. II. 1982.

Пресові (статтейні) інформації про аудиторне навчання УВУ:

148. Актуальна проблема: ВЛКУ — у новому оформленні.
а. Гом. Укр., 17. V. 1969.¹²
б. Хр. Гол., 18. V. 1969.
в. У. Сл. Пар., 18. V. 1969.

г. Шл. Пер., 18. і 25. V. 1969.
г. Пост., 8. і 15. VI. 1969.

(Деякі органи інформацію вмістили без підпису).

149*. Учительський Курс у Мюнхені.¹²
а. Св., 24. VI. 1969.
б. Ам., 24. VI. 1969.

150*. Навчальна діяльність УВУ в 1970.
а. Гом. Укр., 27. III. 1971.
б. Хр. Гол., 2. V 1971.

151*. Другий вищий богословський курс УАПЦ при УВУ.
а. Ам., 28. VIII. 1971.
б. Н. Мета, 18. IX. 1971.
в. У. Сл. Пар., 19. IX. 1971.
г. Шл. Пер., 19. IX. 1971.

152*. Аудиторне навчання УВУ в 1971 р.
а. Ам., 4. II. 1972.
б. Гом. Укр., 19. II. 1972

153*. Учительський курс у Англії. (Корисна співдія УВУ із Спільною Учителів і Виховників).
а. Н. Шлях, 26. V. 1973.
б. У. Гол., 6. VI. 1973

154*. Новий семестер в УВУ.
а. Нар. Воля, 9 VIII. 1973.
б. Н. Шлях, 1. IX. 1973.
в. Н. Мета, 8. IX. 1973.

155. Аудиторне навчання УВУ 1976 р.
а. Ам. і б. Св., 6. XI. 1976.
в. У. Сл. Пар., 14. XI. 1976.
г. Шл. Пер., 5. XII. 1976.
г. Вільна Думка, 5. XII. 1976.
д. В. Св., 7. II. 1977.

156. Маквіллер — центр модерного душпастирювання у Східній Франції.
а. Св. і б. Ам., 15. I. 1977.
в. У. Сл. Пар., 30. I. 1977.
г. Гом. Укр., 14. V. 1977. (додаток).

157*. УВУ став місцем і осередком зустрічі українських інтелектуалістів.
а. Св., 23. VIII. 1977.
б. Ам. (***) і в. Н. Мета, 3. IX. 1977.

- г. Н. Кл., 8. IX. 1977.
 г. У. Сл. Арг., 11. IX. 1977.
 д. У. Гол., 14. IX. 1977.
 е. У. Дум., 15. IX. 1977 (з підписом).
 е. Н. Шлях, 1. X. 1977.
- 158*. Нові форми високошкільних курсів. (Третій зимовий курс українознавства у Маквіллері, 26. XII. 1978 — 5. I. 1979).
 а. Ам., 2. II. 1979.
 б. Гом. Укр., 21. II. 1979 (з підп., скороч.).
 в. Хр. Гол., 18. III. 1979 (з підп.).
- 159**. Курс у Маквіллері (Високошкільний курс українознавства).
 а. Ам., 23. III. 1980.
 б. Хр. Гол., 23. III. 1980.
- 160**. УВУ в 60-річчя ЦЕСУСу.
 а. Хр. Гол., 4. IV. 1982.
 б. Інформат. Листок СУСТЕ ч. 52. за квітень 1982.
 в. Шл. Пер., 11. IV. 1982.
 г. Н. Мета, 24. IV. 1982.
 г. У. Дум., 29. IV. 1982.
 д. «Авангард», за III—IV/1982.
 е. Св., 9. VI. 1982.
- 161**. Педагогічні студії в УВУ.
 а. «Авангард», за III—IV. 1982.
 б. Св., 10. IV. 1982.
 в. Ам., 14. IV. 1982.
 г. Шл. Пер., 25. IV. 1982.
 г. Н. Мета, 5. V. 1982.
 д. У. Сл. Пар., 9. V. 1982.
 е. У. Дум., 13. V. 1982.
 е. Гом. Укр., 30. VI. 1982.

Інформації про біжучі видання УВУ (хронологічно):

- 162*. Інформації про УВУ на підставі його нової програми викладів.
 а. Укр. Фармер, 12. X. 1968.
 б. Св., 14. XI. 1968.
 в. У. Сл. Пар., і г. Хр. Гол., 24. XI. 1968.
 г. Ам., 4. XII. 1968.
 д. Н. Мета, 23—30. XII. 1968.¹²
- 163*. Новий том Записок УВУ (9—10).
 а. Н. Мета, 21. VI. 1969.
 б. У. Сл. Пар. і г. Хр. Гол., 22. VI. 1969.

- г. У. Сл. Арг., 31. VIII. 1969.
 д. Гом. Укр., 20. IX. 1969.¹²
- 164*. Нова програма викладів УВУ.
 а. Н. Мета, 17. VI. 1972.
 б. Гом. Укр., 17. VI. 1972.
 в. У. Сл. Пар., 18. VI. 1972.
 г. Нар. Воля, 27. VII. 1972.
- 165*. Нове видання УВУ. (Ювілейне видання на пошану проф. д-ра Ю. Шевельова).
 а. У. Гол., 14. XI. 1973.
 б. Н. Кл., 15. XI. 1973.
 в. Гом. Укр., 17. XI. 1973.
 г. Н. Шлях, 17. XI. 1973.
 г. Вільне Слово, 24. XI. 1973.
 д. Праця, 2. V. 1974.
- 166**. Альбом-монографія Крука.
 а. У. Сл. Пар., 20. I. 1974.
 б. Гом. Укр., 9. II. 1974.
167. Видавнича діяльність УВУ за 1976 р.
 а. Ам., 15. II. 1977.
 б. У. Сл. Пар., 10—17. IV. 1977.
- 168**. Довідник про студії в УВУ.
 а. Н. Кл., 2. III. 1978.
 б. Н. Мета, 4. III. і (!) 8. IV. 1978.
 в. У. Сл. Арг., 5. III. 1978.
 г. Хр. Гол., 12. III. 1978.
 г. Шл. Пер., 26. III. 1978.
 д. Ам., 28. III. 1978.
 е. У. Дум., 13. IV. 1978.
 е. У. Сл. Пар., 30. IV. 1978.
169. Нова програма УВУ.
 а. У. Сл. Пар., 6. V. 1979.
 б. Ам., 13. IV. 1979.
 в. В. Св., 14. V. 1979.
 г. У. Гол., 20. VI. 1979.
 г. Євангельська Правда, трав.-червень 1979.
 д. Нові Дні, червень 1979.
- 170*. Дові видання УВУ.
 а. Ам., 30. VI. 1979.
 б. Св., 18. VIII. 1979.
- 171*. Нове число Записок Т-ва Сприяння Українській Науці.
 а. Ам., 3. VII. 1979.
 б. Св., 16. VIII. 1979.
- 172**. УВУ видав перший франкомовний Збірник про І. Франка.
 а. Ам., 4. III. 1980.
 б. Св., 6. III. 1980.
 в. Нар. Воля, 8. V. 1980.

173*. Нова програма викладів УВУ (1981).

- а. Гом. Укр., 30. IV. 1981.
- б. Хр. Гол., 21. VI. 1981.
- в. Ам., 8. VII. 1981. (**)

174**. Нова програма викладів (1982).

- а. Св., 12. VI. 1982.
- б. У. Сл. Пар., 20. VI. 1982.
- в. Ам., 25. VI. 1982.
- г. Гом. Укр., 30. VI. 1982.

Інтерв'ю та різні інформації

175. За нові перспективи для УВУ (інтерв'ю М. Сосновського з ректором УВУ).

- а. Ам., 4. X. 1968.¹²
- б. Пост., 6. X. 1968.
- в. Гом. Укр., 19. X. 1968.
- г. Канад. Фармер, 26. X. 1968.

176. Ректор проф. д-р В. Янів про діяльність УВУ — за Прес. Бюлетенем — інформація на Надзв. Проф. Раду, 25—26 січня 1969. Нар. Воля, 20. II. 1969.¹²

177*. Відзначення В. Авраменка в його 75-ліття (почесний диплом). У. Сл. Арг., 6. IV. 1970.

178*. УВУ та наша молодь. Нар. Воля, 10. і 17. II. 1972.

179*. Співдія УВУ із нім. університетами. Гом. Укр., 18. III. 1972.

180*. Імпресіонуюче закінчення семестру УВУ (Мюнхенські громадяни жертвують 10 000 н.м. на будову дому).

- а. У. Сл. Пар., 16. IX. 1973.
- б. Ам., 22. IX. 1973(**).
- в. Н. Шлях, 22. IX. 1973.
- г. Н. Мета, 29. IX. 1973.

181. Інтерв'ю редакції Свободи із ректором УВУ проф. Яневом (26. XI. 1973). Св., 4. XII. 1973.

182**. Проф. Васькович переобраний головою Товариства Сприяння Українській Науці у Мюнхені. Св., 9. VII. 1977.

183*. Українська молодь стрічає В. Мороза.

- а. Н. Мета, 21. VII. 1979.
- б. Хр. Гол., 22. VII. 1979.
- в. У. Дум., 26. VII. 1979.

184**. Виставка акварель В. Стрельнікова.

- а. Шл. Пер., 19. IV. 1981.
- б. Н. Мета, 17. VI. 1981.

185*. УВУ запрошений до участі в Конференції ректорів альпійсько-адрійських областей. Ам., 26. VI. 1981.

186*. Участь УВУ в конференції ректорів університетів Альпійсько-адрійських областей.

- а. Ам., 4. IX. 1981.
- б. Гом. Укр., 28. X. 1981.

187*. Поглиблення співдії українських наукових осередків для підготовки відзначення Тисячоріччя Християнської України.

- а. Ам., 25. VI. 1981.
- б. У. Сл. Арг., 28. VI. 1981.
- в. Н. Мета, 30. VI. 1981.

187А. Наукові установи в підготові до відзначення Тисячоліття Христ. України.

Студії та матеріяли, т. II., стор. 292—294. (До поз. 187 додані ще дві інші короткі інформації).

188*. З діяльності УВУ в акад. році 1980/81. Св., 27. XI. 1981.

б. Український Християнський Рух

- 189*. В. Янів на з'їзді (Унум Омнес) у Лондоні (19—22. V. 1972).
а. Св., 6. VI. 1972.
б. Н. Мета, 17. VI. 1972.
в. У. Сл. Пар., 18. VI. 1972.
г. Хр. Гол., 2. VII. 1972.
г. Гом. Укр., 15. VII. 1972.
190. Третя «Європейська зустріч» Міжнародної Федерації Католичоловіків «Унум Омнес» (28.—30. IX. 1977) у Мюнхені.
а. Хр. Гол., 13. XI. 1977. (повний текст інформації).
б. У. Сл. Пар., 20. XI. 1977. (скороч.).
в. Шл. Пер., 4. XII. 1977.
г. Ам., 8. XI. і 30. XII. 1977 (**).
г. Н. Мета, 8. IV. 1978 (*).
д. Студії і матеріали, т. II., стор. 297—300.
- і в зв'язку із тією конференцією матеріал до дискусії, представлений автором на конференції:*
191. Що чинити? Завдання світових католицьких організацій на оборону переслідуваної Церкви за залізною заслоною.
а. Хр. Гол., 18. XII. 1977.
б. Н. Мета, 8. IV. 1978.
в. Німецький оригінал інтервенції: Katholische Männer („unum omnes“) und die Kirche in Osteuropa.
„Studien und Beiträge, В. II., S. 301—306.
- 192*. В змаганнях до єдності Церкви (Апост Пронунцій Архиеп. Ж. Рюпп про призначення України — інформація із Бюлетеня «Онум Омнес»).
а. Ам. (в.м.я.) і б. Н. Мета із 1. VII. 1978.
в. Хр. Гол., 2. VII. 1978.
г. У. Сл. Пар., 9. VII. 1978.
г. Гом. Укр., 23. VIII. 1978.
- 193*. Представник Східної Церкви матиме постійне місце в «Унум Омнес».
а. Св., 20. IV. 1978.
б. Хр. Гол., 30. IV. — 7. V. 1978.
в. Ам., 2. V. 1978.
г. Н. Кл., 18. V. 1978.
г. У. Сл. Пар., 21. V. 1978.
д. Студії та матеріали, т. II., стор. 307.
- 194*. Загальні Збори «Унум Омнес» у Римі (з авдієнцією у св. Отця).
а. У. Сл. Пар., 12. XI. 1978.
б. Ам. і в. Св., 18. XI. 1978.
г. Хр. Гол. і г. The Ukrainian Weekly, 19. XI. 1978.
д. Гом. Укр., 22. XI. 1978 (скороч.).
е. Н. Мета, 2. XII. 1978.
е. Шл. Пер., 3. XII. 1978.
ж. Н. Кл., 7. XII. 1978.
з. У. Сл. Пар., 10. XII. 1978.
і. Студії та матеріали, т. II. стор. 308—310.
- Інформація здебільша із знімкою папи Івана Павла II. (у розмові з автором).*
195. Закріплення українських позицій на міжнародному християнському форумі.
а. Ам., 13. XI. 1979.
б. Хр. Гол., 18. XI. 1979. (*)
в. Св., 18. I. 1980 (**). — змінений наголовок: Наради Міжн. Федерації Католичоловіків (Мадрид, 25—28. X. 1979).
г. Студії та матеріали, т. II., стор. 311—314.
- 196*. Наради Проводу «Унум Омнес» з активною участю укр. Делегата (Вашінгтон, 30. IX. — 3. X. 1980).
Шлях, Філядельфія, 9. XI. 1980.
- 196а*. З нарад «Унум Омнес» (інформація із Вашингтону).
а. Св., 28. X. 1980.
б. Н. Зор., 16. XI. 1980 (дуже скорочена інформація).
в. Хр. Гол., 23. XI. 1980. (скор.).
197. Зобов'язують до активності. Слово у Вашингтоні на Зібранні Екзекутивного Комітету «Унум Омнес» у Вашингтоні.
Христ. Гол., 23. XI. 1980.

і оригінал виступу у французькій мові:

197a. Quelques remarques concernant l'activité du Mouvement Chrétien Ukrainien.
„Studien und Beiträge“, В. II., S. 315—317.

198. Делегація УХР на засіданні Екзекутиви «Унум Омнес» (Відень, 30. IX. — 4. X. 1982).
а. Ам., 16. XI. 1982.
б. Хр. Гол., 12. XII. 1982 (скорочена інформація).
в. У. Дум., 27. I. 1983.

IV. КУЛЬТУРА

А. ФІЛОСОФІЧНО-ЕТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА

Впривідні слова до Сквородинських Вечорів:

199. Importance historique de Skovoroda (Conclusion de Colloque tenu le 18. I. 1973 à l'Institut d'études slaves de Paris à l'occasion du 250e anniversaire de la naissance de Skovoroda).
Monographies de l'UUL, vol. XXIII. Paris 1976. P. 111—118.

199a. Скворода висловом української духовности (українська версія слова на закінчення Сквородинського вечора — 18. I. 1973 — в Інституті славистичних студій в Парижі).

а. Н. Мета, 17. III. 1973.
б. Гом. Укр., додаток Література і мистецтво за III/1973.

200. Григорій Скворода — виразником «Степової Геллади». Вступне слово до вечора у Мюнхені (1. II. 1973) — переклад німецького оригіналу.
Ам., 19. і 20. VI. 1973.

201. Виразник української духовности. Слово на закінчення вечора в університеті у Ліль, 2. V. 1973. Переклад із французької мови.
Св., 9. VI. 1973.

202. Zusammenfassendes Schlußwort der Skovoroda-Veranstaltung (an der Universität zu Innsbruck, am 19. X. 1973).

Mitt., Nr. 10—11, 1974, S. 42—46 und Sonderdruck in „UFU-Varia“, Nr. 6, S. 51—55 (Vrgl. Pos. 35b).

До філософічних поглядів Т. Шевченка:

203. Філософічні елементи в творчості Т. Шевченка.
Календар-Альманах Українського Народного Союзу. Джерзі Ситі 1975. Стор. 77—84.

Впривідні слова до вечорів у університеті у Штуттгарті (із світоглядно-філософічною проблематикою — здебільша у перекладі із німецького оригіналу):

204. До проблеми часу й простору. (Наук. конференція у Штуттгарті н.т.: «Орієнтація в часі й просторі», 6. VII. 1972).

а. Ам. і б. Св., 19. VII. 1972.
в. У. Сл. Пар., 30. VII. 1972.
г. Гом. Укр., 12. VIII. 1972.
г. Н. Шлях, 2. IX. 1972.
д. Н. Мета, 9. IX. 1972.

205. Страх, як мотор дії. Вступ до вечора н.т. «Наше завтрішнє довікілля» (Штуттгарт, 26. XI. 1976).

а. Св., 14. XII. 1976.
б. Гом. Укр., 18. XII. 1976.
в. У. Сл. Пар., 19. XII. 1976.
г. Шл. Пер., 26. XII. 1976.
г. Вільна Думка, 2—9. I. 1977.
д. Н. Мета, 6. I. 1977.
е. Самостійна Україна, березень-травень 1977.
е. В. Св., 17. X. 1977.

206. За поворот до вічних вартостей. До циклу викладів у Штутт-гарті, 10. II. 1977.

а. Н. Мета, 19. III. 1977.

б. Ам., 22. III. 1977.

в. Авангард, за січень 1977.

г. У. Сл. Пар., 27. III. 1977.

ґ. У. Дум., 26. V. 1977.

207. Die Umwelt und der Mensch gestern und heute. Einleitungswort zu den Vortragsabenden in Stuttgart und Ostfildern (17. u. 18. XI. 1977).

Ethol., Nr. 12, 1978, S. 120—125.

і українські переклади:

207А. Довкілля та людина вчора й сьогодні.

а. Св., 6. і 7. XII. 1977.

б. Хр. Гол., 1. I. 1978.

в. У. Дум., 23. III. 1978.

208. Етичні підстави в науці й практичному житті. (Штуттгарт, 15. II. 1978).

а. У. Сл. Пар., 12. III. 1978.

б. Хр. Гол., 12. і 19. III. 1978.

в. Ам., 21. III. 1978.

г. У. Дум., 23. III. 1978.

В. МИСТЕЦЬКО-ЕСТЕТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА

209. Gedächtnisausstellung Boris Kriukov — zum 10. Todestag. Eröffnungswort des Rektors.

Mitt., Nr. 14., 1977. S. 156—158.

209а. und *Sonderdruck*: UFU-Varia, Nr. 11, 1979.

і українська версія:

210. Борис Крюков (Слово на відкритті виставки — 6. V. 1977).

а. У. Гол., 1. VI. 1977.

б. В. Св., 13. VI. 1977.

в. У. Дум., 16. VI. 1977.

211. Eröffnungswort zur Ausstellung von Frau Kurica Zimmermann (9. XII. 1977).

Mitt., Nr. 15, 1978, S. 168—172 + IV. Farbtafeln.

211А. Українська версія, яка з'явилася (під різними наголовками):

а. Св., 31. III. і 1. IV. 1978.

б. У. Сл. Пар., 9. IV. 1978.

в. У. Дум., 13. і 20. IV. 1978.

г. Ам., 22. IV. 1978.

ґ. Хр. Гол., 23. IV. 1978.

д. Авангард за березень-квітень 1978 (із шости чорно-білими репродукціями).

окреме видання:

212. Христина Куріца-Ціммерманн. З нагоди її виставки картин і goblenів.

Українська й німецька версія (поз. 211 і 211А).

«Варія УВУ» ч. 13, 1980, стор. 20 + IV таблиці із кольоровими репродукціями (Знімки Петра Мозолюка).

213. Drei tschechische Maler in der UFU. Eröffnungsansprache. (3. VI. 1978).

Mitt., Nr. 15, 1978, S. 173—176.

і українська версія:

213А. Вечір українсько-чеської дружби.

а. Хр. Гол., 25. VI., 2. і 9. VII. 1978.

б. Ам., 27. VI. 1978.

в. У. Дум., 10. VI. 1978.

г. Ethol., Nr. 15, 1978, стор. 235—239.

214. Eröffnungswort zur Ausstellung von Volodymyr Strelnikov (9. II. 1979).

Mitt., Nr. 16, 1979, S. 189—193 + VIII Farbtafeln.

214а. Боротьба душі з порожнечою (Впродівне слово на відкриття виставки В. Стрельнікова — 9. II. 1979).

У. Дум., 5. і 12. IV. 1979.

215. Володимир Стрельніков (З нагоди виставки образів-графік і рисунків).

- Українська й німецька версія (поз. 214 і 214а). «Варія УВУ», ч. 16, 1980, стор. 16 + VIII таблиць із кольоровими репродукціями. (Знімки Петра Мозолюка).
216. Eröffnungswort zur Ausstellung an der Universität Stuttgart. (15. X. 1979). Ethol., Nr. 26, 1980, S. 277—282.
217. Від розпачі до надії (впровідне слово до українсько-чесько-словацької виставки в УВУ, 19. XI. 1979).
а. Хр. Гол., Різдво і 13. I. 1980.
б. Ам., 8. і 11. I. 1980.
в. Св., 12. і 15. I. 1980.
д. У. Дум., 14. III. 1980.
218. Deutsch-ukrainische Familie stellt aus (Einleitungswort zur Vernissage, 22. II. 1980).
Mitt., Nr. 17, 1980, S. 320—327 + VIII Farbtafeln.
- 218А. Вечір українсько-німецької родини. Впровідне слово на відкритті мистецької виставки Альфеди й Олександра Пулюїв. (переклад з німецької мови — див. поз. 218).
У. Дум., 10. і 17. IX. 1981.
219. Релігійне мистецтво Родини Пулюїв. Впровідне слово на вернісажу (22. II. 1980). Українська і німецька версія (поз. 218 і 218А). 24 + VIII таблиць із кольоровими репродукціями.
220. Die Poesie der „Verzauberten Desna“ und der kosmogonischen Visionen Liopas. Zur Eröffnung der Ausstellung seiner Werke am 20. Juni 1980 in der UFU.
Mitt., Nr. 18, 1981, S. 226—237 + VIII Farbtafeln.
- 220А. Поезія «Зачарованої Десни» та космогонічних видив Льопи (Впровідне слово на вернісажу виставки, 20. VI. 1980).
а. Хр. Голос, 20. і 27. VII. 1980. (під зміненим заголовком).
б. У. Дум., 14. і 21. VIII. 1980.
в. У. Гол., 8., 15. і 29. X. 1980.
221. Олекса Терзієв (Льопа). З нагоди виставки живописів в УВУ. Український оригінал і переклад на німецьку мову Ірини Спех-Качанюк (пор. поз. 220 і 220А).
«Варія УВУ», ч. 23, 1982, стор. 31 + XII кольорових таблиць.
222. Antike Farbenharmonie in der modernen Malerei des ukrainischen Künstlers Vitalij Sazonov. Einleitungswort zur Vernissage (5. VI. 1981).
Jahrb., 1982, S. 207—212 + XII Farbtafeln.
223. Назустріч великому 1000-річчю. Впровідне слово до виставки Ікон М. Мороза в УВУ (15. IV. 1983).
а. Хр. Голос, 8. і 22. V. 1983.

V. БІБЛІОГРАФІЯ

224. Bibliographie der Werke des Kardinals Josyf Slipyj.
Mitt., Nr. 14, 1977, S. 26—37.²¹
- 224а. „Studien und Beiträge“, В. II, S. 24—35.
225. Bibliographie der wissenschaftli-
chen Werke W. Janiws.
Mitt., Nr. 15, 1978, S. 15—21.²²
226. Бібліографія наукових писань і інформацій автора (1970—83).
«Студії та матеріали», т. 2, стор. 321.

²¹ Для відзначення 85-річчя народин та 60-річчя ієрейських свячень Блаженнішого Патріярха Йосифа вмістила Редакція річника «Mitteilungen» в своєму 14 випуску за 1977 рік окрему статтю присвячену Ювілятові (див. поз. 107), доповнюючи її німецькою версією бібліографії творів, яку склав

VI. НАУКОВА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ

227. Un grand philosophe ukrainien — inconnu en Occident. L'Est Européen. Paris, Mai 1973.
228. Die Lage der Ukrainischen Katholischen Kirche. Verlag Josef Habel. Regensburg 1975. S. 16. Vortrag, gehalten am 27. I. 1975 (Privatzirkel: Dr. Karla Mertens, München). Drucklegung wurde gefördert durch das „Forschungszentrum für Donauländische Kirchen- und Geistesgeschichte.“
- 228a. Nachdruck in der Monatschrift: „Entscheidung“ — Blätter des Katholischen Glaubens —, N. 63. — 1975/VI, S. 1—6.
- 228b. Offset-nachdruck in einer Broschüre, — ohne genauere Angaben über Ort, Zeit und Verlag.²³
229. Значення о. Маркіяна Шашкевича. Інформативний Листок Зв'язку УХР за жовтень 1968.
- 229a. Передрук (з поданням джерела): «Шашкевичіана», ч. 5 (28—29) за листопад 1978, стор. 23—31.
- 229b. Передрук (з покликанням на «Шашкевичіана») у збірнику: «Золочівщина — земля М. Шашкевича». Видання НТШ у Канаді. Укр. архів т. XXV, Нью Йорк-Торонто-Канберра 1982, стор. 207—213.

В. Янів і яка була первісно вміщена в Збірнику: Релігія в житті українського народу (З НТШ т. 181, 1966 р.), а згодом була декілька разів використана, м. ін. останньо у X-XI т. «Творів Патріярха і Кардинала Йосифа» («Орега Omnia») — на стор. 14-21, із відзначенням авторства, але без доповнень за пізніші роки (до 1979, яким то роком позначено появу т. X-XI «Творів»). Подавана оце німецька версія бібліографії була дослівним перекладом первісної з 1966 р. та мала, як і перша, 83 позицій, але вона доповнена окремим розділом (V), що містить бібліографію писань Патріярха за 1966-77. Доповнення нараховує дальших 26 позицій (84-109), в тому числі і докладний перегляд усіх до того часу виданих томів зібраних «Творів». Доповнення зладив на прохання Редакції автор підставової бібліографії.

²² Г. Васькович, містячи в 15 ч. «Mitteilungen» (1978) статтю з нагоди 70-річчя В. Янева (стор. 7-14), доповнив її німецькою версією бібліографії його наукових писань (стор. 15-21), що була перекладом українського оригіналу з I-го тому «Студій та Матеріалів» (стор. 327-339, — поз. 1116), з деякими незначними скороченнями та в незначно зміненому редакційному оформленні.

²³ Передрук під 228a і 228b без відома й згоди автора. Брошуру (228b), мабуть видало українське душпастирство у Фрайбурзі.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

А. Ілюстрації в тексті

Патріарх і Кардинал Йосиф Сліпий	3
18 факсиміле наголовних сторінок студентських органів:	
«Друг» і «Молода Україна»	48
«Український Студент» і «Відгуки»	54
«Поступ» і «Молоде Життя»	62
«Студентський Вістник» і «Записки Української Академічної Громади» при УГА в ЧСР	64
«Студентський Шлях» і «Студентський Прапор»	75
«Студентський Шлях» (Інсбрук-Мюнхен) і «Звено»	79
«Студентський Вісник» (Мюнхен) і «Розбудова Держави»	81
«Фенікя» і «Вітраж»	83
«Студент» (Канада) і «Збірник матеріалів СУСТЕ»	89
3 факсиміле гімназійних свідоцтв Української Академічної Гімназії	140
Патріарх Йосиф I (фотографія деревориту В. Баляса)	177
В. Кубійович (фотографія портрету роботи О. Мазурика)	183
Факсиміле фотокопії відкликання права викладати В. Кубійовичеві	194
Частина членів Ред. Колегії ЕУ	199
В. Янів читає ювілейну доповідь на Академії 80-ліття В. Кубійовича	200
Заля перед кінцевим «Многолітством» для Ювілята	201
Інавгурація викладів Літнього семестру — 21. VII. 1978 р.	208
Факсиміле запрошення на виставку «словянських мистців» в Університеті у Штуттгарті	237
В. Янів відкриває українсько-польську конференцію	247
Учасники конференції в часі відкриття	250
Факсиміле запрошення на конференцію і програмок конференції в українській та німецькій мовах	252
Факсиміле трьох привітальних телеграм на українсько-польську конференцію	257
Факсиміле запрошення «Дому зустрічів» у Мюнхені на маніфестацію «Ми належимо також до Європи»	272
През. Бегг започатковує акт промоції Дж. Дж. Діфенбейкера у Саскачеванському університеті	278
В. Янів читає шанувальне слово («лявдацію»)	279
Промова Дж. Дж. Діфенбейкера на закінчення бенкету	281
Діфенбейкер відслонює дароване йому погруддя	282
Макета Студійного центру ім. Дж. Дж. Діфенбейкера	284

Б. Ілюстрації поза текстом

Автор з факсиміле його підпису	XIII
--	------

Вкладка із 18 кольоровими фотографіями між сторінками із докладними поясненнями до вкладки на стор. 295 і 296

